Khust Memorial Book
Hust u-venoteha

THE STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY PROVIDES
ON-DEMAND REPRINTS OF MODERN YIDDISH LITERATURE

ORDERS MAY BE PLACED BY PHONE AT (413) 256-4900 X155; BY FAX AT (413) 256-4700; BY E-MAIL AT ORDERS@BIKHER.ORG; OR BY MAIL AT NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER, 1021 WEST STREET, AMHERST, MA 01002-3375 U.S.A.

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:
Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Lief D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

BOOK DESIGN BY PAUL BACON

PRINTED IN THE U.S.A. ON ACID-FREE PAPER

חוסט ובנותיה

אברהם פוקס

חוסט ובנותיה, לתולדות עיר ואם בישראל
וקהילותיה הכפריות -/ אברהם פוקס

I grant full
copyright permission
for the book to be scanned.
S. Fuchs
c/o the family

המו"ל - אברהם פוקס, ירושלים טל. 02-5660560
עיצוב - אליס סימן טוב, פרינטיב
עיצוב העטיפה - תחיה רוזנטל, ירושלים
דפוס והפקה - פרינטיב ירושלים 02-6551000

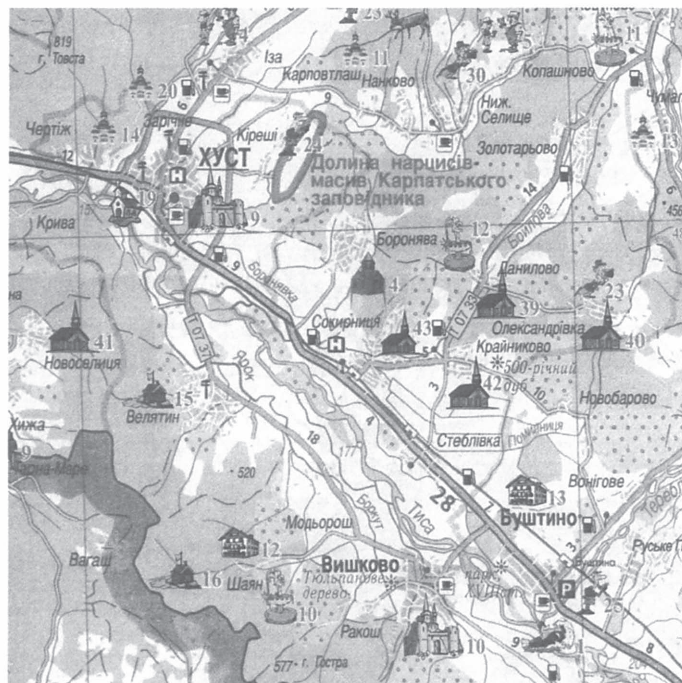
התמונה על שער הספר הנה של עגלונים יהודים מכפרי המחוז שנזדמנו
יחד לעיר חוסט, ביום שוק, בראשית המאה ה - 20.

חוסט ובנותיה

לתולדות עיר ואם בישראל
וקהילותיה הכפריות

חלק א'

אברהם פוקס

ירושלים תשס"ח - 2007

לזכר
הורי הקדושים
וצאצאיהם
אחי ואחיותי

ולכל
בני קהילת חוסט
ובנותיה

שנספו בשואה
הי"ד

תוכן העניינים

חוסט ובנותיה, במפה ההונגרית.

הקדמה

ספר זה, על שני חלקיו, הנו המשך לספרי "אדברה ואעידה" שיצא לאור בשנת תשס"א*. מובאות בו פרשיות מימי ערב השואה, מעיצומה של זו ומן הימים שלאחריה. בשונה מקודמו, אין הוא עוסק בקהילת המחבר, אלא בתמצית תולדותיהן של הקהילות הכפריות במחוז חוסט, מעל עשרים במספר, ושל קהילות אחדות ממחוז טטש.
להקדמה - שייך גם קטע ממאמרו של פרופ' דוד פלוסר על "פראג של זהב", כולל דברי הערכה חמים לתרומת יהודי קרפטורוס, במאה העשרים, לחיי הרוח של יהדות בוהמיה.

בתחילת הספר מובא "פזמון פתיחה", המוקדש לעניי קרפטורוס ולבחורי הישיבה "אוכלי הימים", לומדי תורה בישיבות בסלובקיה, רחוק מבית הוריהם, נתונים במאבקי קיום יומיומיים. פזמון זה שנושאו "הנער והז'נדרם", משקף אותה אוירה מיוחדת של שנות השלושים - בהן מזדהה היהודי, אזרח מדינת צ'כוסלובקיה, עם השלטון, הנוטה חסד לכל המיעוטים בתוכו, כולל היהודים.

עיקרו של הספר הנו - הקובץ על חוסט ובנותיה. בקובץ זה מתוארים בקצרה ייחודה של העיר חוסט ומעט מתולדותיהן של הקהילות הכפריות במחוז שלה, מהתקופה שקדמה לשואה הפתאומית שנחתה עליהן עם כיבוש הונגריה על ידי הגרמנים באביב תש"ד.

מעל עשרים כפרים השתייכו לאותו מחוז, בכל אחד מהם פעלה קהילה יהודית שמנתה עשרות, או אף מאות משפחות, משך מאתיים עד שלוש מאות שנה. אלה היו לרוב קהילות כפריות, מאוכלסות עם איכרים יהודים, מפורסמים כחקלאים מצטיינים. הם עיבדו שדותיהם במו ידם, הוציאו מתוכה את מחייתם ועשו הכל כדי להיות עצמאיים כלכלית, בלתי תלויים בחסדי אחרים. בקהילות אלו, למרות היות רובן עניות, התנהלו חיי רוח עשירים, קיום מוסדות תורה וחסד, מערכת "חדרים" ו"תלמודי תורה" לתינוקות של בית רבן, "ישיבות" לנערים בוגרים, בתי ספר יהודיים ועבריים, כולל גימנסיות עבריות, בשתי עריה הגדולות - מונקץ' ואונגוור.

על קהילת העיר חוסט עצמה נכתב רבות ב-"ספר הזיכרון לקהילת חוסט והסביבה" שיצא לאור בישראל בשנת תש"ס/2000. מר צבי מנשל, יוזם הוצאת הספר ועורכו הראשי, השקיע עבודה רבה באיסוף ובליקוט חומר לספר זיכרון לעיר הולדתו. בספרו - שותפו רבים משרידי העיר ומבנותיה, סיפוריהם נרשמו, דבריהם הוקלטו, עד אשר נתקבל ספר רב ערך המהווה תעודת זיכרון נכבדה לקהילת חוסט. רבים וטובים מקרב בני הקהילה ובנותיה, נתנו יד וכתף לכך, כתבו עדויות והעלו על הנייר זיכרונות, תרמו כסף והקדישו מזמנם למען הנצחת קהילת חוסט ובנותיה, שעליהם הייתה גאוותם. מחבר ספר זה, אף הוא היה שותף להוצאת

---

* הודפס שנית בשנת תשס"ו וזכה לתפוצה רבה.

אותו ספר. מלבד תרומת שני מאמרים בספר על חיסול גטו "סקרניצה" ועל המלמדים האחרונים בכפר הולדתו, ליווה מחבר זה את לידתו של ספר הזיכרון, עזר בעצה ובמעש - למען הבאת הספר לעולם. ספרנו זה הנו בבחינת השלמה לספר ההוא.
בהיות הקהילות הכפריות חלק אורגני מעיר המחוז, הוקדש בספרנו זה פרק תמציתי - מסכם, לעיר חוסט עצמה, לבתי הכנסת שלה, למוסדות החינוך ולמפעלי התעשייה והמסחר שבה, למחיות ולפרנסות של יהודיה, לחיים התוססים שהתנהלו בקהילה נפלאה זו עד שעלה עליה הכורת והחריבה.
בפרק הדן בשואת הקהילה ניתן מקום ראוי לעדות רבה האחרון של העיר חוסט, הרה"ג, ר' יהושע גרינוולד זצ"ל, המתאר בלב דואב את אשר ראו עיניו ביום הפקודה, כפי שהדברים מובאים בקונטרס "עין דמעה" בהקדמה לספר השו"ת שלו "חסד יהושע" כרך א', שיצא לאור בשנת תש"ח בברוקלין-ניו יורק.

הרה"ג ר' יהושע גרינוולד שהה עם עדתו בגטו של חוסט, ראה את הפגיעה באנשי קהילתו, את גירושם ושילוחם לדרכם האחרונה. הוא היה אחד המגורשים. הודות לגילו הצעיר הוא הופנה למחנות עבודה, שהה עם חלק מאנשי עירו שנה שלמה במחנות הריכוז, עודדם בדרך הקשה, זכה לשרוד עם מעט מהם, לשוב עמם מן הגיהנם הנורא ולעמוד לימינם גם אחרי השחרור. הוא פעל וזכה להחיות מעט מתפארת קהילתו בגולת אמריקה, להקים קהילת יראים נפלאה בבורו-פארק שבברוקלין.
מן הראוי, איפוא, שדבריו ישמשו עדות עיקרית לחורבן קהילתו.

לצדו ניתנה גם זכות עדות להרב ר' ישראל דוד נייוואוינר, מתושבי ונכבדי ירושלים, וכן למר צבי שיינפלד, איש חיפה, ולמר יהודה פרנקל, איש ירושלים, - שלושתם מזקני ושרידי העיר חוסט. הם מעידים ומספרים מניסיונם האישי על חורבן עירם-קהילתם ועל הובלת אנשיה לגיא ההריגה ועל תנאי חייהם במחנות הריכוז.

כהשלמה לתיאור ייחודם של אנשי העיר חוסט ובנותיה, נתווסף מאמר בשם: "**שוחטי חוסט האחרונים**", בו מתוארת התחדשות החיים הקהילתיים ב-חוסט למחרת השואה, עם שובם של שרידים מעטים ממחנות הריכוז ומגדודי העבודה של הצבא ההונגרי. אלה נעזרו לצורך זה בשוחטים, ניצולים אף הם, שבאו במקום הרבנים שאבדו בשואה. השרידים הניצולים והשוחטים, במעשיהם ובמסירותם, הוסיפו פרק מפואר בתולדותיהן של קהילת עיר זו ושל כפריה.
פרק זה הנו תעודת כבוד לקהל השרידים, אשר ניסו בכל כוחם, תחת משטר קומוניסטי עויין, להחיות ולקיים את החיים היהודיים שהאויב הכרית. את זאת הם עשו במידה רבה של הצלחה, ראויה שתיכתב ותירשם לדורות.

הכפרים - בנותיה של חוסט, היו חוט שידרה חי ותוסס לקהילת חוסט הנפלאה, וזו, מאידך, השלימה אותם. חוסט ובנותיה הכפריות, היו מחוז יהודי נפלא בתוך קרפטורוס היהודית, מחוז אשר מעטים היו דוגמתו בארצות הגולה.
כללית יש לומר על קרפטורוס כולה, שתושביה היהודיים היו עניים לרוב, הסתפקו במועט, לא תבעו דבר מהשלטונות ולא הרעישו עולמות על היות קרפטורוס כולה מופלית לרעה

על ידם. עם זאת, למרות עניים, הם לא ראו את עצמם פטורים מהגשת סעד לאחרים, לדאוג לנצרך ולעניים יותר מהם, במעשי חסד פשוטים, בהקפדה על חיי מוסר נעלים, מבוססים על אמונה יהודית איתנה ומוצקה.
מן הראוי, איפוא, ששבט נפלא זה יונצח , למען יידעו הדורות הבאים מה אבד להם.

בחלק השני של הספר **"בהימוט ארץ"** מובאים פרקים העוסקים בתוך תוכה של השואה האימתנית שפקדה את יהודי אירופה, עד שזו הגיעה גם ליהודי הונגריה, באביב תש"ד. בפרקים "ממדינה למדינה", "ישיבת וישק" ו-"בחברת פליטים" מתוארים גלגוליו של נער, בשם רפאל - בחור ישיבה צעיר ורגיש, הלומד בישיבת "ראסלאביץ" בעיר - "פרעשוב" שבסלובקיה המזרחית, כאשר איתותי השואה מתדפקים על דלתו ועל ליבו. אלה לא נקלטים, אף כי הוא וחבריו מפסיקים בגללם את לימודיהם, עוזבים בחפזון את סלובקיה - מדינה חדשה בשליטת כמרים, עויינת יהודים ובעלת השקפות אנטישמיות. רפאל וחבריו שבים אל בית הוריהם בקרפטורוס.

הפרק "גישוש באפלה", מספר על נסיונותיה הנואשים של אם יהודייה להציל מן השרפה את עשרת ילדיה ואת שמונת נכדיה, נסיון שנכשל. באביב תש"ד, כאשר היהודים בהונגריה נכלאים בגיטאות, נמצאים בישובי הקרפטים יהודים בודדים הנמנעים מללכת לגיטו, מסתתרים ביערות עד יעבור זעם. על כאלה מסופר בפרק "שבעה חדשים ביער".
בינתיים משתוללת השואה, השורפת כמעט את כל בית ישראל באירופה.
משריפה זו, נותרים בודדים, ביניהם בנות צעירות, השורדות ושבות ממחנות הריכוז למקום מגוריהן הקודם. הן מנסות בכוחות עצמן, להחיות את קהילות הוריהן בכפרים - מהם גורשו. על כך מסופר בפרק - "בשוב הבנות".
הצלחתן בכך - מרגשת, מרשימה ומעוררת כבוד. אך, החייאה זו קצרה, כי אין עתיד לחיים יהודיים תחת משטר קומוניסטי עויין. עם פתיחת שערי ברית המועצות לפניהן, רובן - מגיעות לארץ ישראל, מעטות מהן משתקעות בארה"ב, אך, כולן נשארות שלמות ברוחן ובנפשן, דבקות במסורת אבותן.

פרק בפני עצמו הנו המאמר מ"בור/BOR" לא שבו" - סיפור השמדת ארבעת אלפים בחורים צעירים שגויסו והועסקו על ידי ההונגרים והגרמנים במכרות הנחושת של מזרח יוגוסלביה, במסגרת גדודי העבודה היהודיים בצבא הונגריה. בהתקרב החזית המזרחית אליהם, ההונגרים והגרמנים נסוגים ולוקחים עמם יהודים אלה, בחורים - מסולתה ומשמנה של יהדות הונגריה, ומשמידים אותם בדרך. על אלה, כולל - ישראל משה בן ה-28, אחיו של המחבר, מקונן כותב שורות אלו במיוחד.

בחלק השלישי של הספר - "מעולם אחר" מובאות פרשיות מהווי החיים בקרפטורוס. הפרק "נחנו נעבור חלוצים" מצביע על היחס הבעייתי לתנועה הציונית אצל הציבור השמרני - האולטרה אורטודוקסי. בתוכו נמצאו לא מעט צעירים שגילו, כמו מעצמם, את החיוב בתנועה זו, הצטרפו להכשרות ועלו לארץ ישראל כחלוצים. רובם מצאו את מקומם ועתידם בקיבוצים ובמושבים הדתיים, או במוסדות חינוך חשובים.
הפרק "דין תורה" משקף ומחייה הווי מיוחד ומוזר בתוך ציבור שמרני, סגור ומסוגר זה.

כך גם הפרק "חתונת יתומה" המהווה תעודת כבוד מתוכן חייו של ציבור זה.

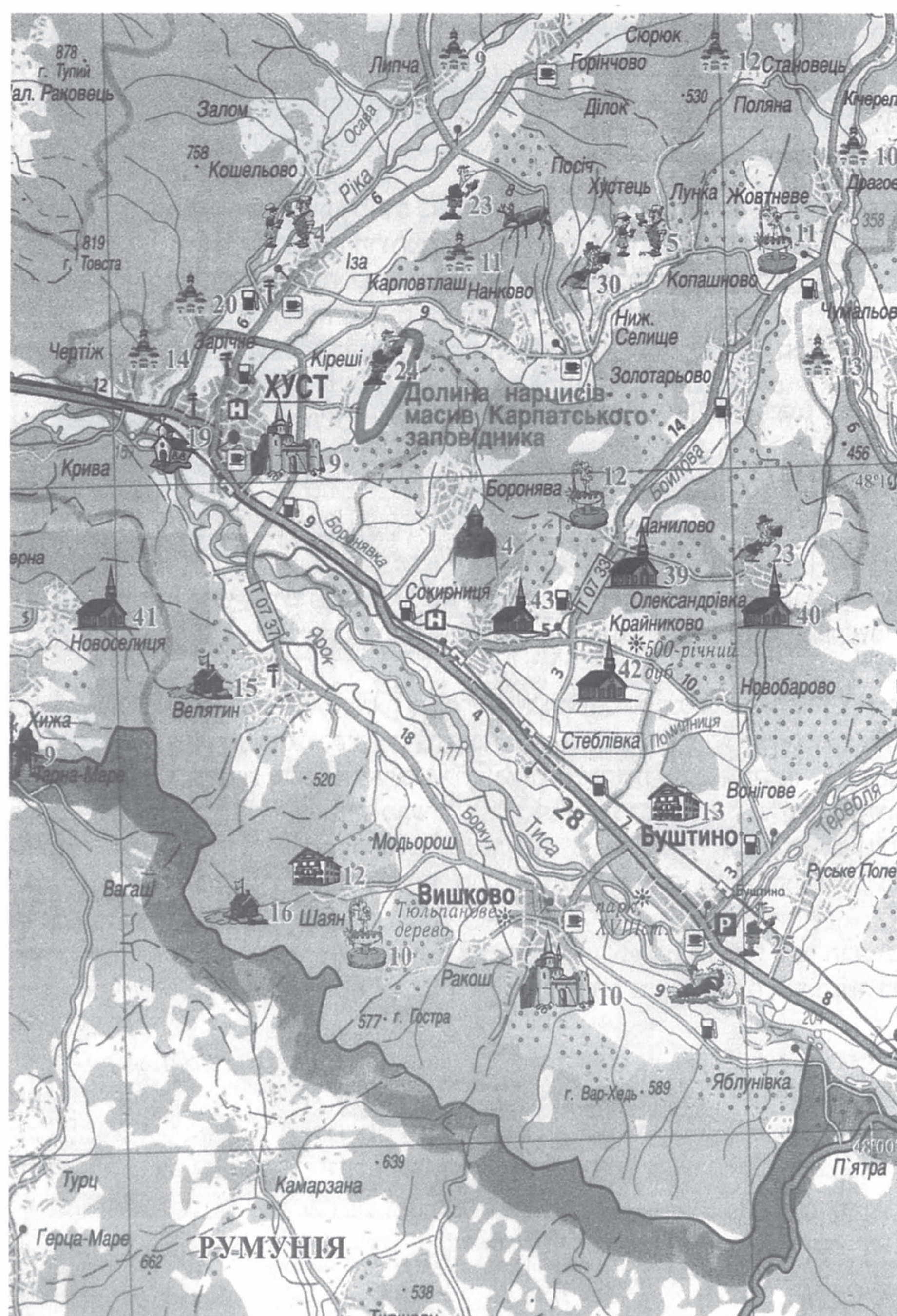
בפרק - **"במשפחה אחת"** מתוארות דמויות של בנים ובנות רגילים במשפחת המחבר. במבט לאחור נראים אלה כדמויות מופת, מסורים למשפחה, לקהילה ולעם היהודי - בתוכו גדלו והתחנכו. הוי, כמה חבל שאלה אבדו.

הפרק **"שתי בכיות"** - מחזיר אותנו שוב לנערנו - רפאל. בפרק זה ישנו תיאור מציאותי של מצבים, אשר לתוכו רפאל - הנער הצעיר, נקלע בפתאומיות לעולם אכזרי זה של ימי השואה. הוא לא מבין את אשר קורה לו, אינו תופס את השינוי הנוראי בחייו, אבדן מהיר של שני הוריו, אחים ואחיות, ובני משפחה ענפה. נער זה, למרות היותו בן כפר נבון ואמיץ, מגיב בבכיות ובדמעות המתפרצות מעצמן, ללא שליטה עליהן.

****

בקרפטורוס נמצאו מחוזות נוספים ראויים שיישוביהם הכפריים יונצחו, כגון אזור מונקטש ואונגוור, וולוווע וישוביה ההרריים, אזור טעטש, ראחוב ועוד. אלא, שבידי מחבר זה לא היו הכלים והזמן לעשות כן, יבואו אחרים ויעשו זאת. חלק מן היישובים זכו כבר לכך, כגון - אוז'הורוד (1), מונקטש (2), טעטש (3), בילקה (4), בישטינה (5), נרסניצה (6), ביטשקוב (7), סעליש (8), הקהילות - שעל גדות נחל "בורז'בה" (9), יאסינה (10) ועוד. לפי בקשתם של אחדים ממחוזות אחרים הסמוכים למחוז חוסט נכללו גם יישוביהם בספר זה, הלוא הם היישובים: בילקע, זאדניע, ויבריף, דיביווע וטערעסיף. לצערו של המחבר לא היה באפשרותו, מסיבות שהזמן גרמן, לכלול יותר יישובים בספר זה, למרות בקשת שרידיהם. עימהם - הסליחה.

(1) "אוז'הורוד-אונגוור - מאת דב דינור
(2) "הגולה לרגלי הקרפטים" - מאת פרופ' ישעיהו ילינק,
(3) "התפוח" - לתולדות קהילת טעטש - מאת י. גרשוני,
(4) "מבילקה עד פתח תקווה" - מאת אליעזר שווימר,
(5) "הכפר שלנו" - מזכרונותיו של חיימוש-אלכסנדר קראוס,
(6) א. "נזכור ונזכיר" - מאת מרדכי ברקוביץ',
ב. "גשר על תהומות" - מאת דוד בן דוד
(7) "תקווה צומחת מן האפר" - מאת אהרן רט,
(8) "קדושי סעליש והסביבה" - הוצאת ארגון יוצאי סעליש,
(9) "קדושי שבע קהילות: (אזור - דולהא, קושניצה, זדניא)" ועוד
(10) "עיירתי: יסינה", תשמ"ח, מאת פנחס ברסלר,

חוסט ובנותיה, במפה האוקראינית.

כהשלמה - להקדמה, מובא בזה קטע ממאמרו הנפלא של פרופ' **דוד פלוסר** על "פראג של זהב" ודברי הערכה חמים לתרומת יהודי קרפטורוס לחיי הרוח של יהדות בוהמיה.
מאמרו מובא בספר "מפגש תרבויות - סיפורם של יהודי צ'כוסלובקיה" של בית התפוצות על שם נחום גולדמן בעריכת - נטליה ברגר,

"כיהודי יליד בוהמיה, התרגשתי מאוד כאשר התבקשתי לכתוב הקדמה לספר זה, וכמו לפתוח בכך את השער להרפתקה הרוחנית, למסע לאחור בזמן, לאורך הדורות, אל העבר המפואר של יהדות צ'כוסלובקיה. לגבי היהודים, ילדיו האהובים של האל, העבר הוא חלק בלתי נפרד מההווה, וחומר ורוח שזורים זה בזה ביחסי גומלין שאין להתירם.
בדומה לכך, מודעותנו העצמית כיהודים מתמזגת עם גישתנו ההומנית כלפי המין האנושי בכללו, כשם שהמחויבות הדתית שלנו מתמזגת עם בקיאותנו בהוויות העולם.
אני מאמין שמיסטיקנים יהודים רבים בני בוהמיה מהמאה ה-16 וה-17 היו מקבלים אמיתות יסוד אלה, כשם שנהגו רוב יהודי בוהמיה בתקופת תור הזהב.

מסענו אל העבר יתחיל לפני אלף שנים בעיר הזהב, ...

...... אך לבטח איני יכול שלא להזכיר את יהדות סלובקיה ואת בירתה ברטיסלבה, הידועה בזכות השיטות החדשות ללימודי רבנות שהנהיגה משפחת סופר בישיבתה המפורסמת.

כמו כן, איני יכול שלא להתייחס לחלקיה המזרחיים של הרפובליקה, במיוחד ל-**קרפטו-רוסיה**, הגם שזו היתה חלק מצ'כוסלובקיה רק בתקופה שבין שתי מלחמות העולם. למרות זאת, תרמה קהילה זו תרומות שלא יסולאו בפז לחיי הרוח של יהדות צ'כוסלובקיה.
לא הכל יודעים, אך יהודים אדוקים מהעולם כולו מתייעצים במדריך הלכתי קטן, "קיצור שולחן ערוך" , שנכתב בידי הרב ר' שלמה גנצפריד זצ"ל, יהודי מאוז'הורוד/UZHOROD (אונגוור) - בירת קרפטורוס, אשר צאצאו, הרב ר' חיים (היינריך) ברודי, התמנה לרבה הראשי של פראג ב-1912.
ברודי, מלומד דגול אשר נודע בשל מחקריו בתחום השירה הליתורגית העברית בימי הביניים, חי בירושלים בשנות חייו האחרונות, והמשיך בה את עבודתו. בכך חיזק עוד את הגשר בין פראג ובין ארץ הקודש.

אחרי הוויתור על קרפטו-רוסיה, עברו רוב היהודים תושבי חבל ארץ זה לאזוריה המערביים של צ'כוסלובקיה. אבל עוד לפני כן, הם הצליחו לחזק את יהודי בוהמיה במסורות היהודיות שלהם. הם שמרו על הפולחן הדתי הרבה יותר מאשר אחיהם המערביים, המתבוללים".

בעזרת שמו קדוש וברוך.

ספר

קיצור

שלחן ערוך

לתועלת המון עם ה׳ אחינו בני ישראל היראים את ה׳ ובמצוותיו חפצים. ישמרם צורנו. אשר קצרה דעתם ללמוד ולהבין דברי הש״ע ומפרשיו. יגעתי בעזרת ה׳ ית״ש וקבצתי מכל ארבעה חלקי ש״ע. אורח חיים. יורה דעה. אבן העזר. וחשן המשפט׳ את הדינים הנצרכים ומוכרחים לכל איש ישראלי לדעת אותם. וכתבתי אותם בלשון קל למען ירוץ כל הקורא בו. וידע את המעשה אשר יעשה האדם וחי בהם:

אנכי הק׳ שלמה גאנצפריד מפ״ק אונגוואר יצ״ו.
בעה״מ ס׳ קסת הסופר. פני שלמה.
תורת זבח. לחם ושמלה. ואפריון.

אונגוואר
בשנה
כה תאמר
לבית יעקב
לפ״ק

Ungvár, 5624.
Gedruckt bei Carl Jäger.

Das Nachdrücken ist dem Verfasser vorbehalten.

שער ספר קיצור שלחן ערוך, מהדורה ראשונה שהודפסה באונגוור, בשנת תרכ״ה/1865

פזמון פתיחה

מוקדש בהערכה
וברוב אהבה,
לבני קרפטורוס - העניים,
ליהודי סלובקיה - הנדיבים,
לקהילת "פרשוב" האצילה,
שהעניקה "כסף שבועי" לבחורי הישיבה,
לישיבת "ראסלאביץ", להרה"ג ר' אליהו כץ, זצ"ל, הראש,
לחתנו - הרה"ג ר' יצחק עססנער, זצ"ל, מנהל הישיבה, הקדוש,
וכן לנציגי השלטון של מדינת חסד נדירה,
שנהגו בשאר רוח לתפארה.

הנער והז'נדרם

הז'נדרמים הצ'כיים היו בריות משונות,
קפדנים, קשוחים, אך, בעלי נשמות עדינות,
תחומי פעולתם, היו הכפרים - בעיקרם,
שם סיירו בצמדים של שניים, רגלית או על אופניים,
עם נשק מצויידים, ענודים בכלי זין,
השגיחו על כל הנעשה במשפותיים.

אם פגשו בדרך איכר המוביל אחריו בהמה,
עצרו על ידו ובפיהם שאלה:
"זו המובלת, למי היא שייכת"?
מתשובתו של המוביל, ולפעמים מגמגומיו,
עמדו על אמיתות דבריו,
ואוי לו למשיב, אם שקר בפיו.
כך גם נהגו עם רוכבי סוסים ועגלונים למיניהם,
עצרום בדרך ושאלו למעשיהם.
מתשובתם למדו על עיסוקם ומטרת נסיעתם.
לעגלון ולרוכב על סוס יש יעד,
ומהו זה - רוצים הז'נדרמים לדעת.

בהיכנסם לכפר נהגו אלה להציץ על הנעשה בחצרות,
להתבונן בגלויות וגם בנסתרות.
לוודא שכלב הבית קשור לחבל, ובחצר יש מקום מוסדר לזבל.
אם גילו שם דבר מוזנח, רשמו לבעל החצר "תעודת קנס" על כך.
בדומה לכך נהגו גם עם מפירי חוקים, השופכים לרשות הרבים מים שלוקים,

העושה זאת נקנס, לא עזרו תחנוניו ולא התחשבו בתירוציו.
איש לא חלק על זכותו של הז'נדרם לחקור הכל ולשאול, כאילו הוא הכל יכול.
אנשים הכירו בחשיבות תפקידו, של ז'נדרם זה בעשיית מלאכתו.

רדיפת עניים

מפורסם הדבר וידוע לכל, המצוקות בקרפטורוס, העוני הגדול,
הוא שגרם לריבוי קבצנים, אצל יהודים מרובי הצרכים.
אם הפרנסה דחוקה, או כלל אינה מצויה,
לוקח העני תרמיל על שכמו, יוצא לאסוף נדבות במו ידו.
סיבוב כזה נמשך יומיים שלושה, ונערך במרץ ללא בושה.
בסיומו שב העני לביתו, עם צרור מזומנים לכלכלת משפחתו.
הז'נדרמים שנעו בדרכי הכפרים, נתקלו באלה וירדו לחייהם.
הם בזו לעיסוקם, ופעלו בתקיפות נגדם.

פניית הז'נדרמים אל ראשי הקהילות עליהם בתלונה,
לא הניבה תוצאות ולא הועילה מאומה.
בתשובת הראשים והמנהיגים, הופנו הז'נדרמים למבחר פסוקים,
המדברים על מצב האומה, ועל החובה של מתן לעניים - צדקה,
כגון - "בשבטי ישראל...עשה ה' פרץ" *
או - "כי לא יחדל אביון מקרב הארץ"**
וכדומה - פסוקים יפים במקרא, ואמרות חז"ל בענייני הצדקה.
ציטוטים אלה מפסוקים, לא דיברו ללב הז'נדרמים,
על כן המשיכו אלה נגד עניים לפעול,
התעלמו מאפוטרופסם - הכל יכול.

בישובים רבים - אף היהודים, לא אהבו דרך זו של איסוף כספים,
על כן הנהיגו הסדר של הענקת תרומה אחידה,
לעניים שנזדמנו לאותה קהילה,
כדי שלא יתבזו, ועל הפתחים שלא יחזרו.

הסדר זה לא עלה יפה מסיבה פשוטה,
כי רובם לא הסתפקו בזאת התרומה,
הוסיפו עליה ביקור גנוב, חזרו על הפתחים שוב ושוב.
הקיצור, לא פשוט היה הדבר להשתלט על מעשה זה המאוס,
שנפוץ ונשתרש אצל עניי קרפטורוס.

---

* שופטים כ"א 15.
** דברים ט"ו 11.

כסף שבועי

ברבות העתים חדרו אלה התופעות,
גם לתוך עולמם של בחורי הישיבות.
אלה נשלחו על ידי הורים לישיבות רחוקות
אשר בהישגיהן ובשמן הטוב היו מפורסמות,
בראשן - גדולי תורה, מפיצי דעת, חכמה ואורה.

ההורים בטחו בבנם, שיידע לדאוג לעצמו שם,
יתקיים מ"אכילת ימים", גם ירויח מעט לשאר הצרכים,
קניית נעל ובגדים, ותשלום בעד מגורים.
לימודיו יעשה בחריצות ובמרץ, גם ילמד פרק בהלכות "דרך ארץ".
את כרסו ימלא בגמרא ותוספות, דינים קטנים והלכות גדולות.

בקיצור נאמר, שההורים ציפו להישגים מבנם,
שבכוחות עצמו יתעלה להיות בחור מושלם.

ואמנם עלה הדבר כך, אצל בחור נבון, זריז ומוצלח.
אך, אלה שנדחקו בענייני ממונות,
נתפתו על ידי חבריהם לאסוף תרומות.
זאת עשו בדרך מיוחדת, על ידי עריכת סיבוב בבתי הקרת
בימי ששי בשבוע, יום חפשי מלימודי חובה בישיבה,
כדי להודיע למשפחה -לבן ולבת,
על מועד כניסה ויציאת השבת.

בעלי הבית גילו הבנה, העניקו לנערים עבור זה תמורה קטנה,
של "וואכענגעלד" - היינו כסף שבועי, תמיכה צנועה בבחור העני.
ממתן זה אחת לשבוע, שהתגלגל להיות קבוע,
התכלכל הנער יפה, תוך הקדשת שאר הימים ללימודי תורה,
כנדרש על ידי ראש הישיבה, וכמילוי צפיותיהם של אבא ואמא.

אלא שאף כאן התערבו הז'נדרמים, שראו בבחורים אלה סוג של קבצנים.
כאשר אלה נעצרו ונחקרו, על עיסוקם זה, מיד הודו,
סיפרו בגאווה על מעשם, היותם דואגים לעצמם.
הם כמו התפארו בפני שומרי החוק, שיודעים הם להסתדר לבד בעולם רחוק,
מבלי לבקש עזרה מהוריהם, הנתונים כרגיל במצוקותיהם.
הז'נדרמים לא התרשמו מהסברי הנערים, אסרו עליהם לעסוק באלה הדברים.
שומרי חוק אלה פנו שוב לראשי הקהילות, והנה חזרו על עצמן אותן התשובות,
מדובר במצווה מאד גדולה, הלוא היא עניין הצדקה.
הז'נדרמים לא שוכנעו והמשיכו לפעול, למען שירוש תופעה זו מכל וכל

אחד שנתפס

הנערים שעל ידי הז'נדרמים נרדפו, עקפו אותם ככל שיכלו.
זאת עד שאחד מהם, לאוו דווקא חכם, נתפס בשעת מעשה על חם.
הוא הדבר שקרה, ומעשה שהיה כך היה.

בעיירה "פרשוב" בסלובקיה המזרחית,
החזיק יהודי חנות בביתו - בקומה התחתית,
ואילו את קומתו השנייה, השכיר למשרד הז'נדרמריה,
בימי ששי נהגו הבחורים את החנות לפקוד, מעט פרוטות משם לגבות,
על משרד הז'נדרמריה באותו בית, הנערים ידעו,
אך, על פרוטותיהם לוותר, לא נטו,
בבואם לחנות לקבל כסף שבועי, נהגו בזהירות כדי שלא ייראו.,
מצב זה זמן רב נמשך, מבלי שהז'נדרמריה תרגיש בכך.
היו אף נערים שעל זריזותם התפארו , צחקו על שומרי החוק ועליהם לעגו,
סיפרו לחבריהם על הצלחתם, לאסוף כסף שבועי מתחת לאפם.
באחד הימים הדבר קרה, שז'נדרם אחד בחור ראה,
נכנס לחנות ושוהה שם מעט, ויוצא בזהירות אט אט,
הז'נדרם עקב אחרי הבחור בציפייה, ואז קרא לו לעלות אליו לקומה השנייה,
אף הלך במרץ לקראתו, כדי שזה לא יברח לו.

הנער, פחד ורעד כולו, התייצב בפני הז'נדרם כמי שעומדים לתלותו.
הנער נצטווה את כיסיו לרוקן, ולשים את הפרוטות על השולחן.
הז'נדרם החל לספור אותן אחת לאחת, ומצא כי הן סכום נכבד .
עתה הושיב את הנער והחל לחקרו, והנער מרוב פחד כמעט וניטלה לשונו.
הז'נדרם אשר בכך הרגיש, החל לדבר עמו רכות כאיש אל איש.
ביקש לשוחח עם הנער שיחה גלויה, סיבת עיסוקו במלאכת הקבצנות הבזויה.
הנער שתק וחשב איך להמציא, סיפור יפה על "הכסף השבועי".
נכון היה הנער לוותר על פרוטותיו , ובלבד שהז'נדרם ישחררו מידיו,
על כן הציע עסקה לו, שמוותר הוא על כספו מרצונו,
ובלבד שייתן לו ללכת משם, אך, הצעה זו נדחתה על ידי הז'נדרם,
בהמשך - נענה הנער לחוקר, פתח פיו ודיבר.

נאום הנער

פתח הנער ואמר: "PAN CETNIK" - היינו "אדוני הז'נדרם !
לרשותך אני עומד, מוכן להשמיע דברים של טעם,
מה מבקש ממני כבודו ? ישאל נא ואני אשיבו".

אין צורך - שבי תפציר,הכל אספר - דבר לא אסתיר,
ענה זה ואמר:
"שאלות רבות יש לי יקירי, תשובות עליהן מבקש אני.
כאן בפרשוב מה הם מעשיך ? ספר מעט גם על בית הוריך,
על פי מלבושך רואה אני כי בן קרפטורוס אתה,
ואילו מוצאי מבוהמיה הרחוקה,
על מחוז ילדותך רבות שמעתי, אך, מעולם שם לא ביקרתי,
בתכניתי לבקר שם באחד הימים, לראות את נופיה ואת אנשיה הנפלאים,
בינתיים אסתפק בשמיעת דברים ממך, אקשיב לכל מילה שתצא מפיך,

פתח הנער ועמוקות נשם, השמיע דברים נחרצים באוזני הז'נדרם !
אל תבקר שם - זו עצתי, כי תמצא שם הרבה עוני,
האנשים שם מסכנים, ליום המחר תמיד דואגים,
הנה נמצא אני בפרשוב - כתלמיד אורח,
עיר נעימה ושופעת - הכל בה פורח,
לעומתה, קרפטורוס על אנשיה הנפלאים, שקועה בניוון חסר רחמים,
אם מבקש אתה לדעת מה הם כאן סדרי חיי, הרי אלה פשוטים למדי.
לומד אני כאן במוסד הנקרא "ראסלאביצער ישיבה",
אוכל אני "ימים" ארבעה ימים בשבוע.
בשאר שלושת הימים, קונה אני אוכל לעצמי במזומנים,
או אוכל ב"מנזה" תמורת כסף לא רב,
משום כך אין אני סובל רעב.
גר אני בחדר שכור, עם עוד אחד בחור,
את התשלום עבורו ואת דמי ה"מנזה" באופן קבוע,
משלם אני מאותן הפרוטות הניתנות לי בימי ששי בשבוע,
בתמורה להודעתי למשפחות, לבן ולבת,
על מועד הכניסה ויציאת השבת.

הז'נדרם הפסיק את שטף דיבורו של הנער עם בקשה
להסביר לו את טיבה של ה"ראסלאביצער ישיבה",
"איזה מוסד זה, מה לומדים שם?,
האם זו אוניברסיטה יהודית?" שאל הז'נדרם.
הנער ענה על כך מהר, באומרו שבמוסד קדוש מדובר.
כאן לא קימץ הנער במלים ותיאר באופן נמרץ,

את ראש הישיבה הרה"ג, הרב ר' אליהו כ"ץ,
הנחשב כאיש קדוש נורא, בנוסף להיותו גדול בתורה,
ואת הרב ר' יצחק עססנר חתנו, המנהל למעשה את הישיבה בשמו,
כמו כן הסביר הנער לז'נדרם החקרן, את עניין "אכילת ימים" של בחור רעבתן,
אף הסביר לו את פשר ההודעה, על "כניסת השבת ויציאתה".
הנער שלמד בבית הספר הממשלתי שמונה שנים,
שלט יפה בשפת הצ'כים, וכשרון היה לו לתאר כהלכה דברים.
עתה כיוון שנתבקש לספר על חייו בישיבה,
בתיאור הדברים לא התקשה,
עד כי הז'נדרם - איש צעיר, בלשון רכה לו העיר,
"את סדרי קיומך כאן יפה תיארת,
עתה - עבור נא לתאר את כפר הולדתך",

בית הכנסת הגדול בפרעשוב

הנער שזה עתה השתלטה עליו רוח דברנית,
לא התקשה להציג בפני הז'נדרם את המציאות
בכפר הולדתו כמות שהיא, את המחסור ואת העוני,
המשיך הנער ואמר:
"להורי - שמונה ילדים, חמש בנות ושלושה בנים.
אני השלישי ביניהם,
קודמות לי שתי בנות שהגיעו כבר לפרקן, ואין נדוניה עבורן.
הורי להן דואגים, שמא בגלל זה לא יימצאו להן חתנים,
אך, דאגה זו אינה אלא אחת, מכל השאר שהנן רבות,
כי שכר המלומדות עבור שלושת הבנים, מהווה בעיה חוזרת כל השנים,
הורי מתקשים בזה התשלום לעמוד, שהנו הוצאה גדולה, סכום נכבד,

לחם וחלות

ממשיך הנער ומספר כי הגרוע שבעתיים,
מתרחש אצל רבים ביום ששי לפני הצהרים,
זה המועד בו האמהות, בצק ללחם וחלות - לשבת, אופות,
והנה חוזר על עצמו כל שבוע הסיפור עם הבקשה, לקבל מהחנווני קמח בהקפה,
הוא שנכווה בעבר ממתן אשראי - מסרב, והמבקש חוזר לביתו בלב כואב,
את הקמח ללישה, לא מביא האב, דבר שגורם צער גדול לאם ולטף .
"ואז, מה קורה" ? - שואל הז'נדרם, והנער משיב מהר, כולו תם,
"קורה נס ובדרך פלאי ונסתרת, הבעיה איך שהיא נפתרת,
על פי רוב בכניעתו של החנווני, לתחנוניו הרבים של העני".
שוב מתערב הז'נדרם ושואל:
"אמור לי נערי הטוב והחכם, למה זה שלחו אותך ללמוד במרחקים?"
הנער ממהר ומשיב בפשטות: "כדי לצמצם בבית את מספר הפיות" !!!
סיבה אחרת היא - רצון הורי תמיד, לפטור את עצמם משכר הלימוד.
זאת ועוד,
הורי, למרות עניים, אינם מוותרים על חלומם,
לראות אותי - תלמיד חכם, היודע פרק בתלמוד ומשכיל גם,
בתחומים אחרים כולל לימודי חול,
כנהוג אצל בחורי ישיבה בעולם הגדול.
המביאים להוריהם נחת הרבה,
גם הורי האהובים מקוים לזה".

המשיך הנער ואמר :
"מצב זה שתיארתי נכון הוא לגבי כולם, אם יהודים הם ואם ערלים,
אצל כולם מצוקה שוררת,
הסיבה לכך היא - הבטלה המתמדת,

אנשים מסתובבים לריק ימים שלמים,
ממילא אין להם כסף אף לצרכים פשוטים.
הנה רואה אני בעיירת פרשוב שכולם עובדים
בטכסטיל, בדפוס ובשאר המפעלים,
גם המסחר כאן פורח, יש אף יריד שבועי נפלא, כולו זורח,
בכפרי קרפטורוס מלאי החן, יש שדות, מטעים ויערות, אך, כסף אין !! -
על כן נמצאים אנשים החוזרים על הפתחים, אוספים פרוטות למעט הצרכים.
אף אני, כמו גם השאר בחבורתנו, נוהגים כך, ולו רק למשך תקופת לימודנו.
כולנו כאן, לומדים בחריצות ובהתמדה,
כדי שנוכל להתפרנס בעתיד בכבוד ובהרחבה.
ממשיך הנער ואומר,
תאמין לי אדוני, שבני קרפטורוס, לא מפונקים כלל,
נכונים הם לעבודה קשה ולכל עמל.
בוודאי ידוע לך, אדוני הצ'טניק, וכל אחד יעיד,
שרבים מהבחורים הלומדים כאן משמשים סבלים ביריד,
הנערך בפרשוב כידוע, בכל יום חמישי בשבוע.
הם מציעים לקונים בו את נכונותם,
להביא את סחורתם הקניה , בתמורה קטנה - לביתם.
בין אם זה אווז חי כבד, יקר או זול,
ובין אם זה שק תפוחי אדמה גדול.
סבלות זו - אף היא אחת מהכנסותינו לקיומנו השוטף,
צרכינו הפשוטים ליום החולף.
כי הרי צריכים אנו לשלם גם עבור תספורת וכביסה,
שלא לדבר על דמי כיס ושאר מיני צריכה.

לקראת שבת

כחצי שעה דיבר הנער והזיע, את אשר בלבו הוציא והשמיע,
הוא יכול היה להמשיך עוד, לדבר ולספר,
אלא שבגלל היות זה יום ששי חרפי קצר,
חשש הנער ורעד, שמא יסתבך עם חילול שבת.
על כן חזר הוא על הצעתו הקודמת בפני החוקר,
שייתן לו ללכת ועל כספו הוא מוותר.
"חלילה לי מלעשות כן" אמר הז'נדרם הצעיר,
"את כל הכסף שלקחתי, לך אחזיר,
ובלבד שתפסיק לאסוף "וואקענגעלד" (כך!), מאנשי העיר.

הז'נדרם קם מהכסא כולו צער,
אסף את הפרוטות מהשולחן והחזיר אותם לנער.
תוך כדי מסירתו אותם לו, נפלה פרוטה אחת על הרצפה,

הז'נדרם התכופף וחיפש אחריה, מתאמץ כולו,
לא הרפה, עד אשר מצאה ומסרה
לנער שעמד מולו.

התרחשות זו וכן השיחה שבין הנער והז'נדרם
נודעה לרבים והכתה גלים.
לא חלף זמן רב ובקהילת פרעשוב הנדיבה,
נמצאה דרך לקיומם המכובד של בחורי הישיבה.
על כל חברי הקהילה מס מיוחד הוטל,
והנוהג של איסוף ה"וואכענגעלד" לגמרי בוטל.

בכל זאת ידעו בעיירה כל בן ובת,
את מועדי הכניסה והיציאה של השבת.

"מסריק ויורשו - בנש, שני הנשיאים של מדינת החסד - צ'כוסלובקיה"

חוסט ובנותיה

עיר המחוז וקהילותיה הכפריות

חוסט - עיר ואם בישראל

העיר חוסט[1] שוכנת לרגלי הקרפטים, באמצע הדרך שבין מונקאטש לבין סיגט מרמרוש[2]. עיירות וכפרים רבים מקיפים אותה, אלה שימשו עורף לה וחוט שידרה לקיומה. עד קרוב למחצית המאה ה-19 לא הייתה חוסט אלא עיירה קטנה, דומה לאחיותיה סביב. אולם, מיקומה הגיאוגרפי - היותה שוכנת במרכז מישורי לרגלי הקרפטים, על גדות נהר הטיסה - וכן שיקולי שלטון ממלכתיים, גרמו לה לגדול, להתפתח ולהיות עיר מחוזית לישובים כפריים רבים סביבה.

חוסט נזכרת לראשונה במסמך משנת 1241 בהקשר עם הפלישה הטטרית להונגריה. בשנת 1329 הוכרה חוסט על ידי השלטונות כבירתה של ארבעת "ערי הכתר" — חוסט, וישק, טעטש והוסומעזא. העיר ניתנה למשפחת אצילים הונגרית, ובשלב מסוים הועברה חזרה לרשות הכתר ההונגרי. על ההר השולט על חוסט, נבנה ארמונו של פראנץ ראקוצי השני, בו התאכסנו שליטי הונגריה, אנשי צבא ופקידי שלטון בכירים, בשהותם באזור זה לשם ציד ביערות הקרפטים.
העיר והמבצר שמעליה שימשו משך שנים רבות מוקד לפעילות הונגרית מרדנית נגד השלטון האוסטרי.[3]

יהודים בודדים, על פי רוב סוחרים, נזכרים בהקשר עם חוסט כבר במאה ה-17. בזכרונותיו של ר' דוב בער מבוליחוב, משנים תפ"ג — תקס"ה/ 1722 — 1804, נזכרת חוסט כמקום מעבר מסחרי בין גליציה לבין הונגריה (4). ידיעות ראשונות המתייחסות ליהודים בהקשר עם חוסט מצויות במסמכים החל במאה ה-17. אולם, רק בתעודה משנת 1712 מסופר על התיישבותו של יהודי אחד בחוסט, המתגורר ברחוב ה-"רוסים", שחכר את רשיון ייצור משקאות חריפים מאת מושל העיר. מכאן ואילך קיימת רציפות של ישוב יהודי בחוסט. במפקד של שנת 1735 נרשמו בחוסט שלושה בתי אב יהודיים, דבר שמסתבר ממנו כי באותה שנה יש אולי כבר "מניין" קבוע בחוסט.
על פי דבריו של חוקר תולדות יהודי הונגריה, הרב י.י. גרינוולד, גרו בחוסט בשנת תק"ן / 1788 י"ד משפחות יהודיות בלבד , ואילו במיפקד שנערך בשנת 1941 מנתה הקהילה היהודית בחוסט, מעל 6000 נפש, מתוך 21.000 נפשות שגרו בחוסט רבתית. הימצאות רבנים חשובים בעיר זו כבר בתחילת המאה ה-19, וקיום ישיבות גדולות בה, במיוחד זו של

---

1. שם העיר: באידיש - חיסט, בצ'כית — CHUST, בהונגרית - HUSZT. ברותנית - XYCM.
2. במונקטש ובסיגט היו קהילות חסידיות גדולות, בהן - חצרות צדיקים, ישיבות, אישים רבניים, סופרים, בדחנים מפורסמים, מערכות עיתונים, בתי דפוס עבריים וכדומה.
3. ספר מרמרוש עמ' 199.
4. "והבאתי סחורות אלו לארץ הגר ונמכר הכל ברווח טוב ומסוים. העורות מכרתי בעיר חוסט והפשתן נמכר בעיר דעברעצן". (זכרונות ר' דוב מבוליחוב, עמ' 52)

המהר"ם שיק, ושל "ערוגת הבושם", משנת תרי"ח/1858 ואילך, היוו מנוף לגידולה ולהתפתחותה. במחצית הראשונה של המאה ה-20, במיוחד בימי שלטון הצ'כים, נעשית חוסט מרכז מנהלי ומסחרי חשוב לעיירות ולכפרים שהקיפוה.
ראויה חוסט שיצוטט לכבודה מדבריו של הרב י.י. גרינוולד, מתלמידיו של בעל "ערוגת הבושם", המובאים בספרו - "מצבת קודש":[5]

"חוסט, אם כי צעירה היא מאד, עם כל זאת גדלה והצליחה וזכתה לשם טוב ולעיר ואם בישראל והייתה אחת מן הקהילות החשובות ביותר בארצנו (אוסטרו-הונגריה). רבניה היו גדולי תורה, רובם הרביצו תורה, ומשם יצאה הוראה לישראל. גם בעלי הבתים של חוסט הצטיינו ביראתם, בתמימותם ובתורתם, בביתם מצאו מאות תלמידים, בחורים שלמדו תורה אצל גאוני חוסט, מנוחה ואורה, רבים נתנו מלחמם להנהו ברכי דרבנן בסבר פנים יפות.
בחוסט לא ידעו ממחלוקת, מעולם לא קרו בחוסט מהומות וקטטות בבית הכנסת או בבית המדרש, הרבנים ישבו במנוחה ואנשי העיר כיבדו אותם מאד. ראה מה שכתב בעל "ערוגת הבושם" בספרו "הכנה דרבה" אות ל"ד: "והנה זכיתם ב"ה לשם ולתהילה בארץ שאתם (קהילת חוסט) חומה בצורה ומגדול עוז לישראל סבא בית ישראל האורטודוקסית מעת אשר הגאון הגדול המהר"ם שיק זצ"ל הופיע אצלכם באור תורתו וצדקתו, ומכאן נתפשט קרני אורו על כל המדינה לחזק מוסדות האורטודוקסים על פי כמה הלכות קבועות כמסמרות".

הרכב אוכלוסייתה ורקעה ההיסטורי של חוסט, לא היו שונים משאר ישובי קרפטורוס, כולל המחוזות סביבה, אזור סיגט-מרמרוש, מחוז אוגוטשה הדרומית, אזורי מונקאטש, ברגסס ואוז'הורוד (אונגוור — בהונגרית), חלקים מסלובקיה המזרחית — אזור פרשוב וסביבתה, וכן צפון מזרח הונגריה, כולל — קליין ווארדיין/KISVARDA, אשר לפי מפות הונגריות קדומות נחשבו כל אלה שייכות לקרפטורוס — KARPATALJA.
מדובר בישובים שהרותנים, צאצאי ההוצולים, - שבט הררי, ענף אתני של האוקראינים - התיישבו בהם במהלך מאות שנים, ונעשו תושביו העיקריים.
לפי מפקד שנערך בשנת 1930, בימי שלטון הצ'כים, מנתה אוכלוסיית חוסט 9301 רותנים, 4821 יהודים, 1490 צ'כים, 1383 הונגרים ומאות אחדות של גרמנים וצוענים. היוצא מכאן שעיקר האוכלוסייה מורכבת הייתה מרותנים ומיהודים, השאר אינם אלא מיעוטים קטנים, או אף מבוטלים.[6]

5. בספרו "מצבת קודש" שכתבו בשנת תש"ה, בעת היותו רב במדינת אוהיו בארה"ב, כאשר נודע לו על חורבן קהילת חוסט ועל השואה שפקדה את אנשיה הנפלאים:
6. פרטים אלה על חוסט לקוחים מהספר "קהילת חוסט והסביבה" שיצא לאור מטעם "ארגון קהילת חוסט והסביבה", בעריכת צבי מנשל, ובחלקם מספר מארמארוש, עמ' 199, בעריכת גרוס/כהן, תשמ"ג, ת"א.
ייאמר עוד כי נתונים רבים על תולדות עיר זו ועל יהודיה הנפלאים חסרים, מסיבת הימצאותה של העיר בשלטון קומוניסטי משך כחמישים שנה אחרי השואה. אלה לא אפשרו לחקור את התקופה שקדמה להם, אף העלימו מסמכים הנוגעים ליהודים. (ייתכן שמסמכים אלה נמצאים בארכיון בברגסס - העיירה בקרפטורוס הדרומית - אליה הובאו לגניזה, ורובם טרם נחקרו).

לשתי האוכלוסיות הדומיננטיות — היהודים והרותנים - צד משותף, היות רובם מהגרים לכאן מדרומה של אוקראינה, מאזור פודוליה בעיקר, וכן מגליציה. יהודים באו אליה גם מטרנסילבניה, הונגריה וסלובקיה. כן באו אליה בחורים מארצות המערב - מבוהמיה ומגרמניה, ללמוד בישיבתה של חוסט, לאחר שיצאו לה מוניטין טובים. אלה נשאו לפעמים בנות מקומיות ונשארו לגור בחוסט. זאת אומרת שהיה בחוסט גם גרעין "יקי" שהוסיף לגיוונה של הקהילה היהודית.
מעט הצ'כים בחוסט, הגיעו לשם - כפקידי שלטון מבוהמיה וממורביה, ביזמת השלטון הצ'כוסלובקי מאז ייסוד מדינה זו בתום מלחמת העולם הראשונה. ההונגרים — אף הם ברובם הובאו לקרפטורוס על ידי השלטון ההונגרי בתקופה שקדמה לצ'כים, ובתקופה שלאחרי הצ'כים. שאר המיעוטים בחוסט לא היו אלא ספיחים לאחרים.

מחיות - פרנסות

בשנים שקדמו למלחמת העולם הראשונה, ימי השלטון האוסטרי-הונגרי, הייתה חוסט עיירה רדומה, לא שונה בהרבה מעיירות אחרות באזור, כגון טעטש, בושטינה, סעקערניצה ו-וואלאווע. היו אלה "ימי שלוה ובטחון",* כאשר הכל נע בקצב איטי ובנחת. אולם, עם ייסוד הרפובליקה הצ'כוסלובקית, בשנת 1918 ועם הכללת קרפטורוס בתוך רפובליקה זו, נתעורר האזור כולו, חוסט בתוכו, לפעילות שהביאה עמה פיתוח רב לעיר, במיוחד לאחר שזו נקבעה להיות עיר מחוז גדול במזרחה של קרפטורוס. כתוצאה מכך, התחילה חוסט לגדול ולהתפתח, משך כל התקופה שבין שתי המלחמות.

אלו הימים שבהם יהודי חוסט נהנו מפריחה, שגשוג כלכלי ופיתוח תעשייתי נרחב. יהודים יזמו ופתחו מפעלים שונים בעיר שהיה בהם כדי לספק עבודה ומחיה לכלל התושבים. מהם ראויים לציון:

1) בית החרושת לרהיטים של דונקל וקאהאן, בו עבדו 400 פועלים, שסיפק את תוצרתו המשובחת אף למחוזות רחוקים בצ'כוסלובקיה.
2) מחצבת אבן לייצור לבנים וחמרי בנייה של הולנדר.
3) טחנות לקמח, לתירס ולשמן של משה היימפלד,
4) בית חרושת לחומץ של הערש ווייס,
5) בית המלון "קורונה" של מאירוביץ' ודוידוביץ',
6) בית המלון "צנטרל" של משה פרידמן,
7) בית החרושת לכובעים ולטליתות של אלתר סגל, שסיפק את תוצרתו גם לארצות חוץ קרובות לצ'כוסלובקיה — פולין, רומניה, הונגריה ואוסטריה. ** ראה הערה בעמ' הבא
8) תחנת ייצור חשמל למאור ולתעשייה של היימפלד וגרוס,
9) מנסרה לעצים של קראוס וחיימוביץ'.
10) מפעל לעיבוד דגים ושימורים של משפחת קרץ,
11) ה"קרטל" — סיטונאות של חומרי ברזל וכלי עבודה של מאירוביץ/נייוונר,
12) בית החרושת לדברי סריגה של משפ' סגל, ועוד ועוד.

---

* "גוטע פרידנס' צייטין" - בפי זקני המקום.

בני הכפרים מביאים פרי תוצרתם למכירה בחוסט. מחכים לקונים שיבואו

בצד כל אלה, יהודים הפעילו נגריות, מתפרות, מפעלי אופנה וטכסטיל, ייצור כלי פח וחרס, מוסכים לתיקוני עגלות וכלי רכב מוטוריים, מסגרות לעבודות מתכת - לצרכים ביתיים שונים, ועוד.

יהודים, ביזמתם ובחריצותם המתמדת, עשו את חוסט עירם לכלי מחזיק ברכה, בה מצאו רבים, יהודים וערלים, כולל יושבי הכפרים מסביב, תעסוקה ופרנסה לבני ביתם.

העיר המתה מרוב תנועה בה, ביום ובלילה. בני כפרים פקדוה בקביעות, במיוחד בימי ירידים, אך גם בימים רגילים, על פי רוב בימי שני ורביעי בשבוע, ימים בהם נסעו עגלונים לעיר, ערכו אצל הסיטונאים קניות עבור הקמעונאים בכפרים, הסיעו את המעונינים בכך מכפרם לעיר בשעות הבוקר והחזירו אותם לבתיהם בשעות הערב.

יש וכפריים נסעו לעיר זו סתם, ללא מטרה מוגדרת, התהלכו בה שעות אחדות, הריחו את הנעשה בה, פגשו מכרים מכפרים אחרים, ישבו במסעדות ובבתי מרזח — לאכול, לשתות וליהנות מהשוני בעיר זו ומהדופק שפעם בה, מעין "שטיפת עיניים".

בתי כנסת, בתי מדרש

בית תפילה ראשון בחוסט קיים היה כנראה עוד בשנת 1735, כאשר נמצאו בעיר 3 בתי אב,שהיוו כבר מניין אנשים הזקוקים למקום תפילה. בשנת 1788, כאשר נמצאים בחוסט

** עם כיבוש חוסט ע"י בריה"מ בשנת 1945, ועם סיפוח קרפטורוס אליה באותה שנה, הופעל בית חרושת זה על ידי הקומוניסטים, לייצור כובעי גברים ונשים, עבור תושבי בריה"מ בעיקר, וגם כייצוא לארצות אחרות. אולם, בשנת 2001 פסק לפעול מחמת המשבר הכלכלי הגדול של אוקראינה, ומחמת חוסר חמרי גלם. עתה, בשנת 2003/4, מושבת המפעל כליל.

י"ד משפחות, ודאי וודאי שקיים כבר בעיר מקום תפילה קבוע. אלא, שאין בידינו מקורות שיעידו ויספרו על כך.
משרידי השואה החיים עמנו עדיין, אנו יודעים על בתי התפילה הרבים ומוסדות חינוך יהודיים שהיו קיימים בעיר בימים שקדמו לימי השואה, הלוא הם:

א. **בית הכנסת המרכזי, שכונה "די שיל"**, בו התפללו בנוסח אשכנז. בבית כנסת זה התפללו גם רבני העיר, רובם תלמידיו ותלמידי תלמידיו של ה"חתם סופר".

ב. **בית המדרש הגדול**, קרוב לבית הכנסת המרכזי, בו התפללו בנוסח ספרד -חסידי. כאחראי וכמטפל בו שימש הגבאי : ר' איצ'ה מאיר לנדאו.

ג. **בית המדרש "עצי חיים"** - בו התפללו בעיקר חסידי סיגט, נאמני שושלת רבני טייטלבוים, צאצאי ה"ישמח משה" רבה של אוהל, ממייסדי החסידות בהונגריה.

ג. **בית מדרש "משה אהרן שיל"** שנוסד על ידי ר' משה אהרן פרקש.

ד. **ר' יחזקאל-ס שיל** - (ברחוב — איזא) נקרא כך על שם ר' יחזקאל גרינוולד, אחיו של ר' משה גרינוולד — בעל השו"ת "ערוגת הבושם".

ה. **בית המדרש של הדיין מליפשא**, הסמוכה לחוסט. זאת לאחר התמנותו של זה להיות חבר בבית הדין הרבני בחוסט ועבר לגור לשם, בשנת תרצ"ח.

ו. **בעלזער שטיבל**, קרוב לבית הכנסת הגדול, בו התפללו אלה שראו את עצמם שייכים לתחום ממלכתו החסידית של הרבי מבעלז בפולין.

ז. **וויז'ניצר** (וישאוור) שטיבל, בו התפללו חסידי ווישניץ בחוסט.

בית הכנסת המרכזי "די שיל" בחוסט וארון הקודש בתוכו.

ארון הקודש - הובא מ-שאנדריף והורכב בו לאחר שקודמו הוצת ונשרף על ידי השלטון הקומוניסטי

ביה"ס היהודי, הקדם תיכוני, תש"ג/1943, ערב הגירוש בשואה

צעירי החלוץ המזרחי בחוסט, תרצ"ג/1933

חלק מבחורי ישיבת חוסט תרצ"א/תרצ"ב

בנוסף לאלה, היו בתי תפילה קטנים במקומות שונים בעיר, בלתי ממוסדים, כמו "תפארת בחורים" בחצר בית הכנסת הגדול, בו התפללו בעיקר בחורים מהישיבה וצעירי העיר. לצידם של אלה התקיימו "חדרים" ותלמודי תורה, בתי ספר יהודיים, כולל בית הספר הקדם תיכוני שהתקיים עד לפלישת הגרמנים להונגריה, באביב תש"ד.

שואה וחורבן

פרק זה על חורבנה של קהילת חוסט בימי השואה נכתב על פי המקורות הבאים:

1. הקונטרס "עין דמעה" המובא רובו בהמשך פרק זה.
2. עדותו של הרב ר' ישראל דוד נייוונר, שריד ופליט מקהילת חוסט, עתה תושב ירושלים.
3. עדויות פליטי שואה ששהו בגיטאות חוסט, גורשו , שרדו והעידו על מה שעוללו ליהודי חוסט, כפי שהדברים מובאים בספר "קהילת חוסט והסביבה" שיצא לאור בשנת תש"ס/2000.
4. ספר מארמארוש, עמ' 221-223.
5. כתב יד של מר יהודה פרנקל, איש ירושלים, דברים שהעלה מזכרונו בשנת תשס"ד, ומסרו למחבר ספר זה. קטעים חשובים מכתב יד זה שולבו בפרק זה, בהם - פרטים רבים על ימי הגטו, השוד והחמס שביצעו ההונגרים בעת הגירוש.

שואת קהילת חוסט דומה ביסודה לשואת שאר קהילות יהודי הונגריה, באביב תש"ד. התנהגות השלטונות ביחס ליהודים בעת הגירוש אחידה הייתה בכל הישובים, בוצעה באכזריות ובגסות. הגירוש נעשה בעיקרו על ידי הז'נדרמים ההונגריים, שמפורסמים היו בחייתיות שבהם, כולל נוהגם להכות ולבעוט במירב הכוח בכל מי שנפל לידם. במיוחד התפרסמו אלה בסטירות הלחי הקשות שהיו מדביקים לקורבנותיהם עם ידיהם הגסות והמיובלות. בדרך כלל לא הרפו מקורבנם גם כאשר זב דם. כך נהגו גם בימים הרגילים שקדמו לימי השואה, ביהודים ובערלים, שנחשדו בחטא קל ביותר. **

עתה, שההוראות הממשלתיות מגבוה התירו להם לנהוג ביהודים ככל העולה על רוחם, הרי שהם שמחו למלא אחרי הוראות אלו , תוך הפעלת כל כוחות הרשע האצורים בגופם ובנפשם. כך נהגו ביחס לכל יהודי הונגריה.

הפגיעה הראשונה בקהילת חוסט נעשתה כבר בשנת תש"א/1941, בחדשים יולי — אוגוסט. פגיעה זו התייחסה ל"גזירת המסמכים", הידועה לשמצה. כ-150 משפחות מיהודי חוסט, אשר לא הסדירו את ניירותיהם להוכחת "זכותם" לאזרחות הונגרית, גורשו מבתיהם באכזריות נוראה לגליציה, דרך עיירת הגבול "יאסינה", הובאו לקמיניץ פודולסק ונרצחו שם בהמוניהם. יחידים, מתי מספר, הצליחו לברוח משם, לשוב להונגריה, ולחיות במחבואים, או בניירות של אחרים, על פי רוב בבודפשט — בה קל היה יחסית ללכת לאיבוד מעיני

** כותב שורות אלו, בגיל של 19 שנה, ואחיו חיים צבי, בגיל 16 שנה, התנסו אף הם בסטירות לחי קשות מהז'נדרמים , עת נתפסו ביער, מתחבאים ונמנעים מלהיכנס לגיטו סקרניצה, כמסופר בספר "אדברה ואעידה" עמ' 33.

השלטונות. השבים סיפרו על הרצח ההמוני שבוצע במגורשים, על הנרצחים שנקברו בקברי אחים גדולים, אותם אולצו לחפור בעצמם.
אך, דברי השבים לא נתקבלו כאמינים, כי אנשים מיושבי דעת לא העלו על הדעת אפשרות של רציחות כאלו, בזקנים ובילדים, בנשים עם תינוקות על זרועותיהן, בהמוני אזרחים חפים מכל פשע. אולם, הייתה זאת אמת לאמיתה. כעשרים אלף יהודים נרצחו שם.
רציחות אלו היוו הקדמה "פרולוג" של ההונגרים ביחס לאשר עתיד לקרות באביב תש"ד לכל יהודי חוסט ולרוב רובם של יהודי הונגריה - השמדה טוטלית, בשיתוף פעולה הדוק בין השלטונות ההונגריים לבין שלטון הרשע הנאצי של הגרמנים, בתחומי אושוויץ/בירקנאו.
לפרולוג זה שייכים גם הגיוסים לגדודי הכפייה של יהודים בגילאים 20-48 שנה, כולל אבות לילדים שנותקו ממשפחותיהם, נשלחו לאוקראינה, שם הועלו על שדות מוקשים, או שמתו מעבודת פרך ומכל מיני מיתות משונות.
זאת על פי הוראות מגבוה "למנוע את שובם של המגויסים חיים". ואמנם רובם מתו שם ולא זכו לראות עוד את הוריהם, נשותיהם וילדיהם. בין השאר משום שגם אלה הושמדו בינתיים באושוויץ-בירקנאו.
מצבם הכלכלי של היהודים בחוסט בשנות המלחמה היה בכי רע. מטה לחמם של רבים נשבר והמונים חיו על תמיכה ציבורית שראשי קהילת חוסט עמלו רבות, במסירות שאין למעלה ממנה, למען הסיוע להם.

פלישת הגרמנים

למרות מצב קשה זה הייתה אוירה אופטימית בעיר. יהודים קיוו שסיוט זה ייגמר עם גמר המלחמה שסיומה נראה קרוב, לאור מפלות הגרמנים וההונגרים בחזיתות ועם התקרבות הצבא האדום של בריה"מ לגבולות קרפטורוס בחודש פברואר 1944.

לצערם של יהודי הונגריה, ובמיוחד בני קרפטורוס, נעצר צבא זה ממזרח לגבול הונגריה, משך כחצי שנה, עד אוקטובר 1944. זמן זה הספיק לגרמנים, בסיועם הפעיל של הונגרים, לרכז את יהודי הונגריה (פרט לבודפשט), בגטאות ולהעבירם לאושוויץ-בירקנאו, להשמדה. התהליך היה קצר, מבוסס על ניסיונם הרב של הגרמנים בארצות אחרות.

עם פלישת הגרמנים להונגריה ב-19/3/44, התמקמו יחידות ס.ס. בכל הערים הגדולות, כולל חוסט, החרימו דירות של עשירי הקהילה וראשיה, הפכום למקום משכנם - ממנו ביצעו את תכניתם הזדונית כלפי היהודים. גזירות מגזירות שונות הוצאו בכל יום ויום, החרימו דברי ערך כאוות נפשם, הרגו ורצחו כל מי שנקרה להם בדרכם. חיי היהודים נעשה הפקר.

עדות הרב

זכתה חוסט ורבה האחרון ששימש בקודש באותה עת, הרב ר' יהושע גרינוולד זצ"ל,שעבר את כל מוראות השואה ושרד, כתב בשנת תש"ח בברוקלין קונטרס "עין דמעה" ובו סיפור תמציתי על חורבנה של קהילת חוסט, כפי שזו נראתה לו בעת אשר שימש בקודש בה עד ליומה האחרון. הוא הרי הלך עם קהילתו לדרכה האחרונה ושרד ממנה, על כן העלה על הכתב את אשר אירע לו ולקהילתו הנפלאה.

הקונטרס מובא בהקדמה לספר השו"ת "חסד יהושע" כרך א' שהודפס בברוקלין, בשנת תש"ט ובשנת תשי"ג, ועורר הדים גדולים, בהיותו מסמך נדיר מאת אישיות רבנית דגולה.

בהיות הדברים כתובים בסגנון רבני מיוחד מאד, מתוך כאב אישי גדול, מן הראוי שנביא מעט מדבריו אלה, ולו רק תיאור תחילת ההתרחשויות. וכך כתוב שם:

"ובשבוע שחל בו חג הפסח הגיעו לעירנו שליחי הגסטפו. ומיד בהגיעם נכנסו לבית יהודי עשיר אחד שהיה לו בית נאה וציוו עליו לפנות את הבית מיד מבלי לקחת משם אפילו חלוק אחד, ויחד עם זה פקדו עליו לילך לקרוא לרב העיר ולכמה יחידים מחשובי הקהילה ולהגיד להם כי בעוד ב' שעות בדיוק עליהם להופיע לפני הגסטאפו.
...והנה כאשר באנו למשרדם ישבו שלושה גרמנים פראים גבוהי קומה, מחברי הגסטאפו, ישבו בגאות פראית וצחקו. הראש שבהם פתח ואמר: "יהודים ! אנחנו הגרמנים באנו לכאן לעשות סדר במדינה זו, כי שמעכם הולך למרחוק שאתם עוזרים את הרוסים במלחמה

הרה"ג ר' יהושע גרינוולד זצ"ל
- רבה האחרון של חוסט -

הנוכחית וחוץ מזה אתם חומסים וגוזלים את העם היושב במדינה זו. במדינת פולין כבר שברנו כח היהודים, ועתה תדעו יהודים ! כי מהיום והלאה לא יעזוב שום יהודי את העיר גם לא יצא חוץ לביתו בלילה ומעכשיו לא ידבר יהודי בטלפון, ומי שיעבור על אחד מאלה הדברים אחת דתו להמית.
אתם שהופעתם עכשיו לפנינו תהיו ה"יודנראטה", מלבד הרב שלא יוכלל ב"יודנראטה". אחד מכם ישב תמיד בלשכת הקהילה, שם יהי' טלפון, ואם נצטרך דבר מן היהודים נודיעכם טלפונית. על הרב לדרוש ביו"ט הבא בביהכ"נ כנהוג. ומסיים ואומר כי כדי להיות בטוח שיקוימו כל הדברים האלה הוא מבקש ערבון בסכום רבע מיליון פענגא והסכום צריך שיימסר לידיו תוך כ"ד שעות הבאות".

מוסיף הרב ואומר:
"אנחנו יצאנו משם בלב מלא דאגה צער ויגון, ידענו כי הקמת ה"יודנראטה" פירושה פירוק הקהילה הקדושה, וחרדה עברה בנו ופחדנו שמא לא יעלה בידי ה"יודנראטה" סכום רב כזה בזמן קצר שניתן להם. ה"יודנראטה" הודיע את בני העיר מטיב הגזירה ויבואו האנשים הביאו תרומת כספם והנשים פרקו נזמי הזהב אשר באוזניהן וטבעות הקידושין מאצבעותיהן ונתנו משכונות והמלאכה הייתה דיים, ולא עברו הכ"ד שעות ונמסר להם הסכום המבוקש לכפרה ולפדיון נפש".
"...ומני אז לא פסקו מלהטריד בטלפון ותמיד באו אל ה"יודנראט" בבקשות שונות ומשונות, לא עברה שעה שלא ביקשו דבר חדש. פעם תבעו קאפפע שאסף(שאזל) מן השוק בימי המלחמה ואי אפשר היה להשיגו, פעם ביקשו משקאות יקרי מציאות ופעם תכשיטים וחפצים שונים והכל בליווי אזהרת עונש מוות. באחד הימים הודיעו כי נחוץ להם למחרת הבוקר חמש מאות איש בשביל עבודות שונות ואם יחסר המזג ולא יימסר להם מספר האנשים המבוקשים ויהרגו שני אנשים. השליחים יצאו כל הלילה לדפוק על הפתחים להזכיר האנשים לצאת לעבודה ושלא יחסר ח"ו אחד מהם. וכל יום ויום הלכו האנשים למאות אל העבודה והתענו תחת ידם בשבת ויו"ט וימי חול מבלי לתת אוכל לנפשם. וכל שעות העבודה ישבו בני המשפחה בדאגה לגורל העובדים כי ידענו עובדות שבפולניה לקחו לעבודה ושוב לא שבו לעולם".

די בדברים הנ"ל כדי להמחיש את האוירה - לתוכה הוכנסה קהילת חוסט בבת אחת, ערב אסונה. מכאן והלאה התרחשו הדברים בקצב מהיר עד לכליאת כל יושביה היהודיים של העיר אל מאחורי חומות ובריחים, במספר גטאות שהוקמו בתוך העיר.

על כך מספר בפרוטרוט ר' יהודה פרנקל, מזקני חוסט, היום - איש ירושלים, כנאמר לעיל. מדבריו מובאים להלן תיאורים המתייחסים לגטאות של חוסט, לחיים הקשים בהם, לחיסולם ולהעברת היושבים בהם לאושויץ-בירקנאו:

"הגרמנים, בשיתוף פעולה עם הז'נדרמים ההונגריים, סגרו מספר רחובות קרוב לרחוב "סבובודה". שם הקימו 2 גטאות, אחד בצד המזרחי של הרחוב, השני בצד המערבי של הרחוב, ואסור היה לעבור מצד אחד למשנהו.
הגטו השלישי הוקם ברחוב "הרייטה" והגטו הרביעי בין רחוב מסריק והסמטאות שהסתעפו

מצפון לרחוב הנ"ל.
במהלך הגירוש לגטו נאספו המשפחות תחילה לבתי כנסת ולבניין של בית הספר "תלמוד תורה". המשפחות הוחזקו בהן משך 3 ימים, נערכו בדיקות קפדניות אצל גברים ונשים. הפשיטו אותם כביום לידתם, גזלו מהם כל מה שהחביאו בתוך הבגדים.
הגזל והשוד בוצע תחת עינויים ואיומים.
במקביל שדדו את כל הרכוש שנותר בבתים - רהיטים, כלי בית, לבוש עליון ותחתון, כלי מיטה וכל מה שהמגורשים השאירו בבתים - מהם גורשו.

ההעברה מהגטאות לאושוויץ/בירקנאו נעשה ב-4 משלוחים (טרנספורטים) בתאריכים הבאים:

1) 24/5/44, 2) 26/5/44,
3) 2/6/44, 4) 6/6/44

המגורשים, לפני העלאתם לקרונות המשא, קובצו לתוך חצר בית החרושת לייצור לבנים, עמדו שם במשך יום שלם, בחום היום ובשמש קופחת על ראשם. אספו מהמשפחות כל דבר ערך, מטבעות זהב, כסף זר, תכשיטים שהוחבאו בבגדים וכדומה. (חייט אחד שמצאו אצלו תכשיטים מוחבאים בבגדיו, הוצא להורג במקום).

מבית החרושת ללבנים הוצעדו המגורשים לאורך 4 ק"מ, עד למסילת רכבת מיוחדת, אל קרונות המשא. בדרך לשם הוכו הנחשלים והמפגרים בהליכה, בקתות הרובים והאלות של הז'נדרמים. מרוב עייפות זרקו רבים מהצועדים את מטלטליהם הדלים ונשארו בלי כלום, מלבד הבגדים שעל גופם. כך הוכנסו לקרונות - בהם הובלו אל דרכם האחרונה".

בני חוסט - בגיהנם הנאצי

(קטעים מעדותו של הרב ר' ישראל דוד נייוונר, עדות שנגבתה על ידי צבי מנשל, היוזם והעורך של הספר "קהילת חוסט והסביבה". העדות מובאת בשלמותה באותו ספר, ויש בה פרטים רבים ומופלאים על תולדות משפחתו של הרב ר' ישראל דוד נייוונר, משושלת מאירוביץ', מצד אמו. בעדות מסופר גם על ימי הגיטו, הגירוש לאושוויץ-בירקנאו, ועל העבודה הקשה והמפרכת במחנות ריכוז שונים.כן מובאים בעדות פרטי השחרור על ידי הצבא האדום, בתוכם - קצין יהודי בכיר, שפגש את אחיו היהודים במחנה בעת שחרורם ושמח לבשרם על שחרורם.

אחת המשפחות החשובות,העשירות והנכבדות ביותר בחוסט הייתה משפחתו של הרב ר' ישראל דוד נייוונר, עתה תושב ירושלים, מנכבדי וחשובי הציבור החרדי בעיר. הכותב והמחבר של ספר זה נפגש עמו, התרשם עמוקות מדבריו, התפעל מזיכרונו הטוב ומכושרו לספר על חייהם של יהודי חוסט, על בני התורה ותלמידי החכמים הרבים ביניהם, על בתי הכנסת ובתי המדרש השונים שנמצאו ופעלו בעיר ממש עד לכיבוש הונגריה על ידי הגרמנים בחודש מרץ 1944, ועל האסון הנוראי שבא עליהם בפתאומיות באביב תש"ד.

מהעדות נבחרו קטעים המספרים על חייהם של בני חוסט במחנות הריכוז, בהם הועסקו בעבודות פרך, על שמירת צלם אנוש בתנאים הנוראים, על הצלתם והישרדותם של מעטים מתוך הרבים. הקטעים המובאים יש בהם כדי להשלים את הדברים הכתובים בקונטרס "עין דמעה" של הרב ר' יהושע גרינוולד, רבה האחרון של חוסט.

".....מיד בהגיענו לבירקנאו-אושוויץ הפרידו בינינו. אמי וחמשת אחי הקטנים שולחו על ידי הצורר מנגלה שמאלה (לתאי הגזים), ואילו אבי, אחי שלמה יליד 1927, ואנוכי נשלחנו ימינה לעבודות פרך. מבירקנאו הועברנו לאושוויץ ומשם למחנה פלאשוב בקרבת קרקוב. במחנה זה שהינו מספר חדשים ושוב הועברנו למחנה גרוסרוזן. מחנה זה היה ידוע לשימצה, שם לא פסקו להשמיד ולהרוג אסירים במכות, בעינויים קשים ובשאר פורעניות אפילו יום אחד.
...ממחנה גרוסרוזן הועברנו כ-250 אסירים שוב למחנה גרליץ. המזל האיר לנו פנים ושלושתנו בני המשפחה נשארנו יחדיו. מחנה זה היה עדיין בשלבי הקמה ואנו בנינו אותו. באחד הימים הציבו את אבי ואותי לעבודה במפעלי "וומאג" שעסקו בייצור מכוניות, קרונות, נשק ותחמושת.
אני הוצבתי בעבודות ריתוך. במחלקתי ייצרו פגזי תותחים. המלאכה הייתה החל מהיתוך הפלדה ועד לגימור פגזים. אבי עבד על יד תנור ההיתוך שפלט חום אימים. חייב היה להתערטל ועם גופו המדולדל עבד בתחתונים. תמוה בעיני עד היום, מאין שאב כוח ולא התמוטט תחת עומס העבודה הקשה.
...כאמור, עבדתי בריתוך הפגזים, ריתכתי את כיפת הפגז לגופו. לרוע מזלי , נשברה באחד הימים הזכוכית במסכה שעלי המגינה מפני סנוור, והמשכתי לרתך במסכה שבורה. פחדתי לבקש זכוכית להחלפה, פן יבולע לי או שיאשימו אותי בחבלה. למחרת תקפו אותי כאבים חדים בעיניי - עד שהפכתי לסומא ולא ראיתי כלום. פניתי לרופא המחנה וביקשתי ממנו להציל את מאור עיניי, כי בנפשי הדבר. אם לא ירפאני דיני אחד, להישלח לתאי הגזים ולהיות מחוסל. תודה לאל, בחלוף מספר ימים מאור עיניי חזר אלי.
כשחזרתי למקום העבודה הוצבתי לעבודה שונה וקשה יותר. עבודתי הייתה לטבול את הפגזים בבריכות מים ולבדוק אם אין בהם סדקים או חרירים. אילצו אותי להרים 1100 פגזים כאלה מדי יום ביומו - לבדוק אותם ולסדר אותם בערימות. כל פגז ריק, שקל כ-16 ק"ג. הייתי אז נער בן 14 שנים וגופי רק עור ועצמות. אני חב תודה לידידו של אחי שלמה - צבי שינפלד,* שעודד את רוחי להמשיך ולהיאבק ולא להישבר. "יבוא יום ואנו עוד נקום את סבלנו" נהג לומר. היו מקרים שהפגזים לא רותכו כראוי, במקרים אלה היה צורך לפנות לרתך שיתקן את הפגם. ההמתנה לתיקון גזלה ממני זמן, כי עלי הוטל למלא את מכסת הפגזים. על כן העלמתי עין ולא מסרתי לתיקון, אבל אוי לי אם היו תופסים אותי בקלקלתי. מעשה זה נחשב כחבלה והייתי מוצא להורג בו במקום.

...בשלהי חודש ינואר חדלו להעסיק אותנו במפעל לייצור תחמושת, במקום זה העבידו אותנו בחפירת תעלות הגנה ובעבודות שונות ומשונות במחנה ובסביבתו. הם הכבידו עלינו עול העבודות עד כלות כוחנו. מיום ליום פחת מספרנו, רבים מתו מתשישות, רעב וחולי.
...באותו חודש, ינואר 1945, קרב הצבא האדום לעברנו ממזרח למערב. הגרמנים החליטו להצעיד אותנו מערבה (צעדת המוות) - לתוך גרמניה. יצאנו לדרך כ-1000 אסירים ורק

---

* עתה, שנת תשס"ה, איש חיפה.

כ-250 נותרנו בחיים. כבר ביום הראשון לצעידה, הריצו אותנו כ-20 ק"מ ואז כשלו מאות אסירים מאפיסת כוחות. מי שכשל בדרך נורה במקום.
... אחרי הריצה והרציחה ההמונית החזירו אותנו למחנה גרליץ (זו נכבשה על ידי הכוחות הסובייטים רק סמוך לסיום המלחמה, בחודש מאי 1945).

מקרה מעניין קרה כשבועיים לפני ששוחררנו. כל האסירים הוצאו לרחבת המסדרים בשעה לא שגרתית. מפקד המחנה כיבד אותנו בנוכחותו, ניצב על במה ופתח בנאום אל 250 דחלילים מיוסרים, אסירי המחנה. הוא נאם בלשון זו:-
"קיבלתי מכתב ממפקדנו הנערץ הימלר, בו הוא פוקד עלי להשמיד את כל היהודים ולא להותיר מהם אף אחד חי לפני כניסת האויב הרוסי, וזאת על פי משנתו של מנהיגנו הדגול היטלר".
הוא המשיך: "תוך שבועיים או שלושה תסתיים המלחמה ואני החלטתי לא לציית לפקודה ולהשאיר אתכם בחיים.
בתמורה אבקשכם לעמוד לצדי ולהעיד שהצלתי אתכם ממוות. לפי הערכתי המקצועית כחייל וכקצין, הצבא האדום יכבוש מקום זה. הם נמצאים במרחק של כ-30 ק"מ מכאן. מאידך, כוחות בנות הברית נמצאים כ-50 ק"מ מערבה מכאן. כאחד שמכיר את התנהגותם של הרוסים, לא רק אנו הגרמנים נסבול מהם, אלא גם אתם. אני מציע שנצא כולנו בצעדה איטית ונוחה מערבה לעבר כוחות בנות הברית ולהתמסר להם. לדעתי זה עדיף לנו,אבל גם לכם ".
האסירים ביקשו מהמפקד להשאיר אותם במקומם - יהיה אשר יהיה. הם משאירים את גורלם בידי שמים. ממילא אין להם יותר כח לצעוד ולו גם במחיר השמדתנו. המפקד נענה לבקשת האסירים, אולם, הציע שאם יש כאלה שרוצים להצטרף אליו, הוא ידאג לבטחונם בדרך. לבסוף הצטרפו אליו רק הקאפואים, "בלוק אלטסטרים" (האחראים על צריפי המגורים) ועוד מספר מנושאי כליו. השאר החליטו להישאר במחנה בציפייה למשחררים הרוסיים.

ב-7 במאי 1945, נכנסו למחנה חיילי הצבא הגואל, הצבא האדום, ביניהם היה קצין בעל דרגה גבוהה שהציג את עצמו כיהודי והוא צעק לעברנו:
"יידעלך איר זענט פריי" - יהודים אתם חפשיים.

באותו זמן אבי שכב על ידי אפאתי לאירוע השמח, נטול כוחות ולא מסוגל אפילו להרים את פלג גופו העליון ולחזות בשחרורנו. כשבוע ימים שהינו עוד במחנה ורוב יושביו הוסעו בטרנספורטים חזרה לביתם. לדאבוני אבי עוד לא היה כשיר לדרך הארוכה הביתה. יום אחד נכנס למחנה גרמני שהציג את עצמו כאנטי נאצי - שאף הוא ישב בבית הסוהר של הנאצים. הוא הציע לאבי ולי לבוא אליו לביתו ולהתארח אצלו ככל שנחפוץ. נענינו להזמנתו והתאכסנו בביתו כחודשיים ימים עד שאבי הבריא ועמד על רגליו מאושש. משם יצאנו לדרך הביתה ותחנתנו הראשונה - פראג.
...כעבור ימים ספורים יצאנו משם לדרך המיוחלת הביתה. דאגה רבה כרסמה בלבנו, מי יודע מי ממשפחתנו נותר בחיים. בהגיענו הביתה (נוכחנו) כי כל המשפחה היקרה אבדה, מלבד אבי ואנוכי שנותרנו בחיים...
...נחלנו עוד אכזבה - אבל אכזבה גשמית בלבד. בהיותנו בגיטו, הסתרנו במספר מקומות, עמוק באדמה, תכשיטים יקרי ערך. אבל, לאכזבתנו כי רבה, לא נותר דבר מהתכשיטים

האלה. כל המטמונים נחפרו ונחמסו על ידי שונאינו".*

(עד כאן קטעים מתוך עדותו של הרב ר ישראל דוד נייוונר)

מעטים מאד מיוצאי חוסט, עשרות אחדות בלבד, שרדו ושבו ממחנות העבודה. אלה חזרו לחוסט והקימו מחדש מקצת מתפארת קהילתם. אל השבים נצטרפו עשרות אחדות משרידי הקהילות הכפריות, יחד הקימו מטבח ציבורי, פינו וניקו מחדש את בית הכנסת הגדול, ששימש מעתה לא רק מקום תפילה, אלא מרכז לכל חייהם של השרידים, שהתהלכו כמו צללים שחזרו מעולם אחר.

חלק מן השרידים לא שבו לחוסט, לא רצו לראותה בחורבנה, ריקה כמעט לגמרי מיהודיה, אלא נשארו בפראג, או בבודפשט, שם נתרכזה שארית הפליטה. כולם חיפשו דרך לעלייה לא"י, או להגירה לאמריקה, או כל ארץ מערבית אחרת.

גם רבה של חוסט, הרה"ג ר' יהושע גרינוולד, שרד בדרכי נסים, השתחרר במחנה "אבנזעע"**, שב משם חולה, "הולך על משענת" (בלשונו), בא לפרסבורג - בה דרש בפני שרידים, משם עבר לבודפשט - בה השתתף בביה"ד לעניני עגונות. בתפקיד זה שימש גם בפריס, ממנה עבר עם מקצת משרידי קהילת חוסט לארה"ב. בברוקלין נתרכזה סביבו קהילת "יראים" בבורו פארק, אחת הקהילות המובחרות ביותר שקמו בניו יורק אחרי השואה.

לסיום פרק זה של "שואה וחורבן", מהראוי להביא קטע מהפתיחה של "עין דמעה", בו מקונן רבה של חוסט על אבדן קהילתו:

"עיני עיני יורדה מים על שבר בת עמי קהלתנו הקדושה חוסט, עיר ואם בישראל, מלאה זרע ברוכי ה', תלמידי חכמים יראים וחרדים, חסידים ואנשי מעשה, אשר יותר ממאה שנה לא פסקה ישיבה מעל שלחנם, ומשם יצאה הוראה לישראל ע"י אבותי הקדושים וגדולי

---

* צבי מנשל, העורך והיוזם של הספר על קהילת חוסט, מוסיף וכותב (עמ' 231): "ידוע לי שהאב והבן היגרו לארצות הברית. הבן ישראל דוד הגיע לפרקו, נשא אישה והביא צאצאים לעולם. האב והבן המשיכו בדבקות בדרך התורה והמצוות למרות האסון והטרגדיה שפקדה אותם ואותנו בשואה. הבן ישראל דוד המשיך בלימודי הקודש ולימים הוסמך לרב. כעבור שנים נפטר האב ר' מנשה נייוונר בשיבה טובה. ר' ישראל דוד בנו עלה לארץ ומתגורר בירושלים עיר הקודש".

** באותו מחנה השתחררו גם - הרה"ג ר' יואל טייטלבוים, רבה של "קירלהאזא", והרה"ג ר' ליפא טייטלבוים, מ-וולובה, רבה של "נירבאטור". כותב שורות אלו זכה אף הוא להשתחרר באותו מחנה נוראי שהיה ממש "גיהנם מלא זועות" (כלשון רבה של חוסט). ייאמר וייכתב לדורות מעשהו האמיץ והגורלי של הרב ר' יואל טייטלבוים הנ"ל ביום השחרור.

כאשר הצבא האמריקאי התקרב למחנה "אבנזעע", ערכו הגרמנים - מפקדי המחנה - מיפקד (APELL לשרידי המחנה 20-30 אלף איש) והודיעו על תכנית הצעדת כולם אל אחת המנהרות הקרובות "כדי להגן עליהם מפני הפצצות". או אז התמרדו אחדים מהשרידים, הרב ר' יואל טייטלבוים - בראשם, והודיעו על סירובם לצעוד לשם. זאת משום חששם שהגרמנים מבקשים להמיתם שם על ידי פיצוץ המנהרות עליהם. ואמנם התברר, אחרי שחרורם, שזו הייתה כוונת הגרמנים.

הרב ר' יואל טייטלבוים, אחרי שחרורו היגר לארה"ב, הקים בית מדרש חסידי לתפארת בשכונת "בורו פארק" שבברוקלין. הוא נהג לבקר רבות בישראל, להתפלל בבית הכנסת הגדול בירושלים, שם כבדוהו מאד. עם פטירתו, בשנת תשמ"ב, הובא ארונו לירושלים והוא נטמן בהר הזיתים, זצ"ל.

עולם ששמשו שם ברבנות. קול התורה הי' נשמע ברחובותי' יומם ולילה והייתה חומה בצורה למנהגי ישראל סבא. ועשר השנים שזכיתי לכהן פאר בק"ק הנ"ל השתדלתי והתאמצתי לילך בדרכי אבות ולקיים המנהגים הטובים, ועד יום חורבן עירנו למדתי ב"ה תורה ברבים עם בני הישיבה. אוי ואבוי לי שמבצר תורה זה נחרב בימי, ולמראה עיני שלט בה יד מרצחים. ינקום ה' נקמת עמו לעינינו".

עם פטירת רבה האחרון של חוסט, בחודש מנחם אב תשכ"ט, הוא הובא לקבורה בהר המנוחות בירושלים, שם נטמן סמוך לקברו של האדמו"ר מבעלז בחלקת קברי צדיקים.

כאמור למעלה, נתרכזו אחרי השואה שרידים מחוסט ומכפריה, בעיר חוסט עצמה, שם ניסו לבנות מחדש את עתידם. ואמנם עלה הדבר בידם במידה רבה, למרות הצקת השלטונות הקומוניסטיים. בשנות החמישים והששים גרו בחוסט כ-200 משפחות יהודיות. חייהם התרכזו סביב בית הכנסת הגדול, בעיר פעלו שלושה שוחטים שסיפקו את צרכי הבשר של קהילת חוסט ושל הקהילות הכפריות סביבה. שוחטים אלה שימשו בקודש גם בשטחי חיים אחרים, כמסופר בספרנו זה, בפרק "שוחטי חוסט האחרונים".
עיני השלטונות צרה הייתה בקיומה ובפריחתה המחודשת של הקהילה, על כן הציתו את ארון הקודש ושרפוהו, מתוך כוונה לחסל מקדש מעט זה. אלא שאנשי הקהילה לא נכנעו, הם העמידו במקומו ארון קודש אחר שהובא מעט קודם מהעיירה שאנדריף הסמוכה לחוסט, ואשר היה מונח במרתף בית הכנסת. אולם, השלטונות הקומוניסטיים לא וויתרו על מזימתם, הם הודיעו על סגירת בית הכנסת ועל תכנית להפיכתו למרכז מסחרי. כאשר נודע הדבר, התארגנו נשות הקהילה ויצאו להפגנה נועזת נגד השלטונות הקומוניסטיים,

מצבת קברו של הרה"ג ר' יהושע גרינוולד זצ"ל,
בהר המנוחות בירושלים

בדרשם לבטל גזירה זו. נוצר עימות חריף, בו נאלצו השלטונות בסוף לסגת ממזימתם הרעה. (ראה פרטים על כך בספר "אדברה ואעידה" עמ' 53).
בית הכנסת המשיך לשמש מקום תורה ותפילה עוד שנים רבות.
זאת עד שנפתחו שערי ברית המועצות, תחילה בשנות השבעים, אח"כ בשנות התשעים.
או אז, רובם עזבו את חוסט, בעיקר - לישראל, מעטים היגרו לארה"ב ולקנדה.
בחוסט נשארו בודדים בלבד, המפעילים עדיין את בית הכנסת הגדול. אך, בהמשך הזמן שקעו החיים היהודיים בעיר זו, עם מות האחרונים בה.

עין דמעה - קונטרס מאת הרה"ג ר' יהושע גרינוולד, רבה האחרון של חוסט*

הקונטרס מובא בפתח ספר שו"ת "חסד יהושע" שיצא לאור בברוקלין,
בראש חודש אלול, שנת תש"ח. כאן מועתקים קטעים ממנו.

אמרתי אספרה לדור אחרון את אשר עבר עלינו בימים ההם, ימים אין בהם חפץ, למען ידעו הדורות הבאים בנים אשר יולדו רשעת הגוים נגדנו וילמדו לקח מהאסון הגדול אשר קרנו בעוה"ר. איך נהרסו ונחרבו קיבוצי ישראל הגדולים והאדירים בפולני' והונגרי' ושאר מדינות אירופא, קהילות גדולות ומבצרי תורה שניבנו ונשתרשו במשך שנות גלותנו הארוכים ביגיעה ועמל אין סופית ובעקשנות דקדושה של אלפי משפחות יראים וחרדים על דברו. ותנו (ונתנו) כבוד לה' טרם יבואו ימי הרעה.

ואם אמנם לא ראיתי רק מה שנעשה בעירנו קהילה קדושה חוסט (קרפטו רוסי') ומהנעשה סביב לי במחנות ההשמדה ר"ל אבל הלא ידענו כי הכל נעשה באופן אחיד ועל פי שיטה אכזרית נתונה מראש. וכך נהרגו ונשרפו ונשמדו ששה מיליון נפשות קדושות וטהורות מבחר האומה, שמנה וסלתה, מנער ועד זקן טף ונשים ושללם לבוז, ובכל מקום ומקום עיר ועיר מדינה ומדינה שדרכו כף רגלי הרשעים הצוררים הנאצים ימ"ש נעשה החורבן וההשמדה באופן זה.

...בחודש אדר תש"ד, פרצו חיילי האשכנזים למדינת הונגריה...היה זה יום מר ונמהר ליהדות הונגריה שלא יישכח, ביום זה נחתם גורלם באין מנוס ומפלס.
...מיד כאשר דרסה כף רגלם על אדמת הונגריה החריבו בתי כנסיות ובתי מדרשות ועשו שמות בארץ. בהשפעתם נרכבה מיד ממשלה חדשה שחבריה היו כולם צוררי ישראל ידועים מאז. ממשלה זו הייתה בעצה אחת עם האשכנזים הנאצים ועוד השתדלו להוסיף על רשעתם. הגזירות נתחדשו מיום ליום. אחד החוקים שהנהיגו מיד שכל יהודי צריך להיות מסומן בטלאי צהוב ככוכב מגן דוד, ומי שעובר על החוק יינתן בפלילים, ואפילו ילדים קטנים אם לא יצאו מצויינים נלקו באכזריות.
מקול מצהלות אבירי חיל אשכנז רעשה כל הארץ. ואנחנו בריחוק מקום במזרח המדינה היינו מלאי תקווה במשך כמה שבועות שלא יבוא צר ואויב לגבולנו כי הצבא הרוסי כבר

עמד לא רחוק מהגבול שהיה רק שבעים פרסאות מעירנו חוסט. אך תוחלתנו נכזבה כי עלה בידם להעמיד ולעכב את חיל רוסיה ובשבוע שחל בו חג הפסח הגיעו לעירנו שליחי הגסטאפו. ומיד בהגיעם נכנסו לבית יהודי עשיר אחד שהיה לו בית נאה וציוו עליו לפנות את הבית מיד מבלי לקחת משם אפילו חלוק אחד, ויחד עם זה פקדו עליו לילך לקרוא להרב ולכמה יחידים מחשובי הקהילה ולהגיד להם כי בעוד ב' שעות בדיוק עליהם להופיע לפני הגסטאפו. היהודי הזה בא אלי בפחי נפש ובבכיה וגילה לי על זאת, ונאספו כל הקרואים ותהי חרדה גדולה בכל העיר. רבים מבני קהילתנו נתאספו בבית הכנסת והתפללו בעדנו שנצא בשלום ונבוא לביתנו בחזרה, ולבנו מלאה חלחלה כי הלוא כבר שמענו איך היה בפולניה שלא באו בחזרה שליחי הקהילות שהוזמנו לפניהם....

ולעומת שבשנים הקודמות היינו טרודים בימים הללו בהכנה דרבה לקראת החג הקדוש חג הפסח הבא לקראתנו, היינו עכשיו שרויים באבל וצער. מצות היו לנו מוכנים כי האפייה נעשתה עוד טרם בוא הרשעים לעירנו. אבל כאשר חסידים ואנשי מעשה ניסו לאפות מצות-מצווה בערב פסח נפרעו על ידי הרשעים שהגיעו באמצע העבודה ולא נתנו לסיים, וכך נתפרדה החבילה והמשתתפים ברחו דרך החלונות. בו ביום בערב פסח נתרחקתי על ידי הגסטאפו מבית דירתי ובית מדרשי, ועשו אתנו "חסד" שהרשו לנו להשתמש בחדר אחד, ובליל התקדש החג ערכנו שם ה"סדר" בלחש ובסתר באימה ופחד כי הם נמצאו בחדר הסמוך לנו. בליל השני של החג כחצות הלילה נשמע קול תרועת אלארם לאות התקפת אויר וירדנו לדיוטא התחתונה לתוך מרתף הבית ונאספו שמה ציבור גדול וברכנו שמה ספירת העומר וסיימנו הסדר בעומק בור ודות.

ביום ראשון של פסח חזקה עלי פקודתם לדרוש ברבים כמו שציינתי לעיל. וכאשר רק עליתי על הבימה בבית הכנסת געו כל העם בבכייה מרוב צער, ואישתקל מילילי מה אומר ומה אדבר והחיים והמוות ביד הלשון, ואמרתי דיבורים אחדים בדברי תורה לחיזוק הביטחון "...ואנו רואים שכבר עד עתה במשך ימי המלחמה ובלבול העולם עשה אתנו הקב"ה נסים וחסדים, וכי יש נס יותר גדול מזה אשר "השתא הכא" שאנחנו עוד יושבים הכא במקומותינו בעוד שמיליונים מאחינו בנ"י כבר עזבו את מעונם זה איזה שנים, מזה נוכל לשפוט שהקב"ה לא ייטוש חסדו מאתנו ויעשה לנו עוד נס שבשנה הבאה נהיה בארעא דישראל ונזכה לגאולה האמיתית".

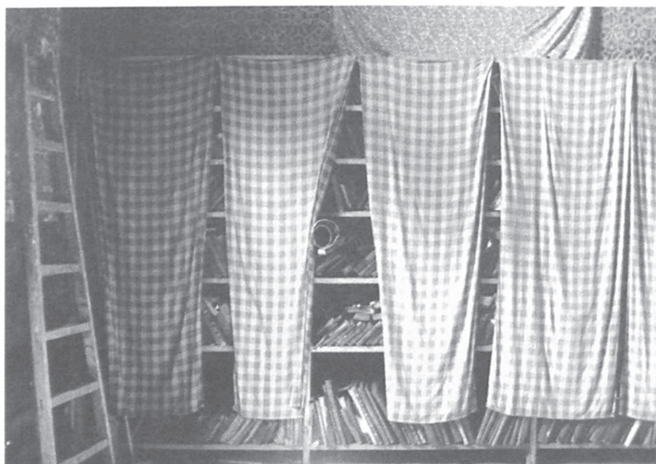
וקיצרתי במילין שלא להיכשל בדברים.

בחול המועד פסח נשמע שמועה מבהלת שהולכים שוטרים מבית לבית עם רשימה בידם לתפוס יהודים ולסגרם באחד מבתי המדרשים. מי שהיה באפשרותו התחבא במרתפים ועליות, אני ישבתי בעלייה במקום מוצנע טמיר ונעלם בפישוט ידים ורגלים, ולעת ערב נשמע כי פסקו מלחפש בבתים כי כבר נתמלא בית המדרש ושם ציערו את האנשים בעינויים קשים ואכזריים והיו שומעים קול ענות וצעקת לגומא.

באחד מימי חול המועד קיבלתי הזמנה להתייצב לפני משטרת הגבול ההונגרית שהיו ידועים לאכזרים נוראים. כאשר באתי אליהם קראו לפני אשמה שנתפס יהודי שברח מפולניה ואמר כי אני עזרתי אותו לברוח משם ולבוא אלינו, ולא יכולתי לענות אותו כי נבהלתי מפניו הבוערים מאש הרציחה. אבל הקצין הממונה ביטל דבריו באומרו כי בלאו הכי נחתם גזר דינם של היהודים.

מיד אחר חג הפסח הוזמן ה-"יודנראטה" לפני הגסטאפו ונמסר להם בפקודה להקים גטו בשביל היהודים להבדיל את היהודים מן העם. הנימוק היה שהיהודים מנהלים תעמולה נגד המלחמה ומרעילים את רוח העם. ובכן יינתן ליהודים בתים מסוימים ושם יהיה מקומם בדד ישבו מחוץ למחנה. הצו ניתן שכמה מאות אנשים יקימו את הגטו ויקיפו במחיצות ברזל, ונקבע זמן כי במשך שלושה ימים ייעשה וייגמר הדבר. ויהי כאשר נפוצה השמועה ותהום כל העיר ותהי לחרדת אלוקים כי הנה כלתה אלינו הרעה, כי נודעו פרטים מעטים מזה שחוללו לאחינו בני ישראל בגטאות השונות שהקימו בשבילם בכל מדינות ממלכתם. וזה היה משפט הגטו. הז'נדרמים הלכו מבית לבית וציוו לעזוב את הבית ולקחת עימם חפצים מסוימים כמו כר וכסת וכלי אכילה וכו' והכל צריך היה שייעשה בחיפזון ובמהירות, והז'נדרמים עמדו על גבם, דחפו והכו ברציחה וכך יצא היהודי נקי מנכסיו ועזב לאחרים חילו ומאודו יגיעת דור אחרי דור במשך עשרות בשנים. את הבית חתמו ואותו יחד עם כל משפחתו הובילו לבניין העירייה, הובילום כמו רוצחים וגנבים, ושם בבניין העיר עשו שוב חיפוש בבגדיהם ושמלותיהם ולקחו מהם חפצי כסף וזהב וכל דבר בעל ערך שמצאו אצלם, כמו כן לקחו מהם כל כסף מזומן והשאירום ערום וחוסר כל, וכך "הוכשרו" לבוא אל אחד הגטאות שהקימו בעירנו עם מעט החפצים שהרשו שיישאר בידם. הגטו, כאמור, היה מסובב חומה וסביב רשעים יתהלכון, שומרים יומם ולילה לבל יבואו ובל יצאו. בגטו היתה דוחק בשימושי דירה ובשימושי דערסא ועפי"ר דרו בחדר אחד בינוני כעשרים איש או יותר, וגם היה צמצום גדול במידי דמזין ועיקר התזונה היה ממה שהביאו בגניבה מחוץ לחומה אלה האנשים למאות שהלכו מידי יום ביומו לעבדים ולשפחות. זה היה המצב בגטו שבתוך העיר, אבל בגטאות האחרים שהיה מחוץ לעיר שרר רעב גדול. הנאצים האשכנזים ימ"ש באו בכל יום לתוך הגטו ונתנו פקודות וגזירות חדשות ומשונות כדי לצער ולאיים, וכל גזירה ליוו בהכאה ובהטלת פחד, וביותר עינו הרבה אנשים בעינויים אכזריים כדי להיוודע באיזה מקום הטמינו כספם וזהבם.......

עוד בהיותנו בגטו הלכו ופתחו בתי ישראל".

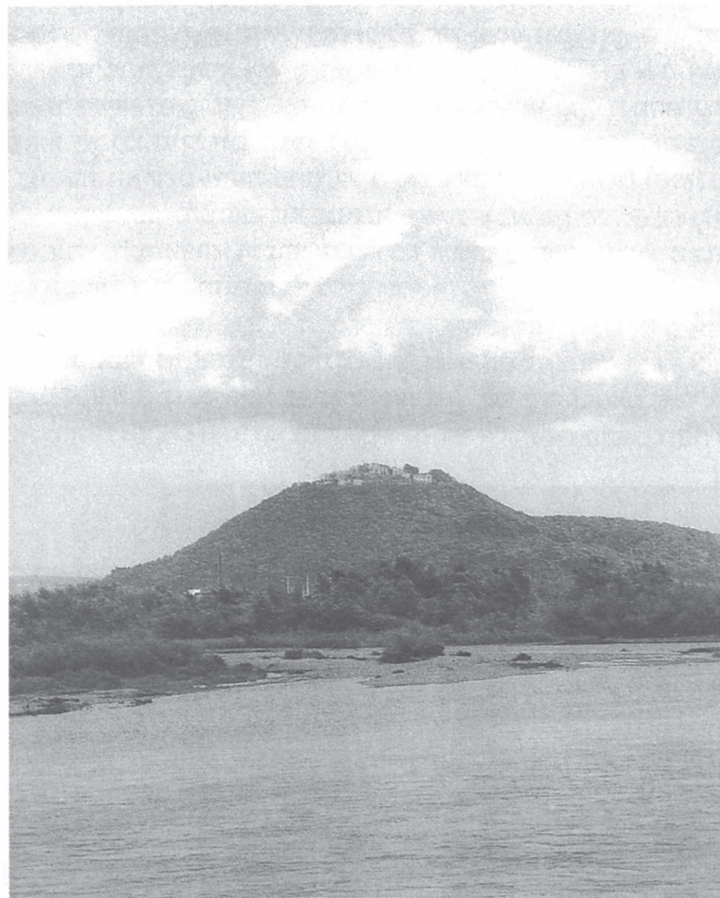

ארון ספרים שומם ומוזנח היום (תש"ס) בביהכ"נ הגדול של חוסט

עיטורי חוסט

ההר - המקשר

במערבה של חוסט מתנשא הר בגובה של מאות מטרים המטיל צלו על העיר וכמו משקיף עליה. על ההר מצויה חורבת מבצר שנבנה והוקם עוד במאה ה-17 על ידי השלטונות למען ישמרו מגיניו על העיר ועל בטחון הדרכים סביבה. הר זה, גם לאחר שמבצרו נחרב, מהווה סימן היכר לעיר ולישובים הרבים סביבה, הוא כמו שומר על קשר תמידי בין העיר וכפריה שבעצם חד הם. יושבי הכפרים, כמו תושבי העיר, הם רותנים (אוקראינים) ברובם, הונגרים במיעוטם, ויהודים במספר רב גרו לצדם עד לימי ערב השואה.
היהודים היוו כ-% 20 בלבד מכלל התושבים, אך, הם היו השאור בעיסה של אוכלוסיית עיר זו וכפריה סביב גם יחד.

צילום מן ההר השולט על חוסט.

זכתה חוסט להיות מעוטרת קהילות חשובות שנמצאו בישובים הכפריים סביבה, כולל ישובים אשר בהם נמצאו קהילות ותיקות, אף גדולות מחוסט בעבר, כגון סקרניצה ובישטינה. קהילות אלו היוו חוט שידרה לקיומה. העיר וקהילותיה הכפריות שלובות היו אחת בשנייה, ינקו זו מזו והשלימו אחת את רעותה. הקהילות ברוב הישובים היו בעלי מעמד וייחוס משל עצמם, בזכות העומדים בראשם, מנהיגים שצמחו בתוכם מאליהם, אשר נשאו באחריות גם ל"עמך" - פשוטי העם. אולם, מנהיגים אלה לא יכלו למלא את הנדרש מהם, אלמלא חשו כי מגובים הם על ידי ראשי קהילת חוסט, רבניה וחכמיה, שעמדו תמיד לימינם בעצה ובמעש, עם תחושה שזו חובתם הטבעית.
מעל עשרים כפרים השתייכו מינהלית למחוז חוסט, חלקם ישובים גדולים עם אוכלוסיות של אלפי אנשים, אחרים - ישובים קטנים עם מאות אנשים בלבד. בכל הישובים הכפריים היו היהודים בעלי משקים חקלאיים, מגדלי עופות, צאן ובקר, אנשי שדות ויערות. הם היו גם הבעלים והמפעילים של טחנות קמח ומנסרות עצים, אנשי מסחר ובעלי מלאכה.
הצד המשותף לכל הקהילות - היותן צעירות, רובן בנות 200-150 שנה בערך, פרט ליהודים בודדים שמצאו את דרכם לכאן עוד לפני כ-300 שנה, כנזכר בספרו של ר' דב בער מבוליחוב*

בשורות הבאות יסופר מעט מתולדות הקהילות הכפריות.

סקרניצה

ראשיתו של ישוב זה בתחילת המאה ה-18, בדומה לשאר יישובי המחוז שנוסדו באותה תקופה, ימי פתיחת האזור להתיישבות. בשליש הראשון של המאה ה-19 מיושבת סקרניצה ביהודים רבים יחסית, יותר מאשר בשני הישובים הגדולים הסמוכים לה - חוסט מצפון ובישטינה מדרום. סקרניצה, היושבת באמצע בין שתי הערים הללו, במרחק שווה מהן, שימשה מעין מאגר אנושי לשתיהן, אולי תוצאה מביקור יהודי סקרניצה בהן בימי השוק השבועיים והירידים החדשיים והשנתיים.

במיפקד שערכו השלטונות ההונגרים בשנת 1941, כשלוש שנים לפני בוא ימי השואה הקשים ליהודי הונגריה, מנו היהודים בישוב זה 685 נפש מתוך אוכלוסייה כללית של 3677 נפש. על פי עדות בני סקרניצה גרו בישוב זה בימים שקדמו לשואה, כ-120 משפחות.
תושביה היהודים, כמו גם הערלים, עניים היו ברובם, עם זאת הפיקו אלה תועלת מהימצאות ישובם על אם הדרך הראשית שבין חוסט לבישטינה, כולל קו מסילת הברזל שחצה את הישוב ואשר הרכבת המאספת הייתה עוצרת שם. רכבת זו כמו פתחה את הישוב אל העולם הגדול והרחוק על אפשרויות הפרנסה הטמונות בה.
כ-10 נגידים נמצאו בסקרניצה והם שסיפקו מעט פרנסה גם לאחרים. היו אלה בעלי החנויות ובעלי בתי המרזח בישוב. במיוחד זכור לטוב בעניין זה ר' פנחס ליבוביץ שהיה בבחינת - גביר הישוב. הוא היה הבעלים של טחנות הקמח והשמן, המאפייה, בית מרזח

---

* "זכרונות ר' דוב בער מבוליחוב (תפ"ג-תקס"ה), הוצאת כלל, ברלין, 1922 תרפ"ג.

וטראפיק לסיגריות, וכן הייתה לו חנות מכולת רגילה. מכל אלה ינקו רבים את מחייתם. הוא שתמך גם במרא דאתרא וברבנים מישובים אחרים שביקרו בסקרניצה לצורך איסוף כספים.
גביר אחר בישוב היה ר' בן ציון אדלער, בעל חנות ובעל מסעדה - בה ביקרו במיוחד עגלונים ועוברי אורח, יהודים וערלים, בנסיעתם מחוסט ליישובי הרי הפולונינות - קולוצ'בה וסיניוואר.
לצד אלה נמצאו בישוב שני קצבים, שני שוחטים, חייטים וסנדלרים, שני פחחים שענו על צרכי האזור כולו בכל הקשור לעבודות פחחות. הם, היו אלה שציפו ותחזקו את גגות הפח של בתי הכנסת באזור כולו, בנו והתקינו בישובים שונים את דודי החימום למקוואות, כן עסקו הם בהטלאת כלי בישול ודליים למען מניעת הצורך בקניית כלים חדשים שתמיד חסרה הפרוטה לקנייתם. ותיקי הישוב ציינו לשבח את הנפח היהודי בסקרניצה שאשתו אף היא סייעה לו בפרנסה, בשמשה כמיילדת.
חלק ניכר מיהודי סקרניצה התפרנסו מהחקלאות, הם היו בעלי שדות, מטעים ויערות שהיוו גורם הכנסה עיקרי לקיומם. כמעט לכל היהודים היה בית משלהם וגן גדול צמוד לו, בו גידלו ירקות, כולל שעועית ותפוחי אדמה, עצי פרי שונים, תפוחים, אגסים ושזיפים בעיקר, שסיפקו את צרכי היום יום שלהם. לרוב החזיק כל יהודי פרה אחת או שתיים במשקו, שסיפקה את צרכי החלב של בני הבית שלו.

א גוטע פרנסה
פאר א בעקער!

א גוט איינגעריכטעטע בעקעריי מיט
הערכט פאנזעהן וועלכע ליפערט איף
10 דערפער. 1.5 מעטער ברויט ווע-
כענטליך, חוץ קליין בעקעריי, מיט
וואוינונג איז צו פערמיטען אדער
אויף שותפות איבערצונעמען ביי

Pinkasz Lebovics
Sokernice,
Ž. Maramaros.
נעבען דער שטאציאן.

פרסום בעתון מונקאטש על מאפייתו של פנחס ליבוביץ בסקרניצה שהוצעה למכירה או לשותפות.

לא חסרו עניים קשיי יום בסקרניצה, אלה נכונים היו לכל עבודה מזדמנת, אף חיפשו ומצאו עבודות בחוסט ובישובי הסביבה, בעגלונות, בהובלות עצים מהיערות וכדומה.
סקרניצה נזכרת במכתב תוכחה של מהר"ם שיק אליה משנת תרל"א- 1871, בעניין המקווה ביישובם. כעבור דור, בחלוף שלושים שנה, שוב נזכרת סקרניצה בעניין תיקון המקווה במכתבו של האדמו"ר מספינקא בעל "חקל יצחק" אל שאר בשרו האב"ד בסקרניצה - ר' דוד אלימלך ווייס.
רב זה היה כנראה רבה הראשון של סקרניצה, נתקבל שם לאחר היותו מו"צ ושו"ב בעיירה וישק הסמוכה. הוא היה מתומכיו התמימים של בעל "מנחת אלעזר" - רבה של מונקאטש במלחמתו נגד "שיטת המתחדשים שהם ציונים מזרחים אגודים ישוביסטען וכל המסתעף מהם", כמובא בספר "תיקון עולם" שיצא לאור בשנת תרצ"ו במונקאטש.

רב זה פרש את חסותו הרוחנית גם על הישובים הסמוכים לסקרניצה. דרכו בקודש הייתה לבקר פעמיים בשנה בחלק מהישובים הסמוכים, לדרוש בשבת ואף לעבור לפני התיבה, להשמיע "ניגון חדש" ולערוך "שולחן" לקהל חסידיו בסעודות השבת. ביום ראשון שלמחרת היום נהג לקבל את הבאים אליו, כולל אמהות, לשמוע ולהקשיב בלב דואב לבעיותיהם ולצרותיהם, לייעץ להם כמיטב הבנתו, לעודד אותם ולברכם מעומק לבו, כדרכם של האדמורים לבית ספינקא.
הבאים אליו התעודדו מהביקור אצלו, נהגו להשאיר "פדיון" בידו, כגודל יכולתם. זו בעצם הייתה הכנסתו העיקרית שהספיקה בקושי למחייתו.
יורשו של רב זה שהוא גם רבה האחרון של סקרניצה היה ר' שלמה דוב ווייס. אף הוא כקודמו, ממשפחת אדמו"רי ספינקא. מפורסם היה בהדרת הפנים שלו, בדרשותיו המלהיבות ובזימרתו היפה. כקודמו, נהג לבקר בשבתות ביישובים הסמוכים לסקרניצה, לזכות בהם את קהל שומעיו בדרשה ובתפילה יפה, לעודדם ולחזקם.
בני סקרניצה נהגו להפריש מתוצרתם החקלאית לרב ולשוחט, דבר שעזר להם למחייתם. אגב זה ייאמר שכך נהגו גם בישובים כפריים אחרים בסביבה. הכפריים נהגו אף להביא ל-מהר"מ שיק, רבה של חוסט, "מעשר" מתוצרתם החקלאית. בספר על תולדות המהר"ם שיק מסופר שהוא עצמו נוהג היה להפריש "מעשר מן המעשר" מכל מה שהביאו לו.
גזירות קיץ תש"א-1941, פסחה על סקרניצה, כי גזירת הגירוש של השלטונות ההונגרים בוטלה ימים מספר לפני גירושה המתוכנן. כנגד זה נתפסה קהילת סקרניצה לאבדנה באביב תש"ד. ביום ששי כ"ו באייר 19 במאי 1944 בשעות הבוקר הגיעו כל יושבי גיטו סקרניצה לבירקנאו, רוב רובם נחנקו בתאי הגזים ונשרפו בו ביום, ערב שבת קודש פרשת "בחוקותי" לסדר "והבאתי עליכם חרב".*

המעטים שנותרו בחיים ושבו מארץ הגזירה, כ-10% מהמגורשים, , הקימו בסקרניצה את קהילתם מחדש, אולם, תוך מספר שנים התפזרו ועזבו את יישובם. תחילה עברו לחוסט וכאשר נפתחו שערי ברית המועצות עלו רובם לישראל ובודדים התפזרו על פני כל קצוות תבל.

---

* לכותב שורות אלו, אף הוא בין הבאים לגיא הרגה זה, זכור המראה הנוראי מאותו מעמד. אלפי יהודים

קרייניקוף

- בצ'כית וברותנית - KRAJNIKOVO, בהונגרית - MIHALKA.

הכפר נמצא במרחק של 3 ק"מ מסקרניצה, שוכן כולו במישור, בקרבת נחל קטן בשם: HORDO BATY האוכלוסיה - רותנית, עם כנסיית עץ עתיקה משנת 1660.
קהלה יהודית קטנה של כ-17 משפחות מצויה הייתה בקרייניקוב, בימים שקדמו לשואה. עיסוקם העיקרי של יהודי הכפר היה בתחום החקלאי, לכולם היו שדות וגנים צמודים לביתם, לחלק מהם אף היו יערות בהרי הפולונינה הרחוקים, משם הביאו עצים לשימושם הם ולמכירה לאחרים. להרים אלה העלו את צאנם, בקרם וסוסיהם בימי הקיץ, למען ישמינו ויהיו ראויים להימכר.
עיסוק מיוחד ליהודים וערלים גם יחד היווה גידול ה-"בופלו" (פיפעל) בכפרם. חיה-בהמה זו היו רותמים לעגלה, דוגמת השוורים, בה השתמשו לחרישת השדות ולשאר צורכי העבודות החקלאיות. הנקבות אף סיפקו חלב שמן וטעים, מבוקש ומספק את צורכי המשפחה. תנאי המקום טובים היו לגידולה של זו, שהיוותה לתושבי קרייניקוף גורם הכנסה של ממש, בהיות הביקוש לה גדול.
בהיות הקהילה קטנה לא יכלו להחזיק רב, שוחט ומלמדים לעצמם. רבה של סקרניצה שימש רב גם לה. כמו כן הם נעזרו בשוחט מסקרניצה שביקר בקביעות פעם אחת בשבוע ביישובם. את ילדיהם שלחו ללמוד בישובים אחרים, במיוחד לסקרניצה הסמוכה לה.
נכבדי הכפר וחשוביו - שניים היו:-
1) **בצלאל פרקש**, בעל 2 טחנות קמח ובעל שדות מרובים. טחנותיו הופעלו על ידי זרימה עצמית של מים מהנחל הקטן שבא מאזור סקרניצה, כך שההוצאות לתפעולם קטנות היו. היותו של ר' בצלאל בעל טחנות, שרבים נזקקו להן, הקנתה לו מעמד מכובד. היותו אדם חכם ונוח לבריות, בעל הדרת פנים יפה , הקנו לו חשיבות ומעמד משפיע בחברה. בביתו שעמד על אם הדרך, נמצא בית מרזח הפתוח לכל. אנשים אהבו להיכנס לביתו, להתכבד בשתייה וליהנות משיחה נעימה עמו.

נצטוו לרדת במהירות מהקרונות, בידים ריקות, להסתדר בטורים ארוכים של חמשה אנשים בשורה, גברים ונשים לחוד, ולהתקדם בזריזות למקום מיונו של הקצין הגרמני הידוע ד"ר. מנגלה, ימ"ש,שחרץ בהינף יד גורלו של כל אחד, מי למוות מידי ומי לחיים קצרים של עבודות פרך במחנות הריכוז הידועים לשימצה.

רבה של סקרניצה, ר' שלמה דוב ווייס, שהיה בין הבודדים אשר הורשה להישאר עם זקנו בגיטו, בניגוד לכל השאר שנצטוו להוריד את זקניהם מיד עם כניסתם לגטו, ירד מן הקרון ונצטווה שלא להיכנס לטורים ההולכים ונוצרים, אלא לעמוד ליד פתח הקרון ולחכות להוראות. בהיותו איש גבוה, בעל הדרת פנים נאה, בלט הוא בדמותו המיוחדת, מתבונן על עדת קהלו הרב, מבוהל כמו כולם, מצפה לישועה מהירה, שלצער כולם לא באה.

גם אחרים מהשורדים אחרי המלחמה זוכרים את עמידתו המתוחה של הרב ליד הקרון. אבל אף אחד לא יודע את אשר קרה לו בהמשך. מסתבר שהגרמנים, לאור ניסיונם הרב מחיסול גטאות בפולין, ידעו שיש לשים עין על אישיות רבנית זו, להרחיקו מקהלו ולמנוע ממנו אפשרות של קריאה לקהלו להתקומם ולהתנפל בידים ריקות על רוצחי עמם, והיו דברים מעולם. נראה שאחרי פינוי הזירה, הגרמנים המיתו רב גדול זה סמוך לבואו, יחד עם "מיוחסים" אחרים - זקנים, נכים ומוגבלים למיניהם.
פרטים נוספים על חיסולה של גיטו סקרניצה, ניתן לקרוא בספר "אדברה ואעידה" עמ' 39-36, מאת המחבר של ספר זה.

בית הכנסת מצוי היה בחצרו, דבר שגרם אף הוא להיות ביתו - מרכז ליהודי הכפר. אחת מאחיותיו - צינה - נישאה לחיים לייב ממשפחת יעקובוביץ' המכובדת בשאנדריף, דבר שגרם להיותו של ר' בצלאל ידוע ומקובל גם בשאנדריף ובשאר יישובי הסביבה.
אחת מבנותיו של ר' בצלאל - רבקה - נישאה להבחור אריה לייב שרולוביץ' (רפפורט) מקאשעלי. לאחר חתונתם עבר זוג זה לגור בבית הסבא בוואלאווע - שם התיישבו, עיבדו את שדותיהם, עסקו במסחר עורות והתפרנסו גם מתחנת דלק קטנה שהייתה ברשותם.
שלושה נכדים של ר' בצלאל, מבתו רבקה, אשת אריה לייב- בערל, גדליה ורחל - זכו לשרוד, לשוב חיים מאימי השואה, לעלות ארצה ולהיקלט בעליית הנוער ולבנות משפחות לתפארת בישראל. אחד מבניה של רחל (צדוק, על שם בעלה) שרת כטייס קרבי בחיל האוויר של צה"ל, לאחר מכן נעשה קברניט של מטוס ג'מבו בחברת אל על.
הבן - גדליה - ובניו התיישבו ב-אילניה (סג'רה), ממשיכים את מסורת אביהם וסבם כבני כפר גם בישראל. מכאן שיש לו לר' בצלאל מקרייניקוף דור המשך מכובד בארץ ישראל.

2) **אייזיק קופלוביץ** נחשב להיות העשיר של הכפר, אף הוא כבצלאל פרקש כובד מאד, בין השאר בזכות בניו ובנותיו המוצלחים, הלוא הם: בנו שמחה אלתר- סוחר מקנה, בנו אליהו - סוחר ובעל חנות מצליח, חתניו: ישראל בער לאקס - בעל בית מרזח, ויהודה פרוימוביץ' - בעל שדות ומקנה.

לטוב יצוין גם נכדו - ר' ברוך קופולוביץ' ורעייתו מרת זיסל, שניהם מאסירי גיטו סקרניצה, שעברו את מוראות אושוויץ, התגלגלו רבות במחנות ריכוז, עמדו בנסיונות ובמבחנים קשים שלא יתוארו וזכו

שלושת נכדיו של ר' בצלאל: בערל, רחל וגדליה, שרידי השואה

להשתחרר ולשוב מהגיהנם הנורא. בשובם אחרי המלחמה לכפרם - קרייניקוף וסקרניצה - התחתנו והצליחו לבנות מחדש את בית חייהם בקרייניקוף. בשנת 1956 עזבו את כפר הולדתם ועברו לגור בחוסט, עיר בה ניתן היה לקיים את יהדותם. כאשר נפתחו שערי ברית המועצות, בשנת 1973, מהרו לעזוב עם בנם ועם בתם את ברית המועצות, לעלות לישראל ולהתיישב בירושלים.

סופם של יהודי קרייניקוף דומה לשאר יהודי הכפרים. הם הוכנסו לגיטו סקרניצה, משם הובלו לבירקנאו-אושוויץ ביום חמישי כ"ה באייר ורוב רובם הועלו על המוקד ביום ששי כ"ו באייר תש"ד, הוא יום הזכרון לקהילה קטנה נפלאה זו.

שארית הפליטה מהם, שבו לכפרי הולדתם וניסו לשקם בו את חייהם. עם פתיחת שערי בריה"מ עלו כולם לישראל - בה נקלטו מהר ובנו מחדש את עתידם.

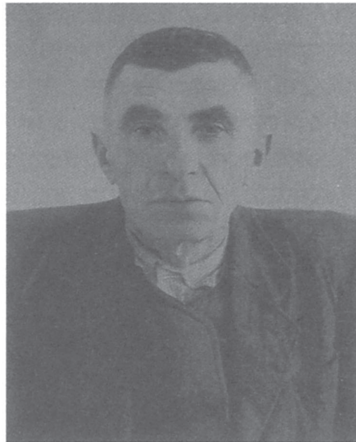
הזוג - ברוך וזיסל קופלוביץ', בביתם בירושלים

"הפרטיזן של טיטו " - משה קופלוביץ'.

ראוי שייכתב לדורות סיפורו של משה קופלוביץ', אחד מניצולי קריייניקוף - אשר כונה לאחר שובו - הפרטיזן של טיטו.

איש זה גוייס על ידי ההונגרים לעבודות כפייה במחנות העבודה שלהם ביוגוסלביה. חדשים מספר לפני גמר המלחמה סיכן משה את נפשו וברח מיחידתו ליערות, נדד בהם עד שמצא קשר לפרטיזנים של טיטו. יחד עמם נלחם בגרמנים ונקם את נקמתו מהם. בשובו לקרפטורוס, בגמר המלחמה, זכה לכבוד רב מטעם שלטונות ברית המועצות והוענקו לו פריבילגיות שונות. ההתייחסות אליו הייתה כאל "גיבור ברית המועצות", אך, באמת היה הוא "גיבור יהודי", שגילה אומץ רב והבין שעלינו כיהודים לקחת את גורלנו בידנו, ללחום באויבנו ולהרוג בהם.

כאמור, זכה האיש לזכויות רבות מהשלטונות הקומוניסטיים, אך, לצער רבים, האיש חלה, נפטר ונטמן שם בגולה. אולם, אשתו - מלכה ושני ילדיה - אלתר ושרה - הגיעו לישראל, התיישבו בבאר שבע וגרים בה עד היום (תשס"ו).

תמונת משה קופלוביץ' - "הפרטיזן של טיטו

סאלדובוש

(Szaldobos - בהונגרית, STEVLEVKA - באוקראינית של היום)

זו שוכנת קרוב לסקרניצה, מזרחית לה, במרחק של כשלושה ק"מ ממנה, כמעט נוגעת בה. בימי השלטון האוסטרו-הונגרי, סאלדובוש נחשבה ל"עיר מלכות" וישיבת היהודים בה הייתה אסורה. אלה שרצו לסחור בה נאלצו לגור בסקרניצה או בשכונת "סאנדה" שבין סאלדובוש לבין סקרניצה.

נתמזל מזלה של סאלדובוש - והוקמה בתחומה תחנת רכבת גדולה יחסית, אשר שימשה את צרכי הסעות המטענים של כל האזור, על כן מצויה הייתה בה הפרנסה יותר מאשר בישובים סמוכים לה. בעונת משלוחי תפוחי העץ, למשל, הייתה פעילות רבה סביב תחנת רכבת זו, מאות עגלונים היו מביאים את סלי הנצרים הגדולים, עם תפוחי עץ מובחרים וארוזים למשלוח, מעלים אותם על קרונות הרכבת, לקראת שילוחם לקונים בבוהמייה/ובמורביה ולשאר הארצות הסמוכות.

גם משלוחי אדני העצים, לבניית מסילות רכבות, הובאו לשם ונשלחו אל תחנות היעד השונות אל הרוכשים והסוחרים במרחקים. משלוחים חקלאיים אחרים עברו אף הם את

תחנת סאלדובוש, דבר שהגדיל תנועת האנשים בישוב שהזדקקו לשירותים שונים וסיפקו פרנסה לתושבים.
בסאלדובוש, כמו ב-קרייניקוף, גידלו רבים את חיית ה-בופלו, או כפי שקראו לה באידיש "פיפעל", הלוא היא אחד ממיני ה-BUFFALO, לצורכי העבודה בשדות, במקום השוורים. זו גודלה גם לצורכי בשר והחלב השמן מאד, כמסופר בפרק על "קרייניקוף".
סיבת גידולה של חיית-בהמה זו בסאלדובוש, נעוץ היה בהימצאות ביצות רבות בשולי תחומי היישוב, תוצאה מהיקוות מי גשם עומדים בשדותיה המישוריים וכן משטפונות ומגלישה חוזרת של המים אליה מנהר הטיסה הסמוך, ביצות - שבעל חיים זה אהב להתפלש בה.
מסיבות אלו ואחרות הייתה האוכלוסייה הרותנית בישוב עשירה למדי, כך גם יהודי הישוב שעסקו רובם במסחר. הקהילה היהודית, בימי ערב השואה, קטנה הייתה, מנתה פחות מעשרים בתי אב. הם היו - בעלי החנויות, סוחרי הבקר, העגלונים ובעלי המלאכה, כולל - נגר, חייט, סנדלר ונפח, בעלי מלאכה שנדרשו וענו על צורכי הישוב.

אשר לתולדות הקהילה היהודית בה, חייצ'ו קליין - ילידת סאלדובוש, תושבת בני ברק, העידה וסיפרה כי כאשר סאלדובוש נפתחה להתיישבות היהודים, במחצית השנייה של המאה ה-19, עבר לגור לשם יהודי מהעיירה ננקוב, בשם: ***יהודה מכלוביץ***, הוא נחשב להיות היהודי הראשון בסאלדובוש. הוא הביא לעולם 10 ילדים, 7 בנות ו-3 בנים. רוב ילדיו עזבו את סאלדובוש, לאחר שנישאו, כולל הבן שמואל, שאף היגר לאמריקה ושלח משם כסף תמיכה להוריו.
חתנו של מכלוביץ' - אברהם אנגל שבא מהעיירה רעמיט הסמוכה לסיגט, התיישב אף הוא בסאלדובוש, ירש את נכסי חמיו, קבע את מושבו שם, התבסס יפה כלכלית והקים בה משפחה ענפה.
משפחה חשובה אחרת בסאלדובוש הייתה משפחתו של:
ר' אברהם יעקובוביץ' בן למשפחת כוהנים ענפה בעיירה שאנדריף הסמוכה. הוא נשא לאישה את שרה גאלדע, לבית ברייער הערש, מהעיירה דאנילוף, והתיישב לגור בסאלדובוש הנושקת לה.
בהיות ר' אברהם בן תורה (כנראה שהספיק עוד ללמוד בישיבתו המפורסמת של בעל "ערוגת הבושם" בחוסט), ובעל ממון נחשב הוא ביישובו מאד. הוא שימש "בעל קורא" בו, דאג לצרכיו הדתיים של הישוב וגם לעניינים סוציאליים של בני קהילתו.
ברשימת ה "פרענומעראנטען" לספר השו"ת של ערוגת הבושם שיצא לאור בשנת תרע"ב/1912, רשום ר' אברהם יעקובוביץ כאחד המזמינים מראש ספר זה, אף כי הוא היה אז עדיין צעיר לימים.
ר' אברהם יעקובוביץ' הביא תשעה ילדים לעולם, הלוא הם: צינה, חיה, חיים לייב, דבורה, גיטל, שלומי, בערי, יוסי ורחל-ה - התינוקת האחרונה, נולדה כשלושה חדשים לפני ההליכה לגטו.
מתשעת הילדים נותרה בחיים הנערה - "צינה" בלבד. היא זכתה להיות מועלית לארץ ישראל מיד עם תום מלחמת העולם השנייה, על ידי הסבא ר' צבי (הערשל) וליבה ברייער, מתושביה המכובדים של תל אביב (בעלי בנק "אשראי - תועלת").
הם השיאו את צינה ל-זרח פלוק מסוחרי ענף היהלומים ומעסקני ביהכ"נ הגדול בתל אביב.
ר' זרח ורעייתו צינה הביאו 5 ילדים לעולם, (אברהם, מרדכי, גולדי, זהבה ובת הזקונים רותי.

לא שפר מזלו של זוג מאושר זה בגלל הירצחותו של ר' זרח במשרדו בעת שוד, על ידי בן בליעל. צינה נותרה באלמנותה שנים רבות, גידלה לבד את ילדיה, השיאה אותם בכבוד רב ועם מותה הותירה אחריה משפחות לתפארת.

הקהילה היהודית בסאלדובוש, למרות היותה קטנה מאד, נחשבה מאד, היא נתנה כתף תומכת לישובים סביבה. חבריה השתתפו בהוצאות משכורתו של ה-"מרא דאתרא" של סקרניצה הסמוכה. כן נהגה הקהילה לתמוך בשוחט דשם, אשר נהג לפקוד את סאלדובוש אחת לשבוע ולענות על צרכי השחיטה שלה.
לקהילה הייתה בעיה עם המלמדים, בגלל מיעוט הילדים בישוב. לקטנים החזיקו מלמד קבוע במקום, ואילו את הגדולים יותר נהגו לשלוח ל "חדרים" של הישובים הסמוכים. כך נהג, למשל, ר' אברהם יעקובוביץ עם בנו הגדול - חיים לייב - בשלחו אותו ללמוד בשאנדריף הסמוכה, שם התאכסן אצל בני משפחתו הרבים.
על מותו במחנה ריכוז של בן מוכשר זה, מסופר בספר "אדברה ואעידה" עמ' 44.
סופו של ישוב נפלא זה דמה לגורל שאר יישובי הסביבה, לגטו סקרניצה הוכנסו ומשם הוצעדו לתחנת הרכבת של סלדובוש, משם הובלו לאושוויץ-בירקנאו. יצוין כי בעת שהייתם של היהודים בגטו, משך 22 יום, שימש ר' אברהם יעקובוביץ - ראש וועד בגטו, דאג להפעיל מטבחים ציבוריים לכלכלת היושבים בו. רבים זוכרים אותו במיוחד מעת העלאת כולם לרכבות הגירוש, כשהוא מסתובב, ברשות הרשעים המגרשים, בין הקרונות ומחלק ככרות לחם למגורשים. הוא ואחרים לא ידעו כמובן טיבו של גירוש זה, אחרת היו בוודאי יוזמים בריחה ומנוסה של כל המגורשים, אולי אף התקוממות.

ילדי צינה שנתייתמו מהאב:
גולדי, אברהם, מוטי ורותי.

ילדי ה-"חדר" בסלדובוש, ערב ימי השואה.

בנות סלדובוש, ערב ימי השואה.
(בשורה התחתונה, באמצע, תמונתה של צינה, בתו של ר' אברהם יעקובוביץ,
היחידה מילדיו ששרדה את השואה, עלתה לארץ והקימה בישראל משפחה לתפארת.)

בובי ואברהם פלוק ומשפחתם בתל אביב,
מעלים את זכרם הקדוש של

סבם - הר"ר אברהם בן הר"ר חיים לייב יעקובוביץ, הכהן,
וסבתם - מרת שרה גולדה בת הר"ר צבי הירש, לבית ברייער

וילדיהם - חיה, חיים לייב, דבורה, גיטל, בערי-דב,
שלמה-וולף, יוסף-מרדכי ורחל

וכל בני קהילת "סלדובוש" ומחוז חוסט

נשמות זכות טהורות וקדושות
שנהרגו על קידוש השם, הי"ד,

ארץ אל תכסי דמם

דנילוב

(DANILOVO - בצ'כית וברותנית, HUSZTSOFALVA - בהונגרית)

מסאלדובוש מסתעף כביש צפונה בכיוון לעיירה - "דרהיב" ובהמשך משם להרי הפולונינה הגבוהים. על כביש זה, במרחק של 6 ק"מ מסאלדובוש שוכן הישוב דנילוב.
בהונגרית נקראת דנילוב - HUSZT SOFALVA, היינו כפר המלח שליד העיר חוסט. מכאן שכפר זה נחשב להיות מעין מבוא למכרות המלח ולמעיינות המים המלוחים של העיירה שאנדריף הגובלת עמה.
היה זה ישוב צעיר, בדומה לשאר הישובים סביבו, אולם בגלל הימצאותו על כביש מרכזי המוליך להרי הפולונינות , רבה הייתה התנועה בו, דבר שהשפיע על התפתחותו. בימי שלטון הצ'כים נסלל הכביש הראשי בתוכו, כוסה באספלט, ונפתח קו אוטובוס שעבר דרכו בכיוון לדרהיב ובהמשך משם ליישובי ההרים*. אף הוקמו בישוב שירותי נוטריון, ז'נדרמרייה, דואר ומינהלה אזורית לישובים הסמוכים אליו.
תושבי הכפר, כאלפיים נפש, רותנים כולם, לצדם גרו כ-60 משפחות יהודיות. חלק מיהודי המקום התפרנסו מהחקלאות, אחרים עסקו במלאכה ובמסחר, אחדים הוציאו את מחייתם מעגלונות, נפחות ובעיקר מהובלות חביות מי מלח ממעיינות שאנדריף אל כפרים אחרים למכירה. אחדים מיהודי דנילוב היו מתפרנסים מעבודות בחוסט, אליה היו באים בתחילת השבוע ושבים ממנה הביתה לשבתות.
אישים חשובים בעלי השפעה בדנילוב היו ללא ספק השוחט דוידוביץ' שראה את עצמו מעין רב, האחראי לנעשה בכפרו בתחום התנהגותם הדתית של יושביו. נוהג היה להחמיר בדרישותיו, לפעמים אף הגזים בחומרותיו ועורר בזאת התנגדות לו.
אישיות חשובה מאד בדנילוב היה ר' הערש פוקס, נכה, קטוע משתי רגליו, מימי שירותו הצבאי במלחמת העולם הראשונה. ברשותו של ר' הערש נמצאה חנות ה-"טראפיק" - עם רשיון מונופוליסטי למכור טבק, בולים וכדומה. זכות זו הוענקה לו בגלל עברו ונכותו. כן שימש ביתו מעין בית מרזח - בו התנהלו החיים החברתיים של הישוב. כל זה בנוסף להיותו בעל פנסיה גבוהה בגלל נכותו הקשה, זו שולמה לו תחילה בידי ההונגרים, מאוחר יותר על ידי הצ'כים ועם סיפוח קרפטורוס להונגריה שולמה זו לו שוב על ידי ההונגרים.
מכאן, שר' הערש היה מבוסס היטב - כלכלית, ממילא הוא היה גם בעל השפעה גדולה על בני הישוב כולו. אף התנהגותו האצילית והדתית תרמה לכך. ביתו שימש אכסניית חינם לרבנים, מגידים ותלמידי חכמים שביקרו בדנילוב. הוא דאג לצורכיהם ואף גייס כספים למענם, כי הרי זאת הייתה מטרת ביקורם.
לרבים זכור הוא כמי שלא ויתר על ביקוריו ביום ששי לטבילה ב-מקווה, על אף נכותו הקשה. בעת איסוף היהודים לגטו סקרניצה, התחשבו השלטונות ההונגרים בעברו ובנכותו הקשה והשאירוהו בביתו, יהודי יחיד בדנילוב. כאשר נתפסו שני צעירים ביערות שאנדריף,* והובלו על ידי הז'נדרמים כבולים לאורך הרחוב הראשי, למען הפחדת התושבים והרתעתם מלהגיש עזרה למתחבאים, יצא ר' הערש פוקס על קביים מביתו לרחוב והשמיע דברים קשים באזני הז'נדרמים, אך, אלה התעלמו ממנו. בעת חיסול גטו סקרניצה "זכה" הוא, כמו גם נכים קשים אחרים, ל"טיפול" מיוחד מהם, בזורקם אותו, כחפץ לא רצוי, לקרון

---

* היו אלה - כותב שורות אלו ואחיו חיים הערש.

הרכבת שהביאתהו לאושוויץ. כך נהגו ההונגרים עם "גיבוריהם" היהודים שלחמו למענם במלחמותיהם הלאומיות. הי"ד. **

מהראוי לציין כי אחד מצעירי דאנילוב, איציק מושקוביץ' שלמד בישיבה ב-סעליש, ראה ברכה בלימודיו התורניים וגם רכש לו, בדרך אקסטרנית, השכלה כללית. בשל כך מינוהו שלטונות החינוך הצ'כיים להיות מורה לענייני דת (NABOZENSTVA) בבתי הספר של ישובי הסביבה, מישרה נחשבת מאד. מאוחר יותר נתמנה איציק זה להיות מנהל הדואר המקומי, אף זו מישרה נכבדה באותם ימים, בהיותה מקור פרנסה קבוע, חלום כל אדם על רקע העוני בישוב ובאזור כולו.

עוד ראוי שיוזכר לטובה בן דנילוב אחר, שמאי דוידוביץ', בנו של השוחט מדנילוף, שעם סיפוח קרפטורוס להונגריה הוא מצא את דרכו ללימודים בסמינר הרבנים של בודפשט, שם נקלט יפה ועלה בדרגת ההשכלה היהודית והכללית. כאשר יצאה גזירת השלטונות, בשנת 1941, בעניין הצורך להוכיח במסמכים - אזרחות הונגרית, למניעת גירוש לגליציה, באו רבים מבני קרפטורוס לבודפשט, למען השגת תעודה נכספת זו. דוידוביץ' התגייס כל כולו לנושא זה ועזר לרבים בהשגתה. מה מאושר היה האיש להיות בין המבשרים הראשונים לקהל העצום שעמד בתור, על ביטול גזירה אומללה זו, לאחר שיותר מעשרים אלף מיהודי קרפטורוס המזרחית כבר גורשו לגליציה - שם נרצחו באכזריות.

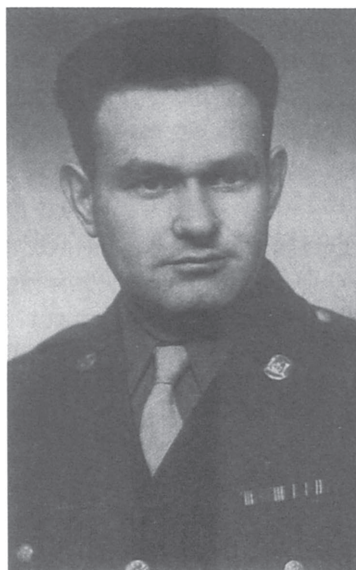
מעניין מאד הוא סיפורו של משה שפר, בן ר' אברהם שפר - הנגר בדנילוב.
משה נולד בשנת 1910. לאחר ששרת בצבא הצ'כי כחייל סדיר השתחרר ושב אל בית הוריו בדנילוב. הוא גוייס שוב לצבא הצ'כי בשנת 1938, בעת הגיוס הגדול, ערב איומיו של היטלר על חיסול צ'כוסלובקיה. עם כיבוש מדינה זו על ידי הגרמנים בשנת 1938/9, משה ברח לבלגייה, שם נרדף עד שברח משם לקנדה. בהגיעו לשם נחשד כמרגל והושם בבית סוהר. קרוביו מקליוולנד ערבו לו והעבירוהו לארה"ב, אף שם נחשד כמרגל ונאסר עליו לעבוד. לפרנסתו החל לעבוד, באופן לא רשמי וללא זכויות, כנגר. עם כניסת ארה"ב למלחמה נגד יפן וגרמניה, גייסוהו לצבא ארה"ב, שם שירת 4 שנים כחייל קרבי, נחת עם צבא זה בנורמנדיה, הגיע לעיר דרזדן שבגרמניה, שם פגש במקרה באחד הפליטים שמכפר הולדתו. בעזרתו מצא בין הפליטים את אחיו - שבתי ועוד שתים מאחיותיו ששרדו את השואה.

עם השתחררותו מהצבא, הוא שב לארה"ב, הוציא את קרוביו מ-צ'כיה לארה"ב, התפרנס ממסעדה ועזר לקרוביו בני משפחתו להיקלט במדינתו של הדוד סם. הוא נפטר בשנת 1978, בגיל צעיר למדי, הותיר אלמנה ובת אחריו. בת זו התיישבה ב-FORD LAUDERDALE, ולה שלוש בנות חרדיות.
אחיו שבתי וכן אחיותיו שהגיעו לארה"ב מצאו את דרכם בחיים ובנו מחדש את בית חייהם במסגרת קהילות שונות, תוך הזכרת העובדה שכל זה התרחש תודות לאחיהם משה, בעל מעוף וכמובן - "בסיעתא דשמיא". שבתי, אחיו של משה, התיישב בארה"ב, אולם - נפשו קשורה הייתה לישראל - בה ביקר רבות, עד שנפטר והובא לקבורה בישראל.

** לפי גירסת אחרים, בעת הפינוי מהגיטו, הז'נדרמים ירו בו והמיתוהו במקום.

יהודים יוצאים בדנילוב, מבית הכנסת - בשבת. צולם בידי מורה צ'כי שלא בידיעת היוצאים)

משה שפר במדי החייל של ארה"ב במלחמת העולם השנייה

הערה:
מומלץ לקרוא את ספרו הנחמד של משה מושקוביץ על דנילוב "יהדות אחרת" שיצא לאור בשנת 1997, בהפקת "קיבוץ להבות הבשן" (הספר - נכתב מנקודת השקפה ביקורתית)

שאנדריף

SANDROVO - בצ'כית, Ó SANDORFALVA - בהונגרית.
OLEXANDROVKA - באוקראינית של היום

גובלת בדאנילוב, מזרחית ממנה במרחק 4 ק"מ בלבד. עד לשואה הייתה הדרך המובילה מדאנילוב לשאנדריף ריקה מבניינים כלשהם, עתה - שנת תשס"ו - מצויים בתים רבים בשולי האורך של כל הכביש, עד כי שני הכפרים נראים כישוב אחד, כאילו חוברו יחד. סימן ההיכר היחידי להתחלת שאנדריף של פעם - הנה הבאר של ה"רופה" (=שם המים בעלי דרגת מליחות גבוהה, הנשאבים ממנה). באר זו, שהייתה פעם גדולה ומרשימה, כולל מגרשי חנייה רבים סביבה, אינה קיימת עוד. במקומה עומדת באר קטנה שהנה סמל ושריד לזו של פעם, לא פעילה כלל. השכונה שמסביב לבאר ולמגרשי החנייה שלה נקראה אף היא "רופה" על שם הבאר בקירבתה. עתה עומדים בתים על כל מגרשי החנייה של פעם בצפיפות רבה, כך גם על שני צדי הכביש המוביל אל עיקרו של הכפר, במרחק של כשלושה ק"מ משכונת ה"רופה". בשכונה זו של ה"רופה" גרו בשעתו שבע משפחות יהודיות לצדן של כעשר משפחות ערלים.

בכניסה אל עיקרו של הכפר, מימין לדרך, מצוי בית הקברות הנוצרי, עם צלבי עץ פשוטים על הקברים, ואילו מצד שמאל של הדרך - נמצא "בית החיים" היהודי, על מצבות האבן המרשימות שבו.

מכאן מתחילה הירידה המובילה אל עיקרו של הכפר. מימין לירידה נמצאים השרידים של מכרת המלח אשר פעל במקום עד אמצע המאה ה-19, ואשר משך לכפר זה יהודים במספר ניכר שמצאו בו את פרנסתם. מכרה זה התמוטט ולא שוקם עוד, נותרו ממנו המים המלוחים המצויים באדמת הכפר כולו, ממילא לא היו להם לאנשי הכפר מים מתוקים לשתייה. הוא שגרם לכך שבימי שלטון הצ'כים, נמשכו לכפר מים מתוקים ממרחקים, באמצעות מערכת צינורות. שבעה ברזים גדולים ברחובות הותקנו בכפר, להספקת מים ליושביו.
הכפר שוכן בעמק ארוך וצר למדי, מוקף כולו הרים ויערות מסביב, בדומה לירושלים ש-"הרים סביב לה". אל אמצע עמק זה התנקזו נחלים קטנים שירדו משיפולי ההרים, והתאחדו לנחל מרכזי אחד שכונה ה-"פאט'יק" שהזרים את מימיו לאורך הכפר בדרך ארוכה, אל נהר הטיסה המרוחק כ-15 ק"מ, בקירבת בישטינה. היום נעלמו נחלים אלה, מימיהם נתפסים במורדי ההרים, נאגרים בבריכות ומוכנסים למערכת צינורות, לשימוש בבתי התושבים.
ראשיתו של הכפר לוטה בערפל, אין מסמכים שיספרו על ימי היווסדותו. קיימת השערה שראשון המתיישבים בכפר היה יהודי בשם - שלום (פוקס), מאזור "סיגט-מרמרוש", תלמיד חכם, סוחר ממולח, בעל אמצעים ובעל נסיון בתחום החקלאות. על פי סיפורי הרותנים כונה הכפר על שמו של שלום זה- "שנדורפאלווא/SANDORFALVA, היינו כפרו של "שלום". זו השערה בלתי מבוססת דיה, אף לא הגיונית. על כל פנים, נכון הדבר שמיהודי ראשוני זה גדלה קהילה נכבדה שמנתה, ערב ימי השואה כ-תשעים בתי אב.

בכפר נמצאות שתי כנסיות, אחת של העדה היוונית אורטודוקסית, נבנתה מעץ עוד בשנת 1753, השנייה - פרבוסלבית, נבנתה בתחילת שנות השלושים של המאה העשרים, על חורבותיה של כנסייה פרבוסלבית קטנה, אף היא של עץ. בימים שקדמו לשואה גרו בכפר כ-1500 נפש, מהם כ-500 יהודים, היינו כשליש הכפר. אולם, היות והיהודים גרו במרכז הכפר, לאורך הרחוב הראשי, והערלים גרו בשולי הכפר, במורדות ההרים, בשדות ובשולי יערות, הרי שאצל המבקר במקום נתקבל הרושם כי היהודים הם הרוב בו. ואמנם היו היהודים - השאור בעיסתו של ישוב גדול זה, הם היו בעלי שדות מרובים, סוחרים, בעלי חנויות ובעלי מלאכה, מסביבם התנהל הכל. בזכותם נהנו הערלים מעבודות ומעיסוקים שהביאו פרנסה להם.

בכפר זה, שבגלל גודלו היו מכנים אותו "עיירה", נמצאו שדות ויערות רבים אשר כשני שלישים מהם, כולל מטעים ויערות, היו שייכים ליהודים. הם היו הפועלים והמעבדים של נחלותיהם, חורשים זורעים וקוצרים, נוטעים, שותלים ואוספים את פרי עמלם. יהודים מזוקנים, בלבושם החסידי (חסידי סיגט, ספינקה) הפעילו את מחרשותיהם ושאר כלי העבודה בעזרת שוורים או סוסים, על מנת להוציא את לחמם מן האדמה ולא להיות תלויים בחסדי אחרים.

מכאן יובן ששרידי השואה משאנדריף מצטערים עד היום על העובדה ש-ברל כצנלסון וברכה חבס, ממנהיגי מפא"י בארץ ישראל, כאשר פקדו את ישובי האזור בשנת 1933, וביקרו בכפר "איגלה" הסמוך,(*) פסחו על שאנדריף. אחרת, היו בוודאי מתפעלים לראות איכרים יהודים אלה בייחודם, מעלים אותם לארץ ישראל ומצילים אותם מהשואה. כך עשו לבני איגלה המאושרים, העלו חלק מהם והביאום לאזור רחובות, כפר יונה ועוד, שם נקלטו בכוחות עצמם ונעשו חלק אורגני להם.

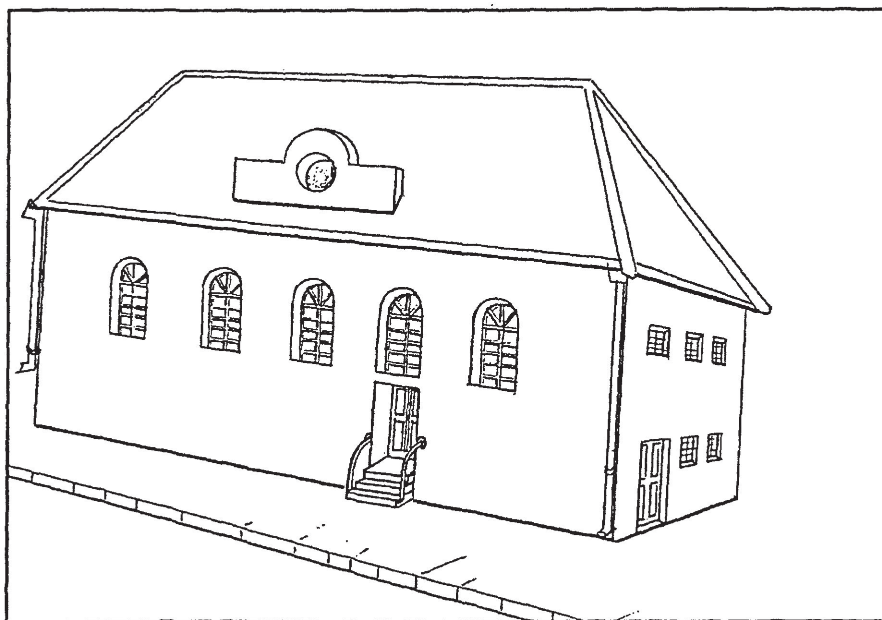
נוהג יפה מצוי היה אצל נגידי הכפר, בעלי השדות והגנים. אדם עני, מחוסר שדה, שרצה לבנות לעצמו ולמשפחתו בית, היו הנגידים מקצים לו, ללא תמורה, חלקת שדה מנחלותיהם לצורך זה. הקצאה זו כללה לרוב חלקה במרכז הכפר, שהיה בה לא רק מגרש להקמת הבית, אלא גם שטח לבניית רפת, לול, ובעיקר - גם שטח אדמה לגידולי ירקות לצרכי משפחתו של העני. זאת, למרות שערכן הכספי של חלקות אלו במרכז הכפר יקרות היו עד למאד. לנגידים - חשוב היה שגם לעניים יהיה בית משלהם, ושלא תהיה עיניהם צרה באלה שנחלותיהם מרובות. הייתה זו - מצוות צדקה מיוחדת לבעלי הנחלות היהודיים.
על כל פנים, לכל אבות משפחה בכפר היה בית משלהם, צמודה לו גינה, לחלק מהם - אף גן גדול, בקירבת בית המגורים. לרובם - היו נחלות שדה אחדות לגידולים שונים, להספקת צרכים עצמית, או אף למכירת תוצרת בשווקי העיר, לפרנסת המשפחה.
מנהג יפה נוסף היה קיים בכפר. אדם שבנה בית לעצמו, כרגיל - בית עשוי כולו עצים, היו בעלי היערות היהודיים מקצים לבונה - עצים אחדים מיערם, ללא תמורה, כדי להקל על הבונה את הוצאות הבנייה. בתוצאת כל זאת שררו יחסים טובים בין הנגידים לבין העניים.

---

* ראה בנדון זה - ספר מרמרוש עמ' 273.

צילום פנורמי מהכפר, שנעשה מהליקופטר, בשנת תשנ"ד/1994, בעת ביקור קבוצת שרידי הכפר החיים בישראל - בכפר הולדתם

שרטוט מביהכ"נ של שאנדריף

עוד היה נהוג שהנגידים, בעלי היערות, היו מנדבים בחורף, עגלות (או מזחלות) אחדות של עצי הסקה לציבור, לצרכי חימום בית המדרש והמקווה. יש ועשו זאת גם למען משפחת השוחט, או של עני זה או אחר. לפעמים היו מזכים גם את רב האזור, בישוב "סקרניצה" הסמוך, בעגלה, או במזחלת, עצים בחורף.

כ-90 משפחות יהודיות חיו בכפר זה, כ-60 משפחות בשם - פוקס, כ-15 משפחות בשם - יעקובוביץ, בודדים בלבד בשמות משפחה אחרים. כל המשפחות קשורות היו אחת בשנייה, תוצאה מהשתדכות מתמדת ביניהם, משך דורות אחדים. סך הכל הייתה כל הקהילה היהודית בכפר זה מעין חמולה אחת גדולה. כולם הכירו את כולם, התחתנו על פי רוב ביניהם, עזרו זה לזה, אף בעיבוד השדות. כמובן שגם התחרו זה בזה בענייני מסחר ופרנסות, שתמיד הייתה דחוקה.
חשובים ותלמידי חכמים רבים חיו בישוב זה, בימי ערב השואה. ראוי לציין אחדים מהם. הלוא הם - **בני שלום** למשפחת פוקס:
אחד מראשוני הקהילה היה ר' מרדכי, בן ר' שלום פוקס, (נפטר בשנת תרנ"ו):
ולו שלושה בנים, הלוא הם: **ר' יצחק אייזיק מאיר** (גבאי תמידי של קופות ר' מאיר בעל הנס), אחיו - **ר' משה יעקב** ואחיהם הצעיר **ר' שלום פוקס** - לר' מרדכי היו גם בנות אחדות, אותן שילח עם חתניהן לישובים אחרים, לאחר שהעניק להן נדוניה נכבדה מרכושו הרב. כנגד זה הקפיד על כך ששלושת בניו הנ"ל ישארו לגור בכפרו, להם חילק את אחוזותיו הרבות, עזר להם לבנות משקים חקלאיים, לשלוח את בניהם ללמוד בישיבות המובחרות וכדומה, עד אשר זכה לראות את צאצאיו בונים קהילה למדנית לתפארת.
שני בניו הבכירים - ר' יצחק אייזיק מאיר ור' משה יעקב נפטרו בתחילת שנות השלושים של המאה ה-20, שנים אחדות לפני בוא ימי השואה. ואילו צעיר בניו - ר' שלום, כינויו - "שלום מאט'יס" האריך ימים עד בוא ימי השואה, אשר פגעה בו ובמשפחתו קשות, כפי שמסופר בהמשך.
ר' שלום נחשב ל-תלמיד חכם גדול, בצד היותו בעל תפילה מובחר. בתפילות חג הוא היה מתכבד בתפילת השחרית, כולל - אמירת ההלל. הייתה זו חוויה והנאה גדולה למתפללים לשמוע את נוסח אמירתו את ההלל, מתובל עם ניגונים חסידיים ערבים לאוזן.
הוא היה גם המוהל ובעל קורא קבוע בישוב, הכל, כמובן, בהתנדבות ולשם מצווה בלבד.

ר' שלום היה איש עשיר, בעל נכסים חקלאיים רבים של שדות, יערות ומטעים,אותם ירש מאביו ר' מרדכי, עליהם הוסיף מקניותיו בכל עת שנזדמן לו לקנות חלקת אדמה זו או אחרת מהשלטונות הממשלתיים, או מערלים. לרשותו עמד תמיד זוג שוורים, עמם חרש ועבד בשדותיו.
מאוחר יותר החליף את השוורים בסוסים. כולם נהנו לראותו בלבושו החסידי, עטור זקן ארוך, רוכב על סוסו לשדותיו, או לישוב כלשהו אחר. לעתים היו מזעיקים אותו משדהו, מביאים לו את כלי המילה על מנת שילך לכפר אחר למול שם תינוק שמועד כריתת בריתו הגיע. או אז, הוא היה עולה כבר בשדהו על סוסו וממהר לישוב - אליו הוא נקרא, טובל במקווה וניגש למלאכת ברית המילה.

אישים חשובים במשפחה זו היו - שלושת האחים - בניהם של ר' יצחק אייזיק מאיר: הלוא הם: -

ר' ישראל משה פוקס - מתלמידי ישיבת "ערוגת הבושם" בחוסט, (למד יחד עם ר' יששכר טייכנטל, בעל "אם הבנים שמחה" הי"ד, ועם ר' אברהם שלמה כץ רבה של ריסקיווע, ממחוז סיגט מרמרוש זצ"ל , יורשו של ר' יואל טייטלבוים, "הרבי מסאטמאר" המפורסם).

ר' ישראל משה שימש כל ימי חייו - ראש הקהל של הישוב וגם גבאי של קופות ר' מאיר בעל הנס, כממשיך מסורת אביו ר' יצחק אייזיק מאיר ז"ל.

ר' שלום פוקס, אחיו של ר' ישראל משה, אף הוא מתלמידי ישיבת "ערוגת הבושם". שם נתפס לאדיקות יתירה, למנהג לצום רבות ולהיות דבוק ברביים החסידיים של סיגט מרמרוש ושל ספינקא. הוא ושני אחיו, הבכיר והצעיר - ר' מרדכי, נהגו לשהות בחגים במחיצתו של בעל "חקל יצחק" - בנו של ר' יוסף מאיר, בעיירה - "סעליש", תמיד - בראש השנה ובחג השבועות.

ר' שלום, לאחר שנשא לאישה את מרים - בת למשפחת רוטטנר/פריד - מחסידי ויז'ניץ, נעשה ביתו גם מעין סניף לחסידות זו, אף כי לא היו כלל חסידי ויז'ניץ, או חסידויות אחרות בכפר.

ר' מרדכי פוקס, האח הצעיר במשפחה זו ירש את ביתו של אביו שנתאלמן עוד בשנת תרע"ט/1919. האב הזקן נותר לגור בבית זה יחד עמו לעת זקנתו. ר' מרדכי - ירש גם את כל המשק של אביו הזקן. לאחר פטירת אביו, בנה ר' מרדכי בית חדש לתפארת, במקום הבית הישן של אביו.

בית זה, על חצרו הגדול, המשיך לשמש מקום כינוס לכל בני הכפר. בבית זה, גם אחרי פטירת אביו, המשיכה להתקיים ה-"סעודה השלישית" המרכזית בשבת, אליה היו באים רבים לשמוע זמירות יפות ודברי תורה, כנהוג עוד בימי חייו של אביו - ר' יצחק אייזיק מאיר, שכולם העריכוהו מאד, גם אחרי מותו, בזכות מעשיו הטובים וטוב ליבו ביחס לכל אדם.

בנוסף לשלושת הבנים הנ"ל, היו לו לר' יצחק אייזיק מאיר גם שתי בנות - רבקה ומייטי. כנהוג באותם הימים באותו אזור, הושאו שתי הבנות אל מחוץ לכפר הוריהם, קיבלו את חלקם בירושתם עוד בימי חיי ההורים, עזבו את הכפר ובנו את משקם ואת משפחתם בבית חתניהם.

הבת - רבקה, עברה לגור לישוב - BELA CERKOV, שפירושו "הכנסייה הלבנה", ואילו היהודים כינוהו בלשון סגי נהור "שווארץ טומאה" = הכנסייה השחורה.

הבת השנייה - מייטי - נישאה לר' יוסף אדלר בדיביוועו. פרטים עליהם מצויים בספר זה בפרק על "דיביווע".

לצידם של שלושת האחים - בניו של ר' יצחק אייזיק מאיר, ראוי שתצויין משפחת השוחט של שאנדריף - ר' יהודה לייב נוימן וארבעת בניו: חיים בער, שבח, אברהם יצחק, ומשה יעקב. כולם תלמידי חכמים מופלגים. הבן - אברהם יצחק, בהיותו רווק עדיין, נתגלגל לבודפשט (לצרכים רפואיים), שם צורף על ידי הנהגת קהילת בודפשט להיות חבר ה-בד"צ של קהילה חשובה זו (נפטר י"ב סיון תש"ה ונטמן בחלקת החרדים של קהילה זו בבודפשט)

חשובים אחרים ראויים לציון בישוב הם: -
ר' יצחק אייזיק, בן ר' יעקב, ממשפחת הכוהנים בכפר, שם משפחתם - יעקובוביץ.
על אלה יש להוסיף את ארבעת בניו: **אליהו, פנחס, משה יואל ו-לייב (לייבו)**.
במשפחה זו התבלטו:
ר' חיים לייב, בן ר' אליהו, ובניו - **משה, יוסף, אברהם, מענדיל**, ואחותם - **מרים**.
ר' פנחס וארבעת בניו - **קלמן, אייזיק, יעקב ואליהו**
ר' משה יואל ובניו - **ר' יצחק אייזיק ור' חיים**.
משפחת כוהנים זו היוותה, יחד עם משפחת בני שלום, עמוד שידרה לישוב כולו. הכל עמד על הסכמה בין שתי משפחות אלו, אחריהם נגררו כל שאר בני הישוב.

מן הנכון שייאמרו דברים על אחדים ממשפחה זו, כי ראויים הם לכך.
ר' משה יעקובוביץ' (שכונה: משה חיים לייב'ס), רבים כינוהו "הכוהן הגדול". איש בעל עקרונות, שתקן מטבעו, עומד על זכויותיו של כל אדם, במיוחד על זכותם של השוחטים ושל המלמדים לקבל תמורה הוגנת לעמלם, שלא יקופחו חלילה. מילדיו - שרדו שתי בנות: פעסיל ובלימה.

פעסיל נזכרת בספר זה בפרק: "בשוב הבנות" בהקשר עם גילוי כושר מנהיגות, כנערה צעירה, בשנת העשרים לחייה, בעת שוב 21 בנות שאנדריף ממחנות הריכוז, לאחר שחרורן, בדרכן לביתן ומקום הולדתן.
פעסיל זו הצטיינה גם בעת עריכת הפגנה בחוסט נגד השלטונות הקומוניסטיים, שרצו להחרים את בית הכנסת ולהפכו לקניון מסחרי. (פרטים על כך ניתן למצוא בספר "אדברה ואעידה" עמ'. 52-53), הפגנה שהועילה לנסיגת השלטונות מתכניתם ולביטול הגזירה.
עוד ראוי שיסופר כי אחותה של פעסיל, בלימה, הייתה עוורת למחצה, כאשר הגיעה לאושוויץ וסכנת הפנייתה של אחות זו להשמדה הייתה גדולה. אולם פעסיל פרשה את חסותה עליה, כאם לכל דבר, ועשתה רבות למען מניעת היקלעותה של אחות זו לצרות. היא הצליחה להביא אותה ליום השחרור הנכסף, להחזיר אותה לכפר הולדתה, להשיא אותה, לעזור לה לבנות את ביתה ולהביא ילדים לעולם. היא גם לקחה אותה עמה לארה"ב, כאשר שערי בריה"מ נפתחו. שתיהן התיישבו בלוס אנג'לס והתקיימו יפה. זאת עד שבלימה אחותה נפטרה. פעסיל עצמה נפטרה בקיץ של שנת תשס"ו, בלוס אנג'לס.
אחותן הבכירה - צינה, נערה יפה וחכמה, הספיקה עוד להתחתן, לפני הכיבוש הגרמני את הונגריה, אל בחור מחוץ לשאנדריף, ולהביא ילד/ילדה לעולם. בגלל כך הופנתה באושוויץ להשמדה מידית, יחד עם הוריה המבוגרים.
כאלו היו בנותיו של ר' משה יעקובוביץ - "הכהן הגדול".
אחיהן היחיד של שתי בנות אלו, אליהו, התחבא אצל ערל בכפר, בעת איסוף היהודים לגיטו, עד שנתפס. אליהו זה היה אז בן 40, בעל משפחה נכבד ממשפחת היעקובוביצ'ים ביישוב. אולם, בעקבות הלשנה, חיפשו אחריו הרבה, עד שנתפס והוכנס למחנה עונשין בעיר חוסט, משם הוא לא שב עוד.

---

* על גורלו וסופו המר במחנות הריכוז מסופר בספר "אדברה ואעידה" עמ' 43 . כן מסופר בספר זה בפרק "בשוב הבנות" על גורל שתי בנותיו של ר' מענדיל - צינה ודובריש - לאחר השתחררותן ממחנות הריכוז ושובן, בכוחות עצמן, לחיים יהודיים בעיר חוסט ובסביבתה הכפרית, עד אשר הגיעו בתחילת שנות התשעים לארץ ישראל וכאן התאחדו עם אחיהם היחיד - חיים לייב יעקובוביץ' ,בתל אביב ועם שאר בני המשפחה בארץ, כולל משפחת פלוק - היהלומנים.

ר' מענדיל יעקוביץ' - גבאי נצחי בישוב. כאחיו - עמד על משמר הצדק שייעשה לכל. תקיף בדעתו ועומד על שלו, לא מוותר לנגידים ולחשובים, או לבעלי אגרופים מצויים. אלמן היה האיש, מטופל עם שלושה ילדים נפלאים, (צינה, דובריש וחיים לייב), אותם גידל בכוחות עצמו, במאמץ שאין למעלה ממנו. זאת בצד היותו גבאי תמידי, מסור ונאמן לקהילתו. *

ר' יוסף יעקוביץ' - זכה למעמד הבלתי רגיל - להיות שופט הכפר כולו, מקובל על הכל, יהודים וערלים, כאדם ישר, חכם ונבון. עם פטירתו ממחלה בשנות השלושים,נותרה אשתו רבקה, ממשפחת רוזנברג/פרידמן, ילידת "קושניצה", באלמנותה, עם שלושת ילדיה (זאב-וולף, שיינדיל וצינה), מקובלת אף היא כאישה חכמה ונבונה שרבים התחשבו בדעותיה ושמרו על יחס כבוד כלפיה.

מילדיהם שרדו שנים: וולף ושיינדיל. וולף מצא את דרכו לארה"ב, שם נפטר בגיל צעיר. אחותו שיינדיל נשארה תקועה בחוסט, שם התחתנה והביאה ילדים לעולם. עם פתיחת שערי בריה"מ, עלתה משפחת שיינדיל לישראל, התיישבה בבאר שבע, בה מצאה את מקומה, פרנסתה ושלוותה. בנה - אברהם ("בומי") נקלט בענף היהלומים והצליח מאד, התיישב ברמת גן ומהווה משען חזק לאמו ולמשפחה כולה.

(תמונת משפחת שיינדיל - ב"נספח התמונות", בסוף הספר).

ר' אברהם יעקוביץ' - אח רביעי זה, לאחר נישואיו, עזב את שאנדריף והתיישב ב-"סאלדובוש" הסמוכה. עם זאת נהג לבקר רבות אצל בני משפחתו בשאנדריף, על כן המשיכו להתייחס אליו כאל בן המקום.**

אלה שהכירוהו ושרדו מהמלחמה, זוכרים אותו כבעל הדרת פנים יפה, מלא תורה, חכמה ותבונה. הקהילה היהודית בסאלדובוש עמדה כולה עליו. הוא - כנגיד, דאג לפרנסת רבים, תמך במוסדות תורה וחסד, כולל רבנים מישובים אחרים, שנזקקו לו.

בהיותו בן תורה ותלמיד חכם, נהגו בני כפרו לפנות אליו בענייני הלכה וסמכו על דעתו הלמדנית. השלטונות בימי הצ'כים וגם בימי ההונגרים נהגו גם הם לפנות אליו בעניינים שונים ולהתחשב בדעתו. ראו בו איש נאמן ומוסמך לכל.

מרים שאבסעס - האחות של אחים אלה. נישאה ל-שבתי דוב ממשפחת פוקס הענפה בכפר (אחד מגבאיה הקבועים של קופות ר' מאיר בעל הנס). עם פטירת בעלה, בגיל צעיר, מרים נותרה באלמנותה, גידלה לבד את יתומיה בכבוד ובהדר. מרים זו ידועה הייתה כאישה נבונה וחדת לשון, רבים שאלו בעצותיה.

** פרטים נוספים וחשובים עליו מסופרים עליו בספר זה בהקשר עם הישוב "סאלדובוש" לשם הוא עבר לגור לאחר נישואיו ושם הוא שימש כנגיד וראש הקהל, נושא להערכה רבה כלפיו מצד כולם. מעשרת ילדיו שרדה בתו - צינה בלבד. היא הועלתה לארץ ישראל עם תום מלחה"ע השנייה, על ידי סבא וסבתה שעלו לארץ ישראל עוד בשנות השלושים.

על מות בנו - חיים לייב - במחנה הריכוז "אבנזה", בימים האחרונים של המלחמה, מסופר בספר "אדברה ואעידה" עמ' 44.

ביתה, על שלושת בניה, היתומים (אלתר, שלום ובעריל) ושלוש בנותיה (ניסל, רבקה ולאה) היה פתוח תמיד לאירוח רבנים ומגידים. במיוחד נהג ר' איתמר לייפר מבושטינה, נכדו של ר' מרדכי מנדבורנה, להתארח בביתה בשבתות, פעמיים בשנה, לברכה באלפי ברכות שנראה היה כי אף התקיימו. מרים זו ראתה נחת מילדיה, חיתנה את שלוש בנותיה ואת אחד מבניה - אלטר, שלצער כולם, אף אחד מהם לא שרד. כנגד זה שרדו שלושה נכדים שלה - לאה, משה ושבתי - שהיגרו אחרי המלחמה לארה"ב, שם המשיכו את שלשלת משפחה נפלאה זו.

עוד יצוין שאחד מבניה של אותה אלמנה - שלום - ברח באוקראינה מהשרות אצל ההונגרים, צוררי היהודים, התגייס שם ללגיון הצ'כי ב-"צבא סבובודה", לחם כאריה נגד הנאצים, נפל ב-"מיצרי דיקלה" ערב כניסת לגיון זה לסלובקיה.
חשובים נוספים בכפר מאחיו של חיים לייב יעקובוביץ' היו:
ר' משה יואל ובנו - **ר' יצחק אייזיק**, מנכבדי הכפר, תלמיד חכם בעל השקפות מוצקות, עליהן עמד בתוקף באסיפות הקהל, הקדיש תשומת לב רבה לענייני המלמדים בכפר, זכה לבנים מוכשרים (אלי'ה, מענדיל, דוד ומשה יואל) ולבנות חכמות ויפות תואר (מרים, אסתר ושרה).

הבן - שלום, בנה של מרים שאבסעס, לחם בלגיון הצ'כי של "צבא סבובודה" באוקראינה ובפולין. הוא נפל תוך כדי לחימה קשה ב-"מיצרי דיקלה".
(התמונה - מימי שירותו הסדיר בצבא צ'כוסלובקיה, בשנות השלושים).

על ילדיו, במיוחד על בנו - דוד, מסופר בהרחבה בספר "אדברה ואעידה" עמ' 102, בפרק על "שני הנערים שברחו לארץ ישראל".

ר' פנחס יעקובוביץ' וארבעת בניו - ר' קלונימוס קלמן, אייזיק, יעקב ואליהו. בנים אלה, תקיפים ומוכשרים, תפסו מקום חשוב בחיי הכפר בתחום המסחר והחקלאות, התחשבו בדעותיהם השקולות ונשמעו להם.

יצוין במיוחד ר' קלונימוס קלמן שנשא לאישה בת ממשפחת הילמן המכובדת בישוב "ורמזיף" (RUSKA POLA - שליד העיירה בושטינה). והביא לעולם ילדים מוכשרים הלוא הם: שני הבנים: - ישראל יהודה, שמואל , והבת - מרים.

הבן - ישראל יהודה למד בישיבות "אויבערלאנד" בסלובקיה, הגיע לדרגת תלמיד חכם, למד מלאכת השחיטה ונתקבל שם כשוחט וכבעל תפילה, אהוב על הכל. אבד בשואת יהודי סלובקיה.

הבן השני - שמואל, צעיר המשפחה, איש חכם, נעים הליכות, גויס ושרת באוקראינה, בגדודי העבודה של ההונגרים, צוררי היהודים, תפס עמדה חשובה בגדודו ועזר לרבים לשרוד. הוא עצמו שרד, היגר אחרי המלחמה לארה"ב, התחתן עם "חייצ'ו" - נערה כבודה, ממשפחת ליבוביץ' - מהישוב "טערעסיף" שבקרפטורוס. שניהם עבדו קשה ב-לוס אנג'לס למען פרנסתם, תוך הקפדה על שמירת ערכי יהדות ועל קשר חי עם מדינת ישראל.

שמואל הילמן/יעקוביץ', בן ר' קלמן קלונימוס, גוייס בימי ההונגרים לגדודי העבודה היהודיים. הוצב לשרת באוקראינה. שם תפס עמדה חשובה בגדודו, שרד ועזר לרבים אחרים לשרוד. הוא ואשתו - חייצ'ו, ילידת "טערעסיף", גרים עתה (תשס"ו/2006) ב-לוס אנג'לס, בזיקנה מופלגת, אנשי מופת בכל.

ראוי שיסופר גם מקרהו המיוחד של איציק לייזר, צעיר בן שאנדריף.
עם כיבוש קרפטורוס על ידי ההונגרים, צעיר זה, בן 21 שנה, נחשד על ידם כקומוניסט, בעקבות הלשנה שקרית נגדו. הוא נאסר ונחבש בבית סוהר. עם פלישת הגרמנים להונגריה ב-1944, המשיכו להחזיקו במאסר, עד שהשלטונות גילו שאסיר זה בעצם מרוויח ממאסרו, כי אין הוא מגורש, כמו שאר היהודים, אל מחוץ להונגריה. או אז, הוציאוהו מבית המאסר וגרשוהו לפולין, שם הועסק בפינוי הריסות גיטו וורשה ועוד. זכה לשרוד.
בשובו לשאנדריף - כפר הולדתו, התחתן עם שרה, בת כיתתו לשעבר בביה"ס הצ'כי, הם בנו יחד את ביתם ואת עתידם, תחילה - בכפר הולדתם, מאחר יותר בעיר חוסט הסמוכה. הם הביאו שלושה ילדים לעולם - האחים מרדכי ושלום, והאחות מרים. בהיפתח שערי בריה"מ בשנות השבעים, הגיעה המשפחה כולה לארה"ב, עבדו קשה והגיעו אל המנוחה ואל הנחלה.
זאת, עד שפקדו אותם אסונות בזה אחר זה. תחילה, אב המשפחה, איציק לייזר, נפטר באופן פתאומי מהתקף לב בליל אחת מחתונות בני המשפחה.
שנתיים-שלוש מאוחר יותר פקד אסון כבד עוד יותר משפחה זו, כאשר בנם בכורם - מרדכי, חלה ונפטר בשנות החמשים לחייו. בן זה דבוק היה מאד באמו - שרה האלמנה, ועם פטירתו בגיל צעיר כל כך, גדול היה השבר לאם ולשאר בני המשפחה.
רבות דובר ביניהם על כך שייתכן ופטירתו, בעקבות גידול סרטני במוחו, נבע מתקופת שירותו כחייל בצבא הסדיר של בריה"מ, עת היה נתון לפגיעות מוח אפשריות בבסיס צבאי במזרח הרחוק.
על כל פנים, היה זה אסון כבד למשפחה כולה, במיוחד לאור העובדה שהוא לא התחתן כלל ולא נשארו צאצאים להמשכו.
יהא נא סיפור אמת זה בבחינת הנצחה לנפש יקרה זו.
ייאמר לזכותה של משפחה זו שבעת היותם גרים בעיר חוסט, תחת השלטון הקומוניסטי, משך יותר מעשרים שנה, הקפידה משפחה זו על ניהול חיים יהודיים כשרים, כולל החזקת "מלמד" פרטי מיוחד לילדיהם, דבר שהיה כרוך בסכנה גדולה. כן ערכו חגיגות "בר מצווה" לבניהם, אף זה תוך סיכון עצמם בפני השלטונות. ראויה, איפוא, משפחה זו כולה שייאמרו דברים בשבחם.

תמונת מרדכי בן איציק לייזר ושרה, נפטר - ערירי בגיל צעיר. נטמן בבית הקברות של ארה"ב, סמוך לקבר אביו.

הנה סיפור אחר מדמויותיה של שאנדריף.

ר' **ביניש אברמוביץ'** ובנו - שמואל אברמוביץ'.
ר' ביניש היה חייט במקצועו, נוח לבריות, בעל הומור תמידי על שפתיו, , אהוב ומקובל על הכל. על אף היותו איש פשוט, נהג בדרך החסידים, לבש שטריימיל בשבתות ורדף אחרי מצוות. כל חייו שימש גבאי של קופת ה-"תלמוד תורה", הוא ניצל כל הזדמנות כדי לאסוף כסף לקופתו, על מנת שיוכל לשלם ממנה את שכר הלימוד למלמדים, עבור הילדים העניים. נוהג היה בשאנדריף שה-"עליות" לתורה בימי שני וחמישי, היו שייכים "לו" - היינו לקופת ה-"תלמוד תורה".
ר' ביניש נהג למכור "עליות" אלו, לפני התחלת הקריאה בתורה, לכל המרבה במחיר. את התמורה הוא גבה בקפדנות, לטובת קופת ה-"תלמוד תורה" שלו, קופה - אותה ניהל ברישום מדוקדק, תוך דיווח מתמיד על המצוי בה, תוך הדבקת "מאזן" על לוח קיר בית הכנסת, דבר שעורר התפעלות בציבור ממעשיו של ר' ביניש זה. בשנות השלושים, שנים מעטות לפני ימות השואה, נפטר ר' ביניש. או אז, עבר תפקיד גבאות זו לידי בנו - שמואל, אישיות מכובדת בפני עצמה.
הבן שמואל, איש גבוה, חזק ומרשים, ישר כאביו, ותקיף ממנו בעמדותיו, מכובד ומקובל היה על הכל, יהודים וערלים. הוא, כנציג היהודים, שימש, יחד עם אחד הערלים, כ-"מפקח" - בעל סמכויות, על השדות. תפקידם של מפקחים אלה היה למנוע רעייה של בעלי חיים בשדות זרים. מי שנתפס עובר על זאת, היו מחרימים את בעל החיים שלו, עד אשר שילם קנס על עבירה זו.

לשמואל זה ולאשתו - רחל, בת דוד אלי'ה פוקס, נולדו 4 בנות - פייגי/פאני, בלומה, שרה ואיידיל, ובן אחד - אברהם יעקב.
מילדים מוצלחים אלה שרדו שניים בלבד:

1. **הבן: אברהם יעקב**, שעם קום המדינה עלה לישראל, התגייס ל-צה"ל ומצא את תיקונו בארץ. כעבור שנים אחדות, קסמה לו אמריקה, ירד אליה, שימש בה נהג מונית כל השנים, התפרנס יפה והקים בה משפחה לתפארת.
באמריקה - הפך אברהם יעקב ל-JACK ABRAMOWITZ.
כסבו - ר' ביניש, וכהוריו - שמואל ורחל, משמש גם הוא איש ציבור, פעיל בקהילתו שומר על קשר מתמיד עם מדינת ישראל ועם יוצאי כפרו החיים בה.

2. **הבת הבכורה: פייגי/פאני**. בתום המלחמה, הבת נשארה תקועה בקרפטורוס, לאחר שהתחתנה שם עם בחור בשם - לייזר איציק, מ-וילחוביץ.
עם פתיחת שערי ברית המועצות, היגר זוג זה לארצות הברית, הצטרפו לבת של פייגי ,שהשתקעה בארה"ב לפניה, ולאח של פייגי - אברהם יעקב (שנקרא בארה"ב בשם: - JACK), ונקלטו שם יפה. אולם, כעבור שנים אחדות נפטרה פייגי/פאני, עדיין צעירה לימים, דבר שגרם צער רב לכל בני משפחתה ולמכריה הרבים. *

---

* בספר "אדברה ואעידה" הוחסר שמה של משפחה זו. הדברים שנכתבו כאן באים לתקן זאת, תוך הוספת פרטים חשובים על משפחה יקרה זו שאבדה רובה בשואה.

בשאנדריף היו עוד בעלי בתים רבים חשובים. במסגרת ספר זה קשה לפרט את כולם. אך ייאמר כי שאנדריף, על תשעים משפחות היהודים שבה, הייתה מפורסמת באזור כולו כישוב נכבד, מלא תלמידי חכמים, שרבים מתושבי אזור חוסט כולו, ראו זאת כבוד לעצמם אם יכלו להשתדך עם בן או בת המקום מאנשי קהילה נכבדה זו.
שאנדריף קשורה הייתה בטבורה לקהילת חוסט. הטובים בבחוריה למדו בישיבתו המפורסמת של בעל "ערוגת הבושם", וראשוניה, אולי אף בישיבתו של המהר"ם שיק. בחורים שלמדו בישיבות של הונגריה וסלובקיה, שבו לכפרם והעלו אותו לדרגת ישוב של תלמידי חכמים.

רבה של סקרניצה שימש גם כרבה של שאנדריף, אף קיבל מישוב זה חלק ממשכורתו. עם זאת לא נזקקו לו הרבה, כי היו בעיירה זו תלמידי חכמים יודעי תורה ודין, בעלי סמכות הוראה, שידעו לפסוק לבד בענייני הלכה רגילים. במיוחד נחשבו לאלה - ר' שלום מאט'יס ור' ישראל משה הנ"ל, וכן השוחט הזקן ר' יהודה לייב נוימן ובניו - ר' חיים דוב, ר' שבח, ר' אברום יצחק * והצעיר מכולם - הבחור משה יעקב.
בני שאנדריף מופיעים רבות ברשימות ה-"פרענומעראנטען" של ספרים שונים שהודפסו במחצית השנייה של המאה ה-19 ושל תחילת המאה ה-20. רבנים ומגידים רבים מישובים אחרים נהגו לבוא לשאנדריף לשבתות, לדרוש בפני הקהל ולאסוף ביום ראשון שלאחר מכן מעט כסף לצורכיהם ולישיבותיהם. בני שאנדריף, אף העניים מתוכם, העניקו מתנת יד נכבדה לאלה

מהראוי שתוזכר גם העובדה כי בשנת ת"ש נתקבל ר' מנחם מענדיל שכטר, בנו של השו"ב והמו"צ ר' בן ציון שכטר מבושטינה/סולוטבינה להיות רב בשאנדריף, והוא שימש בתפקיד זה משך כארבע שנים, עד בוא הגרמנים.

ארון הקודש של שאנדריף. עם חיסול הקהילה בשאנדריף הועבר ארון הקודש לבית הכנסת בחוסט, שם הוצב במקום הארון שהוצת ונשרף על ידי פורעים קומוניסטים.

כנאמר, חשובי שאנדריף נזכרים הרבה ברשימות הפרענומעראנטען של ספרי דרוש וחסידות שהודפסו עוד במחצית השנייה של המאה ה-19. כמו כן תופסים בני שאנדריף מקום כבוד ברשימת המעבירים כספים לתלמידי חכמים בארץ ישראל, מקופות רמבה"נ, דרך כולל מארמארוש מחוז סיגט, כרשום במאזן משנות תרס"ז-תרס"ט.

בתקופה שבין שתי מלחמות העולם, נהגו בני שאנדריף לשלוח את הטובים בבניה ללמוד בישיבות "אויבערלאנד" שבסלובקיה ובהונגריה. רוב רובם ראו ברכה בעמלם, חלקם עסקו שם גם במסחר, לשם קיום עצמם ולמען תמיכה בהוריהם שנשארו מאחור, זאת בצד היותם לומדים בחריצות בישיבות. לאחר מכן שבו לכפרם והקימו בתים נאמנים לעמם, כדרך אבותיהם, לשם לכבוד ולתפארת.

הצטיין והתפרסם בכך הבחור ישראל משה פוקס*, שלמד במספר ישיבות אויבערלאנד, כולל העיירה - "פילעק" - בה נעשה יד ימינו של המרא דאתרא - הרב ר' ש.ב.יונגרייז, שבחר בו, לאחר מכן, ושלחו למעהריש אוסטראו, לשמש שם כמורה, מלמד ומחנך לנכדיו, בני ר' חיים יונגרייז - המרא דאתרא של מעהריש אוסטראו.**

ראוי שיוזכר כי שני נערים, בני 16 - 18 (יצחק פוקס ואברהם יצחק נוימן) מבני שאנדריף נמנעו מללכת לגטו, התחבאו 7 חדשים ביער עד ששוחררו על ידי הצבא האדום. פרטים מעניינים ומדהימים על כך מצויים בספר זה בפרק "שבעה חדשים ביער". ראוי לקוראם - בעיון.
שני נערים נוספים מבני שאנדריף, בני 16-19, (כותב שורות אלו ואחיו חיים הערש) נמנעו אף הם מללכת לגטו, התחבאו ביערות, אולם, נתפסו בעקבות הלשנה, הוכו ועונו קשות והושלכו לגטו.
(פרטים על כך מצויים בספר "אדברה ואעידה" עמ' 28-35).

סופה של קהילה נפלאה זו, כשאר קהילות קרפטורוס והונגריה, הושמדה ונכרתה על ידי צוררים נאצים גרמנים והונגרים, באביב תש"ד. לגטו סקרניצה הוכנסו כולם, משם הובלו על ידי הברברים ההונגרים והגרמנים להיות נרצחים, בדרך אכזרית שאין קשה ממנה. יום הזיכרון להם הוא כ"ו באייר - יום בו נרצחו רוב רובם של בני יישוב נכבד זה.

שרידי השואה שבו לשאנדריף, בתום מלחמת העולם השנייה, וחידשו את חיי הקהילה בה, עם כ-20 בעלי בתים בה. פרטים על כך מסופרים בהרחבה בפרק "בשוב הבנות".
זאת, עד שהחלו לעזבה ולעבור לעיר חוסט הסמוכה.
עם פתיחת שערי בריה"מ, תחילה בשנות השבעים, אח"כ בשנות התשעים, עזבו כולם את קרפטורוס, רוב רובם עלו לישראל ובודדים היגרו לארה"ב. אף אחד מהם לא נשאר עוד באזור זה - מקום משכן הוריהם, משך כמאתיים שנה.

---

* אח המחבר.

** הבחור - ישראל משה נעשה באוסטרבה גורם פעיל וחשוב, פעל גדולות בתחום החינוך, בקהילה האורטודוקסית של מעהריש אוסטראו. באותה עת עסק שם גם במסחר, התפרסם כסוחר ממולח המרוויח כסף רב, אותו שלח להוריו שנקלעו למצוקה כספית. על סופו המר של בחור נפלא זה חובה לקרוא בספר זה בפרק "מתנה אחרונה", עמ'.....

פרטים נוספים, חשובים ומעניינים ביחס לשאנדריף, על התקופה שלמחרת השואה, מצויים בספר זה בפרק: - "בשוב הבנות". בפרק זה יש כדי להאיר את דמותו וערכו של ישוב זה, בטרם אבד לנצח.

בבית הקברות של שאנדריף, שנשתמר ברובו, מצויות מצבות מהודרות, אף הן מעידות על טיבה ורמתה הגבוהה של קהילה נפלאה זו. בין המצבות בולטות במיוחד שתים של שני אחים - מרדכי ושלמה, בני ר' שלום הראשוני, היינו מראשוני המתיישבים בישוב זה, במחצית הראשונה של המאה ה-19*, ומצבתו של ר' יצחק אייזיק מאיר, בנו של ר' מרדכי, אשר שימש כל חייו גבאי צדקה של קופות ר' מאיר בעל הנס.

2 המצבות של האחים - מרדכי ושלמה, בני ר' שלום הראשון.

המצבה של ר' יצחק אייזיק מאיר בבית החיים של שאנדריף.

תמונת בנו - ר' ישראל משה, ראש הקהל של הכפר/עיירה.

---

* יש הסוברים שהיישוב "שאנדריף" נוסד בזמנו ועל ידו, וכי נקרא על שמו - "SANDROFALVA", בהונגרית או - SANDROVO - ברותנית.

ראוי שיסופר כי שני גברים צעירים, שניהם בשם- דוד, ממגוייסי מחנות העבודה אצל ההונגרים, היו הראשונים שחזרו לכפר, לאחר שערקו מההונגרים ושבו לשאנדריף - כפר הולדתם. שניהם גילו תעוזה ואומץ, התחברו וערקו יחד, אף הצליחו בעריקתם והגיעו ראשונים לכפר מגורם שמלפני השואה. שניהם ראויים שיונצחו במעשם זה.

דוד פוקס, יליד שנדריף, בחור גברתן ששירת עוד, בשנות השלושים של המאה הקודמת, כחייל סדיר בצבא הצ'כי, שב משרותו זה כבן חייל אמיץ, נכון לכל מעשה גבורה. אחרי שירותו הצבאי, הוא עוד הספיק להתחתן ולבנות את בית משפחתו העתידי. אולם, התפוררות מדינת צ'כוסלובקיה וכיבוש קרפטורוס על ידי ההונגרים, בשנת 1939, בלבלו את תכניותיו. הוא גוייס על ידי ההונגרים לגדודי העבודה הכפייתיים בצבא ההונגרי, שירת אצלם כשלוש שנים, עד אשר ערק מהם ושב לכפר הולדתו, יחד עם דוד פאליקוביץ, איש כפר אחר, כמסופר בהמשך.
דוד פוקס זה, לאחר עריקתו, מצא את עצמו ואת כפרו במדינה חדשה, הלוא היא - ברית המועצות, שסיפחה את קרפטורוס אליה*. כאשר נפתחו שעריה של מדינה זו, **הוא עזב עם ילדיו ועלה לישראל, התיישב בבאר שבע ושמח בחלקו. כעבור מעט זמן, האיש חלה, נפטר ונקבר בעיר זו. ילדיו היכו שרשים בישראל וממשיכים לבנות את עתידם בה.

שונה היה גורלו של דוד השני, כמסופר להלן:

דוד פאליקוביץ' דוד זה, היה כבן שלושים וחמש שנה בעת עריקתו ושובו לשאנדריף, באוקטובר של שנת 1944, כחצי שנה לפני סיום המלחמה. הוא היה יליד הכפר "גאניץ' במחוז טעטש, גוייס על ידי ההונגרים עוד בתחילת המלחמה לחטיבות העבודה הכפייתיים של צבאם. זאת, למרות היותו נשוי ואב לשלושה ילדים קטנים.
ר' דוד היה בן תורה, ממשפחת תלמידי חכמים ידועים ב-גאניץ', כאשר בחר בו חותנו לעתיד, ר' ישראל משה - ראש הקהל של שאנדריף - כחתן לבתו מייטי, בשנת תרצ"ג. חותנו הקים לזוג צעיר זה בית חדש בשכונת ה-"רופה" של שאנדריף, שם הם פתחו חנות ועסק מסחרי מצליח לעצמם, והתפרנסו יפה. לזוג הצעיר נולדו שלושה ילדים (רייזי, חיה ומרדכי) ואושרם הרקיע שחקים.
כאשר ר' דוד גוייס על ידי ההונגרים, אשתו - מייטי, התמודדה קשות עם בעיות הקיום של יום יום, אך, קיוותה ליום - בו יחזור בעלה מן המלחמה, ועמו ישוב האושר לשכון בביתם.
אולם, ההונגרים שילחו את מייטי ואת שלושת ילדיה לגטו ולאושוויץ - שם נכרתו כולם ביום הזעם, ביום ששי כ"ו באייר תש"ד (כמסופר בספר "אדברה ואעידה" עמ' 165).

ר' דוד, במקום גיוסו, לא ידע מזאת, על כן העז וערק מגדודו, יחד עם עוד אחד מאנשי כפרו, עת יחידתם עברה בקירבת שאנדריף, בשעת הנסיגה הגדולה של צבא הונגריה מאוקראינה. ר' דוד קיווה למצוא בכפר מגוריו את אשתו וילדיו ואת כל בני משפחתו

---

* הוא הספיק להתחתן בכפר הולדתו, נשא את מייטי, בת ר' משה יעקב, לאשה והביא ילדים לעולם.
** ובינתיים נפטרה אשתו.

הרבים, אותם עזב שנתיים לפני כן. מה גדול היה צערו למצוא את הכפר כולו ריק מיהודים, ביתו ועסקו - תפוסים על ידי ערלים, כך גם שאר בתי הכפר.
צערו ותחושת אסונו - זעקו השמימה.

לא יאומן אם יסופר שר' דוד זה לא שקע בייאוש. הוא, יחד עם חברו, שני יהודים יחידים בכפר, סידרו לעצמם מקום מגורים דחוק בשולי הכפר, אירגנו לעצמם מטבח כשר, צמחוני - והתקיימו בדחקות, עם ציפייה בלב שיגיעו עוד יהודים נמלטים לכפרם, ויחד יקימו מחדש מעט מתפארת קהילתם בעבר.
ואמנם, לא חלפו אלא ימים מעטים, והגיעו לכפר שני נערים - אברום יצחק נוימן ויצחק פוקס, שלא הלכו לגיטו והתחבאו שבעה חדשים ביער, עד אשר שוחררו על ידי הצבא האדום*.

לא תתואר השמחה בהגיע הנערים. אלה התחברו יחד, וציפו לבאות.

חלפו עוד כשלושה חדשים והגיעו שרידים נוספים לכפר, מאלה שהשתחררו במחנות הריכוז בפולניה ובשלזיה, בחודש ינואר 1945, יחד עם כל אלה הקימו חיי קהילה מחודשים.
בין השבים - היו ארבע בנות, אחיות - אשתו של ר' דוד (רייזי, מרים, רחל וברכה).
תחושת "תחיית המתים" לוותה את החוזרים. לצערם, חלפה תחושה זו מהר, כאשר התברר שרוב רובם של בני הקהילה הושמדו, כולל - אשתו מייטי ושלושת ילדיה.

מן הראוי שיסופר גם המשך גורלו של ר' דוד זה, בתום המלחמה. בראות ר' דוד מה מעטים השרידים החוזרים, עזב הוא את הכפר, התחתן בשנייה והביא שני ילדים לעולם: בת בשם - רבקה גיטל, נולדה בשנת תש"ח1948/, ובן בשם מרדכי, נולד בשנת תשי"ב1952/, אותם גידל וחינך ליהדות של תורה. מאוחר יותר עבר ל-"אנטוורפן" שבבלגיה, מקום - בו התרכזה, אחרי המלחמה, קהילה חרדית גדולה יחסית, השתלב בה והחל לבנות בה מחדש את חייו.
אולם, כל אשר עבר בשנות המלחמה נתנו בו את אותותיו, הוא חלה ונפטר שם, בטרם מלאו לו חמישים שנה **.

ר' דוד פאליקוביץ' מתקופת שהותו ב-"אנטוורפן"

---

* (פרשת התחבאותם של שני נערים אלה מסופרת בספר זה בפרק "שבעה חדשים ביער" עמ'....)

** למחבר ספר זה נזדמן לפגוש בניו יורק, בשנים האחרונות, את בנו - מרדכי, מאשתו השנייה, ואת אשתו הכבודה - ראצי טויבי, ואת ילדיהם - בני ביתם, חיים בצניעות ב-בורו פארק, ממשיכים את דרכי אבותם. מרדכי - הבן, אוסף כל פרט מחיי אביו היקר, מבקר מדי פעם במקום חיותו של אביו בקרפטורוס, ב-שאנדריף ובגאניץ', מנציח כל פרט מעברו. אחותו - רבקה גיטל נשארה לגור ב-אנטוורפן עד היום הזה (תשס"ו).
תהא רשימה קטנה זו - תרומתי האישית למען הנצחתו של ר' דוד פאליקוביץ', איש יקר וחשוב זה, בין השאר - משום היות אשתו הראשונה - מייטי, אשה צנועה ויקרה, בתו של ר' ישראל משה - ראש הקהל של שאנדריף, גם - בת דודתי.

זולוטריף

באוקראינית -ZLOTARY, בהונגרית - OTVOSFALVA.

סמוך וגובל לשאנדריף, במרחק של כ-5 ק"מ צפונה מדנילוב, נמצא הכפר זולוטריף.
הדרך מדנילוב מתמשכת צפונה בעמק צר ועם ההגעה לזולוטריף העמק כמו נפתח לרוחב בכיוון מזרח ומוביל למישור, ובו נחל (ריקה) הנקרא - "טערעבלער ריקה".
כפר זה, אף שהוא נמצא קרוב לכביש הראשי העובר דרכו, הוא נראה כישוב צדדי, חבוי מתחת להרי שאנדריף המצויים בדרומו, ועומד בצל העיירה הגדולה - דרהיב -צפונה לו.
תושבי הכפר הם רותנים, בשנת 1930 מנו 2234 נפש, ולצידם 107 יהודים, כ-% 5 בלבד מהישוב. נראה כי כח המשיכה של יהודים לכפר זה קטנה הייתה, לעומת הישובים מסביב שהיו בהם קהילות גדולות בהרבה. בשנים שלפני השואה חיו בכפר 19 משפחות יהודיות.
אחדים מבני ישוב זה חתומים כ-פרענומעראנטען על הספרים "אמרי שוהם" (קאלאמעא משנת תר"מ), "כולם אהובים" (סיגט תרס"ו), וספר "מגילת סתרים" (סיגט תרס"ו). כמו כן אנו מוצאים שמות גבאים ותורמים בודדים מישוב זה לקופת רמבה"נ דכולל מארמארוש מחוז סיגט, במאזן שלו ("בילאנץ") משנות תרס"ז - תרס"ט.

פרט לזאת, לא שומעים הרבה על כפר זה. על כל פנים ברור שלמדנים בני תורה לא היו בכפר. בני הקהילה נזקקו ל"חדרים" ולחזנים מישובים סמוכים. גם שוחט לא היה להם, נעזרו בשוחטים מדרהיב או מדנילוב - כפרים סמוכים.
לפי עדותה של דבקה פרקש (דוידוביטש), מתאריך 12/11/03 , הגרה היום (2005) בציריך, היו יהודי זולוטריף עניים ברובם, ורק אחדים מהם בעלי אמצעים, הלוא הם :
נטע העשיר, בעל שדות ומטעים ובעל חנות גדולה שתמך בענייי הישוב ובתלמידי חכמים מישובים אחרים שביקשו עזרה וצדקה. ראוי להוסיף ולציין כי בישוב זה נמצא נפח חשוב - **ישראל מיילך**, שבצד הנפחות רכש לו ידיעה ושליטה רבה במכונאות ובמסגרות, כולל תיקוני אופנועים ואופניים. ישראל מיילך זה נהג לבקר גם בכפרים אחרים ולהציע את שירותיו ליושביהם בתחום המסגרות. ידי זהב היו לו וכולם העריכו את מקצועיותו.

מכאן שרבים הצטערו על גיוסו בשנת 1940 לגדודי העבודה היהודיים בצבא ההונגרי.
בשנת 1941, בעת היותו הוא מגויס, ההונגרים גרשו את אשתו ואת ילדיו לפולין, משם לא שבו עוד. ממשפחתו נותרה בחיים רק בתו - ברכה- שעם שובה ממחנות הריכוז היגרה לארה"ב ושם נפטרה. בנו איציק שהצליח לברוח מפולין ולשוב להונגריה, נלקח, בסופו של הדבר, לאושוויץ, משם למחנה ריכוז, בו נרצח בעוון הירדמותו באמצע עבודה.
קהילתה הקטנה של זולוטריף חוסלה בעצם כבר בשנת 1941, עם גירוש רוב רובם לפולין.
בודדים שנותרו מקהילה זו הוכנסו בשנת 1944 לגיטו חוסט וסקרניצה, ונשלחו משם לאבדנם באושוויץ/בירקנאו, פרט לבודדים ששרדו וחזרו.
בין השבים היה צעיר אחד מיוצאי זולוטריף, אנטון דוידוביץ' ואחותו דבקה דוידוביץ' (פרקש) הנ"ל. מ-אנטון זה שהיגר לקנדה נותרה עדות שמסרה בקיץ 1945 בפני וועדה בבודפשט, על גורל קהילתו ועל היותו הוא עצמו בין המגורשים לפולין, על בריחתו משם חזרה להונגריה, על חייו במחנות הריכוז השונים ועל השתחררותו משם. *

סעלישטש

סעלישטש, ברותנית - SELISCE, בהונגרית - ALSOSZELISCSE , וגם FELSOSELISCE, היינו סעלישט העליונה ו-סעלישט התחתונה. זאת אומרת שהכפר מורכב היה משתי שכונות נפרדות.

כפר רותני במרחק של כ-15 ק"מ בצפון מזרחה של חוסט, נושק לכפרים - דנילוב, ו-נאנקוב.

על פי עדותו של בערל (בערנאט) דויטש, עדות שניתנה בבודפשט בשנת 1945, גרו בסעלישטש, ערב ימי השואה 40 משפחות של יהודים, רובם עניים. עם פלישת הגרמנים להונגריה, בתום ימי הפסח תש"ד, הועברו יהודי כפר זה לגיטו חוסט, משם הובלו לאושוויץ, מי להשמדה ומי למחנות ריכוז, לעבודות פרך ולכליון איטי. בודדים מכפר זה ששרדו את השואה, לא חזרו לכפרם, אלא התיישבו בחוסט. עם פתיחת שערי בריה"מ עזבו כולם והגיעו לישראל. ראוי לציין כי בני כפר זה, אף שהיו מעטים ועניים, תרמו כסף כ-"פרענומעראנטען" למען הדפסת ספרי חסידות וספרי דרושים. את שמותיהם ניתן למצוא בספרים אלה מסוף המאה ה-19 וממחצית המאה ה-20.
כמו כן נזכרים בני כפר זה בין השולחים מעות מקופות ר' מאיר בעל הנס, באמצעות רבני העיר סיגט, לעניי ארץ ישראל. עוני - מחד ורדיפה אחרי מצוות - מאידך.

היום - אין זכר לקיומה של קהילה יהודית בישוב זה בעבר, פרט למעט מצבות שנותרו עדיין ב-"בית העולם" של הישוב, המעידות על ראשוני היהודים בכפר, שחיו וחלמו על ארץ ישראל ועל ימות המשיח, שלצערם לא זכו לכך.

בערעזיוו - באידיש, ברותנית ובאוקראינית של היום - BEREZOVO, בהונגרית - BEREZNA,

כפר רותני במחוז חוסט, כ-21 ק"מ מצפון מזרח לחוסט, על שפת הנחל "ריקה של איזה", סמוך לישובים - מונסטריץ והורינטש, על הכביש המוביל ל-טורון שעל גבול פולין לשעבר. בשנת 1830 גרו בכפר זה 771 תושבים, מתוכם 96 יהודים. לפי המיפקד שערכו ה-צ'כים ב-1930, גרו בכפר 2525 תושבים, מתוכם - 348 יהודים.

ראשוני היהודים, 2 משפחות, גרים בברזיוו כבר בשנת 1768, אלה קשורים היו בעיסוקיהם לשלטון האוסטרו-הונגרי. כנראה שסיפקו להם מצרכים, כאשר הם באו לשם, לצורכי ציד. מסתבר כי בשנת 1830, כאשר גרים בישוב זה קרוב ל-100 יהודים, כולם - מהגרים מגליציה,היה כבר מניין קבוע. על כל פנים, אנו מוצאים רבים יחסית מקהילה זו, חתומים כ-"פרענומעראנטען" על ספרים שהודפסו בשנים תרמ"ה-תרס"ו.
בין שתי המלחמות פעל בישוב שו"ב ומו"ץ ר' נחמן רוטנר, בעל השפעה ונערץ על בני הישוב. בישוב זה היו, עד לערב ימי השואה, שני בתי כנסת, מקווה טהרה ושני "חדרים".

---

* עדותו שמורה ביד ושם, במס' 2163/015

דרהיב

בצ'כית וברותנית - DRAHOVO, בהונגרית - KOVESLIGET

עיירה גדולה זו, כ-25 ק"מ מזרחית לחוסט, שוכנת על הדרך המובילה מדנילוב צפונה, בכיוון קולוצ'בה. היא היוותה בסיס ליציאת העדרים בקיץ למרעה בהרי הפולונינות הגבוהים. היה זה מחזה מרהיב לראות באביב את עדרי הצאן, הבקר הסוסים, חוצים יומם ולילה את דרהיב ומתחילים את עלייתם להרי "הפולונינה" הגבוהים, שזה עתה נמס השלג עליהם. העולים לשם היו מחזיקים אותם שם משך חודשי הקיץ, למען ירעו וישמינו. היה זה מעין מקום נופש למען בריאותם של בעלי החיים, או לקראת מכירתם, אחרי שערכם הכספי יעלה.

משפחות יהודיות בודדות מצויות היו בדרהיב כבר במיפקדים של שנות 1735, 1746, 1768, ואילו במפקד של שנת, 1830, דרהיב מאוכלסת כבר ביהודים רבים, יחסית לכפרים אחרים בסביבה, יש בה 18 בתי אב, בהם תלויות 99 נפש, כך לפי מקורות שלטונות אוסטרו הונגריים. מסתבר שבאותם ימים מצויה כבר בדרהיב תשתית לחיים יהודיים מסודרים, היינו - בית כנסת, מקווה טהרה ובית עלמין, ואולי מצוי שם גם שוחט. על כל פנים, ודאי הדבר כי בשליש האחרון של המאה ה-19 פועלים בדרהיב כבר שני שוחטים, הלוא הם ר' שלמה משה אשר שמו מוזכר, יחד עם עוד תשעה בעלי בתים מישוב זה, בין החותמים על הספר "אמרי שוהם (קולומאי תר"מ) *

אחרי ר' שלמה משה שימש בעבודת קודש זו - השוחט ר' יעקב שמעריל ירושלמי, למדן - בן תורה ובעל סמיכות להוראה. בספר השו"ת של בעל "ערוגת הבושם", רבה של חוסט, מצויות שתי תשובות אליו משנות תרנ"ד , ו-תרנ"ו, בענייני שחיטה.
קהילת דרהיב הייתה שייכת כל השנים לגליל הרבני של חוסט, רבניה ביקרו בה מדי פעם ושמרו על קשר והשפעה בישוב. שנים אחדות לפני השואה, קהילת דרהיב בחרה לה רב משלה - ר' נפתלי הירצקא גרינצווייג ב"ר שלום ב"ר אשר זעליג - רבה של דולהא" הנ"ל.
על פי אחת העדויות ב-"יד ושם" היו בדרהיב לפני השואה כ-140 מפרנסים יהודים, מהם 40 אנשי עסקים, בעלי חנויות וסוחרי עצים, רובם אמידים למדי. מאה המשפחות הנותרות התפרנסו מעבודת אדמה, ממקצועות המלאכה וסתם פועלים. רוב היהודים בדרהיב חיו בתנאים כלכליים טובים, מעט מהם עשירים והשאר בעלי פרנסה כלשהי.
בשנות העשרים והשלושים פעלו בישוב התנועות הציוניות: המזרחי - ביוזמתו, בהדרכתו של העסקן הציוני הצעיר, יליד שאנדריף, - אליהו חיימוביץ' שישב ב-טעטש, ורשתו הייתה פרושה על הכפרים הסמוכים. כמו כן פעלו בדרהיב תנועת בית"ר ותנועת החלוץ הצעיר. זו האחרונה עוררה תרעומת גדולה בישוב בגלל זלזול במסורת אבות והמרדת בני הנוער נגד ההורים. חלק מהנוער הלך ל"הכשרות", מהם שעלו וניצלו מהשואה המתקרבת.
עם בוא ההונגרים, בשנת 1939, במקום הצ'כים, חלה הרעה גדולה במצבם של יהודי הכפר.

---

* ראוי להעיר כי תשעה בעלי בתים מדרהיב (מספר גדול יחסית), נזכרים גם כ-"פרענומעראנטען", על ספר "בית אשר" מאת ר' אשר זעליג גרינצווייג רבה של דולהא (מונקאטש תרצ"ז).

הלשנות נגדם פגעו בפרנסותיהם, היהודים נדרשו למתן שוחד ושלמונים לכל פקיד זוטר, חוקים וגזירות אנטי יהודיות מטעם השלטון ההונגרי הרסו כל חלקה טובה בחייהם.
השואה פגעה קשות ביהודי דרהיב כבר בשנת 1941. כ-90 משפחות, מתוך ה-140, גורשו כבר אז לפולין והושמדו בטבח של קמיניץ פודולסק. בודדים מהם הצליחו לברוח מהטבח ולשוב לדרהיב, או לישובים אחרים בהונגריה.
יצויין כי בעת הגירוש עצמו, קיץ 1941, כאשר 90 המשפחות נצטוו להתאסף ליד בית המועצה, לקראת הגירוש, ברחו רבים מהם ליערות וניצלו מהגירוש שבוטל בינתיים בהוראה מגבוה. אלא שהניצולים הבורחים שנתפסו נרדפו על ידי הז'נדרמים גם בהמשך הזמן, למרות ביטול הגזירה. אם נתפסו, גורשו שוב לפולין, משם לא שבו עוד. לאחר גירוש זה גרו בדרהיב כ-35 משפחות בלבד. אלה, פרט למשפחה אחת, הוכנסו לגיטו סקרניצה, משם הועברו לאושוויץ-בירקנאו.
המשפחה שלא נכנסה לגיטו היא משפחת לנדאו, זוג הורים ושבעת ילדיהם, שהסתתרו ביערות סמוכים. שבעה חדשים נמצאו ביער זה, בבונקר שבנו לעצמם, בו הסתתרו ביום ונדדו בלילות, בחיפוש אחרי אוכל ושאר אמצעי קיום. בדומה לבודדים בישובי קרפטורוס אחרים, (ראה - פרק "שבעה חדשים ביער" בספר זה עמ'......). הם עמדו בכל אלה וזכו להשתחרר בחודש אוקטובר 1944 על ידי הצבא האדום ולשוב לדרהיב - אותה מצאו ריקה מיהודיה הרבים.
לאחר השואה שוב נתלקטו שרידי שואה לדרהיב וניסו לשקם חיים קהילתיים בה, אולם, הפעם נרדפו על ידי השלטון הקומוניסטי. קהילה קטנה של כ-30 משפחות** המשיכה להתקיים בה, נולדו ילדים ראשונים שאף הצליחו למול אותם, נערכו תפילות בהסתר בשבתות ובחגים, נעזרו בשוחט מחוסט שנהג לבקר בדרהיב פעם או פעמיים בשבוע ושמרו על חיים יהודיים במסירות נפש שאין למעלה ממנה.
כמו בישובים אחרים, עזבו רבים את דרהיב ועברו לחוסט - בה התרכזה קהילה גדולה יחסית סביב בית הכנסת הגדול - בה פעלו שלושה שוחטים שסיפקו את צרכי הבשר של קהילתם. עם פתיחת שערי ברית המועצות, מעט בשנות השבעים ויותר בשנות התשעים, עזבו כולם את דרהיב ואת חוסט ועלו רובם לישראל ומיעוטם לארצות אחרות. *

---

* לפי עדותו של ד"ר. לנדסמן מוטי, רופא ילדים, יליד דרהיב משנת 1951, שניתנה בתאריך 26/11/03,גרו בדרהיב אחרי השואה כ-50 משפחות, רובם שרידים מותיקי דרהיב, כולל אמו - פייגה לבית ברקוביץ', ילידת דרהיב ותיקה, ואביו ר' משה לנדסמן מ-קולוצ'בה, שנישאו לאחר השואה והתישבו בדרהיב. על פי עדות זו, הוחרם בית הכנסת הגדול של דרהיב על ידי השלטונות הקומוניסטיים ושימש את

וועליאטין

ברותנית - VELATIN, בהונגרית - VELETE,

כפר במרחק של כ-12 ק"מ מחוסט, מדרום מזרח לה, נמצא מעבר לנהר הטיסה, סמוך לגבול הרומני. עד לסוף מלחה"ע הראשונה השתייך הכפר למחוז "אוגוטשא", לאחר המלחמה הועבר חלק ממחוז זה לצ'כוסלובקיה, כולל - וועליאטין ששויכה מעתה למחוז אוגוטשה הצ'כית ולעיר המחוז סעליש. אולם, בגלל קרבתה לחוסט היא הפכה להיות חלק ממחוז חוסט, לשם השתייכה דה פקטו.

במהלך המאה ה-19 נתהוותה קהילה יהודית בכפר זה, כמו ברוב הישובים האחרים של האזור. בשנת תר"מ/1880 מצוי ב-וועליאטין שוחט בשם - אברהם עביר,* משמע שבתקופה זו קיימת כבר בישוב קהילה ממוסדת. בשנות השלושים של המאה ה-20 חיו בוליאטין כ-3000 תושבים, בתוכם כ- 400 יהודים (נפשות).

עיסוקם של יהודי וועליאטין דומה לעיסוקיהם של שאר היהודים באזור זה - מחזיקים בשדות, ומתפרנסים מהם. בנוסף לכך, הם בעלי המלאכה של הכפר - נפחים, נגרים, סנדלרים, בעלי החנויות ובתי המרזח. יש מהם שמחזיקים טחנות קמח קטנות המופעלות על ידי מי הזרם של נהר הטיסה.
והנה עוד פרנסה מצויה - על גדות נהר הטיסה גדלים עצים ממין ה"ערבה", מהם קולעים סלי נצרים, בגדלים שונים, כולל סלים גדולים המשמשים כאריזות לתפוחי העץ הנשלחים לסוחרים בשווקים רחוקים. קליעה והכנת סלים אלה ומכירתם בשוק או לסוחרי התפוחים, אף היא מהווה עיסוק יהודי, בצד היות זה גם עיסוק לרותנים עניים ולצוענים. **
ב-וועליאטין נמצאו מספר יהודים אמידים בעלי קרקעות, כגון משפחת ברוך ומשפחת שמואל לייב מארטון ועוד. מסתבר שאלה רכשו את נחלותיהם מהברונים ההונגרים, עוד לפני מלחמת העולם הראשונה, כאשר הברונים הסתבכו בחובות ובבעיות ניהול האחוזות.
בישוב נמצאו גם פועלים שכירים בלתי מקצועיים, נכונים לכל עבודה, כדי להביא לחם

מטרותיהם. משום כך נערכו התפילות בהסתר, באחד מבתי המגורים של היהודים. שוחט מחוסט פקד את דרהיב בקביעות כל שבוע ושימש את צרכי השחיטה שלהם. כל יהודי דרהיב שמרו והקפידו על שמירת שבת וכשרות, זאת, בין השאר, בזכותו של ר' אברהם גרינפלד, - תלמיד חכם, בעל סמכות דתית ובעל השפעה גדולה על שרידי הישוב בדרהיב. איש חשוב זה עלה ארצה בשנות השבעים, התיישב בחיפה ושימש אחד מיקיריה של קהילת "אחוזה" בהנהגת הרב בנדיקט זצ"ל.

* הוא נזכר ברשימת ה-פרענומעראנטען החתומים על ספר "אמרי שוהם" (קאלאמעא תר"מ).

** בשנת ת"ש1940/, עת נסגרו הישיבות, בפקודת השלטונות, וצעירים יהודים נותרו ללא תעסוקה, נפתח בחוסט, במימון הג'וינט מבודפשט, בית ספר מיוחד ללימוד מלאכת הקליעה של סלי נצרים, בהדרכת מורים מקצועיים שהובאו במיוחד מבודפשט הבירה למטרה זו. החניכים למדו קליעת סלים מהודרים בעלי סגנונות שונים.
הנצרים לצורך בית ספר זה הובאו מ-וועליאטין.
דובר אז כי סלים אלה יישלחו כיצוא לאמריקה. היו אלה חלומות באספמייה.

לביתם. אלה חיפשו ומצאו את פרנסתם בחוסט הסמוכה, או אף בסעליש ובבערעגסאס המרוחקות יותר, אזורי גידול גפנים, שם עבדו, בעונת הבציר, בדריכת ענבים ובהכנת יינות מפורסמים בטיבם. לא הייתה עבודה שיהודי וועליאטין מאסו בה ובלבד שירוויחו מעט כסף לכלכלת משפחתם, על רקע העוני הרב ששלט באזור כולו.
כאמור, קהילת וועליאטין השתייכה לרבנות סעליש. אולם, בשנות העשרים של המאה ה-20, הקהילה קיבלה רב משלה, הלוא הוא - ר' שלום גרשון גינצבורג מ-גליציה. רב זה ישב בוועליאטין תקופה קצרה בלבד, ברוב זמנו ישב בבערעגסאס, אך, שם כינוהו "הרב מ-וועליאטין". סופו שעזב את האזור ועבר לגליציה ולבוקובינה, שם נפטר בשנת תש"ג.

רבה האחרון של וועליאטין היה הדיין ר' מרדכי דייטש, בנו של ר שמואל דייטש מקרעטשעניף. חלק מזמנו ישב ר' מרדכי בחוסט, שימש שם כמו"צ, בסידור גיטין וקידושין, נושא שהיה בקיא בו במיוחד. הרב ר' מרדכי דייטש התכתב עם גדולי תורה בדורו - עם האדמו"ר מספינקא, בעל "חקל יצחק", עם הגאון ר' מרדכי בריסק, רבה של טאשנאד, ועוד.
ר' מרדכי, או כפי שכינוהו "וועליאטינער דיין", מפורסם היה כבעל תפילה מצוין. הוא הירבה לבקר בשבתות בישובי הסביבה, דרכו בקודש היה לעבור לפני התיבה בקבלת שבת וגם בשחרית של שבת. על פי רוב נהג להביא עמו משורר אחד או שניים מתלמידיו הקבועים, ולשתפם כמשוררים בניגוניו. ברוב המקרים הביא עמו ניגון חדש שובב לב ונפש. כנראה שניגוניו החדשים הועברו אליו מרומניה, מבית אביו שגר שם ואשר בו נמצאו רבים שהלחינו ניגונים והעבירום אל מעבר לגבול הצ'כי, מעין "הברחה מוזיקלית"...

ר' מרדכי גם התפרסם כ-"מגיד" מוצלח. הוא ידע לדרוש יפה ולהרשים בדבריו את שומעיו, על כן נהגו בני הישובים הסמוכים להזמינו לשבתות אליהם, ליהנות מתפילתו ומדרשתו. בדבריו נהג להשמיע מבחר פרשנויות קל לפסוקי הפרשה השבועית, מיועד ל"עמך" , להוסיף עליהם פלפול חריף ולמדני, מיועד לתלמידי החכמים, כך במחצית הראשונה של דרשתו. במחצית השניה של דרשתו נהג לתת את קולו בשיר, כדרך המגידים הליטאיים, ולהשמיע דברי אגדה ומוסר בקול מתנגן ומרטיט, לגרום לבכי בקהל ולהזדעזעות נפשית עמוקה. דבריו חדרו עמוק ללב שומעיו והשפיעו רבות עליהם.*

יליד וועליאטין משנת 1909, הוא הרב ד"ר דוב בער מארטון, בר אוריין ואיש אמיד, שאביו שימש - שופט הכפר בשנות מלחמת העולם הראשונה.. הרב ד"ר מארטון למד בישיבות פרסבוג וחוסט וכן באוניברסיטת פראג. היגר לארה"ב ושימש בשנים 1932-1943 רב בביהכ"נ לאנשי ספרד ברובע "בורו פארק". אחר כך שימש ברבנות בקהילה האורטודוקסית בסאן פראנציסקו. ערך גם את העיתון "דער קוריער" ופעל במזרחי ובאגודת ישראל. חיבר והדפיס ספר באידיש על פרשיות התורה ועל פרקי אבות (ניו יארק תשי"ד).

בקיץ 1941 גורשו מ-וועליאטין שש משפחות לפולין, שם נרצחו בטבח של קמיניץ פודולסק.

---

* יצויין כי הרב ר' מרדכי דייטש נהג לבקר שתי שבתות בשנה בשאנדריף, רכש לו שם טוב בישוב זה עד כי הוצע לו לעבור אליו בקביעות ולשמש שם כרב. המשא ומתן עמו בנידון זה נתקע באמצע, בגלל ההתרחשויות הקשות של תחילת ימי השואה.

עם כיבוש הונגריה על ידי הגרמנים, באביב של שנת 1944 , בא הקץ על קהילת וועליאטין. למחרת חג הפסח, רוכזו יהודי וועליאטין בבית הכנסת, נשדדו מהם דברי הערך, הועברו לגיטו "איזה", משם לאושוויץ/בירקנאו.
בודדים בלבד שרדו את השואה, כעשרה מהם שבו ל-וועליאטין, ניסו להחיות את קהילתם, אולם, כעבור שנים אחדות, עזבו אותה ומסרו את ספרי התורה למשמרת בקהילת חוסט. השרידים עברו תחילה לחוסט, משם התפזרו ורובם עלו לישראל והשאר לעולם הגדול.

ליפשה

בצ'כית - LIPSA, ברותנית LIPCA, בהונגרית LIPCSA,

כפר בנפת חוסט, כ-13 ק"מ מצפון לה, בדרך העולה ל-טורן. תושבי הכפר - רותנים. אוכלוסיית הכפר מנתה בשנת 1941 כ-4600 נפש, מתוכם כ-500 יהודים.
ראשיתה של קהילה יהודית בליפשא היא מהמחצית הראשונה של המאה ה-19. במפקד של שנת 1746 נספרים יהודים אחדים בישוב זה, על פי המפקד של 1768, יושבים שם 10 נפשות בלבד מבני עמנו. עלייה ממשית במספר היהודים בליפשא יש רק במפקד של שנת 1830 , לפיו גרים אז בישוב זה 91 נפשות, כ-20 משפחות. מכאן ואילך מתמסדת הקהילה וגדלה במספרה עד שהיא מגיעה, בימי ערב השואה, לכדי 500 נפש, ואולי אף יותר. עיון במיפקד בפרטי עיסוקיהם של בני ליפשא מעלה שעוסקים הם בתחילה בבישול משקאות חריפים וברוכלות של מרכולת בכפרים. בהמשך הזמן עובדים הם במלאכה, בעגלונות, במסחר בקר וצאן ובחנוונות. במקביל חודרים הם לתחום החקלאי, כמעט לכל יהודי בכפר יש חלקת קרקע זעירה, עליה הוא מגדל את צרכי ביתו, מחזיק פרה אחת או שתים לצורך הספקת צרכי החלב של משפחתו. כך זה מתחיל.
בהמשך השנים נמצאים בישוב זה יהודים בודדים כבעלי רכוש, נחשבים כאמידים, אך, כל השאר - הם עניים העמלים קשות למען הפרנסה. בתקופת השגשוג הכלכלי של ימי שלטון הצ'כים, בין שתי המלחמות, עולה מספר היהודים המבוססים כלכלית, כמוכח מהעובדה שקהילת ליפשא יכלה להחזיק בישובה רב, בנוסף לשוחט משלה.

בתחילת המאה העשרים משמש ר' נחמן רוטנר כשוחט בכפר והוא הנו גם הגובה של כספי קופות ר' מאיר בעל הנס. בשנת תרס"ט1909/ מעביר הוא לכולל מונקאטש 341 קרונות מיהודי ליפשא, סכום נכבד למדי. השוחטים הבאים אחריו הם ר' אייזיק הלפרין והשוחט האחרון מלפני השואה הוא ר' דוד ליבוביץ' ששרד את השואה. גם שוחטים אלה שימשו נאמנים וממונים על איסוף כספי קופות רמבה"ן.
קהילת ליפשה הייתה שייכת מאז ייסודה לגליל הרבני של העיר חוסט. לאחר מלחמת העולם הראשונה קיבלה זו רב משלה, דבר שלא עשו קהילות גדולות ממנה. הרב שנתקבל הוא ר' משה גרינצווייג, בן הגאון ר' אשר זעליג גרינצווייג,* אב"ד של הישוב "דולהא". אמו הייתה מצאצאי בעל "קונטרס הספיקות". ר' משה גרינצווייג למד תורה אצל אביו וגם

* המחבר של הספר "בית אשר", שני חלקים, חידושי תורה, שיצאו לאור במונקאטש, שנת תרצ"ו ובאורשיווא, בשנת תש"א.

בישיבתו הנודעת של ר' חנניה יו"ט ליפא טייטלבוים בסיגט, בעל "קדושת יום טוב" **.
שמו של ר' משה גרינצווייג הלך לפניו כגאון בתורה, בייחוד הראה בקיאות וחריפות בחושן משפט.
הוא התפרסם בכל האזור כדרשן מחונן, הירבה לבקר ביישובי הסביבה, התנהג בפשטות עם "עמך" - יהודים פשוטים שאהבו אותו מאד. קהילת ליפשה הייתה גאה בכבוד הגדול שנפל בחלקה, שאחד מתלמידיו המצטיינים של ה-"קדושת יום-טוב" יהיה הרועה הרוחני שלהם.
הרב גרינצווייג ייסד בכפרו ישיבה - בה למד קיבוץ של בחורים מובחרים, שנעשו תלמידי חכמים ואנשי מעשה. ערב ימי השואה עבר רבה של ליפשא לגור בחוסט, שם נתמנה כדיין. מגיטו חוסט גורש לאושוויץ/בירקנאו.

גזירת הגירוש וההגליה של מחוסרי תעודות האזרחות שהתרגשה על יהודי הונגריה, ובמיוחד על יהודי קרפטורוס, בקיץ 1941, פגעה גם ביהודי ליפשה. רוב רובם הובלו ל-יאסין -תחנת גבול המעבר לגליציה. בעת עומדם לעבור את הגבול לפולין, הגיעה, למזלם, הוראה מבודפשט על ביטול גזירת הגירוש ועל החזרתם ברכבת לחוסט, משם הגיעו בכוחות עצמם חזרה לליפשא. הייתה זו מעין ארכה שניתנה להם למשך שלוש שנים.
באביב תש"ד, יומיים לאחר חג הפסח, כונסו כל יהודי ליפשא, בבית המדרש, שם נשדד מהם כל דבר ערך. למחרת היום, הועלו הזקנים והחולים, יחד עם המטלטלין שהורשו לקחת עמם, על עגלות, והובלו ,יחד עם השאר, שהוצעדו במסע רגלי, אל הגטו שהוקם בכפר איזא, במרחק של כ-10 ק"מ מליפשא.

יום לפני הגירוש לאושוויץ, הוכנסו לבית החרושת ללבנים בחוסט, שם נשדד מהם שארית רכושם, בליווי מכות ועינויים אכזריים. משם הוצעדו לרכבת שהובילה אותם לאושוויץ/בירקנאו.הם הועלו על המוקד בשבת,ערב חג השבועות, ה' באייר תש"ד, 27/5/1944. הי"ד.

בתום המלחמה נותרו בחיים כ-30 מתוך 500 היהודים, מקצתם שבו לליפשא וניסו להקים בה מחדש את קהילתם. אולם, תוך פרק זמן קצר עזבו את ישובם, עברו לצ'כיה, התיישבו בפראג ובאזור הסודטים. משם עלו רובם לישראל, בודדים מהם היגרו לארצות אחרות. בתי המדרש בליפשא נהרסו על ידי הערלים המקומיים. נותר רק בית הקברות - עדות עולם לקהילה יהודית נפלאה שחיה, גדלה ושגשגה שם משך יותר ממאתיים שנה.

יצוין כי בשנת 1994 התארגנה בישראל קבוצת אנשים מיוצאי ליפשא, ביזמתו של היהלומן ר' יוסף גרינפלד, מצאצאי בני הישוב. הם נסעו לבקר בעיירה זו, ערכו אזכרה בבית הקברות, וכמו נפרדו מישוב זה לעולם.
לא היה זה אלא טבעי שהקבוצה תמשיך את דרכה לביקור באושוויץ - מקום רציחת יקיריהם. משם שבו המבקרים לישראל, להמשך בניית ארצם ועתידם המשפחתי.

** כך נקרא, על שם חיבורו, ר' חנניה יום-טוב ליפא טיטלבוים, רבה של סיגט בשנים תרמ"ג-תרס"ד.

תוספת והשלמה

בחול המועד סוכות תשס"ח נערך בגבעתיים, מיפגש בדירתן של שתי שרידות שואה,ילידות ליפשה, לשמיעת דברים על חיי היהודים בעיירה, מן התקופה שקדמה לשואת יהודי הונגריה. שתי השרידות, צפורה גרינפלד ושרה פרצלמאייר, לבית אברהם ופעסל איצקוביץ הי"ד,נדבו ממיטב זכרונן סיפורי אמת ותיאורים חיים מעולמם של היהודים אשר חיו קרוב לשלוש מאות שנה בקהילת ליפשה שעל יד עיר המחוז - חוסט. השרידות, למרות גילן הגבוה, זכרו את שמות תושבי ליפשה היהודיים, שמות ילדיהם, כל פרט וכל אירוע בעל חשיבות שהתרחש שם בימי חייהן, טרם נעקרו ממקום הולדתן על ידי ההונגרים והגרמנים וגלו לאושוויץ-בירקנאו ולמחנות ריכוז אחרים.

השתים סיפרו על הימים היפים בליפשה מהתקופה שבין שתי מלחמות העולם, ימי הריפובליקה הצ'כוסלובקית, כאשר השלטון היה דימוקרטי וליברלי כלפי כל אזרחי המדינה, כולל היהודים. באותם הימים, הקהילה היהודית נהנתה מבטחון ומשלווה, כאשר יחסי רעות וידידות שררו בין היהודים לבין הרותנים. שתי העדות, התיחסו בסובלנות זו לזו. הנשים זכרו היטב את תחילתם של הימים הקשים, כאשר איומיה של גרמניה על צ'כוסלובקיה תכפו ובישרו רעות. היה זה בתאריך 23/9/1938, כאשר בנש - נשיא המדינה הכריז על גיוס כללי של כל כוחות המילואים במדינה. גברים צעירים משתי העדות, התגייסו מיד ובהתלהבות, נכונים ללחום יחד בעוז ובחרוף נפש, בעד המשך קיומה ובטחונה של מדינתם המשותפת.

שתי השרידות שהיו אז בגיל הנעורים שלהן, זוכרות כל פרט מאותו גיוס כללי שהתרחש בליל שבת קודש, פרשת נצבים" שנת תרצ"ח. צעירים יהודים, כמו גם צעירי בני העדה הרותנית, נסעו בעיצומה של השבת, בעגלות וברכבים שהועמדו לרשותם על ידי מתנדבים למיניהם, אל יחידותיהם הצבאיות. גיוס זה לווה בבכייה רבה, בעת יציאת המתגייסים לדרך. בני המשפחות חששו לגורל הבעלים והבנים, שמא ייטרפו במלחמה העומדת בשער, כפי שהדבר קרה בימי מלחמת העולם הראשונה, כאשר רבים נפלו במלחמה - לא להם, ונותרו אלמנות רבות ויתומים לא מעטים.
עוד סיפרו השרידות על תמונה אחרת מחיי היהודים בליפשה, על הימצאות שני בתי כנסת בישובם, בשני הקצוות שלו, בהם התפללו החסידים, רובם - חסידי סיגט וספינקה, ולצידם "עמך" - אנשים פשוטים וישרי לב. כל בני הישוב היו דבוקים ברבם - רבה של ליפשה, הרה"ג ר' משה גרינצווייג זצ"ל, מגדולי היחוס המשפחתי ומתלמידיו המובחרים של בעל "קדושת יום טוב" - רבה של סיגט.

הנשים, כמו הסופר החרדי הידוע, איש ליפשה - ר' שלמה רוזמן ז"ל, * סיפרו על אישיותו הנפלאה של רב העיירה שהטביע את חותמו על כל בני הישוב וגם על כפרים נוספים במחוז חוסט. מלבד היות רב זה גדול בתורה ובפוסקים, היה הוא מפורסם כ-דרשן מוכשר, היודע לדבר אל לבם של שומעיו, לחדור למעמקי נשמתם, לעוררם ולקרבם לתורה ולמעשים טובים

---

* בספרו "ראשי גולת אריאל", משנת תשל"ו

הרב, למרות היותו שקוע במצוקה כלכלית מתמדת, לא נמנע מלהקים בישובו מקבץ של בחורי ישיבה, אותם לימד והכין לשמש גרעין לבעלי בתים של תלמידי חכמים בליפשה ובסביבתה.

לצורך זה הוא נהג לנסוע ולפקוד בשבתות אחדות בשנה, ישובים אחרים בסביבת ליפשה, להשמיע דרשות נלהבות בפני הקהל, לעבור אישית לפני התיבה ולהשמיע ניגון חדש, לרכוש את ליבם ולקרבם לעבודת השם. למחרת השבת נהג לקבל את פני הבעלי בתים בישוב, לשמוע את צרותיהם, לברכם באלף ברכות, כדרכם של רבני סיגט וספינקה, ולאחל להם הצלחה וישועה.
כנהוג, רבים מבני הישוב המארח, זיכוהו ב-"פדיון", לפני עזיבתו את המקום, והוא ששימש את צורכי ה-"ישיבה" שלו בליפשה.

אולם, מעל לכל זכורים לשרידות ימי האימה הנוראים שבאו בעקבות כיבוש הונגריה בידי הגרמנים באביב תש"ד. או אז התחילה השואה הגדולה ליהודי הונגריה, כולל קרפטורוס על יהודיה הנפלאים, וליפשה בתוכם.
השרידות זוכרות את עקירתם של כל יהודי ליפשה ממקום מגוריהם, למחרת חג הפסח, כינוסם לבית הכנסת ושדידתם שם מכל דברי הערך אשר היו ברשותם, גירושם מהישוב בו נולדו הם ואבותיהם, והצעדתם ל-"איזה", מרחק של 13 ק"מ, וכליאתם שם בגיטו שהוקם בחפזון עבורם.
לאחר שהייתם בגיטו "איזה", בתנאי דיור צפופים ומחרידים, ללא תזונה ממשית, משך כחודש ימים, גורשו משם לעיר המחוז חוסט, בה נשדדו שוב והוצעדו מרחק של כ-15 ק"מ אל מסילת פסי תחנת רכבת מיוחדת בחוסט, שם הוכנסו לקרונות - בהם הובלו לדרכם האחרונה ב-אושוויץ-בירקנאו.

השרידות - שרה וצפורה, זוכרות ביותר את התמונות והמראות הנוראים שהיו עדות להן בעת הגיען לתחנתן האחרונה. משפחות נקרעו, אמהות וילדיהן בכו, זקנים ואבות, אנשים חכמים ובעלי נסיון רב בחיים, מצאו את עצמם עומדים חסרי אונים. העולם חשך בעדם.
למרות השנים הרבות שחלפו מאז, הן אינן מסוגלות לדבר על כך, הן מעדיפות לשכוח מראות נוראיות אלו, ולתת לבורא העולם לעשות את חשבונו עם עושי הרשעה.
באמונתן העמוקה ובתמימותן השלמה הן בטוחות שהדבר ייעשה.

והרי שתי תמונות משנות השלושים של המאה העשרים שנותרו לפליטה מהחורבן בליפשה.

חתונת משה ולאה גרינפלד בליפשה משנת 1937

משפחת אברהם ופעסיל איצקוביץ', משנת 1930,
בתמונה - ההורים וששת ילדיהם

לעילוי נשמותיהם של
בני ליפשה

ר' אברהם בן ר' יהודה איצקוביץ'
ורעייתו מרת פעסיל בת ר' דוד
ובתם - רבקה

ר' חיים יהודה בן ר' משה גולדמן

מרת צפורה בת ר' חיים יהודה ומלכה
בעלה ר' מנחם מנדל דנציגר
ובתם - מלכה

מרת אסתר בת ר' חיים יהודה ומלכה
ובעלה ר' מנשה הפטמן

וכל בני קהילת ליפשה ומחוז חוסט
שנהרגו על קידוש השם,

הי"ד

איזא

IZA - באידיש, כך גם בכל השפות הלועזיות.

הכפר סמוך מאד לחוסט, כ-7 ק"מ מצפון לה, אוכלוסייתה - רותנית.
התיישבות יהודים בישוב זה החלה רק בשנות החמישים של המאה ה-19, נראה כי בגלל הקירבה לחוסט, העדיפו היהודים בתחילה לגור בחוסט עצמה, גם אם פרנסתם הייתה קשורה לאיזה, ורק מאוחר יותר התיישבו באיזה עצמה.
במפקד של 1930 גרו בה 383 יהודים מתוך אוכלוסייה כללית של 3198 נפש. בערב ימי השואה נמצאו בישוב כ-120 טליתות, היינו ראשי משפחות, מעל 500 נפשות.
לשתי משפחות יהודיות בלבד היו קרקעות בכפר ונחשבו לאמידות, השאר היו פועלים עניים שהתפרנסו מיגיע כפיהם, בעיקר עבדו בחוסט הסמוכה. באיזא עצמה התפתחה תעשייה ביתית של קליעת סלים, גם בה השתלבו יהודים, במיוחד בצד המסחרי. שם טוב יצא לסלי איזא, אותם היו מעמידים בפתחי בתים, לתצוגה ולמכירה לקונים הפוטנציאליים, העוברים בכביש העולה מחוסט ליישובי ההרים, בכיוון טורן שעל גבול גליציה.

יהודי איזה היו חסידי סיגט, דולינה וברנשטיין. השו"ב הראשון באיזא היה ר' שלום אדלשטיין, אחריו שימש כשו"ב ר' לייביש רזמיבש-פוקס. השוחט האחרון באיזא היה ר' אנשיל אדלשטיין ששרד את השואה, עלה לארץ ושימש כשוחט בצפת, עד שעזב אותה ועבר לגור בירושלים.
ראש הקהילה והרוח החיה בישוב היה ר' חיים קטינא, תלמיד חכם ובעל חנות. בראש החברה משניות עמד ר' חיים בער גרוס, אף הוא תלמיד חכם ובעל חנות. בעלי בתים נכבדים אחרים באיזה היו: ר' יצחק איצקוביץ', תלמיד חכם גדול, מתלמידיו של בעל "ערוגת הבושם", ר' לייב הנגר שכונה "הנגר מקושלי" שהיה אף הוא בר אוריין וירא שמים, ר' חיים דב גרוס שכונה "העילוי מאיזה", אשר הכינוי מעיד על טיבו.

איזה, בגלל קרבתה לחוסט, עמדה בצל עיר נפלאה זו, בחוריה למדו בישיבת חוסט, יהודים עבדו והוציאו את מחיתם מעיר קרובה זו, כל יושבי איזה ראו את עצמם כבני שכונה של חוסט, אליה היו קשורים בטבורם, הירבו לבקר בה רגלית והכירו כמעט את כל יושביה.

בבוא ימי השואה, הוקם גטו באיזה, מעין סניף לגטו הגדול של חוסט. לגטו זה הוכנסו גם יהודי הכפרים מצפון לה - ליפשה, איסקא, אויבער-ואינטער-ביסטרא, בערעזנא,פודובוביץ', הארינטש, מיידאן, פיליפעץ, קאלאטשין, קאשעלי, וועליאטין, ניאגובא ועוד כפרים קטנים מהסביבה. בסך הכל שוכנו בגטו איזא כחמשת אלפים יהודים. הגטו החל להתהוות למחרת חג הפסח תש"ד.
הגברים ובני הנוער מגטו איזא נלקחו לעבודה בהרי חוסט, בערבים שמחו לשוב לגטו, אל בני משפחותיהם, למרות הרעב שהציק לכולם ותנאי המגורים הקשים לכל. לעתים הרשו להם מעניהם לבקר, בליווי שומרים, בכפרים - בהם נולדו וגדלו, להביא משם קצת תבואה, קמח תירס, תפוחי אדמה, שעועית וכדומה, ממה שהשאירו מאחוריהם הפקר, ואשר טרם נשדד על ידי הערלים.

כל יושבי הגטו הוכנסו ביום הפקודה, בשני טרנספורטים, לבית החרושת ללבנים של בנימין דוידוביץ' בחוסט. שם נערכו אצלם, חיפושים והחרמות של דברי ערך שעדיין נותרו בידיהם. לאחר מכן הועברו משם , שוב בשני טרנספורטים, לאושוויץ/בירקנאו , כחלק מחיסול גטו חוסט. בשבת, ערב שבועות תש"ד, הגיע הטרנספורט הראשון מגטו איזא לאושוויץ, הטרנספורט השני הגיע כעבור שלושה ימים. היו ניסיונות בריחה אחדים, אך, כמעט כולם עלו בתוהו.

על אחד מהם סיפר הסנדלר מענדל יוטקאביץ, בעדותו שנמסרה סמוך לשחרורו, לאחר שובו מן המחנות:

"כיון שהייתי כבר בעל נסיון, שכן כבר ב-1941 הייתי בחזית הרוסית וראיתי את הנעשה עם יהודי פולין, החלטתי להתחמק מגיטו איזא. יחד עם עוד ארבעה אנשים ברחנו ליערות הסביבה. כמה שבועות הסתתרנו ביערות, בינתיים עלה בידינו להשיג תעודות של רותנים. ביערות פגשנו יהודים נוספים שהסתתרו לאחר בריחה מגטאות. לבושים כרותנים נכנסנו לעיר חוסט כדי להשיג אוכל ומידע. לאסוננו, הכירה אותנו גויה אחת והסגירה אותנו לידי הז'נדרמים. במטה הז'נדרמים כבלו אותנו - כבר היינו כ-50 איש - והועברנו לעיר נירדהאזא, שם הוכנסנו למשרדי הריגול הנגדי, הרביצו לנו עד זוב דם ועד להתעלפות. כיון שגטו נירדהאזא כבר לא היה קיים, הועברנו לעיר דברצין, שבה היו מרכזים כל היהודים שנתפסו. מכאן גורשנו לאושוויץ."

האורינטש

באידיש, בצ'כית - HORINCOVO, באוקראינית - GORINSOVO, בהונגרית - HERINCSE, כפר גדול, סמוך לחוסט, כ-15 ק"מ מצפון לה. כמעט כל תושביו - רותנים - אוקראינים בלאומיותם.

במפקדים של שנות 1725, 1746, ו-1768 התפקדו יהודים בודדים בלבד כתושבי האורינטש. אולם, על פי המפקד של שנת 1830 גרים כבר בהאורינטש 31 משפחות יהודיות, כ-130 נפשות, היינו קהילה של ממש. במפקד של שנת 1941 נמנו בהאורינטש 5397 תושבים, בתוכם 871 יהודים, היינו - קרוב ל-20% מהאוכלוסין.
לפי דבריהם של יוצאי האורינטש, רוב יהודי הכפר היו צאצאים לשני ראשי משפחות - יוסף יוסוביטש ובערל הופמן, שבאו מגליציה. מהם נסתעפו כל בני האורינטש עד הדור האחרון.*
בדורות האחרונים התפרסמו שנים מצאצאיו של ר' יוסף יוסוביטש בתחום הפוליטיקה, אחד מהם - פישל יוסוביטש דבק בחבורת בלה קון KUN BELA, הדיקטטור הקומוניסטי, של הונגריה לאחר מלחמת העולם הראשונה. הדיקטטור וחבורתו נכשלו ונפלו מהר, נעלמו כלא היו. הם גרמו ליהודי הונגריה נזק רב, שם רע, צרות וסבל, בעת שקיצונים הונגריים, עם הורטי בראשם, הפעילו את "הטרור הלבן" הידוע לשמצה, בו פגעו קשות בתומכי בלה קון, במיוחד - ביהודים שהיו מעורבים בניסיונו המהפכני של בלה קון - הוא עצמו יהודי.
בן שני של יוסף יוסוביטש, הלוא הוא - זלמן יוסוביטש שכינה את עצמו זולטן גרו -

---

* ראה ספר מארמאראש עמ' 234.

ZOLTAN GERO, התחבר לשלטון הקומוניסטי בהונגריה לאחר מלחמת העולם השנייה, אף הוא לא הביא כבוד ותועלת לבני עמו היהודי.
מסתבר שלבני משפחה זו היו שאיפות פוליטיות לא קטנות, שאיפות שעלו בתוהו.
שונים במקצת היו דרכי צאצאיו של בערל הופמן. בנו - יוסף הופמן שימש כמלמד בסיגט, בימי ר' חנניה יום-טוב ליפא טיטלבוים, בעל "קדושת יום-טוב" (1836 - 1904). בין תלמידיו היו: ר' חיים צבי, בעל "עצי חיים" (1881-1926), ואחיו - האדמו"ר מסאטמאר ר' יואל טיטלבוים בעל "ויואל משה" ושאר בני שושלת רבני סיגט.

זכתה הארינטש ו- ר' מנחם מרגליות, יליד "קאלין" שליד העיירה דיבעווע, נתקבל לשמש רב לה. הוא נולד בשנת תרל"ה/1875, תחילה שימש כדיין ומו"צ בכפר הולדתו קאלין ולאחר מלחמת העולם הראשונה נבחר לרבה של הארינטש.
רב זה, מלבד היותו גדול בתורה, כתב חידושים, שו"ת וחיבורים בהלכה ובאגדה, התפרסם כדרשן מוכשר, מתנהג בפשטות ובצניעות, מקרב אנשים פשוטים, מתרועע עמם וממילא מקובל עליהם. בעל הדרת פנים, מחונן בקסם אישי ובחוש הומור מקורי. זכורה אמרתו - שלכל מקום אליו הוא בא, מוצא הוא את בני קהילתו מחכים לו. זאת משום שבני קהילתו הרבו לנדוד ולעסוק בקבצנות, על כן פוגש הוא אותם בישובים אשר אליהם הוא בא, אף הוא לאסוף כסף לצרכיו.

זכורה גם דרשתו הידועה שחזר עליה רבות, באומרו בתחילת דבריו שיודע הוא כי הקהל אוהב "דרשות קצרות", על כן מקצר הוא מאד ומסתפק לומר כי "כסף אני צריך - היא דרשתי, על כן מהרו והוציאו כספים מארנקכם ומסרוהו לי", "נו, היה אומר, האין זאת דרשה קצרה?!" הקהל צחק ומיהר להעניק לו פדיון נכבד.**
ר' מנחם מרגליות הוזמן, בשנת תרפ"ט/1929, לכהן כרב באחת מהקהילות באמריקה, הוא השיב בשלילה באומרו כי "הילדים רכים ודפקום יותר אחר אויר של אמריקה, ומי יודע מה יהיה בסופם, ואנא אני בא". מכאן - שסירב.

בשנות השואה, הרב הטמין במחבוא ארגז גדול מלא עם חיבוריו, אלה אבדו ולא נמצאו. אך, חידושי תורה ועינייני הלכה שפרסם בכתבי עת תורניים נשתמרו והם מעידים על אישיותו.
ר' מנחם מרגליות עלה על המוקד בשנת השבעים לחייו, יחד עם קהילתו, כמפורט בהמשך.

בהארינטש היה בית כנסת גדול, לידו מקווה טהרה. ר' אפרים פארקאש, גביר בעל אדמות, שימש כראש הקהילה , משך ארבעים שנה. בראש החברה קדישא עמד ר' חיים אפרים יוסוביטש, בעליו של כשליש מיערות הסביבה. בראש החברה משניות עמד ר' שמעון ברקוביטש.
יהודי הארינטש היו ברובם הגדול חסידי סיגט וחסידי ספינקא ומיעוטם חסידי ויז'ניץ. יהודי הארינטש עמלו קשות על המחיה ועל הכלכלה. בצד כמה בעלי רכוש, היו רוב היהודים עניים, התפרנסו מהחקלאות, ממלאכות לסוגיהן, מעגלונות - בהובלת עצים מהמנסרות באונטרביסטרא ובמאניסטעריץ. רבים מהם עבדו כפועלים שכירים במנסרות העצים ובכל עבודה מצויה, שלצער כולם, מועטת הייתה.

בתחומי הארינטש היה ישוב בשם "מונאסטיר/מאניסטעריץ" - בו התגוררו בשנת 1930 - 92 יהודים, מתוך 1808 כלל תושבים. אלה עבדו במנסרות ובמפעלי העצים.

עם כניסת ההונגרים לקרפטורוס בשנת תרצ"ט/1939 חלה הרעה גדולה במצבם של יהודי הכפר. בשנת תש"א/1941, בימי "גזירת המסמכים"* גרשו את כל יהודי הכפר, להוציא עשר משפחות, לגליציה. מהארינטש הועברו במשאיות ובעגלות לחוסט, שם הוטענו על רכבת והובלו ליאסינה - תחנת המעבר בגבול גליציה. גם רבה של הארינטש, ר' מענדיל מרגליות, היה בין המגורשים.
בני הארינטש מספרים על מחזה קורע לב שנכחו בו, כאשר, לפני הגירוש, נכנס הרב לבית הכנסת להיפרד ממנו, עלה על הדוכן וליד ארון הקודש הפתוח, נפרד מספרי התורה ומבית הכנסת.
כשהועלה על המשאית לגירוש, הכריז הרב ואמר:
"הריני מקבל עלי עול גלות וייסורין באהבה,
צריך ללכת ולהיות בשמחה".

ידידיו הרבים של הרב וראשי קהילת חוסט הרעישו עולמות, התערבו אצל השלטונות באונגוור ובבודפשט. רכבת המגורשים הגיעה בינתיים ל-יאסינה, עיירת הגבול בדרך לגליציה, והחל מרוץ עם הזמן. בתוך כך הייתה השתדלות בדרגים הגבוהים לבטל בכלל את גזירת הגירוש.
בינתיים נודע לחוגי הממשלה בבודפשט על הנעשה בגליציה עם המגורשים שהגיעו לשם קודם, היינו שהגרמנים רוצחים אותם, על טפיהם, בהמוניהם, באכזריות גדולה. שלטונות הונגריה נבהלו מהמעשה שהם עצמם גרמו לו, והוציאו הוראה להפסיק את הגירושים לגבי אלה שטרם עברו את הגבול, יהודי הארינטש בכללם. הם וגם בני קהילות אחרות שטרם עברו את הגבול, הוחזרו ברכבת לחוסט והורשו לשוב משם בכוחות עצמם לכפריהם.
היה זה נס גדול לגבי כל אלה שטרם עברו את הגבול. אולם, לגבי אלה שנמצאו כבר מעבר לגבול, כ-22.000 נפשות, באה הוראה זו מאוחר מדי. הם נרצחו על פני בורות פתוחים שהם עצמם הוכרחו להכינם. בודדים בלבד ממגורשים אלה הצליחו לברוח ולשוב חיים להונגריה, עד לגירוש הטוטלי הבא לאושוויץ/בירקנאו, באביב תש"ד/1944.
סיפורי הבורחים על ההרג שהתרחש שם מעבר לגבול, לא נתקבלו בהונגריה באימון, בהיותם "לא סבירים". על כך שילמה יהדות הונגריה ביוקר, בעת שהיא עצמה גורשה והושמדה כעבור שלוש שנים, באביב תש"ד, עת פלשו הגרמנים להונגריה וקיבלו מהשלטונות ההונגריים את מלוא העזרה בגירוש רוב יהודיה לאושוויץ/בירקנאו.

---

* עיקרה של הגזירה - שעל כל יהודי להוכיח במסמכים את היותו "אזרח הונגריה", דבר שלא ניתן היה להוכיח בזמן הקצר שהועמד לרשותם לצורך זה. בתוצאה מכך גורשו המונים לגליציה, שם נרצחו.

** כותב דברים אלה היה עד נוכח לדרשה זו שהשמיע ר' מנחם מרגליות, בעת ביקורו בשנת ת"ש/1940 בעיירה וישק ביום חול, לאחר תפילת מעריב. הבדחן המפורסם של וישק, דוד אליה, שנכח אף הוא בדרשה זו, התלוצץ ואמר כי כוחו הבדחני של רב זה, גדול מכוח בדחנותו הוא והציע לצרפו אליו - לחתונות.

בגירוש זה לגליציה, בשנת תש"א/1941, ביצעו השלטונות ההונגריים את פשעם הגדול הראשון, שהיה כל כולו יזמה הונגרית נפשעת כלפי יהודים, אזרחי מדינתם מדורי דורות. הנרצחים - בקמניץ-פודולסק, ליד העיר - קולומיאה, היו מקרבנות השואה הראשונים של יהודי הונגריה.
ספרים ומחקרים רבים נכתבו על פשע נוראי זה של ההונגרים והגרמנים גם יחד. *

כותב שורות אלו, יחד עם משפחתו הגדולה, וכל קהילת שאנדריף, , היו אף הם בדרך לגירוש זה, נעולים כבר ברכבת בחוסט, כאשר הגיעה ההוראה על ביטול הגירוש ואפשרות שובם לביתם. פרטים על הגירוש וההתרחשויות מסביב לו, מסופרים באריכות בספר "אדברה ואעידה" (2001), עמ' 22, וכן מסופר על כך בספר "זכרון קדושים", מאת שלמה רוזמן, פרק עשרים ושלשה ופרק עשרים וארבעה.

אולם, נס זה לא חזר על עצמו באביב תש"ד/1944. בני קהילת הורינטש גורשו והוכנסו לגיטו "איזה", משם הוצעדו ברגל ל-חוסט, ממנה הועברו לאושוויץ, לגורלם הנורא, כמו שאר יהודי הונגריה.
בתום השואה שבו להארינטש כ-10% מיהודיה ששרדו, אלה התיישבו בחלקם בהארינטש, אולם, רובם לא שבו אליה עוד, אחרוני הישוב עזבו את הכפר בשנות החמישים, עברו לחוסט, מאוחר יותר עזבו גם אותה, עלו לישראל ומצאו בה מרגוע לנפשם הפצועה.

נאנקוב

בצ'כית וברותנית - NANKOVO, בהונגרית - HUSZTKOZ, כפר קטן כ-13 ק"מ מצפון לחוסט, כל תושביו - רותנים, אוקראינים בלאומיותם.

במפקד של 1830 נמנו בו 7 משפחות יהודיות, 28 נפשות, לפי המפקד של 1930 גרו בנאנקוב 81 יהודים מתוך 1646 נפשות. בראשית המאה העשרים, ובמיוחד בתקופה שבין שתי המלחמות, הייתה נסיגה במספר היהודים בה. קרבתה של חוסט והאפשרויות הכלכליות שלה, משכו את יהודי נאנקיב לחוסט ־ בה חיפשו ומצאו את מחייתם, על כן אף השתקעו בתוכה.
מחייתם ופרנסתם של יהודי נאנקיף התבססה על עבודה שכירה כפועלים במפעלי העץ של האזור וכבעלי מלאכה בכפרם. אחדים מהם החזיקו בנאנקיב חנויות ובית מרזח אחד. לשרידים זכורה חנותו הגדולה של ר' מרדכי נאנקובער בחוסט, אשר בחצרו התרכזו וחנו העגלונים עם סוסיהם, ביום בואם מהכפרים לערוך קניות בעיר.
בנאנקוב היה מניין קבוע, מקווה ובית עלמין, אך, לא היה להם שוחט ו"חדרים". בכך נעזרו בעיר חוסט הסמוכה להם, או בכפר "איזה" הנושק לנאנקיב.

---

* ראה: יד ושם - קובץ מחקרים, כרך ט' עמ' 111, מאמרו של ראנדולף ל' בראהאם: "הטבח בקאמנץ פודולסק ובדל-ווידק/DEL VIDEK - פתיחה לשואה בהונגריה".

רובם של יהודי נאנקיף גורשו כבר ב-1941, בכפר נותרו רק 5 משפחות, אף הן לא שלימות. המגורשים לגליציה נרצחו שם, כנראה שאיש מהם לא חזר. עם הכיבוש הגרמני ב-1944, סומנו הבתים היהודים בכוכב צהוב והיציאה מהכפר נאסרה עליהם.
בסוף אפריל הוכנסו יהודי נאנקיף לגטו חוסט , בסוף מאי גורשו לאושוויץ/בירקנאו. לא ידוע על שרידים ששבו מהשואה. על כל פנים, הישוב היהודי בנאנקיף לא התחדש עוד.

על גורל הישוב היהודי בנאנקיף נותרה רק עדות קצרה של אלכסנדר אנגל, יליד 1916, חקלאי מהכפר, שגויס בשנת 1940 למחנות העבודה הכפייתים בצבא ההונגרי - MUNKA SZAZAD, הוא - שרד ומסר עדות על מה שקרה ליהודי ננקיף. עדותו מצויה ב-יד ושם: 015/1721.

מעניין המקרה עם הגב' - גרוב מרטין מ-קליוולנד שבארה"ב . זו טילפנה באחד הימים של שנת 2005, לכותב שורות אלו, וסיפרה שנזדמן לה לעיין בספר "אדברה ואעידה" והיא מצאה שנזכרות בו משפחות רבות בשם: - "פוקס" מהעיירה - שאנדריף. על כן שואלת היא אם ידוע למחבר משהו על אביה, ששמו היה - מרדכי פוקס, והוא היה גר ב-נאנקיב, אך ידוע לה, במעורפל, שמוצאו היה מ-שאנדריף. לה עצמה לא ידוע כמעט דבר על משפחת אביה, כי הוא לא שרד את השואה, ואילו היא שרדה בגיל צעיר ולא מצאה איש שיוכל לספר לה פרטים על משפחת אביה.
הוי, כמה הופתעה היא לשמוע ממחבר הספר שמוצאו מ-שאנדריף, שהוא הכיר את אביה ואת כל משפחתו. יותר מזה - אבי המחבר, שלום פוקס, הנו בן דוד לאביה היא, כך שבעצם אנו קרובי משפחה, ואם תבקר בישראל, הוא ישמח לפגוש אותה ולספר לה עוד דברים על משפחת אביה.
כותב שורות אלו, שהנו גם המחבר לספר "אדברה ואעידה", הוסיף לספר לה בשיחת הטלפון, כי ברשות משפחת אביה נמצא התנור ושאר הכלים לאפיית המצות לפסח, עבור כל בני הישוב. הייתה זו "חזקה" להם משך דורות אחדים.

כמו כן נמסר לגברת גרוב מרטין שבספר נוסף של המחבר* , העומד לצאת לאור בחדשים הקרובים, מצוי פרק שלם ומעניין, בשם "חתונת יתומה", המספר על האח של אביה, בשם - ישראל - ועל אירוע מעניין מאד הקשור בו, בעקבות מות אשתו הראשונה.

---

* הכוונה - לספר זה.

וישק

בצ'כית וברותנית - VISKOVO, באידיש ובהונגרית - וישק/VISK.

כפר גדול, מעין עיירה, על הכביש הראשי המוביל מחוסט מזרחה לראחוב, במרחק של 17 ק"מ מחוסט, מזרחית לה. העיירה שוכנת בין "סאלדובוש" לבין "בושטינה". הבאים מכיוון חוסט פונים לדרך המסתעפת ימינה מהכביש הראשי. דרך זו עוברת על גשר ברזל ארוך שמעל נהר הטיסה ונכנסת ל-וישק - המצויה על הגדה הדרומית של הנהר, היינו "מעבר לנהר".
בימי שלוט מלכות אוסטרו-הונגריה באזור זה, עד לסוף מלחמת העולם הראשונה, נהנתה וישק ממעמד של "עיר מלכות" עם פריבילגיות מיוחדות לה, זאת בזכות הימצאות אוכלוסייה הונגרית גדולה בה. בימי השלטון הצ'כי איבדה וישק את מעמדה המיוחד. במשך השנים, חל גם שינוי בהרכב תושביה, רובם - רותנים, ומיעוטם היו - יהודים והונגרים.

במפקדים הראשונים מן המאה ה-18 נמנו בוישק משפחות יהודיות בודדות בלבד. אולם לפי המפקד של 1880 מצויים כבר ב-וישק 185 יהודים (נפשות). במפקד של 1930, ימי שלוט הצ'כים, נמנו ב-וישק 490 יהודים, מתוך אוכלוסייה כללית של 6127 נפש.
על פי המפקד שערכו ההונגרים בשנת 1941, היינו ערב ימי השואה, נמצאו ב-וישק 571 יהודים, כ-150 ראשי משפחה, מתוך אוכלוסייה כללית של 7647 נפש.

העיירה וישק נחשבה כעשירה, לעומת שאר יישובי הסביבה, גם היהודים חיו בה ברווחה יחסית, עסקו בחקלאות ובמסחר. הם היו בעלי חנויות גדולות, סוחרי מקנה וסוסים, מגדלי צאן - מומחים לייצור גבינות, לשימוש עצמי ולמכירה בעיירות הסביבה.
בוישק נמצאו אז, וגם היום, מעיינות מים רפואיים, בשם "שויאן" ו-"VARHEGY", אליהם באו חולים ונופשים, לצורכי נופש וריפוי. תושבים מקומיים, השכירו להם חדרים ומכרו להם שירותי אירוח שונים*.
השלטונות האוקראינים חידשו ושיפצו לאחרונה, בשנת 2003/4, את מתקני הרחצה במקום, אף הקימו בניין מפואר חדש לאירוחם ואכסונם של הבאים למקום זה.

קהילת וישק השתייכה לגליל הרבני של חוסט. בראשית המאה ה-20 שימש כשוחט וכמו"צ בוישק הרב ר' דוד אלימלך ווייס, חסיד ספינקא ושאר בשרו של בעל "אמרי יוסף", מייסד חסידות ספינקא. לאחר מלחמת העולם הראשונה נבחר שוחט זה להיות רב בקהילת סקרניצה הסמוכה. במקומו נבחר לשמש רב ומו"צ בוישק הרב ר' לוי יצחק גרינוולד, בנו של הרה"ג ר' משה גרינוולד, בעל "ערוגת הבושם".
לאחר שמונה שנים בוישק עבר רב זה בשנת תרפ"ט לשמש כרבה של אורשיווא, ובשנת תרצ"ג עבר משם ל-צעהלים - בה כיהן ברבנות עד שנת תרצ"ח, משם עלה בידו להגר לניו

---

* המהר"ם שיק נהג אף הוא לשהות בקיץ בוישק, למטרות רפואיות. תשובות רבות לשואליו כתב המהר"ם שיק בוישק מעת שהותו שם למטרה רפואית. (ראה שו"ת, או"ח תשובה ש"א ו-ש"ב, אבן העזר תשובה ל"ג.)

בית הנופש/SPA - המחודש, של וישק/VISK)

יורק - בה הקים בשנת תש"ד את ישיבתו המפורסמת - "ערוגת הבושם".
רבה האחרון של וישק היה ר' שמעון ווייס, אף הוא מחסידי ספינקא ממשפחתו של בעל "אמרי יוסף". מפורסם היה כמלחין של ניגונים חסידיים וכבעל תפילה מוכשר, מבוקש מאד.
בשנות השלושים נהג לנסוע כל שנה לעיר "מעהריש אוסטראו" שבמורביה, לשמש שם כחזן בבית הכנסת האורטודוקסי. רבים בעיר זו באו ממרחקים לשמוע את תפילתו.
בשנת ת"ש/1940 פתח רב זה ישיבה בוישק*, בה למדו כ-20 בחורי ישיבה שנפלטו מהישיבות הגדולות בסלובקיה העצמאית. הבחורים התקיימו מ"אכילת ימים" אצל בעלי הבתים הנדיבים של העיירה, והתאכסנו בחדרים שכורים. ישיבה זו התבססה יפה ורבים היו סיכוייה לגדול ולהוות תחליף לאלה שנסגרו. אלא, שהז'נדרמרייה ההונגרית המקומית, ברגע שגילתה ישיבה זו, לפני תום ה"זמן" הראשון שלה, הורתה לסגרה ולגרש את בחוריה מהישוב.
בוישק גר הבדחן - דוד אליה, בעל כשרונות בתחום הבדחנות, דומה מאד לבדחן "חצי נזק" של מונקאטש ולבדחנים המפורסמים של סיגט. בדחן זה הוציא פרסום רב לוישק, רבים היו באים לעיירה על מנת להזמינו לחתונה זו או אחרת. חתונה בלעדיו נחשבה לפגומה.**
(ההערה - בעמוד הבא)

* כותב שורות אלו זכה להימנות על הלומדים בישיבה זו. רבים וטובים זכרונותיו מלימודיו שם, על כך כתובים דברים בחלק ב' של ספר זה, בפרק "ישיבת וישק".

אחת המשפחות הכבודות ביותר של העיירה הייתה משפחת "יאסטראפ", בעלי האיטליז, תומכת גדולה בתלמידי חכמים ובכל דבר שבקדושה. ביתה היה פתוח תמיד לעניים ולבחורי ישיבה שלמדו בוישק. דרשנים ומגידים היו מתאכסנים אצלה , נתמכים על ידה ונעזרים בה.

מספר רב יחסית של יהודי וישק נזכרים כ-"פרענומעראנטען" בספרים שהודפסו עוד מסוף המאה ה-19, בשנים תר"מ - תרס"ו (1880-1906), ביניהם אחדים ממשפחות פריזאנד, פוקס, קליין, וויינגרטן, גולדברגר, פייערוורגער, בראווערמאן, בערגער, ניימן ועוד.

בגזירת המסמכים של שנת 1941 אמורים היו לגרש חמשה עשר יהודים מ-וישק לפולין, אלא שהגזירה בוטלה לפני גירושם. למרות זאת שלחו אותם למחנה מעצר באשמת "פעילות פרטיזנית" - אשמה סתמית, חסרת בסיס, שניתן להלביש אותה על כל מי שהשלטונות רצו. מכאן שהרצון לגרש יהודים, או לפגוע בהם בכל דרך אחרת, חזקה הייתה אצל בעלי השלטון וגם אצל פקידיהם, במקרה זה הז'נדרמים ההונגרים.
כל דרך נחשבה כשרה לכך.
בשנת תש"ד, מעט ימים לאחר חג הפסח, כונסו יהודי וישק לבית הכנסת הגדול, שם נשדדו ונחמסו, האמידים ביניהם הולקו והושפלו. לאחר מכן הוצעדו והובלו בעגלות לגטו טעטש, בה שהו כארבעה שבועות, משם גורשו לאושוויץ/בירקנאו. שם עלו על המוקד יחד עם רבם האהוב - ר' שמעון ווייס זצ"ל, באביב תש"ד.

---

* בארכיון "יד ושם" מצויים העתקים של 11 עדויות שנגבו בשנת 1945 בבודפשט משרידי שואה של יוצאי וישק שחזרו מהמחנות.

** כותב שורות אלו זכה לשמוע רבות בדחן זה, ליהנות מחרוזיו ומדרך אמירתם. משום כך מצא המחבר לנכון לכתוב פזמון קצר בסגנונו, מוקדש לבדחן מפורסם זה.

דוד אלי'ה - הבדחן מ-וישק

העיירה וישק, על אם הדרך יושבת,
בין חוסט לבושטינה, היא כמו נסתרת,
בה היה גר בחור מוכשר, חריף ולמדן,
ידוע בכל האזור כ-דוד אלי'ה הבדחן,

שופע חכמה, אמרות תורה ופסוקים,
מרבה להשמיעם תמיד בחרוזים,
בבית המדרש, אף לחברים בחוצות,
ובעיקר - לקהל החוגגים בחתונות,

בהיותו נשכר, חתן-כלה לשמח,
הירבה הוא דברים, אותם לשבח,
עומד זקוף על שרפרף קטן,
בכבוד ובהדר מול פני החתן,

מפרט מעשי החתן ומספר שבחיו,
רק דברים יפים מספר הוא עליו,
היותו גדול בתורה שולט בגמרא,
בעל שכל ישר, מצטיין בסברא,

מפאר את משפחתו ואת מוצאו
מבליט חשיבותו וגודל ייחוסו,
מציין שזו משפחה חשובה להפליא,
יש בה אפילו רבי חסידי,

אם החתן ממשפחה פשוטה בא,
מציין הבדחן שזו מעלה בפני עצמה,
ממנה יוכל הוא רק להתעלות,
חיים חדשים יפים לבנות,

כך מונה דוד אלי'ה את שבחי החתן,
וכבר הוא מצפה ממנו למתן,
תמורה לאמנותו בחרוזים,
מושיט את ידו לקבלת המזומנים,

הקהל נהנה - וצוחק בקול רם,
החתן מחייך ולדבריו מאמין גם
שדברי הבדחן הם אמת לאמיתה,

מתפלא שהוא עד כה לא ידע אותה,
עתה פונה הבדחן לחדר הכלה,
מוקפת בנות, כל כולה מתוחה ,
לה הוא משמיע צרור שבחים,,
כיאה לנערה - דברים רכים,

משבח את תכונותיה ואת יפיה,
מעשיה הנאים, וטוב אופיה,
מציין את היותה היום מכל חטא נקייה,
כי ביום דין זה מחולים לה כל חטאיה,

ואם יש בליבה רוגז כלשהו עדיין,
עתה הזמן לבטלו - כאין
לרדת מכסאה ולנשק להוריה,
בדרך - לפייס גם את חברותיה,

כך שוזר דוד אלי'ה את חרוזיו,
מעורר התפעלות מכל סביביו,
משמיע אמרות, מלוות בנגינה,
זאת הוא עושה בחכמה ובבינה,

את המחותנים הוא גם לא שוכח,
צוחק עליהם וגם מהלל ומשבח,
משרה אוירא קלה ומבודחת,
מתחבב עליהם - כאשר המטרה היא
אחת,

על מאמציו אלה לקבל תמורה,
רצוי - מתנת יד נדיבה,
אם אמנם הוא בכך מצליח,
מבטיח הוא לכולם את בואו של משיח,

כי הוא הרי עתיד להגיע,
על סימנים לכך הוא מצביע,
"משיח כבר בדרך, בואו - קרוב" ,
על כן מאחל הוא לכולם
"א הארציגן מזל טוב"

קאשעלי

בצ'כית וברותנית - KOSELOVO, בהונגרית - KESELLMEZO,

כפר רותני קרוב לחוסט, כ-10 ק"מ צפונה לעיר זו.
יהודי בודד גר בישוב זה בשנת 1768, בשנת 1830 גרים בו 54 יהודים, ואילו במיפקד של 1880 גרים שם כבר 243 יהודים. במיפקד של 1930, ימי שלטון הצ'כים, נמנו בכפר 423 יהודים, כ-80 בתי אב (טליתות) מתוך אוכלוסייה כללית של 3093 נפש, היינו כ-15% מאוכלוסיית הישוב. רוב אנשי הקהילה היו חסידי ויז'ניץ, אך היו גם חסידי ספינקא, דולינה וסיגט.

יהודי קאשעלי היו רובם עניים, עמלו קשות על המחיה ועל הכלכלה. לרובם היו משקים זעירים, בעלי מטעים של תפוחים ושזיפים ששווקו אל מחוץ לישוב, והיוו מקור הכנסה חשוב להם. חלקם היו בעלי מלאכה במקצועות שונים, סוחרים ועגלונים שהובילו עצים להסקה לחוסט.
נגידים ובעלי רכוש של שדות, יערות ומקנה, היו שלושה - הלוא הם: ר' וולפצה גאטעסמאן,איש זדנ'יע, שנשא אשה מקאשעלי, התיישב בה, הצליח בעסקיו ונחשב לעשיר הכפר.*

כן היו בקאשעלי עוד שני נגידים - בעלי שדות, יערות ומקנה, - ר' אברהם גרוסמן ור' יעקב סטרולוביץ'. שניים אלה עמדו בראש הקהילה בשנים שבין שתי המלחמות עד בוא ימי השואה.

שני בתי כנסת מעץ היו בקאשעלי, אחד מהם נבנה עוד בשנת תק"ן/1790, היינו - עתיק יחסית. גם בית העלמין בקאשעלי נחשב להיות עתיק, מאותה תקופה. בשנת תרפ"ב/1922 נבנה בית כנסת חדש בקאשעלי, לאחר שאחד משני בתי הכנסת העתיקים עמד להתמוטט.

הקהילה הייתה שייכת לגליל חוסט ורבה של חוסט נהג לבקר בה כל שנה בלוויית עשרות תלמידי ישיבתו, לשהות בה בשבת, לדון עם מכובדי הקהילה על מצבם הרוחני, הכלכלי והדתי.
בישוב היו קצת סכסוכים על רקע החסידויות, וגם על רקע של תמיכה או התנגדות בציונות. ברגיל, היה הרב דורש בבית הכנסת, בין השאר דיבר נגד הפילוגים והמחלוקות. במוצאי שבת נהגו בני הקהילה ללוות את הרב ואת תלמידיו חזרה לחוסט באבוקות דולקות.
ביקור הרב ותלמידיו השאירו רושם רב על בני הכפר.

בין שתי המלחמות שימש כשוחט בכפר ר יעקב מרמלשטיין, תלמיד חכם ובעל הוראה,

---

* ר' וולפצה זה היה דודו של חיים גבריהו ז"ל, פרופסור למקרא, ושל אחיו - ר' שמואל גבריהו, איש ירושלים, מותיקי המתפללים בביהכ"נ "ישורון" בירושלים.

מחסידי ספינקא. הוא גם נתן שיעורים כל יום בבית הכנסת והשפעתו הייתה רבה על בני הישוב.
רבים מבין נכבדי הקהילה חתומים כ-"פרענומעראנטען" על הספר שו"ת "ערוגת הבושם" - יורה דעה, חלק ב' - שהודפס בסאטמאר שנת תרפ"ו, ועל הספר "בית אשר" שהודפס במונקאטש בשנת תרצ"ז.
רוב יהודי קאשעלי גורשו לגליציה בשנת 1941, אלא שלמזלם הוחזרו מ-יאסין שעל גבול הונגריה/פולין, לרגל ביטול גזירת הגירוש. אולם, בשנת 1944 לא שיחק להם המזל עוד, כולם הוכנסו לגיטו איזה, ולאחר שבועות אחדים הועברו לחוסט ומשם לאושוויץ/בירקנאו, כמו שאר ישובי הסביבה.

יש לציין שמצבם של יהודי קאשעלי בימי שהותם בגיטו "איזה" היה טוב ממצבם של שאר יהודי הגיטו, זאת בגלל שרותנים ידידותיים מקאשעלי מכרו להם אוכל בלילות, תוך סיכון נפשם. עוד יש לציין שארבעה צעירים, בני משפחה אחת, שלוש בנות ובן אחד, מקאשעלי, הסתתרו ביער ונעזרו על ידי ערל אחד. כאשר שומר היער גילה אותם ומסר על כך לז'נדרמים, החלו לחפש אחריהם, אך, הערל שסיפק להם מזון לא הסגיר אותם, על אף העינויים הקשים שסבל מידי הז'נדרמים. זאת בניגוד להתנהגות הרותנים בשאר הכפרים.

המעטים ששרדו מהשואה, חזרו לקאשעלי, הם היו 26 נפשות, שהתארגנו והקימו מחדש את קהילתם, כולל תפילות בציבור, שמירת שבת וכשרות, למרות ההצקות של השלטון הקומוניסטי, הם התחתנו והקימו מחדש משפחות. חלק מהצעירים היהודיים גויסו על ידי השלטון לצבא האדום, גם אם היו נשואים כבר, שרתו שם 3 שנים, אחר כך שבו לקאשעלי להמשך חייהם.
אולם, לאט לאט התחילו בני קאשעלי - הקהילה המצומקת, להתפזר. אחד אחד עזבו, רובם עברו לחוסט - בה התפתחה קהילה יהודית גדולה עם חיי חברה ודת, בה פעלו 3 שוחטים.

לטוב יצויין ר' אברהם גלזר, שאחרי השואה התחתן עם הנערה - דאבריש יעקובוביץ', ממשפחת הכוהנים הנכבדה בשאנדריף. זוג זה התבסס בקאשעלי וקיוה לטוב.
אולם, למרות היות אברהם נשוי, גויס לצבא האדום, שירת בו שלוש שנים. עם השתחררותו מהצבא, בנה בית בחוסט ועבר עם רעייתו לגור שם. ביתם בחוסט פתוח היה תמיד למבקרים יהודים מהכפרים ולאורחים מישראל ומאמריקה, שבאו לבקר בחוסט. עם פתיחת שערי בריה"מ עלתה משפחה זו ארצה. הם גרים עתה בירושלים, ברמות - בדירה שכורה ובמצוקה לא קטנה, אך, אין תלונות בפיהם, כדרכם של בני קרפטורוס אחרים.

היום, תשס"ז, אין יהודים בקאשעלי, אחד מהאחרונים בהם - ר' דוד פרקש - עזב בסוף שנות החמישים את קאשעלי, עבר לחוסט - שם ציפה לרשיון מהשלטונות לעזוב ולעלות לישראל.
כאשר נתבשר שאישרו לו רשיון עלייה, קיבל התקף לב, מרוב שמחה והתרגשות, והלך לעולמו.

בתמונה זו שצולמה בביתם - בחוסט, יחד עם צבי ינקוביץ', בן השוחט,
ומדריך הקבוצה, כותב ספר זה.

ר' אברהם גלזר ורעייתו דבורה-דובריש,
עתה - תושבי רמות בירושלים,

זאדנ'יע

בצ'כית - ZADNE, בהונגרית - ZADNYA , באוקראינית של היום - PRIBORZSAVSKOJE

כפר רותני, השוכן קרוב לנהר ה"ריקה" של דולהא, צפונית מערבית לחוסט, מרחק של כ-18 ק"מ ממנה. זאדניע היא אחת משש קהילות הסמוכות לנהר "בורשווא", היורד מהרי ה-"פולונינה" הגבוהים של הקרפטים, בכיוון לעיירה "בילקה" ומשתפך לנהר הטיסה.

במפקד של 1768 מצויים בזאדניע יהודים בודדים בלבד, במיפקד של 1830 נמנו בו 40 יהודים מתוך אוכלוסייה כללית של 821 נפש, ואילו במפקד של 1930 נמנו בו כבר 371 יהודים מתוך אוכלוסייה כללית של 2330 נפש. מדובר, איפה, בקהילה צעירה וקטנה, הגדלה לאט, בקצב דומה לישובים האחרים בסביבה.
מוצאם של ראשוני בני הקהילה הנה גליציה, הנתונה במאה ה-17 במצוקה כלכלית מאז ימי המאבק של בוגדן חמלניצקי, , ומבחינת היהודים גם בבעיה ביטחונית של סכנה לחייהם. עם סיפוחה של גליציה לממלכה האוסטרו-הונגרית, בשנת 1867, היהודים כמו נושעו. בודדים מהם, הנועזים בתוכם, עזבו את מקום מגוריהם בגליציה וניסו את מזלם במורדות הדרומיים של הרי הקרפטים, בהיותם בימים ההם בשלבי התיישבות ראשוניים. אזור זה שימש עד אז מקום מרעה וציד לבני האצולה ההונגרים. הרותנים - צאצאי שבט ההוצולים, שימשו רועים ושומרים באחוזות הברונים ההונגריים, היכו שורש באזור זה, קיבלו מהברונים חלקות אדמה קטנות ובנו את בתיהם בו.
הם היסוד להתהוותם של כפרים ראשונים באזור זה, אשר לתוכם ולצדם השתלבו יהודים שהגיעו מגליציה. יהודים ראשונים אלה מתבססים באזור זה, מוצאים אותו כמקום נוח לעתיד חייהם, מביאים את קרוביהם שהשאירו מאחור, כך קמות ומתהוות קהילות קטנות ההולכות וגדלות כמו מעצמן.
מחיותיהם של הראשונים מבוססות על חכירת שדות, עיבודם בכוחות עצמם, או בעזרת שכירים רותנים, המתפרנסים מהם. חלק מהיהודים עוסקים במסחר של מקנה ותוצרת חקלאית, שהיהודים מהווים בהם גורם מתווך ומקשר בין היצרנים הכפריים לבין הצרכנים העירוניים, בין ארץ האם ההונגרית לבין מדינת פולין - ממנה יצאו. יהודים בודדים, היזמים ביניהם, והמצליחנים מתוכם, פותחים חנויות ובתי מרזח, מבשלים שיכר ויי"ש, ונעשים עצמאיים. בהמשך הזמן, הם רוכשים נחלאות שדה, יערות ומטעי פרי, מהברונים ההונגריים, המסובכים בקשיי ניהול אחוזותיהם.

הבאים מגליציה מביאים עמם מטענים דתיים ורוחניים לא מבוטלים, כפי שמוכח מהעובדה שאת שמותיהם אנו מוצאים כ-"פרענומעראנטען" בספרים הנדפסים ב-קאלאמעא ובדפוסים אחרים של גליציה, ומאוחר יותר בדפוסים של מונקאטש ושל ישובים אחרים בקרפטורוס, - סוואליווע, חוסט, ברגסס, אונגוור וכד'. יהודים אלה מחשיבים את חידושי התורה והיצירות של רבניהם, תומכים בהם ומזדהים עמם, על אף היותם הם עצמם עדיין חדשים שזה מקרוב באו.
זאדנ'יע, על אף היותה קהילה קטנה יחסית, זכתה לרבנים משלה. עוד בטרם לכך, נמצא בה אחד מבעלי הבתים, תלמיד חכם בפני עצמו, שנהג לפסוק על דעתו בענייני איסור והיתר,

בהתנדבות, ללא היתר מפורש מטעם רב הגליל, עד שהמהר"ם שיק פסלו, בעקבות מקרה שקרה, וקבע "שמעיקרה אין הוראתו הוראה".

מורה ההוראה המוסמך הראשון בקהילת זאדני היה ר' יצחק שרגא פישל איצקוביץ', בנו של ר' יוסף מרדכי איצקוביץ' שנולד בזאדני בשנת תקפ"ה/1825 ונפטר שם בשנת תרס"ח/1908. מורה הוראה זה היה תלמיד ישיבתו של המהר"ם שיק, רבה של חוסט, הוא שהסמיכו להיות מורה הוראה בישראל. לאחר שנות לימודים אחדות בישיבת חוסט, הוא חזר לבית אביו בזאדני, נשא אישה והתפרנס ממשק חקלאי, עד שבהסכמת רבו נהיה למורה ההוראה בזאדני, בשנת תרל"ח/1878 בערך.
מורה הוראה זה, לאחר שנפטרה אשתו, וללא ילדים, עזב את זאדני בשנת תרס"ה/1905, עלה לארץ ישראל, ישב בירושלים, השתייך לכולל מונקאטש, נפטר כבן תשעים, בשנת תש"א/1941, ונקבר בהר הזיתים.
ירש את מקומו בזאדני אחיו - ר' יעקב שנולד בזאדני בשנת תר"ל/1870 בערך. הוא מורה ההוראה השני והאחרון של זאדני, אשר עלה על המוקד, יחד עם קהילתו, באושוויץ/בירקנאו בשנת תש"ד/1944. מורה הוראה זה, למד בישיבת הרב ר' משה גרינוולד, בעל "ערוגת הבושם", רבה של חוסט. עם שובו לזאדני, לא חשב לעשות את תורתו קרדום לחפור בו, אלא התפרנס מיגיע כפיו, כמו אבותיו, ועסק בתורה לשמה בלבד. הוא ירש מהוריו טחנת קמח קטנה ובית קטן שבו גרו, הוא עם בני משפחתו ואמו רייזל שנפטרה כבת ק"ג שנים בזאדני.
יהודי זאדני ראו בו אדם גדול וקדוש וקבלו אותו, בלי בחירה רשמית, כמורה הוראה שלהם, במקום אחיו, ר' יצחק שרגא פישל, שעלה לארץ ישראל.
הוא חי בדחקות מרובה, אסף ושלח כל ימיו כספים לקופות רבי מאיר בעל הנס בירושלים, ושאף מאד לעלות לארץ ישראל, כמו אחיו. לצערו לא זכה לכך, הוא עם משפחתו יחד עם כל קהילת זאדני, הוכנסו לגטו במונקאטש, משם הובלו לאושוויץ/בירקנאו, ועלו על המוקד בחג השבועות תש"ד/1944.

יצוין וייאמר שזאדני זכתה גם שאחד מצעיריה המובחרים, חיים משה יצחק גאטעסמאן, עלה לארץ ישראל, בשנת תרצ"ה/1935, למד והשתלם בתורה, מחקר ודעת, שימש בהוראה במוסדות חינוך חשובים בירושלים, והגיע לדרגת פרופסור למקרא. הוא שינה את שם משפחתו ל-"גבריהו".
ירושלמים רבים, העריכו מאד את אישיותו. בן גוריון קירבו אליו ומינה אותו לנהל את החוג הקבוע לתנ"ך בביתו, חוג - בו השתתפו גדולי חוקרי המקרא בירושלים.
אישיותו, מעמדו והישגיו של ר' חיים משה יצחק גבריהו, הנם תעודת כבוד והערכה לקהילת זאדני הנפלאה - שהייתה ואיננה עוד.

עוד ראוי להוסיף כי שני אחיו של ד"ר חיים גבריהו, שמואל ויעקב, שרדו את השואה, הצליחו לעלות ארצה בתום מלחמת העולם השניה, להיקלט ולהתבסס בה. האח - שמואל למד שנים אחדות, לפני בוא ימי השואה, בעיירה קעזמארוק שבסלובקיה, והיה עד לחורבן קהילתה, כולל מעשה חטיפת הבנות היהודיות באביב תש"ב/1942. שמואל הצליח להימלט מסלובקיה להונגריה, הוא שב לקרפטורוס ומשם הגיע לבודפשט - בה שהה כשנתיים ימים, בה ניצל וממנה עלה ארצה אחרי המלחמה.

מאז היותו גר ולומד בקעזמארוק, זכר לה את חסדה, הוא השקיע עבודה רבה בחקר תולדות עיירה נפלאה זו, והוציא ספר על כך, פרי חקירתו, בשנת תשנ"ב/1991. שם הספר: "תולדות יהודי קזמארוק והסביבה", מאת שמואל דב גבריהו-גוטסמן.
הספר זכה לשבחים רבים, היו אף שניסו להעתיק מספרו ולפרסם דוקטורט על עיירה זו בשמם, אלא שהדבר לא עלה בידם. ספרו זה של ר' שמואל הנה עדות אוטנטית ומזעזעת לאשר עוללו ליהודי סלובקיה בכלל ולקהילת יהודי קזמארוק והסביבה בפרט.
ר' שמואל גר בירושלים, והנו אחד מנכבדי הקהילה החשובים של ביהכ"נ "ישורון".

מהראוי להוסיף כי בני משפחת גבריהו - אשתו האלמנה של חיים גבריהו, בנו, בנותיו, נכדיו ונכדותיו, וכן חלק ממשפחת מחותנו, ערכו, בקיץ תשס"ג/2003, ביקור שרשים בזאדני, הם התפעלו מיופיו של האזור כולו, התבוננו בצער ובדממה על הבניין ההרוס למחצה של בית הכנסת בזאדני שאבותיהם בנוהו, על בתי היהודים בישוב זה ועל נחלותיהם הרבות של היהודים, שעברו לידי ערלים, בחמס ובגזל, חינם אין כסף. בסיום הביקור נכנסו לבית העלמין של הישוב ופקדו את קברי אבותיהם.
המבקרים שמעו מותיקים בקבוצה, על חייהם, סבלם וקצם המר של בני משפחתם הענפה, ושל בני קהילת זאדני כולה, שחיו דורות רבים בישוב זה, חיים של תורה ושל דרך ארץ, עמלו קשות למען קיומם ועתידם, והנה נרצחו ונכרתו כמעט כולם על ידי הצורר הנאצי וההונגרי, בדרך אכזרית שאין גרועה ממנה.
המבקרים בזאדני, בני המשפחה, והנלווים אליהם, התייחדו עם נשמותיהם בבית הקברות, אמרו קדיש ועמדו בדומיה לזכרם. בלב כבד ונרגש עזבו את המקום.
בעמוד הבא - תמונות מהטיול המשפחתי שנערך שם בשנת תשס"ד/2004

בניין ביהכ"נ ב-זאדני', מוזנח והרוס בחלקו, זועק בשממונו.

בית הקברות, למרבה הפלא - נשתמר
ומתוחזק כהלכה.

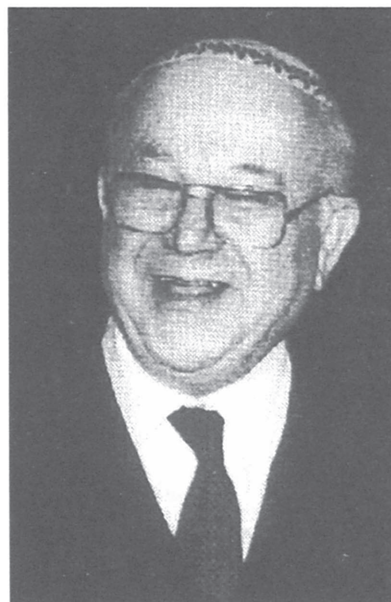

בני פרופ' חיים גבריהו שהשתתפו בטיול ל-זאדנ'י: הבן - גלעד, הבת - שרה אנסקי,
הבת - בתיה עם בעלה - מיכאל ווייס, (מדריך הטיול - באמצע התמונה)
(בטיול זה השתתפו גם חנה - אלמנת חיים גבריהו, נכדי המשפחה ומחותני המשפחה -
ר' משה וולף ובתו - חיה גרנות מ-רעננה).

בילקע

פרק זה על תולדות בילקע מבוסס על ספרו של ר' אליעזר שווימר ז"ל, "מבילקה עד לפתח תקווה".
אליעזר, תושב פתח תקווה, זכר כל אדם בכפרו, שמר על קשר מתמיד עם יוצאי כפרו, ועשה רבות למען הנצחת החיים היהודיים בו.

אליעזר שווימר, בעל הספר "מבילקה עד פתח תקווה"

העיירה בילקה נמצאת באמצע הדרך שבין אורשווה לבין זדנ'ה בכביש העולה לישוב "דולהה", במרחק של 30 ק"מ בערך מחוסט. בתקופה שבין שתי המלחמות, גרו בישוב זה, כ-10,000 נפש, בתוכם כ-300 משפחות יהודיות, השאר רותנים, הונגרים ואף מעט צ'כים.. בהיות העיירה גדולה יחסית, שמרה זו על עצמאותה ביחס לישובים הגדולים סביבה - מונקאטש במערבה, סעליש בדרומה וחוסט דרומית מזרחית לה. עם זאת היה להם - לאנשי בילקה, יחס מיוחד לחוסט, אנשיה הרבו לבקר בעיר תוססת זו בענייני מסחר ועמדו בקשר רוחני מתמיד עמה. צעירים מבילקה למדו בישיבת חוסט, שמחו להימצא בה וליהנות מאוירתה הרוחנית.
בבית הקברות של בילקה נמצאת מצבה עתיקה של הרב קופל מלפני כ-200 שנה. מכאן שהקהילה היהודית בישוב זה הייתה עתיקה למדי, ביחס לישובים אחרים סביבה, שברובם נוסדו הקהילות מאוחר יותר.
תושבי העיירה התפרנסו רובם מהחקלאות, כולל היהודים שהיו בעלי שדות, מטעים ויערות, ולרוב החזיקו בחצרם גם פרה אחת או שתים לסיפוק צרכי המשפחה. היהודים עסקו גם במסחר, הם היו החנוונים ובעלי המלאכה של הישוב.
יחסים טובים שררו בין היהודים לבין האוכלוסייה הנכרית שהתפרנסה בחלקה הגדול מפעילותם המסחרית של היהודים. בימים שקדמו לשואה לא היו חיכוכים בין האוכלוסיות השונות, כולם חיו בהרמוניה ובידידות רבה.
רוב יהודי העיירה היו מבוססים כלכלית, אף כי עניים לא חסרו גם בה. העיירה בילקה שימשה מעין מרכז אזורי לישובים הכפריים סביבה, דבר שהוסיף פרנסה ליושביה.

בעיירה פעלו בתי כנסת אחדים בשכונות השונות. במרכז העיירה עמד בית הכנסת הגדול ובו היו למעלה מ-400 מושבים. כמנהיגה הרוחני האחרון של בילקה שימש הרב ר' נפתלי צבי ווייס זצ"ל, בן הרב ר' יצחק אייזיק, בעל "חקל יצחק", הרבי מספינקא, שישב בסעליש ורשתו הייתה פרושה על כל ישובי הסביבה. בזכותו ובעידודו למדו אחדים מצעירי בילקה,

כולל ר' אליעזר שווימר, בישיבת ה"חקל יצחק" בסעליש, שם למדו תורה ודבקו בחסידות ספינקא.
בצד היותה של בילקה עיירה חסידית, פעלו בה גם תנועות הנוער הציוניות, במיוחד צעירי המזרחי ובני עקיבא שגם קיימו מניין מיוחד לעצמם. זאת, על אף שהציבור בעיירה הסתייג מכך, בהשפעת רבה של מונקאטש בעל "מנחת אלעזר", ממנו פחדו כל רבני קרפטורוס. כמובן שהרבנים וחסידיהם, שהתנגדו לציונות, לא יכלו לשער בדמיונם את אשר עלול לקרות לצאן מרעיתם. אחרת היו בוודאי מעודדים את הפעילות הציונית בישוביהם.

שרידי בילקה זוכרים בערגה את החיים השלוים של ימי הריפובליקה הצ'כוסלובקית, כאשר היהודים נהנו משויון אזרחי ומבטחון רב במדינה. ילדי היהודים למדו על פי רוב בבית הספר הצ'כי, מפי מורים מובחרים שבאו מבוהמיה, עתירי תרבות מערבית ודימוקרטית, מסורים מאד לתפקידם החינוכי.
השפעת מורים אלה הייתה רבה על האוכלוסיה כולה, הם עוררו כבוד ודרך ארץ ביחס לכל מי שהיה בקשר עמם. המורים שכרו בדרך כלל חדרי מגורים אצל היהודים והרגישו את עצמם קרובים להם יותר מאשר אל האוכלוסייה הרותנית וההונגרית שהעדיפו את בתי הספר שלהם - האוקראיניים וההונגריים, בהם למדו בשפתם הלאומית.
המורים הצ'כיים לא הפריעו גם לחינוך הבנים ב-"חדרים", בידעם כי על כך ההורים לא יוותרו.

צעירי הישוב, בהגיעם לגיל הגיוס, שרתו בצבא הצ'כי, שם התאמנו בכלי המלחמה, השתלמו בשפת הצ'כים ובתרבותה, ונעשו פטריוטים גדולים למדינתם. בשנת 1938, כאשר נתחשרו עננים מעל צ'כוסלובקיה, התגייס העם בהמוניו לצבאם, בתקווה להרתיע את הגרמנים מזממם. יהודים, אנשי מילואים, עם זקניהם הארוכים, התיצבו בעיצומו של יום השבת - היום בו הוכרז על הגיוס הכללי, בתאריך 2/9/1938, נכונים לכל קרבן למען הצלת מולדתם הצ'כוסלובקית.
לצערם, התפתחו הדברים אחרת. אנגליה, עם צ'מברליין בראשה, וצרפת - עם דלדייה , ראש ממשלתה, בגדו בצ'כוסלובקיה, גרמו לחיסולה. מדינה זו שוסעה תוך פרק זמן קצר ופסקה להתקיים, עמה גם בא הקץ על שלוות יהודיה.
גרמניה לקחה את שהיא רצתה, והונגריה קיבלה נתחים בדרום סלובקיה ובדרום קרפטורוס. אף פולין נגסה בצפונה של זו, באזור טעשין. לא חלפה אלא חצי שנה וסלובקיה המצומקת הכריזה על עצמאותה, בעידודה ובאישורה של החיה הנאצית, תוך הליכה נאמנה בדרכיה, וצ'כוסלובקיה - המדינה הדמוקרטית הנאורה, פסקה להתקיים.
שאריתה של קרפטורוס, נפלה שלל בפני ההונגרים, עם של מונגולים פראים, שהוכיחו מהר שאין הם נופלים במאומה מהגרמנים הנאצים, לפעמים גם עולים עליהם.

יהודי בילקה, כמו כל יהודי קרפטורוס, ומאוחר יותר - כל יהודי הונגריה, למדו על בשרם את אשר מסוגלים פראי אדם אלה, ההונגרים, לעולל לאזרחיה היהודים - תושבי מדינה זו משך אלף שנה ויותר, כמסופר בספרו המונומנטלי של י.י.גרינוולד: "טויזנד יאר אידיש לעבן אין אונגארן".
חוקים אנטי יהודיים נחקקו בחפזון והופעלו בזריזות כדי לא לפגר אחרי אפוטרופסיהם

הגרמניים.חייהם של בני בילקה נעשו קשים, יהודים גוייסו בהמוניהם לגדודי עבודת הפרך הכפייתיים (MUNKA SZAZAD) . אבות לילדים רכים נקרעו מבני משפחותיהם, במגמה להמיתם בעבודות פרך. רובם נשלחו לחזית באוקראינה, הועלו על שדות מוקשים, בהוראת הממונים עליהם מבודפשט הבירה - לפעול כך שהיהודים "לא ישובו חיים" לביתם. אך, כל זה לא סיפק עדיין את השלטון.

מפת בילקה וסביבתה

גזירת המסמכים

בשנת תש"א/1941, הוראה יצאה מבודפשט שעל כל יהודי הונגריה, במיוחד - תושבי קרפטורוס, להוכיח את היותם אזרחי הונגריה מזה דורות רבים. מי שהתרשל בכך, או שלא ייחס חשיבות לגזירה זו, נדון לגירוש לגליציה, ולמסירה בידי הקצבים הגרמנים שם.

כעשרים אלף יהודים, כולל זקנים, נשים וטף, גורשו באכזריות מבתיהם, הובאו לעיירת הגבול - יאסינה, והושלכו אל מעבר לגבול הונגריה, לתוך תוכה של גליציה. שם נמסרו לידי הסרדיוטים הגרמנים, יחידות "האיינזץ גרופפען", לטבח המוני באזור "קמיניץ פודולסק".
כמאה יהודים מבני בילקה, משפחות שלמות, נפלו קרבן לתעלול זה של השלטון החדש.
כולם נרצחו ב-קמיניץ פודולסק, על פני בורות שנחפרו והוכנו מראש. גופות הנרצחים כוסו עפר, עוד בטרם נפחו את נשמתם.
העדות על רצח נוראי זה הגיע לבילקה ולישובים אחרים, מפי בודדים שהצליחו להימלט ולשוב להונגריה, ומפי יהודים - מגויסי פלוגות העבודה הכפייתיים שהועסקו בכיסוי קברי האחים.
עם בוא העדויות על כך, האנשים לא האמינו להן, כי הדברים היו בלתי נתפסים.
לאחר התרחשות נוראית זו בשנת 1941, נרגע מעט המצב. טרנספורטים אחדים שהיו בדרך לגליציה, ושעדיין לא עברו את הגבול, הוחזרו לבתיהם, לפי הוראות השלטונות בבודפשט, אשר נבהלו מתוצאות מעשיהם.
יהודי בילקה שבו לשיגרתם, המשיכו להתמודד עם בעיות פרנסה קשות, תוצאת הגזירות והחוקים האנטי יהודיים, משך שנות 1942/3, עד לחודש מרץ 1944, מועד הכיבוש של הונגריה על ידי הגרמנים.

כיבוש ותוצאתו

עם כיבוש הונגריה בידי הגרמנים, ב-19/3/44, נלכדו יהודי בילקה במלכודת הונגרית-גרמנית, אשר בכוחות משותפים ובתיאום מלא ביניהם, העבירו את יהודי בילקה לגיטו שהוקם ב-ברגסס, משם הועברו ברכבות, לאחר שנחמסו ונשדדו, במספר טרנספורטים, לאושוויץ/ בירקנאו - תחנת ההשמדה האחרונה.
מכאן ואילך דומה גורלם של יהודי בילקה לגורל שאר יהודי הונגריה. רוב רובם הושמדו ביום הגיעם לאושוויץ, מעטים הושארו והופנו למחנות ריכוז, לעבודות פרך. מהם נותרו בחיים מעטים, בגמר המלחמה.
השרידים שבו לבילקה, הסדירו לעצמם מטבח משותף, ניסו להחיות את קהילתם ללא הצלחה. רובם עזבו את בילקה, אחרי זמן קצר, ועברו לצ'כוסלובקיה, או לבודפשט, חיפשו ומצאו דרכים לעלות משם ארצה, או להגר לארה"ב.
אלה שלא הספיקו לעזוב את בילקה ואת קרפטורוס, כי בינתיים סגרה בריה"מ את גבולה בפני היוצאים, נותרו שם והצטרפו רובם לקהילות הגדולות באזור, חוסט או מונקאטש.
עם פתיחת שערי בריה"מ, מעט בשנות השבעים, ויותר בשנות התשעים, נתרוקן האזור כולו מיהודים, ורק בודדים נשארו שם.
רוב רובם של שרידי יהודי בילקה מצאו את דרכם לישראל - בה בנו את עתידם.

ויבריף

באידיש - אובאריוב, בצ'כית - UBAROVO, בהונגרית - UJBARD, באוקראינית של היום NOVO BAROVO ־

הישוב - אובאריוב, הנו כפר קטן. הקהילה היהודית - אף היא הייתה קטנה. הישוב השתייך למחוז טעטש, אולם בהיות הכפר נושק לשלושה ישובים המשתייכים למחוז חוסט (שאנדריף, קרייניקוב וסאלדובוש,) מן הראוי הוא שייכלל ב-"עיטורי חוסט", וייכתבו מעט דברים עליו.
זאת, בין השאר, משום שישוב זה לא זכה להיות מוזכר באף אחד מספרי ההנצחה. בספר מארמארוש הוא לא נזכר, כאילו לא היה קיים כלל. כן הדבר גם בספרי הנצחה אחרים העוסקים בעיירות בושטינה ו-טעטש. בספר "אדברה ואעידה" מזכירו המחבר בקיצור, בזכות בני משפחתו ־ נחמן/מרים ובני ביתם, שגורשו יחד עם קהילתם לגליצייה, בשנת תש"א/1941, ונרצחו שם.
פרט לזאת אין רישומים עליו.

מסתבר שהואיל ורק ניצולים בודדים נותרו מישוב זה לא נמצא ביניהם מי שיעשה למען הנצחת קהילתם ויישובם שבו נולדו וגדלו. מחבר ספר זה רואה זאת זכות וחובה לעצמו, למלא את החסר, למען ההיסטוריה והנצח.

על ראשיתה של קהילה זו יש לומר, מתוך השערה מבוססת למדי, שראשוני היהודים באו לגור בישוב זה בתוצאת האיסור על יהודים לגור בעיירה הסמוכה - "בישטינה", אשר נחשבה לעיירת "כתר" הונגרית, ־ בה נאסר על היהודים לגור. על כן התיישבו היהודים בכפרים - וערמעזיב, ויניף, ויבריף, ובישובים כפריים אחרים סמוכים ל-בישטינה. יהודי כפרים אלה משכו את מחייתם מן הירידים שהתקיימו ב-בישטינה ומן המסחר בה, אליה היו באים בשעות היום, סוחרים בה ושבים בערב לביתם בכפרים.
הקהילה היהודית ב-ויבריף, קטנה הייתה, היא מנתה ערב ימי השואה 35 משפחות בלבד. בית כנסת קטן של עץ שימש את מתפלליה. אולם, באמצע שנות השלושים עלה בידי קהל קטן זה לבנות לעצמו בית כנסת חדש, בנוי בטון ולבנים, עליו הייתה גאוותם. לחנוכת בית כנסת חדש זה באו רבים מהכפרים האחרים להשתתף בשמחתם. היה זה יום חג גדול ליהודי ויבריף.

והנה קרה הדבר שבקיץ תש"א/1941 פגעה הרעה בקהילה קטנה זו, כאשר ההונגרים, גרשו כמעט את כל יושביה היהודים לגליצייה, שם נרצחו רוב רובם, ב-"קמיניץ פודולסק". בודדים בלבד הצליחו לברוח ולשוב לכפר הולדתם. אחרי גירוש זה נותרו ב-ויבריף פחות מעשר משפחות אשר, למרות מספרם הקטן, עלה בידם לקיים את קהילתם.
באביב של שנת תש"ד/1944, עם פלישת הגרמנים להונגריה, חוסלה קהילה זו כליל על ידי ההונגרים והגרמנים גם יחד ולא נותר בישוב זה אף נפש חיה אחת מהקהילה היהודית הקטנה שהתבססה שם.
גירושם של אחרוני הישוב בוצע באכזריות, כמיטב מנהגם של ההונגרים. את זאת הם עשו

מבלי להשקיע כוח אדם רב בכך. למחרת חג הפסח תש"ד, הם הודיעו ליהודים לעזוב את משכנותיהם ולצעוד ברגל אל תחנת הרכבת של בושטינה, מרחק של כ-12 ק"מ. לזקנים ולחולים שביניהם הם הואילו להעמיד עגלה, עליה הובילו אותם לתחנת הרכבת. את הנוסעים ואת הולכי הרגל ליוו 2 ז'נדרמים ועוד צורר אזרחי ידוע מבושטינה, בשם - PACKAN, לאורך כל הדרך. זאת הם עשו, תוך שדידת הצועדים והנוסעים בדרך מכל דברי הערך שברשותם.
בהגיעם לתחנת הרכבת בבושטינה, העלו את כולם לרכבת, יחד עם יהודים מישובים אחרים, ושילחו אותם לגטו של "MATESZALKA" בהונגריה. כעבור חודש ימים בערך, הועברו כולם משם ל-אושוויץ/בירקנאו, להשמדה, פרט לצעירים בודדים שנשלחו למחנות ריכוז שונים לעבודת פרך.
שתי בנות ששרדו סיפרו על היותן תקופה מסוימת יחד באושוויץ, משם הועברו למחנה שטוטהוף ולמחנות עבודה אחרים. בהתקרב הצבא האדום הן שוחררו ב-PUTZIK, הסמוכה ל-דנציג, בתאריך 12/3/1945, משם החלו במסען הארוך חזרה ל-ויבריף - כפר הולדתן.

בהגיען לשם, אחרי טלטולים רבים, מצאוהו - ריק מיושביו היהודים.
הניצולות - בנות צעירות, התהלכו בכפרן מוכות הלם ואחוזות פחד. הן השתכנו יחד באחד הבתים, קיימו "קומונה" ביניהן, בישלו לעצמן אוכל ממה שהצליחו להשיג. עם זאת חששו לחייהן ודאגו רבות לביטחונן הפיזי.

עם שובם של גברים ונערים בודדים מן המחנות אל כפרים סמוכים, מיהרו הבנות להתחתן עמם, ולו רק למען ביטחונן האישי ופתרון בעיית פרנסתן. בני ויבריף, בגלל היותם מעטים מאד, התידדו והידקו את קשריהן עם ניצולים מישובים סמוכים - סקרניצה, שאנדריף ועוד, וקיימו חיי חברה משותפים עמם. לא עבר זמן רב והם נוכחו שאין עתיד לקהילתם, על כן הם עזבו את כפר הולדתם, עברו לגור בעיר המחוז - חוסט, שם התגוררו עד אשר נפתחו שערי ברית המועצות, בשנות השבעים, ואז עלו כמעט כולם לישראל - ערש חלומם.

בהגיעם לישראל, הם שמחו לפגוש בה את הניצולים הרבים יחסית מישובים אחרים של מחוזות חוסט ו-טעטש שהגיעו לפניהם, להיעזר בהם ולבנות מחדש את עתידם. כדרכם של בני קרפטורוס, נקלטו אלה מהר בישראל, מצאו עבודה ועניין בכל אשר פנו.
מעניין וראויה לציון העובדה שישוב זה, למרות היותו קטן מאד, נידח ומוסתר בשיפולי הרים, נזכרים יושביו באי אלה ספרים, בין ה-"פרענומעראנטען" שחתמו ונתנו כסף מראש עבור הדפסות ספרי קודש, דבר המעיד על רוחם וטיבם של בני ישוב זה.

מחבר ספר זה שמח לפגוש לאחרונה שתי זקנות, מניצולי יישוב זה, "סושה" - שהתחתנה עם לייזר פוקס, מילידי שאנדריף, ו-"הינצי-הלנה" - שהתחתנה עם מושקוביץ' - יליד סקרניצה. מחבר ספר זה גבה עדות מהן ומבעליהן, לצורך כתיבת פרק הנצחה זה.
זקנות אלו שמחו על שנמצא גואל - כותב מעט דברים על ויבריף - יישובן הנשכח.

שתי שרידות בודדות מהישוב - ויבריף, עם בעליהן: -"סושה" פרידמן (פוקס ע"ש בעלה - לייזר משאנדריף. "הינצי-הלנה" איצקוביץ' (מושקוביץ' ע"ש בעלה מ-סקרניצה)
(היום, תשס"ז, שתיהן גרות ב-רחובות)

דיביווע

- באידיש, DUBOVE - בצ'כית וברותנית, DOMBO - בהונגרית.
עיירה בנפת טעטש, כ-50 ק"מ מחוסט. רוב אוכלוסייתה - רותנית.

במיפקד של שנת 1830 גרו בה 28 יהודים בתוך אוכלוסייה של 1286 נפש.
בשנת 1941 נמנו בה 240 משפחות יהודיות (כ- 1200 נפשות) מתוך אוכלוסייה כללית של כ-6000 נפש.

ראשוני היהודים בדיביווע הנזכרים במיפקד של 1830 הן המשפחות: -

אדלר, שטיינמץ , מילר ואברהם חיים. ממשיכיהם, על פי מסורת זקנים, היו האחים: ר' אברהם ברוך שטיינמיץ ור' משה אליעזר שטיינמיץ. הם היו בעלי בתים ורכוש, חסידי ר' מנחם מענדיל מקוסוב. "שאר היהודים היו נגררים אחרי עצותיהם בעניינים רוחניים".
לא ידוע מוצאן של ראשוני היהודים אשר התיישבו ב-דיבעווע, סיבת בואם והתיישבותם ביישוב זה. יש יסוד להניח שרובם באו מגליצייה, בודדים הגיעו מהונגריה, בעיקר מטרנסילבניה ומסלובקיה - שהיו חלק מן הממלכה האוסטרו-הונגרית.
אשר לסיבת בואם, מסתבר שענייני פרנסה גרמו לכך. היה זה אזור של יערות וציד, כמעט ריק מתושבים, אשר - בסוף המאה ה-18 וראשית המאה ה-19, נפתח להתיישבות. או אז, הגיעו אליו רותנים מגליצייה ומפודולייה, עמם באו גם יהודים שחיפשו אזורי מחייה טובים יותר מאלה שהיו להם בישובים שעזבו. ואמנם מצאו אותם אצל הברונים ההונגרים, בעלי האחוזות הגדולות. היהודים חכרו את ניהול האחוזות, את בתי המרזח ואת היערות, התפרנסו מהם והתבססו באזור כולו. בהמשך הזמן, יהודים אף קנו מידי הברונים את האחוזות לצמיתות.
ליהודים לא הייתה בעייה עם הרותנים, כי אלה, כמו הם עצמם, היו חדשים באזור זה, תלויים ברצונם הטוב של בעלי האחוזות, אצלם עבדו ומהם התפרנסו. היהודים פרו ורבו עד כי, כאמור, מנו בשנת 1941, 240 משפחות, קהילה גדולה יחסית.

שני בתי כנסת מצויים היו במרכז העיירה, בגדול שביניהם התפללו נוסח ויז'ניץ, כי רוב יהודי העיירה נמנו על חסידי ויז'ניץ. בניין חדש לבית הכנסת הגדול הוקם בשנות השלושים, בעת בו שימש הגביר ר' שלום פריד, בנו של ר' אליה פריד, ראש הקהל. הוא אף מימן את הוצאות הקמתו
של בית כנסת ויז'ניצאי זה.
בית הכנסת השני, הסמוך לו, שימש את חסידי "דולינה, סיגט וספינקא".
בשני בתי הכנסת נערכו תפילות קבועות ומסודרות, תוך הקפדה על נוסחאותיה של כל אחת מחסידיות אלו. כל יהודי העיירה השתייכו לאחת החסידיות הנ"ל.
העיירה החזיקה - דיין, הלוא הוא - ר' מנחם טבק, בנו של בעל "ערך שי" מסיגט.
נפטר בדיבעווע בשנות השלושים, קרוב לימי השואה.

בשנות השלושים של המאה ה-20 , עד ערב ימי החורבן והשואה, שנת תש"ד, מתבלטים בדיבעווע האישים והמשפחות הבאות:

ר' מנחם טבק, הדיין,	בנו של בעל "ערך שי" מסיגט, וחתנו - משה דוב קליין - ממונקאטש.
ר' אלתר אברהם זאב ויזל,	השוחט בעיירה, בן בנם של שוחטים במשפחתו. הוא שימש בקודש משך 49 שנים.
ר' יצחק אייזיק צבי פריד,	חתנו של הנ"ל, בן ר' שלום רוטטנר ופעסיל פריד מ-רעמיט.
ר' אליהו פריד, בנו של ר' אברהם ברוך (בוצי) פריד.	הוא היה גביר העיירה, בעל שדות ויערות, שימש "ראש הקהל" - שנים רבות. לאחר מותו עבר התפקיד של "ראש הקהל"לידי בנו - שלום פריד.
ר' שאול לייב פריד,	אחיו של ר' אליהו - הנ"ל.
ר' שלום פריד,	בנו של ר' אליהו. כאביו - המשיך גם הוא לשמש כראש הקהל *.

בעלי בתים, סוחרים ואנשי עסקים חשובים נוספים בדיבעווע, עד ערב ימי השואה, היו:-

מנדל ורצברגר,	בעל חנות לטכסטיל,
סנדר ברנר,	בעל חנות לברזל,
חיים זיידע ויזל,	בן השוחט הנ"ל, סוחר עצים ממולח, יחד עם שותפו: **ר' ברוך כץ,**
זלמן הערש ליבוביץ,	בעל חנות לתכשיטי זהב וכסף, שען במקצועו, תלמיד חכם, ממכובדי העיירה. ממשפחתו שרדו - בנו: זישא ליבוביץ ובתו פעסיל יוסקוביץ. שניהם גרים בירושלים, הם וילדיהם נמנים על חשובי חסידות גור.
זנוול כהן,	בעל חנות לכובעים, - חסיד סטמר יחידי ב-דיבעווע.
זאב-וולף מייזלש,	בעל חנות להלבשה, מחשובי הקהילה וממכובדיה בדיבעווע.
ישראל דוד טבק,	בעל חנות בדיבעווע, אב לארבע בנות, עדינות נפש, -אסתר, רבקה, צביה ומחיה, ובן אחד-אברהם. כל החמשה ששרדו את השואה, עלו לישראל ונותרו בתמימותם המופתית.
ישראל גוטמן,	חותנו של ר' ישראל דוד טבק הנ"ל, מראשיה וממכובדיה של העיירה,
חיים נח הופמן,	בעל בית מרזח ובעל תחנת דלק - היחידה בעיירה. מכובד ומוערך מאד בדיבעווע. כן היה גם אחיו - **בן ציון הופמן.**
ישראל ברקוביץ',	מחסידי ספינקא החשובים בדיבעווע,
משה אריה ליבוביץ',	תלמיד חכם, בן תורה גדול, מחשובי העיירה,
בן ציון גוטליב,	מנהיג תנועת המזרחי בדיבעווע, עלה לארץ ישראל לפני בוא ימי השואה, נפטר בישראל,
עזרא אדלר,	קצב העיירה, נאמן ומקובל על הציבור, אישיות מכובדת ומוערכת,
יוסף אדלר,	בעל חנות גדולה לתבואה, סוחר מצליח ועסקן מקובל בציבור היהודי. אשתו של ר' יוסף - מייטי, בת ר' יצחק אייזיק מאיר פוקס, ממשפחה מיוחסת ב-שאנדריף. נחשבה כאשת עסקים מוכשרת, מכובדת ומקובלת על הכל. (בהמשך - מסופר בפרוטרוט על תולדותיו הבלתי רגילים של ר' יוסף אדלר).

הרשימה הנ"ל, אינה אלא רשימה חלקית של אישים חשובים ונכבדים בדיבעווע. על אלה ניתן להוסיף כהנה וכהנה, אלא שאין לדברים סוף. העיירה דיביווע , על 250 בתי האב שבה, מלאה הייתה אנשים חשובים ובני תורה, כל אחד מהם ראוי שייכתב ספר עליו. במסגרת מצומצמת של ספרנו זה לא ניתן לכתוב על כולם. יבואו אחרים וישלימו את החסר. תודה מגיע לאותם ילידי העיירה שהקדישו מזמנם למסור לכותב שורות אלו מעט מן המרובה, על אישים ואירועים חשובים בעיירה זו.

ראוי שייאמר גם שדיבעווע שוכנת במרומי הרים ומשקיפה על הכפרים השוכנים במורדותיה ובשפלת נהר הטיסה, הזורם לו לאיטו במזרחה של קרפטורוס לכיוון מערב, לשפלתה הגדולה של הונגריה. נהר זה נשפך לתוך ה-דנובה בשקט, מבלי לספר דבר על קהילות יהודיות נפלאות שאת סודותיהן הוא שומר בקרבו.

על כל פנים, מדובר באזור שהיה מלא יהדות - "יידישקייט", שנמחק במחי יד אחת על ידי רשעים, אויבים וצוררים לבני העם היהודי. ישלם ה' להם כגמולם.

שלט - המצביע על הכניסה ל-דיביווע.

סיפורו המיוחד של ר' יוסף אדלר

בהיות מקרהו של ר' יוסף, מימי השואה ואילך, מיוחד מאד, מן הראוי שיסופר במפורט, כי ראוי האיש לכך. הנה סיפורו - מוקדש לזכרו הקדוש:

ר' יוסף אדלר, בימי הכיבוש הגרמני של הונגריה, בהיותו בעל אמצעים ובעל קשרים טובים עם הערלים בעיירה, הכין למשפחתו מזון לתקופה של שנה אחת, אצל אחד הערלים - ביער. חשוב חשב להיעזר בערל זה ובמזון שהכין, לעבור את הימים הקשים אשר נכונו לו ולמשפחתו.
כאשר הוחל באיסוף היהודים לבניין בית הכנסת, לקראת ריכוזם בגיטו טעטש, הז'נדרמריה ההונגרית הטילה על ר' יוסף את התפקיד הלא נעים, לאסוף את היהודים ולהביאם לבית הכנסת. ר' יוסף, עמד בפני דילמה לא פשוטה, למלא תפקיד זה, אשר איש לא ידע ולא שיער את מטרתו האמיתית, או להיעלם ולעבור עם משפחתו אל בית הערל ביער, אצלו הכין את מזונו לשנה שלמה.
ר' יוסף, התייעץ בנידון זה בביתו עם אשתו - מייטי, בנוכחות ילדיו, כאשר אף הם משתתפים בהתייעצות, מביעים דעות לכאן ולכאן. כמעט ואפשר לומר כי בן הזקונים, אייזיק מאיר בן ה-10, הכריע בדבר, באמרו בבכי, שהוא מבקש מהוריו ללכת עם כולם ועם חבריו המרובים מה-"חדר" - בו למד. הוא אינו רוצה להיפרד מהם ו-"לגור בביתו של גוי".
אך, לר' יוסף הייתה בעייה מצפונית חשובה יותר - אם ראוי לו לבגוד בכל אנשי הקהילה, למען הצלת עצמו ומשפחתו בלבד. מה יגידו קרוביו הרבים בעיירה ומה יגיד הציבור כולו על כך? על כן, הכריע - "ללכת עם כולם", כבקשת אייזיק מאיר - בן הזקונים החמוד.

ר' יוסף, הובא לאושוויץ/בירקנאו, יחד עם כל אנשי הגיטו של "טעטש", לשם הגיע בחג השבועות תש"ד, עם אשתו ועם ארבעת ילדיהם. האשה ושני ילדיה הקטנים - רבקה, בת ה-12, ואייזיק מאיר,בן ה-10, הופנו לתאי הגזים, נחנקו ונרצחו בו ביום. ואילו ר' יוסף אדלר, למרות גילו הגבוה יחסית, בן כחמישים שנה, ושני ילדיו הגדולים - מרדכי, בן ה-18, ו-מלכה/מלצ'י, בת ה-15 - הופנו למחנות הריכוז,לעבודה בשירות הגרמנים. הבת - מלכה/מלצ'י הופרדה מהאב ומהאח מרדכי, צורפה, עם שאר בנות העיירה, לטרנספורט של בנות, עמן נשלחה למחנות ריכוז של נשים, לעבודת הפרך הרגילה, המיוחדת לנשים.

ר' יוסף אדלר ובנו מרדכי, אחרי 3 שבועות של שהייה ב-בירקנאו, נשלחו ל-"דאכאו", משם הועברו למחנה "אלאך" שבקירבת דכאו. האב והבן הצליחו במחנה זה להישאר יחד, לעמוד בתלאות ובעבודת הפרך הקשה והנוראית, משך כשנה אחת, ולשרוד. בהתקרב החזית המערבית אליהם, הם הוצעדו במצעדי המוות המפורסמים, הגיעו עד לקירבת העיר - אוגסבורג, שם שוחררו, על ידי כוחות צבא אמריקאיים, בחודש מאי 1945, בימים האחרונים של המלחמה.

כשבועיים אחרי השיחרור, לאחר שר' יוסף אדלר ובנו מרדכי נחו, אספו כוחות והתחזקו מעט, הם עזבו את גרמניה, הגיעו לעיר "פילזן/PILSEN שבצ'כוסלובקיה, משם עברו לפראג, המשיכו לבודפשט, כל הנסיעות נעשו ברכבות, חינם אין כסף, כנהוג באותם ימים של אחרי

המלחמה, כאשר מיליונים של פליטים מילאו את הרכבות של כל אירופה, בחיפושיהם אחרי קרובים - בני משפחה, או שיבה מהמחנות לבתיהם של פעם.
ר' יוסף ובנו מרדכי נסעו אף הם כך, עזבו את בודפשט ברכבת, עד שהגיעו ל-דיבעווע, עיירת הולדתם ומקום מגורי הוריהם והורי הוריהם, דורות רבים - משך מאות בשנים.
בהגיעם לשם, הם נזדעזעו עד לעומק נשמתם, במצאם את העיירה ריקה כולה מיושביה היהודים, דבר שציפו לו, אך, לא יכלו לשער מציאות זו באמת. עיירה זו, על 240 משפחותיה היהודיות, הייתה, עד לפני כשנה אחת בלבד, ישוב יהודי גדול ותוסס - "רבתי עם", מלא חיים ופעילות, והנה - עתה היישוב דומם והלב זועק - "איכה ישבה בדד".
הערלים אשר התיישבו בבתים היהודיים הריקים, משך השנה שחלפה מאז הגירוש, עמדו נדהמים ומשתאים, כלא מאמינים, לראות יהודי חוזר חי, כאילו - "מעולם האמת". הם הרי ידעו שהיהודים גורשו להשמדה ולמוות, ולא ישובו עוד. אם קרה שיהודי כלשהו שרד, הרי זה מעורר דאגה,שיחות וניחושים לגבי שובם "חלילה" של עוד יהודים, העלולים לתבוע השבת נכסיהם. מוחלט היה אצל הערלים שלא להחזיר ליהודים נכס כלשהו שהיהודים הותירו אחריהם. יש לנוד להם, ותו לא !
ר' יוסף פנה בטבעיות לביתו הגדול שהיה שייך לו בעבר, מצא אותו מיושב על ידי זר ממוצא צ'כי. זר זה חש לא בנוח, ומסר לר' יוסף מחצית מהבית. עתה היה לו לר' יוסף ולבנו מרדכי לפחות מקום להניח בו את ראשם. לא עבר זמן רב והתחילו לשוב עוד יהודים בודדים ששרדו כמוהם ממחנות הריכוז. כל אלה התחברו יחד, עזרו זה לזה להתארגן מחדש בישובם ולפתור בעיות קיום יומיומיים.
ר' יוסף לא הסתפק בזאת, הוא חידש קשריו עם ערלים שהכירוהו וזכרו לו את חסדו עמם בעבר. רבים מהערלים היו חייבים לו כסף, עבור תבואות שקנו אצלו ערב ימי הגירוש. ערלים אלה, לא החזירו לו עתה את החובות, אך, הביאו לו מצרכי מזון מהמצוי בביתם, מן הסוג הידוע לערלים ככשרים ליהודים, כגון - דבש, חמאה, ביצים, פירות טריים ויבשים, קמחים למיניהם וכדומה.
לא עברו ימים רבים ולדיבעווע הגיעה שרידה נוספת, הלוא היא - בתו של ר' יוסף: - מלכה/מאלצ'ו, בת ה-15 , יחד עם "ברכה" - בת דודה של מייטי - אשתו של ר' יוסף לשעבר.
בינתיים הגיעו עוד יהודים בודדים לדיבעווע ולישובים סמוכים, ששרדו כמוהו, וחזרו ליישובם לחפש את "יום האתמול". הם פעלו יחד למען החייאת הקהילה היהודית ביישובם.
לקראת סוף שנת 1945 נמצאו כבר בדיבעווע כ-20 משפחות יהודיות, כולם - אוכלי כשר ושומרי שבת. הואיל ובתי הכנסת תפוסים היו על ידי השלטונות ולא הושבו להם, נערכו תפילות בבתים פרטיים.
ר' יוסף אדלר התחתן בשנייה, עם "ברכה" - בת דודה של אשתו הראשונה, ממנה נולדה להם בת - לה קראו בשם: פייגה-ציפורה, על שם האם של "ברכה". עם לידתה של זו מאשתו השנייה ועם הימצאות עמו שני ילדיו, מרדכי ומלכה, מאשתו הראשונה, שבה מעט שמחה לבית ופצעי העבר החלו להגליד. פייגה-ציפורה, כבת יחידה ל"ברכה"- אשתו השנייה של ר' יוסף, הייתה בת מוכשרת, תלמידה מצטיינת, סיימה תיכון וסמינר למורות, שימשה כמורה לאנגלית.

בהמשך הימים, ר' יוסף השיא את הבת - מלכה/מאלצ'י להבחור - חיים הערש מייזלש, ממשפחת אשתו. ואילו מרדכי - הבן, עם ניתוק קרפטורוס מ-צ'כוסלובקיה וסיפוחה לברית המועצות, עזב על דעת אביו, את דיבעווע, עבר לבודפשט - משם עבר עם ה-"בריחה" לאיטליה, ממנה הגיע, בתאריך 25/4/48, לארץ ישראל, להתגייסות מידית ל-צה"ל שזה עתה נולד.

ר' יוסף אדלר עצמו התבסס יפה בדיבעווע, תחילה עסק במסחר כאיש פרטי, בהמשך הזמן, כאשר השלטונות הקומוניסטיים ביטלו את המסחר הפרטי והקימו "קואופרטיבים" ממשלתיים, ר' יוסף שולב בהם, יחד עם בתו מלכה/מלצ'ו, התפרנסו לא רע, תוך הקפדה על חיי קהילה יהודיים למופת.

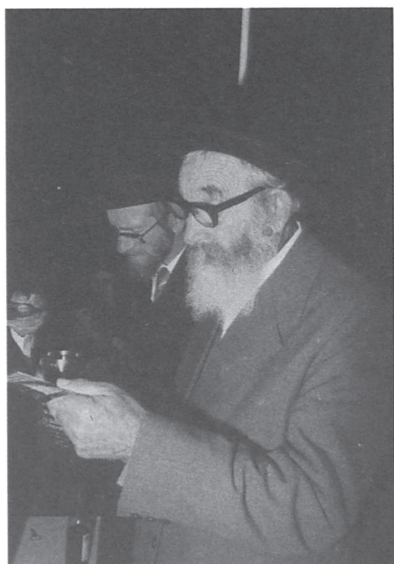
תקומת מדינת ישראל, כיבושיה והישגיה, כולל העלייה הגדולה אליה, ידועים היו לר' יוסף ולשאר אנשי הקהילה, למרות העלמת ידיעות על כך בעיתונות, לפי הוראת השלטונות. בעקבות זאת, הוא ובני משפחתו שאפו וקיוו להתאחד באחד הימים עם מרדכי ועם שאר בני המשפחה בישראל.
בחלוף הימים, ר' יוסף, בזכות קשריו הטובים עם השלטונות המקומיים, קיבל רשות לבקר בישראל, כתייר. אליה הגיע בימים המתוחים של ערב מלחמת ששת הימים, פגש בחיפה את בנו מרדכי, את אשתו -שושנה ואת שלוש בנותיהם - רחל, נורית וסיגלית. ר' יוסף היה מאושר עד אין קץ על שהוא זכה לכך. הוא התהלך בערי הארץ, כולל ירושלים, כהוזה וכחולם, לא מאמין לאשר עיניו רואות. עם זאת הוא התפלא מהרוגע ומבטחונם העצמי של יושבי הארץ באותם הימים, ערב מלחמת ששת הימים, כאשר המלחמה בשער, ומי יודע במה יסתיים כל זאת.
אחרי שלושת הימים הראשונים של אותה המלחמה, ונצחונותיה הדרמטיים, ר' יוסף נאלץ לשוב לברית המועצות כי מועד רשיונו תם. מחבר ספר זה, כקרוב משפחתו של ר' יוסף, שמח ללוותו לשדה התעופה נתב"ג, לקראת טיסתו חזרה לברית המועצות, כי בנו מרדכי היה מגוייס ועסוק מאד ב-צה"ל, בגלל מלחמת ששת הימים, ולא יכול היה להשתחרר לצורך זה. ר' יוסף עזב את הארץ,עם החלטה נחרצת בלב לשוב אליה, עם משפחתו, לגור בה את שארית חייו .
חלומו זה התגשם מהר, עם פתיחת שערי ברית המועצות בשנת 1970. ר' יוסף וכל בני משפחתו, עלו לישראל, התיישבו באיזור חיפה ור' יוסף הזקן כבר, רווה נחת מילדיו ומנכדיו.

זאת, עד שקרה לו אסון נורא. הוא נהרג בתאונת דרכים בכבישי הארץ, בגיל שמונים. יחד עמו נהרגה באותה תאונה בת הזקונים המוכשרת שלו מאשתו השנייה - פייגה-ציפורה, המורה לאנגלית גם בישראל, ב-"בית הספר הטכני של חיל האויר" בקריות. שניהם הובאו לקבורה באותו היום בחיפה, קבר ליד קבר.
אשתו "ברכה" - אישה אצילה ממשפחה מיוחסת, שאיבדה ביום אחד את בעלה ואת בתה היחידה, לא יכלה לשאת את שיברה. היא התדרדרה מהר בבריאותה , נפטרה סמוך לאסונה. חלום יפה ושבר נוראי בצידו.

תהא רשימה זו מצבת זיכרון לר' יוסף אדלר, חסיד ויז'ניץ, איש מוכשר, יקר ונאמן לקהלו ב-דיבעווע, מסור ודואג לעמו ולמשפחתו האהובה.
תהא הרשימה גם זיכרון לנשותיו של ר' יוסף - מייטי וברכה, שתיהן ממשפחת פוקס המיוחסת ב-שאנדריף, ולבתו היקרה - פייגה-ציפורה, שנקטפה באיבה.

ביהכ"נ הגדול בדיבעווע, נבנה בשנות השלושים, על ידי ר' שלום פריד ראש הקהל. ביהכ"נ עומד עד היום, משמש - בית תרבות עירוני.

ר' יוסף אדלר מברך בנישואי נכדתו

הבת - פייגה-ציפורה, האם - ברכה, ושני ילדיה של
פייגי-ציפורה: הבת - רבקה, הבן הקטן - צבי.

האם - ברכה, הכלה - שושנה עם בתה - נורית.

שלום פריד - בן ר' אליהו פריד, נכד ר' אברהם ברוך פריד.

מן הראוי שייאמרו וייכתבו גם מעט דברים על ר' שלום פריד, ראש הקהל של דיבעוועע. ר' שלום פריד, בזכות תכונותיו וכשרונותיו, נועד לגדולות, אולם הוא נקלע לאחת התקופות הקשות, עמהן קשה היה להתמודד. על כן יצא לו לנדוד מעט בחייו, הוא עזב באמצע מלחמת העולם השנייה, בשנת 1943, את דיביווע, התגורר בסטמר ובבודפשט, עם בתו "רוטשי". בעת כיבוש הונגריה על ידי הגרמנים עלה בידי שניהם להינצל מכף ידם הרשעה של הגרמנים ולשרוד.
אולם אשתו - **מינדל** - **וחמשת בניה**, שנותרו מאחור בסטמר, נלכדו על ידי הגרמנים, הועברו לאושוויץ/בירקנאו, שם אבדו כולם. בתום המלחמה, ר' שלום פריד נישא בשנית ל-שרה, בת דיביווע. הם התגוררו באמסטרדם ובוינה, שם גם נולדו להם הבן - צבי (הערשי) והבת - סוזן (שושנה?). הבן - הערשי גר עתה בתל אביב, נמנה שם על קהל מתפללי בית הכנסת של "חסידי סדיגורה". הבת - סוזן נישאה לרופא, גרים עתה (2005) באמסטרדם. ר' שלום פריד, בעת מגוריו ב-וינה, שימש בה ראש הקהל של הקהילה החרדית, הירבה לבקר בישראל, במיוחד - בחצרו של האדמו"ר מויז'ניץ בבני ברק, נידב מכספו להקמת "בית אבות" חרדי בבני ברק. עם פטירתו, בשנת השמונים לחייו, הובא למנוחות בבני ברק, נטמן בחלקת חסידי ויז'ניץ, ליד גדולי וחשובי חצר זו.

ר' שלום פריד נפטר בשנת תשד"מ, בבני ברק. שרה - אשתו השנייה של ר' שלום פריד - נפטרה בשנת תשס"ו2005/. הבת - רוטשי, מאשתו הראשונה של שלום פריד, ששרדה יחד עמו בבודפשט, נישאה להבחור שמואל פיינאקל, ממשפחה מיוחסת ומכובדת מאד מקהילת בודפשט. הם גרו רוב שנותיהם ב-ניו יורק, שם נולדו להם שתי בנות - ברברה (מינדל) ו-ליסה. הבנות גדלו ולמדו בעיר זו, נישאו והתיישבו בניו יורק. עם פטירת האב והבעל, ר' שמואל פיינאקל, רוטשי - נותרה באלמנותה, מתגוררת עתה, (תשס"ה2005/), בקירבת שתי בנותיה ב-קווינס שבניו-יורק.

בת דיביווע - לאה יעקובוביץ' מתחתנת עם בואה לישראל. בני דיביווע שמחים בשמחתה.

שרידות ששבו מן המחנות, ביניהן - ארבע בנותיו של ר' ישראל דוד טבק, הלוא הן: אסתר, מחיה, צביה ורבקה.

מצבתו של ר' שלום פריד, בחלקת חסידי ויז'ניץ, בבני ברק.

טערעסיף

(בצ'כית וברותנית - TERESVA, בהונגרית - TARACKOZ)

עיירה בנפת טעטש, סמוכה לה מאד, כמעט נוגעת בה, שוכנת על גדות נהר הטרסווה במקום שפכה לנהר הטיסה. תושביה - רותנים. במפקד משנת 1728 רשומים בה 2 יהודים, חוכרי האורנדה מאת הגרף יוסף בטטן שרוב אדמות הכפר היו בבעלותו.
במפקד שערכו הצ'כים בשנת 1930, מצויים בטרסיף 693 יהודים מתוך אוכלוסייה של 2712 נפשות. בשנת 1941, ימי שלטון ההונגרים, האוכלוסייה הכללית מנתה 3348 נפשות, במקביל גדל מספר היהודים בעיירה לכדי 800 נפשות.
הקהילה היהודית נוסדה כנראה בסוף המאה ה-18, או תחילת המאה ה-19. עם ייסודה נקבע מקום תפילה למניין קבוע, מקווה טהרה ובית עלמין. בית הכנסת הראשון של טערעסיף לא היה קיים כבר בדור האחרון. במקומו מצוי היה בית כנסת שנבנה מעץ בשנות השמונים של המאה ה-19, והוא היה בשימוש עד לשואה. לאחר מלחמת העולם הראשונה נבנה מאבן - בית מדרש שבו התפללו חסידי ויז'ניץ שהיוו רוב החסידים בעיירה. שאר החסידים בעיירה - חסידי ספינקא, סיגט, בעלז וקרעטשיניף התפללו בבית המדרש אשר בקצה השני של העיירה.
קהילת העיירה כפופה הייתה לרבנות קהילת טעטש הסמוכה. אולם, בשנת תרפ"ה/1925, קיבלה זו רב מיוחד לה, הלוא הוא - הגאון ר' יואל וועליטשקער-אשכנזי, יליד העיר "סטאניסלאב" שבגליציה. הוא התבלט בין רבני מרמרוש בבקיאותו הגדולה - בדיני גיטין ובדיני ממונות.
בשנת 1941, כאשר רוב יהודי טערעסיף גורשו לפולין, הסתתר ר' יואל ביערות. לאחר שנפסקו הגירושים חזר לטערעסיף והמשיך ברבנותו לקהילתו המצומקת.
בשנת תש"ד, ביום כ"ה באייר, גורש לאושוויץ, יחד עם כל אנשי קהילתו, ועלה על המוקד. מכל בני משפחתו נותרה בת אחת בלבד, שעלתה לירושלים.

בימי השלטון הצ'כוסלובקי, התפתחה טערעסיף ונהייתה מוקד כלכלי חשוב. זאת בזכות היותה יושבת על פרשת דרכים, צומת מסילת ברזל ושפך נהר ה-"טערעסוואו". בתוצאה מכך, היה בה מסחר פורח, במיוחד - ענף עץ משגשג, ממילא הייתה הפרנסה מצויה בה, יותר מברוב ישובי הסביבה. גילו זאת עניי הכפרים סביבה, מחזרי הפתחים, ופקדוה בקביעות אחת לשבוע. יהודי טערעסיף גילו רחבות לב כלפי אלה והפרישו להם "מעשר" מהכנסתם. חלק מיהודי טערעסיף עסקו בהשטת עצים על נהר ה-"טיסה" עד לתוך הונגריה. בעיירה הייתה גם מנסרת עצים שהייתה שייכת לר' גדליה שמשוביץ' מ-"בישטינה", העיירה הסמוכה. כל בעלי החנויות ורוב בעלי המלאכות בענפים שונים היו יהודים.

כאשר בני קהילת "שאנדריף" הסמוכה, הקימו בניין בית כנסת חדש ומפואר, בתחילת המאה העשרים, ואחד מצאצאיה בארה"ב נידב "ארון קודש" מהודר לבניין, חיפשו ומצאו ב-טערעסיף אמן יהודי, מומחה לחריטות עץ, והוא שחרט ועשה חזית עץ יפה לארון הקודש ולקיר המזרח כולו, עד כי עורר התפעלות על כל רואיה. חלק עיקרי מארון קודש זה שרד ועם חיסול קהילת שאנדריף, בתקופת השלטון הקומוניסטי, בשנות השישים, הועבר ארון

קודש זה לבית הכנסת הגדול בחוסט. שם הוא עומד עד היום הזה.
ראש הקהילה במרבית השנים היה ר' שלמה ויזל, בעל נכסים, קרקעות ויערות, חסיד סיגט ובעל מעשים טובים. חשובים אחרים בקהילה היו - ר' יחזקאל צימערמאן, חסיד, בעל בית מרזח גדול וסוחר במשקאות, חתנו - ר' צבי דאוידוביץ' וחתנו של זה - ר' פישל גוטסמן, חסיד בעלז ותלמיד חכם גדול. ר' משה הערשקוביץ', חסיד ספינקא, בעל נכסים ובעל בית חשוב, חתנו - ר' עזרא שטיינמיץ, בר אוריין ואף בעל השכלה כללית, אחיו - ר' משה לייב שטיינמיץ, תלמיד חכם ובעל תפילה מעולה. (שני האחרונים היו חסידי ויז'ניץ, כן גם ר' דוד שמעונוביץ' - בעל בית הארחה שליד תחנת הרכבת).

רבים מבני העיירה חתומים כ-"פרענומעראנטען" לספרים שנדפסו בין שתי מלחמות העולם. כן היו בני טערעסיף תורמים נדיבים ונכבדים מאד לקופות ר' מאיר בעל הנס שאת כספיה העבירו לחצרות הרביים בסיגט, משם לתמיכה בענייי ארץ ישראל.

שואת יהודי טערעסיף דומה לזו של שאר יהודי מרמרוש, קרפטורוס והונגריה. חלקם גורשו על ידי השלטונות ההונגרים, בקיץ 1941, לגליצייה, שם נרצחו בהמוניהם ורק בודדים מהם שרדו וחזרו. היהודים שנשארו ב-טערעסיף, מהגירוש של קיץ 1941, הועברו, באביב תש"ד, לגיטו "מאטעסאלקא", משם הובלו לאושוויץ/בירקנאו לאבדנם. צעירים מעטים מהם, , שולחו לעבודה במחנות ריכוז שונים, בהם מתו רובם מעבודות פרך ומרעב, ורק בודדים - שרדו.

למחרת השואה

מן הראוי שיסופר כאן נס תקומתה ותחייתה של קהילת טערעסיף אחרי השואה. על כך סיפרו אחדים מן העולים משם, במיוחד נגבתה עדות זו מן הזוג - משה לייב ליבוביץ' ז"ל ומרעייתו - חנה ליבוביץ, ילידי טערעסיף, אשר שבו לעיירתם עם שובם ממחנות הריכוז.

בתום המלחמה, עם השתחררותם של שרידים ממחנות הריכוז הגרמניים ובואם של ניצולים מפלוגות העבודה היהודיות אצל ההונגרים, אלה החלו, בדרך טבעית, לשוב לכפרים ולעיירות הולדתם, לחפש ולמצוא בהם שארי משפחה, מכרים או שכנים, ששרדו אף הם - כמוהם, ולטכס עמם עצה לגבי המשך דרכם. ראשוני השרידים הגיעו בחדשים - פברואר ומרץ 1945, כאשר המלחמה עוד נמשכה במלוא חריפותה. היו אלה הניצולים ממחנות הריכוז שבמערב פולין ששוחררו על ידי הצבא האדום כבר בחודש ינואר, או עריקים מפלוגות העבודה שניצלו את המהומה בעת נסיגתם המבוהלת של ההונגרים והגרמנים מאוקראינה לכיוון מערב. שרידים אלה ידעו כבר את אשר קרה להוריהם ולבני משפחותיהם שנה אחת קודם, כאשר גורשו מבתיהם לאושוויץ/בירקנאו. עם זאת קיוו למצוא בישובי הולדתם בודדים שניצלו, להתאחד עמהם ולהחיות את קהילותיהם.
ואמנם, ככל שהמלחמה התקרבה לסיומה הטוב, הגיעו שרידים, טיפין טיפין, אלה התלקטו יחד, הסדירו לעצמם מגורים כלשהם, אף הקימו מטבח ציבורי משותף, והחיו בזאת את קהילתם המתה.

בעלים שאיבדו את נשותיהם ואת ילדיהם ב-אושוויץ נישאו לבנות צעירות, בהפרשי גיל גדולים, כדי להקים מחדש קן משפחתי לעצמם ולבנות - שהיו בודדות מאד, ללא אמצעי קיום וחסרות בטחון פיזי.

חלפה כחצי שנה מאז תום המלחמה, וקהילת טערעסיף מנתה כ-30 משפחות, קרוב למאה נפשות, מתוך כ-800 נפשות שמנתה קהילת טערעסיף בעבר, לפני המלחמה.
לכל אנשי הקהילה ברור היה כי עליהם להשיב את העטרה ליושנה. הם חשו, בדרך טבעית, שעליהם לשוב לאורח חיים יהודי, כמנהג אבותיהם. לא קל היה להם לעשות כן, כי הם היו עתה נתונים לשלטון הקומוניסטי נוסח סטאלין, שאסר עליהם כל זאת.
אך, אין דבר העומד בפני הרצון. קהילת טערעסיף המצומקת הצליחה ליצור קשרים עם שוחטים בישובים אחרים - "סולוטבינה" ו-טיאצ'ובו" הסמוכה, הוסכם עמהם שיפקדו את ישובם בהסתר מהשלטונות, ישחטו עבורם עופות, לעתים אף עגלת בקר, ויספקו בתמורה מועטת את צרכי הבשר שלהם. נשים נסעו בהסתר ובמסירות נפש למקוואות בישובים אחרים.
קשה יותר הייתה הבעייה של שמירת שבת, כי השלטונות סגרו את בתי הכנסת בעיירה, אסרו על קיום תפילות ולא ויתרו על עבודת היהודים בשבת. בצהרי יום השבת, נסתיימה שבוע העבודה הרשמי, או אז, נהגו יהודי טערעסיף - להחליף את בגדיהם בצוהרי היום לבגדי שבת, להתכנס, בשעות אחרי הצהריים, באחד הבתים הפרטיים לתפילה ולארוחת שבת משותפת, כולל עריכת קידוש ושירת "זמירות שבת".

כך, ובכל דרך אפשרית אחרת, שמרו שרידים אלה על גחלת יהדותם, עד אשר זכו, אחרי כעשרים שנות חיים תחת השלטון הקומוניסטי, לפתיחת שערי בריה"מ. או אז, כולם יצאו לישראל, בודדים גם לארה"ב, ושבו בגלוי ליהדותם.

מן הראוי להוסיף גם כי בעלי עדות זו, ר' משה לייב וחנה ליבוביץ', עלו לישראל, בשנת תשכ"ז/1967, יחד עם שלוש בנותיהם - רגינה, ברוריה ושרה - , התישבו וגרו בירושלים בדירה קטנה - אותה רכשו בעיקר מחסכונותיהם הפרטיים, מרוצים מאד ממצבם.
ר' משה לייב נהג לבקר בקביעות בשבתות ובחגים, בכותל המערבי, אף שימש שם גבאי לאחד המניינים הקבועים שליד הכותל המערבי. משפחה זו שמחה על כל רגע שזכו לחיות בארץ ישראל. ר' משה לייב נפטר ביום שלישי, כ"ט בתשרי תשס"ו, ונטמן בעפרה של ירושלים, כמנהגה של ירושלים, בלילה - אור לראש חודש חשוון.
(תהא רשימה זו מוקדשת לזכרו).

ראוי להוסיף שאחותו של משה לייב, חייצ'ו, נישאה, אחרי מלחמת העולם השנייה, להבחור המצויין - שמואל הילמן-יעקובוביץ' ממשפחת כוהנים מיוחסת של שאנדריף. לאחר נישואיהם, היגרו לארה"ב, ותקעו יתד ב-לוס אנג'לס, משם הם שומרים על קשר חי ומתמיד עם מדינת ישראל. כמו משה לייב וחנה, כך גם הם נסעו מארה"ב לעיירות הולדתם - טערעסיף ושאנדריף, בליווי כותב שורות אלו, להעיף מבט אחרון על ערש הולדתם, בטרם זו תאבד מזכרונם לנצח.

ראוי שיסופר גם גורלה המיוחד של אחת המשפחות הנכבדות ביותר ב-טערעסיף, הלוא היא משפחת ר' מענדיל פריד, בנו של ר' דוד פריד מ-קושיצה, נכדו של ר' אברהם ברוך (בוצי) פריד מן המשפחות המיוחסות של דיביווע, המרוחקת כ- 10 ק"מ בלבד מטערעסיף.

והרי סיפורה של משפחה זו:-

ר' מענדיל פריד עזב בשנות השלושים את עיירתו - טערעסיף ונסע, דרך בריסל, ליוהניסבורג שבדרום אפריקה. זאת הוא עשה בזכות אחד מחבריו שהיגר לשם והצליח במעשיו. לזאת קיווה גם מענדיל, על רקע עסקי הפרנסה הקשים בטערעסיף.
היה זה צעד נועז מצד מענדיל, להרחיק כל כך, לנסות להתבסס בארץ חדשה, שונה מאד ממקום לידתו ומגוריו עד כה. מענדיל נסע לשם לבד, מאחוריו השאיר את אשתו - הנדל ואת שלוש בנותיו - טויבי, אטיו ו-ריטה. לאלה הוא שלח כסף מרווחיו הראשונים בעולם החדש.

כעבור זמן מועט, כאשר מענדיל ראה כי טוב, הוציא מענדיל לדרום אפריקה גם את אשתו - הענדיל וגם את בתו הצעירה - ריטה. שתי בנותיו האחרות, טויבי ואטיו, הבכירות יותר, הושארו בינתיים בביתם, הסתדרו יפה באופן עצמאי, אולם, מאוחר יותר, נקלעו לימי השואה ועברו עליהם ימים קשים ביותר.
במשפחה הענפה בדיבעווע, שנותרה מאחור, שמחו שלפחות מענדיל, אשתו ובתו הצעירה - ריטה, ניצלו מן השואה, והם יכלו לעזור כלכלית לשתי הבנות הבכירות, ששרדו אף הן.
מענדיל, בהמשך הזמן, עזב את יוהניסבורג ועבר לגור ב-מומבסה שבקנייה. שם הצליח יפה, מהבחינה הכלכלית, אך, אסון פקדו עם מות אשתו - הענדיל, ממחלה. היא הובאה לקבורה בניירובי, בבית הקברות היהודי המצוי שם, אף מצבה הוקמה על קברה.

עם תקומתה של מדינת ישראל, מענדיל, עם בתו - ריטה, הגיע לתל אביב, התאחד עם שתי בנותיו הבכירות, ועם שני אחיו - חיים פריד בבני ברק ובלה פריד, מתושבי רחוב שיינקין בתל אביב. מענדיל הספיק עוד להשיא את שתי בנותיו כראוי וקיווה למעט אושר בחייו. אולם, השנים וקשיי החיים עשו את שלהם, ומענדיל נפטר, בגיל צעיר יחסית ונטמן בעפרה של ארץ ישראל. לצער כולם, גם בתו הבכורה - טויבי נפטרה בגיל צעיר יחסי, ונשארו רק שתי הבנות - אטיו וריטה עם משפחותיהן היפות והמכובדות ביותר.

השנים חלפו, מדינת ישראל פרחה ושגשגה, אך, אויביה לא רצו להשלים עמה. המדינה ותושביה נלחמו באופן מתמיד למען קיומה. במלחמות אלו שילמה גם ריטה - הבת הצעירה, את חלקה הכבד ביותר. בנה היחיד של ריטה ושל בעלה ארתור טייכלר, דני טייכלר, נפל במלחמת סיני.
וכאילו לא די בכך, איבדו ארתור וריטה גם את אחד מנכדיהם, דני כהן, חניך ישיבות ההסדר, על מזבח המאבק הבטחוני המתמיד של המדינה. דני כהן נפל בחברון, עת עמד על משמרתו הבטחוני והגן על עמו וארצו בארץ ישראל.

יהא זכרם של שני הצעירים - **דני טייכלר** ו**דני כהן** - שמורים לעד.

אטיו פריד (משמאל) ובת דודתה - מייטי פוקס -
מתקופת עבודתן יחד בפרשוב שבסלובקיה בשנת 1937

משה לייב ליבוביץ' ורעייתו - חנה, יחד עם
מדריך הקבוצה, כותב ספר זה, מבקרים
ב-טערעסיף, בשנת 1994, מצולמים באונגוור, על
רקע ביהכ"נ הגדול.

שמואל וחייצ'ו הילמן בביקור שורשים בכפרי
הולדתם - טערעסיף ושאנדריף.

שוחטי חוסט האחרונים

לסיפור שובם והשתלבותם של שוחטים בקהילתה המחודשת
של חוסט, למחרת השואה בשנת תש"ה.

נרשם מפי שיינדיל טראוב, ילידת שאנדריף, בת לר' יוסף מרדכי יעקובוביץ', מנכבדי קהילת שאנדריף, שופט הכפר בשנות השלטון של צ'כוסלובקיה - ולאם, אשת חיל - רבקה, למשפחת רוזנברג/פרידמן, מהעיירה קושניצה הסמוכה לחוסט.
שיינדיל שרדה במחנה הריכוז "בראנאו" שעל יד בידגושץ-ברומברג. עם שחרור המחנה על ידי הצבא האדום בינואר 1945, היא שבה עם קבוצה של 21 בנות לכפר הולדתה. אלו השתקמו, בכוחות עצמן, בכפרן והחיו מקצת מתפארת קהילתן. כאשר אחדים התחתנו ועזבו את הכפר, עברה שיינדיל, יחד עם שאר הבנות, לגור בחוסט, עיר המחוז, בה תקעו יתד ופיתחו חיים יהודיים תקינים. זאת עד שנפתחו שערי בריה"מ ומשפחת שיינדיל עלתה לישראל. עתה (תשס"ה/2005) - היא תושבת בבאר שבע.

בשוב השרידים ממחנות הריכוז לבנותיה - כפריה של חוסט, פנו אלה בטבעיות אל כפרי הולדתם, מקום מגורי הוריהם שהושמדו. הם ניסו לקבל חזרה את בתי המגורים של הוריהם, וכן את הרכוש והנחלות שלהם. רצונם היה - להשתקם מחדש ביישובי הולדתם, להחיות את קהילות כפריהם ולהשיב להן מקצת מתפארתם היהודית בעבר.
אולם, בתי הוריהם לא הושבו להם, לא כל שכן הרכוש והנחלות, אלה תפוסים היו על ידי ערלים מקומיים שזכו בהם, תחילה על ידי השלטונות הנאציים של ההונגרים, מאוחר יותר על ידי שלטונות הכיבוש הקומוניסטיים.
לאחר מאבקים מרים, מלוות לחצים, תחנונים ובכיות, הושבו לשרידים בתים אחדים, או חדרים בודדים מתוך בתי הוריהם. או אז נוצר מצב מוזר, על פיו - הערל ישב וגר כמלך בחלק המרכזי והמובחר של הבית ואילו השריד - היורש החוקי ובעל הבית האמיתי של הנכס - נאלץ היה להצטמצם בחדר אחורי מבית הוריו של פעם, תוך תחושה קשה שבסופו של הדבר עלול הוא להיות מסולק גם משם.
מצב זה לא מנע מהשרידים, רוב רובם - אנשים צעירים, בשנות העשרים לחייהם, לנסות ולשקם את קהילתם היהודית. קהילות כפריות, שכל אחת מנתה בעבר 80-90 משפחות, 400-500 נפש, מורכבת הייתה עתה מעשרה עד עשרים בודדים בלבד. ממילא, נתקלו אלה בקשיים בעת ניסיונם לבנות מחדש חיים יהודיים של ממש.
בדידות גדולה ועצבות עמוקה אפפה את חייהם.

לא חלפו אלא שנתיים-שלוש, לפעמים מעט יותר, והשרידים, ברוב ייאושם, עזבו את כפריהם, את בתי הוריהם ואת נחלותיהם, ועברו לגור בעיר המחוז חוסט - שם התרכזה עתה קהילה יהודית גדולה יחסית, בעיקר של בני הכפרים.
כמובן שגם חוסט - עיר ואם זו, אשר מנתה לפני בוא ימי השואה כששת אלפים נפשות יהודיות, מעוטרת רבנים ודיינים, גדולי תורה, נגידים ומנהיגים מסורים לקהילתם - נראתה עתה עלובה מאד, כי מעטים מאד מבניה שרדו, ואלה רובם לא שבו אליה, לא רצו לראות את עירם ריקה מיהודיה. אף רבה האחרון של העיר - הגאון ר' יהושע גרינוולד ששרד כנכה "הולך ונשען על מקלו", כדבריו בקונטרס "עין דמעה", אף הוא לא חזר לעירו, אלא נשאר

תקוע בבודפשט - שם צורף לבית הדין לענייני עגונות, זוכה לכבוד גדול, מוקף הערצה מכל עבריו.
למרות מצב זה, קמה קהילת חוסט לתחייה, בעיקר בזכות בני הכפרים - בנותיה של העיר. אלה, לאחר שעזבו את כפריהם, התיישבו בחוסט עד שנמצאו בעיר כמאתיים משפחות יהודיות.
תושבים אלה, לאחר כל מה שעבר עליהן, חשו כמשפחה אחת גדולה, עזרו זה לזה להיקלט בעיר, פיתחו חיים קהילתיים בה, התחתנו ביניהם והביאו תינוקות ראשונים לעולם.
יחד פעלו להנחת יסודות חדשים לקהילתם.

בין המתיישבים בחוסט לא נמצאה אף אישיות רבנית אחת שתעמוד בראש הקהילה ותדאג להדרכת יושביה החדשים. אולם, נמצאו שוחטים אחדים מכפרי הסביבה שהעמידו את עצמם לרשות יושבי חוסט, שחטו עבורם, ועבור יושבי כפרים שונים, עופות ובהמות דקות. שוחטים אלה, תלמידי חכמים צעירים, למדו הלכות שחיטה ממש בתוך ימי המלחמה, בעת שלטון ההונגרים, כדי למלא את מקומם של השוחטים המבוגרים יותר שגויסו על ידי ההונגרים לגדודי העבודה הכפייתיים (MUNKA SZAZOD) בשנות המלחמה. שוחטים אלה התיישבו בעיר, דאגו לא רק לצורכי הבשר של השרידים, אלא שימשו להם גם מעין רבנים - משגיחים ומדריכים שטיפלו בכל צורכיהם הדתיים של בני חוסט החדשים.

השוחט הראשון שמילא תפקיד זה בעיר אחרי השואה היה ר' שלמה איציק איצקוביץ מהכפר "קאלין" שעל יד דיבעווע במחוז טעטש. בתחילה הוא שימש כשוחט בכפר הולדתו - קאלין. אולם, כאשר מספר היהודים בכפר זה נתמעט מאד, הוא התיישב בכפר "קאשעלי" הסמוך לחוסט, משם הוא עבר, כעבור זמן לא רב, לחוסט עצמה ושימש בה כשוחט קבוע לעיר ולסביבתה. את תפקידו מילא בהתנדבות, ללא משכורת כלל, אבל כל הנזקקים לו שילמו לו בעין יפה, כמידת יכולתם, על פי רוב בתוצרת חקלאית מקומית. סיפרה על כך הצדקת - צינה יעקובוביץ' תושבת הכפר "סינעווער" - כפר נידח בהרי הקרפטים - שעלתה ארצה בשנות התשעים, עתה - תושבת חדרה:
"אחת לשבועיים נהגתי לשלוח את בתי מ-"סינעווער" אל השוחט בחוסט, מרחק של כ-60 ק"מ, עמוסת שני סלים, אחד - בו שני עופות לשחיטה, והשני - גדוש תוצרת חקלאית, מתנה לשוחט, תמורה לעבודתו. גם שכני בכפר זה, ומכרי מכפרים אחרים בסביבה, נהגו כך. כך התנהלו ענייני השחיטה של יושבי חוסט ובנותיה.

צינה - האלמנה, בת דודה של שיינדיל, לאחר עלייתה לישראל. גרה בחדרה, זקנה וחולה, אך, אין לה טענות לאיש.

אודים מוצלים אלה, אשר שהו במחנות ריכוז זה שנה ויותר, ונאלצו שם, מחמת כורח התנאים, להתגעל בטריפות, התנערו מאלה מיד עם שובם. הם הגעילו והכשירו את כלי הבישול שלהם, התקינו בבתיהם מטבחים כשרים, שבו בטבעיות לאורח חיים יהודי ולשולחן טהור. על כך הקפידו גם בימי שלטון הקומוניסטים, כאשר כל דבר יהודי נאסר וסכנת מאסר צפוי היה למי שנתפס בכגון אלה. הם המשיכו לשמור על יהדותם, כולל ברית מילה, כשרות, דיני טהרה, שמירת שבת ותפילות בציבור, על אף הסכנות שכרוכות היו בכך, כולל העונש הקשה מכל - אבדן מקום עבודתם, ברגע שנתפסו עוברים על הוראות השלטון בנושאים אלה.
מספר על כך רופא הילדים - ד"ר מוטי לנדסמן מילידי העיירה "דרהיב" אחרי המלחמה, שעלה ארצה בשנות השמונים ומשמש היום רופא בבי"ח "עזר מציון" בבני ברק:

"בית הכנסת הגדול של דרהיב הוחרם על ידי השלטונות הקומוניסטיים ושימש את צורכיהם, משום כך נערכו התפילות בהסתר באחד מבתי המגורים של היהודים. שוחט מחוסט פקד את דרהיב בקביעות כל שבוע ושימש את צורכי השחיטה שלהם. כל יהודי דרהיב שמרו והקפידו על שמירת שבת וכשרות. זאת, בין השאר, בזכותו של ר' אברהם גרינפלד, תלמיד חכם שהקרין סמכות דתית טבעית, בעל השפעה גדולה על שרידי הישוב בדרהיב.
איש יקר וחשוב זה עלה ארצה בשנות השבעים, התיישב בחיפה על הכרמל, היווה אחד מיקיריה הנכבדים של קהילת "אחוזה" בהנהגת הרב בנדיקט זצ"ל.

בעייה מיוחדת וקשה עמדה בפני יהודי חוסט בנושא ה-מקווה, לאחר שזו הוחרמה על ידי השלטונות הנאציים של ההונגרים, מאוחר יותר על ידי השלטונות הקומוניסטיים, לטובת כלל תושביה של העיר. שלטונות אלה הפכו את המקווה המשוכללת של חוסט לבית מרחץ כללי לכל תושבי העיר, תוך התקנת שינויים בה, כך שזו לא יכלה לשמש עוד כמקווה כשרה. מה עשו אנשי הקהילה ? בביתו של אחד היהודים, זליג שמו, שמוצאו מהכפר "קאשעלי" ואשר ישב עתה בחוסט וביתו עמד סמוך לנחל "חוסטיצה", חפרו בור מחובר אל הנחל באחד מחדרי הבית, התקינו בבור זה חימום פרימיטיבי, והוא שימש כ-מקווה כשרה לכל דבר לנשות הקהילה בחוסט וגם לנשים מהכפרים סביבה. נשים באו ממרחקים לטבול במקווה זו, תוך הבאת תמורה של ירקות ופירות ליהודי זה שהעמיד את ביתו לצורך המקווה. השוחטים השגיחו על כשרותה של המקווה. הם, או נשותיהם, הדריכו את נשות הקהילה בכל דיני הטהרה והטבילה, כחובה טבעית ומובנת מאליה, שקיבלו על עצמם להקפיד עליה, מיד עם שובם ממחנות הריכוז.
בימי ששי נהגו גם הגברים להשתמש במקווה, תוך התגנבות אישית לביתו של היהודי - בעל המקווה, כדי שלא יתגלו על ידי השלטונות והשכנים הנוצריים.

עם עזיבתו של השוחט ר' שלמה איצקוביץ את חוסט, בעקבות עלייתו לישראל, בשנת תשט"ו/1966, נתקבלו בחוסט שני שוחטים, גיסים זה לזה, הלוא הם ר' יעקב אינדיק מהעיירה "דיבעווע" ור' משה דוד מהכפר "איגלה".
שני שוחטים אלה הסדירו ביניהם את ענייני השחיטה כך - שאחד מהם שימש בעיקר את צורכי השחיטה של בני העיר, ואילו השני - סבב בכפרים וענה על צורכי השחיטה של הכפריים. לפעמים התחלפו זה בזה. שניהם ראו את עצמם מחויבים לדאוג לצורכי השחיטה

של כל בני הכפרים, ביקרו אצלם בדרך כלל אחת לשבוע ושחטו להם עופות, לפעמים גם בהמה דקה, כולל ביצוע מעשי הניקור. מועד בואו של השוחט לכפר היה נמסר מפה לאוזן, עד שכולם ידעו על כך, פרט לשכניהם הנוצריים ופקידי השלטון, מהם נזהרו.

והנה קרה דבר, אחד משני שוחטים אלה, ר' יעקב אינדיק, חלה, נפטר ונקבר בבית החיים של אונגוור. השוחט השני, ר' משה דוד, גיסו של הראשון, עלה ארצה בשנות השבעים, עם ששת ילדיו - ארבע בנות ושני בנים. נפטר ונטמן בבני ברק.

או אז נתקבל במקומו שוחט אחר לחוסט, הלוא הוא - ר' הערשל גוטמן, מדיבעווע, יליד הכפר דיליף/DULOVO, הסמוך לבישטינה - מקום פעולתו ומנוחתו של ר' מרדכי מנדבורנה ובני משפחתו.
ר' הערשל גוטמן שימש כשוחט בחוסט שנים מעטות בלבד. כאשר נפתחו במקצת השערים ליציאה מבריה"מ, עלה אף הוא לישראל עם ילדיו. בעקבות זאת תושבי קהילת חוסט נבוכו, נשארו בלי שוחט.

עתה דרך כוכבו של ר' ברוך מנחם - מענדיל ינקוביץ', יליד "איגלה/UGLYA" שליד בושטינה. ר' מענדיל (כך כינוהו) למד בישיבות שונות, בשנות השלושים. באחת מהן נתפס לציונות, שהה כשנה אחת בהכשרה חקלאית של תנועת "תורה ועבודה". בימי הכיבוש של ההונגרים, כאשר הישיבות נסגרו, הוא למד חייטות בעיר מונקאטש. תוך כדי לימודי חייטות אלה, הוא גויס על ידי השלטונות ההונגרים לגדודי עבודה היהודיים בצבא הונגריה (MUNKA SZAZAD).
שלוש שנים שרת ר' מענדיל בגדודים אלה, ראה את חבריו מתים על ידו מעבודות פרך ומרעב, מועלים על מוקשים, או נרצחים סתם על ידי הסרדיוטים ההונגרים. הוא עצמו, דרך נסים ופלאות, עמד בכל אלה.
כאשר המלחמה קרבה לסיומה, וההונגרים, יחד עם הגרמנים, החלו בנסיגתם הבהולה מאוקראינה, לקחו אלה עמם גם גדודים יהודיים אלה, רתמו אותם לעגלות, במקום הסוסים שחסרו להם, לסחוב את ציודם ומטלטליהם חזרה להונגריה. כאשר גדודו של ר' מענדיל עבר את אזור קרפטורוס, לא רחוק מ"איגלה" - כפר הולדתו של זה, ברח ר' מענדיל מגדודו, התחבא שבועות מספר ביערות, עד אשר הגיע לשם הצבא האדום ושחרר את האזור כולו.
ר' מענדיל חזר לכפר הולדתו והנה שוד ושבר. את כפרו ואת האזור כולו, מצא ריקים מכל תושביו היהודים, כי אלה גורשו והובלו חצי שנה קודם למחנות ההשמדה של אושוויץ-בירקנאו.
ר' מענדיל התהלך בודד בכפרו, בוכה ומקונן על מה שעוללו למשפחתו ולכל בני עמו.
בהתקרב המלחמה לסיומה, החלו להגיע שרידים ממחנות הריכוז של פולין ושלזיה, "אחד מעיר ושנים ממשפחה". לאיגלה זו, אשר חיו בה בעבר מעל 600 יהודים, שבו עתה כשלושים נפש בלבד. מעטים אלה, למרות מספרם הקטן, החלו להסדיר את חייהם, הקימו מטבח ציבורי כשר, מבוסס על חלב וירקות בלבד, כי טרם נמצא שוחט באזור זה כולו למען הספקת צרכי הבשר שלהם....
עם סיום המלחמה שבו שרידים גם לכפרים אחרים של סביבה זו, מהם מצא ר' מענדיל בת זוג לעצמו, הלא היא הנערה - מיכל איינהורן מהכפר "וילחוביץ" - כפר אשר בו שימש בצעירותו כרב הישוב - האדמו"ר מ-ויז'ניץ, ר' חיים מאיר זצ"ל ר' מענדיל, בשמעו שקהילת חוסט מחפשת שוחט, הציע הוא את עצמו לתפקיד זה. אך, הואיל והוא לא הוסמך מעולם

למלאכת קודש זו, עבר הוא בשנת תש"ל/1970 לאוקראינה, לעיר - חמלניצקיה (PROSKUROV), השתלם שם אצל שוחט מקומי וקיבל הסמכה (הורמנה) ממנו לשמש כמוהל וכשוחט לעופות ולבהמות דקות, כולל ידיעה בניקור.
ראשי קהילת חוסט שמחו לקבלו כשוחט בעירם, ואז עבר ר' מענדיל לגור שם וענה על צרכי השחיטה של קהילת חוסט ואף של קהילות כפריות - בנותיה של חוסט.
בעיר זו מתה עליו אשתו ונקברה בבית החיים של חוסט.
ר' מענדיל זה הוא הוא - השוחט האחרון של חוסט.

כעבור שנים מעטות, נפתחו שערי היציאה מבריה"מ לרווחה, ורוב רובם של יהודי חוסט עזבו את עירם ואת ארץ הולדתם ועלו לישראל. ראה זאת ר' מענדיל ואמר:-

"אף אני ומשפחתי נעלה לישראל - שאיפת חיינו, אולם, לא נעשה זאת כל עוד יש יהודים בחוסט הנזקקים למוהל, לשוחט ולבשר כשר. משפחתי תהיה האחרונה שתעזוב את חוסט"

זאת אמר וכך עשה. העיר חוסט נתרוקנה מיהודיה, כך גם בנותיה-כפריה סביב, לא היה עוד צורך בו ובשחיטתו. או אז, קם ר' מענדיל, אסף מניין אנשים מכפרי המחוז וערך תפילה מנחה אחרונה ומרגשת בבית הכנסת של חוסט, בו התפללו בעבר רבנים מפורסמים, כמו המהר"ם שיק ור' משה גרינוולד - בעל "ערוגת הבושם". השוחט ר' מענדיל נפרד בדמעות מ-"בית מקדש מעט" זה, לקח את כל בני משפחתו עמו, כולל את צינה יעקובוביץ' - המחותנת שלו, את בנו- ואת כלתו - מלכה, בתה של צינה, ועלה לישראל - אליה הגיע בשנת תשנ"א/1991.
עם בואו לישראל, ר' מענדיל התיישב בבית שמש וגר בבית בנו צבי ינקוביץ וכלתו - מלכה שכיבדה אותו מאד. מאושר היה לגור עמם ועם נכדיו שמקצתם נולדו כבר בישראל. בכל שעה פנויה טייל ר' מענדיל בחוצות ירושלים כחולם בהקיץ, לא ידע את נפשו מרוב אושר ושמחה.

בהגיע ערב חג העצמאות, ר' מענדיל מצא את דרכו לתפילה בבית הכנסת הגדול בירושלים, לשם הוא הגיע לבוש קפטן חסידי, כולו נרגש מהמעמד שזכה לו. הנאה מיוחדת הייתה לו לר' מענדיל מתפילת ההלל שנאמרה בערב על ידי החזן ר' נפתלי הערשטיק ומקהלתו, אשר בסיומה ר' מענדיל השמיע בקול נמוך, כמבוייש, ברכת "שהחיינו". בסיום התפילה הצטרף בהתלהבות לשירת הקהל של "שיר המעלות בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים" - במנגינת "התקווה".

כותב שורות אלו שליווה את ר' מענדיל באותו ערב גדול, שמח להזמין אותו ואת בני משפחתו לכיבוד חגיגי בביתו, לצלמו כמזכרת לכל הנוכחים.
לאחר תקופה קצרה של מגורים בבית שמש, ר' מענדיל התחתן בזווג שני עם עולה חדשה מאוקראינה שגרה באזור רחביה בירושלים. הוא הצטרף למתפללי ביהכ"נ "אוהל יוסף" שברחוב "האר"י - בירושלים, אלה קרבוהו מאד ונהגו בו כבוד רב, מבלי לדעת את עברו, סבלו ומסירותו לכל דבר שבקדושה. אולם, הזיקנה קפצה מהר על ר' מענדיל, תוצאה מסבלו הרב במלחמה, בריאותו נתדרדרה והוא נפטר בשנת תשס"ב, ונטמן בהר המנוחות - בעפרה של ירושלים.

עם עלייתם של אחרוני השרידים מקהילת חוסט, בשנות השמונים והתשעים של המאה הקודמת,באה לקיצה קיומה של אחת הקהילות היפות, מהמפוארות ומהנכבדות שבכל מלכות אוסטרו-הונגריה. קהילת חוסט זו היוותה כתר ליהדותה הנפלאה של קרפטורוס.
היום, שנת תשס"ז, לא נותרו בעיר זו, אלא - בית הכנסת המרכזי - "די שול", ההולך ונהרס מעצמו וביזמת השלטונות האוקראיניים, שעינם צרה בעצם קיומו הפיזי.
עוד נותר בעיר בית הקברות, ובו קברי צדיקים וקדושים, כולל - קברו של מהר"ם שיק זצ"ל ושל הרב ר' משה גרינוולד, בעל "ערוגת הבושם" ואלפי קברים של חשובים ונכבדים שחיו ופעלו גדולות בעיר זו, משך כשלוש מאות שנה.
תגן זכותם על יוצאי עיר זו וצאצאיהם לעד.

מצבת קברו של ר' מענדיל ז"ל
בהר המנוחות בירושלים

מפגש וכיבוד לכבוד חג העצמאות בבית משפ' פוקס בירושלים

השוחט ובני משפחתו בישראל

חיי כפר

מחיי יהודים כפריים במחוז חוסט

חבל קרפטורוס ייחודי היה בעובדי אדמה יהודיים. רבים מיהודי החבל עבדו בחקלאות, ממנה ינקו את מחייתם ועליה הייתה פרנסתם. הם עיבדו שדות, שתלו ופיתחו מטעים ויערות, גידלו בקר, פרות חולבות וסוסים, צאן ועזים, בעלי כנף, כולל - אווזים. הם עשו כל עבודה נדרשת לשדה כדי להוציא את לחמם מהאדמה ולהיות עצמאיים כלכלית, בלתי תלויים באחרים. בתוצאה מכך נמצאו בחבל איכרים יהודיים תמירים וגברתנים, שונים במראם מבני תפוצות אחרות, שונים גם בהליכותיהם ובדרך דיבורם. זאת בצד היות רוב רובם בעלי מראה יהודי טיפוסי, עטורי זקן ופיאות, נושאי ארבע כנפות, מלבושם שחור או כהה, בניגוד לרותנים יושבי החבל שלבשו בגדים בצבע בהיר או אפור, עשויים מבד צמר או פשתן, טווייה ביתית.
שליטתם המקצועית של יהודים אלה בענפי החקלאות השונים לא נפלה במאומה מזו המצויה אצל שכניהם הרותנים וההונגרים, לפעמים גם עלתה עליהם. הם היו כפריים מיוחדים במינם, אוהבי עבודת כפיים, על אף היות רובם עניים, תוצאת הזנחת החבל על ידי השלטונות משך דורות.
רבים מבאי המערב שנזדמנו למקום השתוממו והתפעלו מטיפוסים יהודיים אלה. כתבו על כך בעתוניהם, הרצו וסיפרו על כך לשומעיהם, לאחר שובם מהביקור אצל יהודים אלה.

בשורות הבאות ישורטטו חיי כפר אלה, כפי שמעידים על כך מעט הצילומים שנותרו לפליטה, וכפי שאלה זכורים עדיין למעטים ששרדו מהשואה הנוראית שפקדה אותם בשנת תש"ד.

בית ומשק עזר

לכל יהודי בן כפר, היה בית משלו, על פי רוב בנוי מעץ. לצד ביתו נמצא משק עזר שכלל חצר - ובה רפת, לול, מתבן, מחסן עצים ובאר שסיפקה מים לצורכי ביתו ומשקו. גן גדול, או לפחות גינה בגודל בינוני, צמודים היו לביתו, אלה שימשו לגידולי ירקות שונים ולעצי פרי אחדים. במשק העזר הוחזקה פרה אחת או שתים, להספקת חלב לבני הבית. בלול שבחצרו גידל בעל המשק תרנגולות ואווזים לצורכי בשר וביצים לבני הבית. בעלי הכנף ידעו את חובתם כלפי בעל הבית ומילאו יפה אחריה. התרנגולת, למשל, ידעה שעליה להטיל ביצים פוריות בקיץ ובסתיו, לדגור עליהן בסוף החורף ולהביא אפרוחים לבעליה לקראת האביב. בהיות הקור החורפי גדול, נהוג היה להקצות לתרנגולת מקום דגירה באחד מחדרי המגורים , שהוסקו בחורף לכל בני המשפחה, כולל התרנגולת הזקוקה אף היא לחום. הדוגרת חשה כבת משפחה וכך גם התייחסו אליה. לאחר שלושה שבועות של דגירה נשמעו הציוצים של האפרוחים, מתדפקים על הקליפות ומבקשים לצאת לאוויר העולם. כל בני הבית חוו את יציאתם של האפרוחים מהביצים, עוקבים אחרי תהליך זה שנמשך בדרך כלל יומיים-שלושה, ומקבלים בברכה את פניהם.

עם בוא האביב, על חומו הנעים, נהנו כל בני הבית לראות את להקת האפרוחים משתרכים אחרי התרנגולת - אמם, בחצר הבית, מצייצים, מצפצפים ומלקטים, בהדרכת האם, תולעים וזרעים מעפר האדמה. זאת עד שהאם, בנשיכותיה, הרחיקה אותם ממנה, כדי שילמדו לחפש ולמצוא את מזונם לבד.

מכת עורבים

עם יציאת התרנגולת - האם ואפרוחיה לחצר, הופיעו העורבים, לעתים גם נשרים, יורדים על האפרוחים וטורפים אותם אחד לאחד. טריפתו של אחד מהם די היה בו, מבחינת ההלכה, כדי לפסול את כל הלהקה מלהיות כשרה, שמא בוצע גם באחרים ניסיון טרף, ואז לא היה מנוס מלמכור את כל הלהקה למי שאינו בן ברית, מתחת למחיר הרגיל.
למניעת כל זאת, בני הבית תרו בשבע עיניים אחרי עורבים מזדמנים. כאשר אלה נתגלו, היו מזעיקים את כל בני המשפחה, לגירוש טורפים חבלנים אלה. אף השכנים היו מצטרפים למאמץ המשותף של גירוש העורבים הערמומיים למדי, צועקים כנגדם ונוקשים בכלי מטבח מולם, עד שאלה הסתלקו ועפו להם.

העכברוש היווה אף הוא צרה לבעלי הכנף, אם הצליח זה לחדור ללול כלשהו, השמיד את כולו בלילה אחד. שיטות שונות ננקטו כדי למנוע זאת, הטובה ביניהם - חתול הבית, שהיווה חלק בלתי נפרד ממשק הבית. החתול היה ער לתועלת שהוא מביא, על כן תבע את זכויותיו בבית אדוניו, מנת חלב טרי מיד עם תום החליבה של הפרה, וכן זכות להימצא בבית החם והמוסק בעת הקור הגדול. זכות זו ניתנה לו, לא העלו על הדעת הרחקת החתול מפנים הבית החם אל החצר הקרה, לפעמים המושלגת.

הגדולה בסכנות היו הגנבים, אלה בחרו לעצמם את העופות הגדולים והשמנים, במיוחד נטו לגנוב תרנגולי הודו, וגרמו נזק גדול לבעלי הלולים. כל השיטות שננקטו נגדם לא הועילו, פרט לאחת - פנייה לז'נדרמריה, במיוחד בימי שלוט הצ'כים. זו לא הרפתה מלרדוף את אלה עד אשר נמצאו. או אז נהגה זו להוביל אותם, כפותים בידים, לאורך הכפר כולו, על מנת שיתבזו, ולמען יראו אחרים ויזהרו מלעשות כן. אלה הועמדו בסוף למשפט, נענשו כראוי ונכלאו בבתי סוהר.
הואיל ומדובר בכפר - בו כולם הכירו את כולם, הרי שהביזיון היווה את העונש הגדול ביותר לגנבים הנתפסים. די היה בהימצאות ז'נדרם אחד תקיף באזור, כדי שצרה זו תחוסל במחוז שלם.

סיפור האווזים

עיסוק יהודי מיוחד היווה - גידול האווזים. בעת שהערלים עסקו בגידול חזירים, מקור השומן העיקרי לצורכיהם, הרי שליהודים לא נותר אלא - גידול אווזים, ספקי שומן כשר להם.
אפרוחי האווזים באו אף הם לאוויר העולם באביב. לאחר שגדלו בקיץ, היו נוהגים בימי הסתיו להלעיט אותם, או אף לפטמם ולהביאם למשקל הרצוי. באמצע החורף אלה נשחטו וכל בני המשפחה נהנו מאכילת בשרם בימי הקור החורפיים. יצוין כי החסידים

והמחמירים למיניהם לא אכלו בשר הפטומים, מטעמי כשרות שונים, תוצאת מעשה הפיטום שפגע בדרך כלל בוושט האווז. הם נהגו למכור את הפטומים לאחרים והשאירו לעצמם את המולעטים בלבד, שמנים אף הם, אלא שכבדם קטן יותר.

הכבד של האווזים היה נמכר בדרך כלל בעיר לבעלי היכולת, תמורת מזומנים - להם נזקקו תמיד. שומן האווזים הומס והוצק לתוך כלי מיוחד שכינויו "טיזען" *, אחד של חמץ ואחד של פסח. שומן זה, הלוא הוא ה- "שמאלץ" המפורסם, נחשב מאד, חלומה של כל עקרת בית שיימצא ברשותה שומן זה כמה שיותר, כי בו, בעיקר, השתמשו לבישול והוא היווה סוד ההצלחה לטעמם הטוב של תבשיליה. עם המסת שומן זה נותרו מעט גופי בשר קרושים בתוכו, הם הם ה-"גריוועך" ** שטעם מעדנים להם. אף הם נשמרו כהוגן, אם לאכילה בפני עצמה ואם לתיבול בישולי חמץ ופסח.

נוצות האווזים שימשו להכנת מצעי מיטה לבני הבית, כולל כרים וכסתות שהוכנו לבן ולבת כחלק מהנדוניה להם. הכנת הנוצות למטרה זו הייתה מלאכה משעממת, על כן הנהיגו לזמן חלק מבנות הכפר ל"ערב נוצות" שכונה בשם "קלאקא" - מעין מפגש חברתי לנערות צעירות שהוקדש למלאכת הכנת הנוצות לאחת מחברותיהן. במפגש כזה הוגש כיבוד, הבנות פטפטו, ריכלו ואף היו שרים ונהנים מערב חברתי מעניין. הבחורים, ברגע שהריחו "קלאקא", באו אף הם לשם, כדי ליהנות מחברת הבנות, מהשירה ומהרכילויות. יש והיו נוצרים בהזדמנות זאת גם קשרים רומנטיים ושידוכים של ממש.

במרעה - חפשי חפשי

החציר במתבן, היווה מעין עתודה לזה המאוחסן בעליית גג הרפת, להבטחת מנת מספוא נוספת ונדרשת להזנת בעלי החיים בחורף הקרפטי הארוך. יש והיו מחזיקים במשקם גם סוסים, או שוורים, לצורכי עבודה בשדות. בחצר עמדה לרוב עגלה, לעתים גם מזחלת, אליה היו רותמים את הסוס, או השוורים, לצורך עיבוד השדות שנמצאו במרחק רב מהבית. הסוס שימש גם לרכיבה עליו, מעין כלי תחבורה נייד ונוח, מוכן לכל עת לשמש את צרכי בעליו.

הסוס, בהיותו צרכן גדול של תבואה, היווה הוצאה גדולה ויקרה לבעליו. עגלונים פתרו את בעייתם זו על ידי הבאת הסוס למרעה בלילות בשדות זרים, בבחינת "חפשי חפשי", עד שזה השביע את רעבונו משך לילה שלם. אף הרגילו את הסוס לשוב מעצמו לחצר בעליו עם האור הראשון, כדי שלא להיתפס על ידי בעל השדה. הסוס שותף בדרך זו למעשי הגניבה של בעליו. אמנם, הסוס לא הבין את מהות פשעו, אך אין ספק שהוא נהנה מיזמתו של בעליו. יש והיו קושרים את רגליו הקדמיות של הסוס, שלא יוכל להתרחק ממקום המרעה אליו הובא. במקרה כזה היה בעל הסוס משכים קום, אוסף את סוסו לחצרו לפני עלות השחר. מיד אחר כך בעליו פנה ישירות לבית המדרש ...לתפילת שחרית של "ותיקין". אם הסוס נתפס בקלקלתו, הוחרם והובא לחצר השופט עד שנפדה על ידי בעליו ששילם את הקנס שהוטל עליו. לאחר שהקנס שולם, לחצו ידים ונפרדו ברוח טובה, תוך הבטחת הנקנס שלהבא יקפיד שסוסו לא ירעה עוד בשדות זרים. לשני הצדדים ברור היה שלהבטחה זו אין ערך של ממש.

---

* שם כלי מתכת מיוחד להחזקת השומן. מקור השם לא ידוע.

** גושי שומן קרושים. מקור השם לא ידוע.

עזים ורחלים

משק החלב של הכפר עמד על תנובת הפרה בלבד, עזים כמעט ולא היו, בגלל מעט החלב שניתן היה לקבל מהם. זאת עד לביקורה של ועדה ממשלתית בימי הצ'כים בחבל קרפטורוס, לחקור סיבת העוני בכפרים. זו מצאה כי שורש הבעייה נעוץ בשניים - חוסר קרקע לעניים, והחלב החסר בביתם. קרקע לא יכלו להעמיד לרשותם, אך, היה ביכולת הממשלה לסייע בנושא החלב, על ידי חלוקת עזים לעניים. הכיצד?
באחד הימים ייבאו השלטונות מבוהמיה משלוחים של עדרי עזים לבנים, מזן מיוחד, שכונו "העזים הצ'כיים", אלה חולקו ,כמעט בחינם, לעניים. עזים אלה שפעו חלב, אכלו כל פסולת מצויה, ושמחת העניים הייתה גדולה.
יש שקראו להם "עזים יהודיים" בגלל היותם מזוקנים בסנטריהם.

אשר לרחלים, סיפורם הוא ממין אחר, אלה מצויים היו במספר רב בחבל קרפטורוס כולו, ברשותם של יהודים וערלים גם יחד. זאת בזכות התאמתם לאקלים הקר של האזור והימצאות מרעה שופע להם בהרים. על כן יש שהחזיקו עדרים שלמים מהם, כאשר תועלתם מרובה, הספקת צמר ובשר, חלב טוב ושמן לעשיית גבינות שהיוו חלק נכבד בתפריטי אוכלוסיות המקום.
בעל העדר יכול היה למכור תמיד כבשה לקצב ולקבל תמורתה מזומנים שתמיד חסרו. בשר הכבש מבוקש היה עד מאד.

הכבשים הוחזקו בקיץ במכלאות פתוחות בשולי היערות, ניזונו ממרעה טבעי ומעלי עצי יער, גדלו מהר ושמנו עד שראויים היו לשחיטה, או להקמת דור צעיר חדש. חליבתם במכלאות הייתה מלאכה לא קלה, גם הכנת הגבינות דרשה מומחיות מקצועית שהועברה מדור לדור. עדרי צאן נחלבו על ידי הכל, גם בעזרת ערלים, בהשגחת יהודים מומחים לדבר, על מנת שהגבינה תהיה כשרה למהדרין. שאלות הלכתיות רבות נתעוררו בהקשר עם חליבת הצאן ותעשיית הגבינות, על אלה נשאלו רבנים ברי סמכה שהתמצאו בכל התסבוכת סביבה. בספרות השו"ת של אותם ימים נכתב הרבה על נושא זה. *

שומר השדות

פלישת בעלי חיים לשדות זרים, אם בשגגה ואם במזיד, היוותה בעיה בפני עצמה. הבעלים של בעלי החיים, בין אם אלה היו סוסים, פרות, ובין אם אלה היו אווזים, שאף הם אהבו את הירק בגינה ובשדות השכן, גרמו נזק רב. לפתרון בעיה זו, הרשות המקומית מינתה שומרים מיוחדים מבני הכפר שתפקידם היה לסייר בשדות ולתפוס את בעלי החיים בשעת מעשה, להחרימם ולהביאם לחצר מיוחדת לכך, להחזיקם שם עד שבעלם ישלם את הקנס הקבוע מראש. יש ובדרך לחצר ההחרמה היו הבעלים פונים ומבקשים רחמים, מתחננים לשומר לשחרר את בעלי החיים הנתפסים, אף היו מבטיחים לו כוסית יי"ש כגמול על כך.

---

* ראה "ערוגת הבושם", שו"ת, חלק יורה דעה סימן קט"ז.

שומר ערל, ברגע ששמע את המלה "יי"ש", נהג להיענות להצעה נדיבה זו, אך, אם השומר - יהודי, הייתה ההצעה נדחית.
יש והיו גם מנסים לשחרר את בעלי החיים האלה בכוח, ואז הייתה מתפתחת קטטה קטנה או גדולה, תלוי במידת גבורתם של הצדדים להכריע בדבר.
אשר לבחירת השומרים, אלה נקבעו על פי מידת היותם אנשים תקיפים ואמיצים, ללא הבדל דתם, או לאומיותם, אם יהודים ואם ערלים הם. ההתייחסות אליהם הייתה שווה, העריכו את מלאכתם הבלתי אהודה מחד ואת הכורח בה מאידך.

אשר לשכר השומרים...
התמורה לעבודתם נהגו שומרים אלה לגבות מבעלי השדות בסוף הקיץ, במבואות הכפר, כאשר נאספו היבולים והובלו בעגלות מן השדות אל בית הבעלים בכפר. נהוג היה להפריש חלק מהיבול החקלאי שנאסף מהשדה על פי מידה קבועה מראש, מעין "מעשר" חובה, לשומרים עבור עבודתם הבלתי נעימה משך כל הקיץ.

הפר ברח

הפרה מטבע ברייתה נזקקת אחת לשנה לזכר ממינה, הלוא הוא הפר הכפרי. על פי הנהוג, המועצה הכפרית קובעת למי מבין בעלי המשקים תינתן זכות זאת של החזקת הפר הכפרי, אשר הכנסה כספית נכבדת בצידה. זכות זאת נקבעת על פי הנתונים הפיזיים העומדים לרשותו של המועמד, היינו ־ רפת וחצר מתאימים לכך, כושר הזנה נכון, ניסיון מוכח בטיפול טוב בבעלי החיים וכדומה מן הדברים הדרושים לשם כך. אם אלה לו, ואולי גם זכויות אחרות ־ כגון ממליצים למיניהם, הרי שנבחר ונקבע האיש לכך, אם יהודי ואם ערל, דבר שאף הוסיף לנבחר מעמד נכבד ביישובו.
הפר שנקנה מכספי הציבור הוחזק בקביעות ברפת שלו, כמו בבית כלא, ולא ראה את אור העולם אלא בזמן שהובאה פרה אליו. או אז היו משחררים אותו מכלאו והוא רץ למלא את תפקידו כנדרש.
אולם, קרה שהפרה נבהלת מגס גוף זה, מנתקת את עצמה ממקומה, בורחת ונעלמת, כי אז היה הפר עומד מעט נדהם, לא מבין את אשר קרה לו. אולם, מתאושש מהר, פורץ כל גדר ורץ לחפש אחרי הבורחת, דבר שיוצר בהלה ופחד בכפר כולו. צעקות "הפר ברח" מהדהדות באוויר, אנשים מסתגרים בבתיהם, הפרות ננעלות ברפת, וכל גיבורי הכפר רצים אחרי הפר לנסות ולתפסו. הייתה זאת הזדמנות פז לצעירים להוכיח את גבורתם. לכידתו של פר נחשבה למעשה גבורה של ממש, הוסיף הוד של "גיבור" למצליח בכך.
לאמיתו של הדבר, יותר מ"גבורה" הייתה תפיסת הפר מעשה אמנות. עיקרה של החכמה - הזריזות להטיל ממרחק חבלים ארוכים על קרני הפר ולסבכו בהם, ואז השליטה עליו מובטחת, כי הקרניים רגישות לכל נגיעה קלה בהם.

קטיף תפוחים

מזרחה של קרפטורוס התפרסמה עם תפוחי העץ שלה, אשר בטעמם הטוב לא היו כמותם בכל אירופה. מארצות המערב, במיוחד מבוהמיה וממורביה, באו סוחרים והתחרו ביניהם על רכישתם של אלה. לפעמים קנו אותם כשהם עדיין בפריחתם על העצים. בסוף הקיץ, כאשר התפוחים הגיעו לשיא התבשלותם, הוחל בקטיפתם, אשר כמו עורר את כל האזור לפעלתנות רבה שהביאה עמה פרנסה לאלפים.
הקטיף עצמו דרש עבודת ידיים רבה, עליה קפצו המובטלים מכל הגילים, שתמורתה שולמה במזומן, אם בגמר יום העבודה ואם בתום העבודה השבועית, ביום ששי בצוהריים. כי זאת לדעת, כל העיסוק עם התפוחים מצוי היה בידי יהודים, הם היו בעלי המטעים והם שסחרו בענף זה שהביא פרנסה לאלפים, יהודים וערלים גם יחד. ממילא נסתיים שבוע העבודה שעות אחדות לפני כניסת השבת. לערלים ברור היה שעבודת הקטיף שובתת ביום השבת, ובעצם הכל שובת בשבת, כי הלוא היהודים היו אלה שהחזיקו כמעט בכל ענפי התעסוקה באזור, כולל מנסרות עצים, טחנות קמח למיניהן, ענפי התובלה וכמובן המסחר כולו, הסיטונאי והקמעונאי גם יחד.
הקטיף של התפוחים נעשה בהשגחה ובתשומת לב רבה, כדי שלא לפגוע, חלילה, ביופיו ובצורתו של התפוח אשר עבורו קיבלו כסף רב. כל תפוח הוכנס בעטיפת נייר עדינה לסלי נצרים חדשים, הגדלים על גדות הנחלים והנהרות, ואשר מלאכת קליעתם נחשבה למעשה אמנות, אשר היא עצמה סיפקה עבודה למאות משפחות.*
הנחת התפוחים בסלים, סידורם, כיסויים וסגירת הסל היוותה מלאכה מקצועית שרק המנוסים התכבדו בה. סל מלא תפוחים שקל שבעים-שמונים קילו, עם סגירתו ושקילתו הועמס זה על עגלה, כששה סלים על עגלה אחת. זו הוצאה לדרך, לתחנות הרכבת הסמוכות, בעיירה טעטש, או סאלדובוש, שם העמיסו את הסלים על הקרונות, בדרכן לבוהמיה הרחוקה, או אף להונגריה, אוסטריה וגרמניה. השווקים במערב חיכו בכיליון עיניים ל"תפוחי הקרפטים" כפי שכונו אלה.
העגלונים, יהודים כולם, שהובילו את סלי התפוחים, עסוקים היו בהובלות הסלים מבוקר עד ערב, ללא חשבון שעות, ברצותם להרוויח כמה שאפשר יותר בתקופה קצרה זו של הקטיף, שנמשך בדרך כלל כששה שבועות בלבד. יש והעגלונים עצרו לתחנת ביניים, באחד הכפרים בדרך, להאבסת הסוסים, לתפילת מנחה ומעריב, וממשיכים לתחנה הסופית - היא תחנת הרכבת, ושבים עוד באותו ערב לביתם כדי לחדש את ההובלה למחרת בבוקר.

החנוונים באזור זה הרוויחו אף הם מכל הפעלתנות הזאת, תוצאה מהכסף הרב שזרם בעקבותיה לידי התושבים. פתאום היו להם לתושבי המקום, קבצני כל השנה, כסף לקניית סחורות בחנויות היהודים.

כמובן שההכנסות הגדולות באמת היו של בעלי המטעים, הם שספרו את הכסף הגדול, ממנו אפשר היה להפריש נדוניה גדולה לבת ולהשיא אותה סוף סוף, הוא שאיפשר לבעל

---

* בעיירות "טערנובה" הסמוכה ל-טעטש, וכן בכפר "איזה" הסמוכה לחוסט, עבדו יהודים, צעירים ומבוגרים, במלאכה זו של קליעת סלים, והתפרנסו ממנה.

המטע לקנות שדה נוסף, לטעת בו עצי פרי חדשים, להרחבת המשק ולהגדלת הכנסות. כמובן, שמספרם של אלה מועט היה. הנבונים ביניהם ידעו לכלכל את מעשיהם בתבונה ולהפיק תועלת גדולה מענף יוקרתי זה שנחשב מכובד - מעשי נגידים.
תקופת הקטיף הקצרה, על הכנסותיה הכספיות לתושבים, לא היה בכוחה לבטל את מצוקת רוב ימות השנה. הקטיף נגמר, החורף האכזרי התחיל וימי הבטלה שבו לשכון בבתי העניים. מצוקת העוני המשיכה לשלוט ברוב בתיהם של יושבי הכפרים והעיירות.

אדנים אדנים

פסי הרכבות באותם ימים הונחו על אדני עץ חזקים, עשויים לרוב מעצי "דעמב", ממשפחת האלונים, בעלי חוזק רב, שגדלו ביערות הקרפטים. סוחרי היערות שבאו ממרחקים קנו בדרך כלל את הזכות לכרות עצי יער מעובי מסוים ומעלה. קנייה כזו מביאה עמה, כמו קטיף התפוחים, תעסוקה רבה לתושבים הגרים בקרבת היער הקנוי. עבודה זו כללה - כריתת עצים, הפרדת הענפים מהגזע, ניסורו וחיטובו של הגזע לאדנים מרובעים, הובלתם לתחנות הרכבת ושילוחם אל היעד שנקבע על ידי הקונים. בכל אלה עסוקים יהודים וערלים גם יחד, שבועות רבים, עד אשר לא נותרו ביער אלא העצים הדקים, אשר תורם לכריתה ולמכירה יגיע כעבור שנים מספר.
בדומה לימי קטיף התפוחים, עוררה עבודה זו מתרדמתו את הכפר כולו, לפעמים אזור שלם של כפרים, מוכי אבטלה כולם, שביקשו להרוויח מעט כסף מעסקת יער זו. כל מי שגרזן או משור בביתו, שם אותם על שכמו ויוצא למקום כריתת העצים, אף אם לא הוזמן לשם, בתקווה שיזכה בנתח כלשהו מהעבודה שתמורתה שולמה במזומן.
המבוקשים והמרוויחים הגדולים מכל עסקת יער זו היו, כמובן, העגלונים בעלי הסוסים, מובילי האדנים מהיער אל אחת מתחנות הרכבות של האזור. אלה התהלכו כחתנים ביום חופתם, נחפזו בעבודה, כדי להספיק ולצבור הובלות מספר ביום אחד. נתקנאו בהם בעלי השוורים,אף הם הצטרפו להיות בין מובילי האדנים. אמנם השוורים איטיים בצעידתם, אך, בזכות כוח השוורים העולה בהרבה על כוח הסוס, מסוגלים הם להוביל בבת אחת מספר רב של אדנים על עגלותיהם.
כמובן שהתחרות הייתה גדולה ועמה קנאה ושנאה לא מעטים. יש והגיעו הדברים לתגרת ידיים, אשר למניעתם פעל שופט הכפר, תוך היעזרות בביקורים תכופים של הז'נדרמים במקום. אולם, יש שרוח חברית טובה התפתחה בין המועסקים הרבים, זו מצאה את ביטוייה בכניסה הדדית לבית המרזח, לשתיית כוסית אחת או שניים, זו השכיחה את המצוקה ממנה באו ואשר אליה עתידים לשוב בקרוב .
בינתיים זרם כסף רב בכפר, ממנו נהנו כל יושביו, אווירה אופטימית השתררה באזור כולו. השמועה על הרווחה הכלכלית שפקד כפר זה או אחר עשתה לה כנפיים, זו הביאה עמה סוחרים ומוכרים למיניהם. עם גמר עבודת כריתת היער חזרה הדממה לכפר, הבטלה מכל עבודה השתלטה שוב ומועד בואו של משיח צדקנו התרחק.

כך נראו חיי הכפר, עליהם אפשר להוסיף כהנה וכהנה.

קוצ'קה - מוכר הספרים

איש קטוע יד אחת, בעל זקן ארוך מפותל, בצבע פשתן, התהלך בין הכפרים במחוז חוסט, עמוס שקים מרובים על כתפיו, ובהם ספרים ותשמישי קדושה למכירה. איש לא ידע את מוצאו של האיש, רקעו המשפחתי ומצבו הכלכלי, לא כל שכן סיבת היותו בעל יד קטועה. חשוב חשבו כי כך נולד, על כן למה לשאלו ולצערו בשאלות. כולם ידעו שבשקיו מצויים אוצרות רבים של ספרי קדושה, חומשים, סידורי תפילה, ספרי תחינות, ספרי "צאנה וראינה", חבילות ציציות, זוגות תפילין ואף ספרי גמרא אחדים. הכל - סחורה חדשה ונוצצת במחירי מציאה ממש.

האיש כונה "קוצ'קה", את שמו האמיתי איש לא ידע, פרט, אולי,לאלה שקראו לו לעלות לתורה. מעולם לא סיפר איש זה דבר על עצמו, לא ביקש אוכל כדרך העניים, אף לא מקום לינה. נוהג היה ללון על ספסל בבית המדרש, להשכים קום לפני בואם של עשרת הראשונים לתפילת הבוקר. אנשי הכפר, אף העניים שביניהם, היו מזמינים אותו מדעתם, אל ביתם, לארוחה אחת או שתיים, ורואים זכות לעצמם אם הסכים לכך.
מסתוריות נלוותה לדמות זו, וההתייחסות אליו הייתה כאל מין "קדוש" המעורר יראת כבוד והערצה מצד כל הנתקל בו. מחירי סחורתו קבועים היו וזולים מאד. איש לא העז להתמקח עמו על המחיר, ברור היה שקדוש זה לא יבקש פרוטה מעל למחיר האמיתי של סחורתו. חלומו של כל בן ובת מצעירי המחוז היה לחסוך מעט כסף, לזכות ולקנות אצל צדיק נסתר זה תשמיש קדושה זה או אחר.
איש לא ידע מועד בואו של קוצ'קה, נוהג היה להופיע בפתאומיות, כאשר לא ציפו כלל לבואו. כך גם היעלמותו בסוף ביקורו, לא הודיע לאיש על כוונתו לעזוב, אלא סידר את שקיו, קשרם ושם אותם במו ידו האחת על כתפיו, שני שקים על כל אחד מכתפיו, הנהן ברכת שלום לרואיו, יצא לדרך ברגל ונעלם. אם פגש בו עגלון, יהודי או שאינו יהודי, רואה אותו נגרר עם שקיו הגדולים על כתפיו, היה מזמינו לעלות על העגלה, עוזר לו להעלות את שקיו עליה, ורואה זאת זכות לעצמו להוביל קדוש זה חינם ליעד ביקורו הבא.
מבט חודר היה לו לאיש זה, כמעט ולא דיבר, רק מסתכל בעיניו החודרות אל העומד מולו, ודי היה בכך. עיניו אמרו הכל.

כאשר הובא לאושוויץ, נעץ מבט חודר נפש במנגלה, וזה הסיט את עיניו ממנו. קוצ'קה עמד מולו בכתפיים ריקות, שקיו נותרו בקרון ממנו הורד. בהיותו נכה, בעל יד אחת בלבד, הופנה על ידי המנוול אל קבוצת נכים אחרים המיועדים להשמדה מידית. יש להניח שאלה התעודדו ממנו, חשוב חשבו בוודאי שאם נגזר עליהם למות, תהיה זאת זכות להם לעלות למרומים יחד עמו.

טלית ממושכנת

קהילתנו הכפרית, קהילת הקודש - שאנדריף, ענייה הייתה. רוב חבריה ללא הכנסה קבועה של ממש, לא יכלה זו להחזיק רב בישובה, אף כי זקוקה הייתה מאד לאישיות כזו, שיחיה בה, ילמד שיעורי תורה לציבור ויחנך את הנוער ללכת בדרכי השם. בגלל ענייה, הקהילה

הסתפקה ברב משותף לה ולקהילת סקרניצה הסמוכה. יחד החזיקו ותמכו בהרה"ג ר' שלמה יוסף ווייס זצ"ל, בשנות העשרים והשלושים, , נצר לשושלת חסידי ספינקא, כרב להם. מקום מגוריו נקבע להיות בסקרניצה, אך, סוכם שעינו תהיה פקוחה גם על שאנדריף, וכי כל שנה ישהה בה שתי שבתות, ישתתף באירועים כלל ציבוריים שלה, כגון - "סעודת סיום" של לימוד מסכת מטעם "חברת המשניות", חנוכת ספר תורה חדש וכד'.

הוצאות הקהילה מעטות היו, אלה כללו בעיקר את תחזוקת בית המדרש, כגון - תאורה, הסקה בחורף, פעולות ניקיון, משכורות קטנות לשמש בית המדרש ולבלנית בית המרחץ, ותו לא.

לכיסוי הוצאותיה, הוטל על כל חברי הקהילה מס שנתי צנוע, מבוסס על הערכת ראשי הקהילה את יכולתו הכספית של כל ראש משפחה. מס זה שולם בדרך כלל על ידי כולם, אף כי רובם התקשו לעמוד בו, בגלל עניים התמידי.

הגבאי הראשי של הקהילה, ר' מענדיל יעקובוביץ, איש נבון ותקיף, היה מתחשב במצבם הקשה של חברי הקהילה, מזכיר לכל אחד ואחד את חובו ומבקש לסלקו, ולו רק את מקצתו. כאשר לא נענו לו והוצאות הקהילה גדלו, היה גבאי זה מפעיל את הנוהג הישן שהיה קיים בקהילה עוד מדורות עברו. נוהג זה, עיקרו היה - חיוב כל בעלי הטליתות להשאיר את הטלית בבית הכנסת בגמר תפילת ה-"מוסף" בשבת, כעירבון לסילוק החוב ביום ראשון בבוקר שלמחרת השבת.

נוהג זה עשה את שלו, כי הרי ביום ראשון בבוקר זקוק כל אחד לטליתו, או אז עושים בעלי החוב מאמץ גדול, "מגרדים" את הפרוטות הנדרשות, לפעמים לוקחים אותן כהלוואה מקרובי משפחה, משכנים או מידידים ותיקים, פודים את הטלית וניגשים לתפילה.

ההוראה להשאיר את הטלית בבית הכנסת, היוותה בשורה קשה למחוסרי המזומנים. על כן ניסו אי אלה אנשים "להגניב" את הטלית החוצה, תוך הסתרתה מעיני הגבאים, דבר שעל פי רוב לא עלה יפה, כי הגבאים עמדו על המשמר כהלכה.

יש ונמצאו גם מסרבים להשאיר את הטלית, בטענה שהם שילמו כבר את חובם. אך, ההוראה הייתה תקיפה - שכולם חייבים להשאיר את הטלית, בלי יוצא מן הכלל ומבלי להתחשב במצב חובו של כל אחד ואחד, עד שהעניין יבורר ביום ראשון בבוקר.

ניסיונם של המסרבים להוציא את הטלית מבית הכנסת בכוח, גרמה לא פעם לקטטה קטנה, תוך הפעלת כוח, עם הגבאים, דבר שמוכרח היה להסתיים בניצחון הגבאים.

הילדים ידעו מניסיונם שההכרזה על "השארת הטלית" תביא עמה קטטה כלשהי, דבר שהם ציפו לה, כדי להיות עדים לאותה קטטה מעניינת בין אחד מחברי הקהילה לבין הגבאים התקיפים.

עיקרה של הקטטה - צעקות ואיומים משני הצדדים, כאשר לכולם, כולל הילדים, ברור היה שהמתקוטטים לא יעברו את הגבול ולא ישתמשו בכוח כדי לגבור אחד על השני. ואמנם, הקטטה הייתה מסתיימת, על פי רוב, בטענות ובמענות, עד להתעייפותם של הנוגעים בדבר וכניעתם של המסרבים ואיומם שלא יפדו ביום ראשון בבוקר את הטלית...

אך, בבואם ביום ראשון בבוקר לפדות את הטלית, הנמיכו את קולם והתחננו בפני הגבאים שיסכימו להמתין להם עוד עם חובם, עד אשר ירווח להם. הסכמת הגבאים ניתנה להם והטלית הוחזרה להם, כי הלא הם צריכים להתפלל בה. אלא מה?

מורצי - העיוור

בבושטינה - העיירה בה פעל הצדיק ר' מרדכי מנדבורנה, ובה מקום מנוחתו, גר כנר עיוור, ידוע ומפורסם בכינוי - "מורצי העיוור". אנשים אהבו איש זה והעריכו מאד את כשרונו המוסיקלי ואת ניגוני הכינור שלו בחתונות. אלה ששכרוהו להופיע בחתונה, ידעו כי מורצי נוהג להגיע כנוסע על עגלה שכורה רתומה לסוס אחד, נהוגה בידי עגלון קבוע, היודע את דרכי מורצי ואת סגולותיו המיוחדות. מורצי - בעל חוש הומור ידע לשעשע את המצויים בקרבתו, לספר בדיחות ולהצחיק את השומע אותם.
כאשר ירד מן העגלה, נמצא תמיד מי שהתנדב להובילו ליעדו ולצרכיו השונים, והוא נהג להעיר למובילו, בבדיחות הדעת, להיזהר שלא ייתקל במכשול כלשהו, רוצה לומר שהוא עצמו אינו צריך להיזהר כלל, כי הוא יודע את דרכיו, אך, המוביל צריך שישמור על עצמו שלא יתקע במכשול. ואמנם, בחוש מיוחד ידע מורצי להתהלך אף לבד בדרכי הכפרים שרבות ביקר בהם, אלא שתמיד נמצא המתנדב שעמד לימינו והביאו כרגיל לשולחן החתן, או לחדר הכלה, על מנת לנגן בפניהם ניגון כלשהו, ולהשמיע בפניהם בדיחה זו או אחרת.
זכרון פנומנלי היה לו למורצי, כל מי שנפגש ודבר עמו אי פעם, מורצי זיהה את הפונה אליו, לפי קולו או קצב דיבורו. כאשר פנה אליו אחד מבחורי הישוב, מבלי להציג את עצמו בפניו, ושאל לשלומו, היה הוא משיב מיד ואומר "אריה לייב ־ שלומי כשלומך, שנינו חיים איך שהוא, משתדלים לשמוח ולרקוד בחתונות, מה שלום אחותך הניה ? האם מצאה כבר את זווגה ובחיר ליבה ? אם לא, תגיד לה בשמי שעליה להזדרז, כי השנים חולפות. ומה עם העגלון - זליג חברך, האם סוסו הכחוש עוד לא התפגר ? " שאלות כאלו ודומות להן, השמיע מורצי לצחוקם של הנוכחים שנהנו מזיכרונו הבלתי רגיל.
מורצי נהג לפני החופה לטעום ממאכלי החתונה, ולהתבשם מעט, למען יוכל לשמח את שומעיו כדבעי. הכינור דבוק היה אליו, וכאשר הלכו לחופה צעד מורצי לבד, כאשר קשת הכינור משמשת לו מקל מכוון דרך. עם סיום החופה פתח מורצי בניגון עליז ומעורר את הקהל להצטרף אליו, שר ורוקד עם כינורו בידו ומלווה את החתן והכלה לחדר הייחוד שלהם. את פעולתו זו סיים כרגיל בהערה לזוג הצעיר: " עד כאן חברה, מכאן והלאה עליכם להסתדר לבד, אל תריבו, אם תזדקקו לעזרה תקראו לי".

איציק הצועני

בשולי אחד הכפרים, בחורשה מרוחקת מהכביש, התגוררה משפחת צוענים, מורכבת משניים-שלושה צוענים גברים, וכמספר הזה או יותר של צועניות שאחריהן השתרכו צאצאיהם - ילדים אחדים שאיש לא ידע אבותיהם האמיתיים. במגוריהם, סככות עשויות מנצרים קלועים, מעשי ידיהם, ניהלו אלה את חייהם המסתוריים והמפחידים. אנשים לא העזו להתקרב למגוריהם, שמא יבולע להם, אם על ידי פגיעה פיזית בהם ואם על ידי השמעת קללה בפניהם, דבר שחששו לו מאד. כולם ידעו והכירו בכוחם לקלל, והאמינו כי קללותיהם מתגשמות.
לעתים אף הזמינו אצלם קללה נגד שכן רע או שותף עסקי בוגדני, בתמורה כספית של ממש.

אנשים חששו גם מכישופיהם, האמינו ביכולתם לפגוע בדרך זו במתנכלים להם.

קרו מקרים שנער או נערה מערלי הכפר התחברו אליהם, הפכו להיות חלק מהם מבלי שההורים יוכלו להוציאו מהם ולהחזירו לביתם. במקרה כזה היו ההורים מתייחסים לאשר קרה כאל אסון משפחתי גדול, גזירת מרומים, ובדלית ברירה השלימו עמו.
כנגד זה היו בני היהודים מוגנים מפני אסונות כאלה, בזכות היותם נשמרים מהצוענים, מתרחקים מהם כמטחווי קשת. זאת, עד למקרהו של איציק הצועני מהכפר ויבריף הסמוכה לחוסט. ומעשה שהיה כך היה.
משפחה יהודית ענייה הייתה בכפר ויבריף ולה ילדים אחדים שנתייתמו מאמם בגיל צעיר. בין היתומים הטובים והנחמדים, הצטיין הבן איציק הבכור, שכבר בגיל נעוריו עזב את לימודיו, נרתם לעזרת אביו ברוכלות מצויה של קניית עופות וביצים מערלי הכפר ומוכרם לקונים בעיר ברווח מועט. הבן איציק גילה זריזות במסחר, רכש לעצמו שם של בחור מעשי, זריז וממולח ונעשה רוכל עצמאי, נודד לבד בכפרים, מתחבר לכל פוחז וריקן. זאת עד שהגיע מועד גיוסו לשרות בצבא הצ'כי. בגמר שירותו זה חזר לכפרו, וכאן, לדברי רבים קרה לו האסון.

בדרכו הביתה ברגל, דרך חורשות הכפרים, נקלע איציק למטר סתווי, מבול של גשם, בגללו ברח אל סככת צוענים סמוכה. אלה קרבוהו, הושיבוהו על יד האח הבוער, כבדוהו במאכליהם ואף הציעו לו לשכב מעט ולנוח מעמל הדרך, דבר שלא יכול היה לסרב לו.
כל המשפחה הצוענית התייחסה אליו בחמימות רבה, הצטיינה בכך צוענייה צעירה אחת מפורסמת ביופיה. איציק הצעיר נתפס ברשתה, נשאר לישון בסככת המשפחה הצוענית והפך להיות חלק ממנה. לדברי רבים כושף איציק על ידי צעירה זו ולא יכול היה עוד להשתחרר ממנה.
ניסיונם של האב וראשי הקהילה להציל את איציק מהצרה שפקדה אותו לא הועילו, הוא נשאר להיות חלק מהמשפחה הצוענית. כמוהם נדד בכפרים שונים , גונב מיבולי השדות, מציע את שירותיו כמנקה מחראות וכדומה, נגרר בדרכים עם הצוענייה שלו ללא בושה כלל.
לפי המסופר היה זה מקרה יחיד באזור זה שבו בן העם היהודי ייתפס כך ברשת הצוענים. היהודים נדו לו ולאביו האומלל, ולא יכלו להושיעו, התייחסו אליו כאל מקרה אבוד.

כאשר המשפחה הצוענית כונסה על ידי הגרמנים כדי להביאם לאושוויץ, נעלם איציק בדרך ואיש לא ידע מקום הימצאו. כל החיפושים אחריו לא העלו דבר, גם בתום המלחמה לא נתגלו עקבותיו. ערלים סיפרו שעם התרוקנות האזור כולו מיהודים ומצוענים, ראו פעם אחת את איציק משוטט בבית הקברות היהודי בין המצבות, מסתתר ובורח מעין כל רואה. מי יודע, אולי מצא איציק זה את תיקונו בין המתים, קבר את עצמו חיים, לכיסוי הבושה שהביא על בני משפחתו ועל הישוב היהודי - בתוכו גדל.

הטייח וניגונו

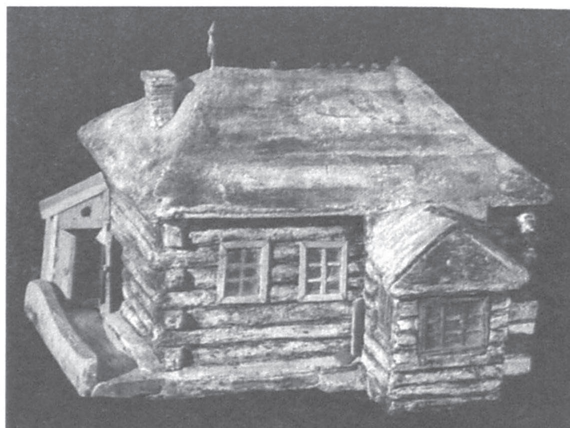
בעלי מלאכה יהודיים לא חסרו בקרפטורוס, החבל כולו מלא היה מהם. בכל ישוב כפרי מצוי היה זגג ופחח, נגר ונפח, ובעלי מלאכה אחרים, כגון משחזי סכינים, חייטים, סנדלרים וכדומה. אולם, טייחים - כמעט ולא היו בנמצא, בגלל הצורך המועט בהם, כי רוב הבתים נבנו מעצים וציפוי קירותיהם לא נעשה בטיח, אלא בטיט וחימר שאת מלאכת הציפוי בהם ידעו רבים לעשות, מבלי להזדקק לטייח מקצועי. עם זאת, נמצאו מעט טייחים יהודים בישובים מרוחקים, וכאשר נזקקו לאחד כזה, בעת בניית בית חומה כלשהו, הזמינו משם טייח למשך תקופת בנייה של חדשיים-שלושה, למלאכתו המקצועית.

כאשר בני שאנדריף החלו בבניית מקווה חדשה, בשנת תר"צ/1930 , במקום זו שנתיישנה ובלתה, נזקקו הם לטייח ומצאוהו באחד הישובים הרחוקים והביאוהו אליהם. עם בואו, התברר שטייח זה אשר הביאוהו - בן תורה הוא, בצד היותו בעל הדרת פנים יפה, עטור זקן אדום ארוך, פיאות מסתלסלות משני צדדיו, חבוש כובע קסקט תמידי על ראשו. כאשר עמד על הסולם בעת עבודת הטיוח, נראה היה כמלאך, מאותם שעלו וירדו בסולם חלומו של יעקב אבינו. הכלי בידיו נשמע לו היטב, מתחלק כמו מעצמו לצדדיו, מעלה מטה, ימין ושמאל, והטיח נדבק לו למקומו עד שמתקבל קיר מלוטש, חלק למשעי, נעים לעין ויפה למראה.בעת עבודת הטייח, נתקבצו בני המקום אליו והתבוננו בו ובמלאכה הנעשית על ידו. רבים הציעו בהתנדבות עזרתם לו, בהבאת דלי מים אליו להכנת תערובת המלט שלו, או בהעלאת התערובת לו לגובה הסולם - עליו עמד, וכדומה מן הדברים שהטייח נזקק לו. העומדים סביבו נהנו מתנועותיו הזריזות של הטייח וממלאכתו הנעשית במקצועיות רבה. הקיצור, טייח זה שנזדמן ליישובם, נתחבב עליהם וזכה להערכה רבה אצלם.
כחדשיים ימים שהה הטייח בכפר, עבד על פי סדר יום קבוע משלו, כי הלוא אדון הוא לעצמו, עובד על בסיס קבלני, כפי שנקבע מראש בהסכם עם בונה המקווה, עד שמלאכתו תסתיים.הטייח נהג להשכים בבוקר למניין התפילה הראשון, לאכול את ארוחת הבוקר שהכין לעצמו, ולהתחיל מיד במלאכתו, אותה עשה ברציפות עד לשעות אחרי הצוהריים המאוחרות. או אז היה פורש לאכסניה שלו, מתרחץ, אוכל ונח עד למועד התפילה של מנחה ומעריב. אחת לכמה ימים, על פי רוב ביום ד' בשבוע, הוא נהג לשלוח את רוב כספו שהרוויח, לאשתו ולילדיו, למען לא יחסר להם דבר. כך נהג הטייח בכל ימות החול.

בבוא השבת לבש הטייח מעיל שחור וארוך, מעין קפטן, חבש קסקט נקי מיוחד לשבת, ומיהר לבית הכנסת להיות בין עשרת הראשונים. הגבאים, מטעמי נימוס, שאלוהו אם נכון הוא לעבור לפני התיבה. להפתעתם, נענה הטייח להם וניגש בזריזות לעמוד התפילה, לקבלת פני שבת המלכה. הטייח פתח את תפילת "לכו נרננה" בקול ערב ומצלצל ובנוסח חסידי ידוע, סלסל במתיקות את ששת המזמורים של קבלת שבת. בהגיעו לפרק של "לכה דודי" פתח בניגון איטי ומתמשך, נעים לאוזן וחודר לעצמות. כאשר הגיע לקטע של "לא תבושי" עבר, כנהוג, לניגון שונה, עליז ומעורר, ניגון מוכר לקהל, ממילא הצטרפו אליו רבים, שרו וסיימו יחד עמו את "בואי בשלום" בליווי מחיאות כפיים ורקיעות רגליים שנעשו בהתלהבות גדולה. לא היה חסר הרבה שהמתפללים יפתחו בריקוד, אלא שאין זה נוהג המקום.

בגמר תפילה יפה ומהנה זו, שאלו זה את זה למקום סעודתו של הטייח בשבת. התברר שמרוב תשומת לב אליו בימות החול, שכחו להזמינו לסעודות השבת. כל אחד סמך על אחרים שיעשה זאת, בינתיים נותר טייחנו בישוב זר זה לו, מבלי שיוזמן כלל לסעודות השבת על ידי מי מבעלי הבתים של הישוב. כאשר נתגלה הדבר, תחושת בושה ואי נעימות עטפה את כל הקהל, והאשימו זה את זה במה שקרה. כמובן שכל אחד מבעלי הבתים נכון היה עתה, להזמינו אליו, והתחיל ממש ריב בין בעלי הבתים על זכייה בו.

אלא שהטייח הפתיע את כולם בהודיעו שהוא הכין לעצמו את כל צרכי שבת, כדרכו וכמנהגו מאז ומתמיד לעשות כן בעת שהוא שוהה מחוץ לביתו, וכך הוא נהג גם הפעם. לדבריו, שפע של מאכלים מחכים לו באכסנייתו, ואין הוא הולך לאיש. להפך, נוהג הוא מימים ימימה להזמין שכנים לאכסנייתו, לבוא אליו בגמר סעודתו, לטעום ולהתכבד במנה אחרונה שהוא הכין, לשיר עמו מעט מזמירות השבת, ולברך יחד את ברכת המזון. להמחשת
הדבר, הטייח דפק על ה"שטענדיר" עמוד התפילה שלפניו, הכריז והזמין את הקרובים לו, לחדר מגוריו, לבוא לאכסנייתו ולהצטרף עמו לברכת המזון.
ואמנם הוא שקרה, אחדים מבני הישוב, כמניין אנשים, באו אליו בגמר סעודתם, הביאו עמם משיירי סעודתם, או בקבוק משקה כלשהו והצטרפו אליו לזמירות השבת ולברכת המזון.
הטייח ישב בראש השולחן כמו רבי חסידי, הושיב את הבאים אליו משני צדדיו, ברך את כולם בחמימות, השמיע דבר תורה והחל בסדרת זמירות שבת. נמצאו בעלי ניגונים שתרמו מגרונם לרוח המקום, לכבוד השבת ולכבוד טייח זה שכה רצו עתה לכבדו.
כמובן שאף ביקשו מהטייח להשמיע ניגון משלו, רצוי ניגון חדש שזה זמן רב לא זכו לו. הטייח נענה להם, שם את כף ידו על אזנו הימנית, נתן בשיר קולו והשמיע ניגון חדש שטרם שמעו אותו, ואף חזר עליו פעמיים, כדי ששומעיו ילמדוהו, יזכרוהו וישתמשו בו לזמירות השבת שלהם. הטייח גילה לשומעיו שניגון זה אשר מצא כל כך חן בעיניהם, הוא עצמו הלחינו, כפי שנוהג הוא להלחין ניגונים אחרים משלו, בעת עמדו על סולם עבודתו, ולהפיצם בקהילות ישראל.
הניגון נלמד ונקלט ומאז נפוץ הוא בישובים רבים ונקרא בשם:
"דעם מאלטערערס ניגון" - היינו: "ניגונו של הטייח".

בית עץ כפרי טיפוסי
לבתיה הכפריים של קרפטורוס.

הבית - הנו מיצירותיו של
הפסל - אלכס שקד
מהכפר "ביסטרא" - בצפונה של חוסט

בהימוט ארץ

חלק ב׳
של חוסט ובנותיה

הַבֹּקֶר

עתון יומי

"HABOKER" Daily Newspaper

מרכזים בתל־אביב	ת. ד.	טלפון
מערכת: רמבן 23	261	4964
הנהלה: אלנבי 132	261	4111
דפוס עזריאל: רמבן 42		5377
ירושלים, בנין סנסור 20-119	835	4066
חיפה, הרצל 47 בית הששן	933	4210

האחראי י. הגלר
המו"ל מ. אלדד
הגליון 6 מיל
בערבי חג ושבת 12 מיל

מחיר החתימה
לחודש 180 ב"ל. בחו"ל 300 מיל
½ שנה 1.080 לא"י, בחו"ל 1.500 לא"י
לשנה 2.160 לא"י, בחו"ל 3.000 לא"י

תל־אביב, יום ד׳ כ"ד אדר תרצ"ט 15 מרס 1939 / שנה ה׳ VOL V / No. 1022 / TEL-AVIV, 15 MARCH 1939

דן ליבר, הקרבן השלישי של אלונים

אתמול בשעה 5.30 לפנות ערב מת מפצעיו בבית־החולים „הדסה" בחיפה דן ליבר, שנפצע בהתפרצות המוקש ליד אלונים שלשום בבוקר, שגרמה למותם של שנים מחבריו. כל מאמצי הרופאים להצילו עלו בתהו.

הנרצח עלה ארצה כשנה רק לפני הרעים והיה בן 18 בהרצחו. אביו רופא מפורסם בוינה.

כר יליניק בחיפה הוא דודו של הנרצח.

גופתו תקבר היום בשעה 10 לפנה"צ באלונים, במקום שיכרה לו הקבר ליד קברות שני חבריו שנהרגו באותו הבוקר.

התנקשות ביהודים ברח׳ ממילא בירושלים

יוסף זכריה נפצע קשה ושלום זכריה – קל

אתמול אחה"צ נפצעו בירויות שני יהודים מנחה־יעקב ע"י מתנקש אלמוני ברח׳ ממילא בירושלים. האחד יוסף זכריה נפצע קשה והשני שלום זכריה — קל.

סופרנו מוסיף, כי שני הפצועים הם שני בני־דוד ממשפחה אזכריה, משפחה בגדדית. הם נורו ב־3.30 אחה"צ בשעה שעברו באותו החלק של רחוב ממילא במרחק מה מבנק ה„טמפל־גולספב". (באותו מקום התנקשו לפני שנתים בחיי הסוחר הירושלמי ר׳ יצחק כהן). שני הפצועים הועברו ל„הדסה". הפצוע קשה הוא נעים יוסף אזכריה בן 27 נשוי. הוא נפצע ע"י הכדור בכבד ומצבו אנוש. השני שלום אזכריה נפצע קל בחלק העליון של רגלו. הוא בן 24.

צ׳יכוסלובקיה שוסעה: סלובקיה מדינה עצמאית—וגם אוקראינה הקרפטית תכריז על עצמאותה

בודפשט דורשת אולטימטיבית לפנות את אוקראינה הקרפטית.-צבאותיה חדרו לתוך ק־פטו־רוס וכבר כבשו ערים

צבא גרמני חדר לצ׳ביה וכבש את מרישא־סטרוי ועולה על ברין, אולמיץ ואיגלאו ל„השלכת הסיפח׳".—נשיא צ׳ביה ושר החיצון בברלין

סלובקיה וקרפטו־אוקראינה יאוחדו תחת אוניה פרסונלית בחסות היטלר.-התקוממות בחוסט.-לממשלה החדשה הוכנס חורה רי"וא׳-ממשלת טיסו—סידור—דולצ׳נסקי בסלובקיה

אולטימטום ברלין לפראג, דרישותיה בין השאר: להקים בצ׳ביה ד קטטורה, לפזר את הצבא, להנהיג חוקי נירנברג, ליצור ממשלה פרו־גרמנית

היום תמסרנה הצעות הממשלה בישיבות רשמיות

ח׳ ויצמן נתקבל אצל צ׳מברלן ומקדונלד

העליה תוגבל למשך 5 שנים, עד גישום העצמאות, ל־10.000 לשנה

ממדינה למדינה

בהתקרב חורף שנת תרצ"ט לסופו, עמד הנער רפאל, בן הארבע עשרה, לפני סיום שנת לימודו הראשונה בישיבת ראסלאביץ, בעיר "פרשוב" שבסלובקיה. בני קרפטורוס בישיבה זו התכוננו לשוב אל בתי הוריהם לקראת חג הפסח הממשמש ובא. תוך כדי הכנות אלו, צ'כוסלובקיה - מדינתם - שוסעה, נקרעה לגזרים ונמחקה כליל ממפת אירופה.
הדבר החל כחצי שנה קודם, בסוף תרצ"ח, בעקבות "הסכם מינכן", הידוע לשימצה, כאשר נגזרו ממדינה זו ה"סודטים" ושטחים נוספים מעבריה השונים. עתה, בסוף החורף, התרחש אירוע נוסף, בעל משמעות. סלובקיה פרשה מצ'כיה אחותה, הכריזה על עצמאותה כמדינה בפני עצמה. במקביל, התנפלו על צ'כיה המצומקת, גרמניה ומדינות שכנות אחרות מכל עבר, ולקחו את שאריתה, כולל - קרפטורוס שנתפסה כולה על ידי הונגריה.
בתוצאת כל זאת נתערער הכל, קווי התחבורה של הרכבות ושל האוטובוסים נקטעו, ממילא - הפסיקו את מהלכם הסדיר, המשטרה הצ'כית נעלמה מהרחובות והכל נעשה הפקר. רפאל וחבריו חיפשו דרך כלשהי כדי לשוב לבתי הוריהם בקרפטורוס, מרחק של כ-400 ק"מ מזרחית מ-פרשוב, עיר לימודם.
איך עושים זאת?

(בעמוד נגדי - השער מעתון "הבוקר" על שיסוע צ'כוסלובקיה בתאריך 15/3/39)

רפאל הצטרף אל שלושה בחורים אחרים, יחד עזבו את פרשוב, הכלולה עתה בסלובקיה - מדינה חדשה שזה עתה קמה, ויצאו לכיוון "קושיצה" הנשלטת כבר בידי ההונגרים.
רוח של שובבות השתררה בין הבחורים, הרבו להתלוצץ על המתרחש נגד עיניהם.
הם עלו על רכבת הנוסעת לכיוון קושיצה, ואחרי נסיעה של כחצי שעה בלבד, מרחק של כ-20 ק"מ מפרשוב, הגיעו לתחנת גבול חדשה שזה עתה קמה. שוטרים סלובקים עם סרטים על שרווליהם, ביקשו מהם תעודות ושאלו ליעדם. הגדול ביניהם השיב בשם כולם - באומרו כי הם "תלמודיסטים", - היינו - בחורי ישיבה, שמעולם לא נשאו תעודות עמם, על כן אין ברשותם מסמך כלשהו להראות להם, פרט ל...ספרי קודש המצויים עמם, אשר את אחד מהם הוציא הבחור מתרמילו, כמעשה שובבות, כדי להראותו לשוטרים. אלה לא גילו עניין בספר הקדוש, כנגד זה שאלו למוצאם. כאשר נכחו שמדובר בבני קרפטורוס השבים לבתיהם ולמשפחותיהם המצוים עתה ב...מדינה אחרת - הונגריה, הרשו להם לעזוב, בתוספת אזהרה לא לשוב עוד לסלובקיה שזה עתה זכתה בעצמאותה מהצ'כים.
"יש לנו מספיק יהודים גם בלעדיכם" הוסיפו כברכת הדרך להם.

הבחורים, אחרי עברם מכשול ראשון זה, צעדו ברגל עוד כחמישים מטר, והנה הם כבר בצד שני של גבול חדש, הנשלט על ידי ז'נדרמים הונגרים חבושים מגבעות, מעין צילינדרים - בהם תקועות נוצות צבעוניות של זנב תרנגול. הבחורים, בראותם זאת פעם ראשונה בחייהם, כמעט ופרצו בצחוק והתחשק להם להשמיע "קוקוריקו", אך התאפקו וחייכו כלפי חמורי סבר אלה.

עם ז'נדרמים אלה לא יכלו לדבר כלל, כי אף אחד מהבחורים לא שלט בשפת המדיארים, ואילו אלה אינם יודעים שפה אחרת כלשהי, נראה היה כי אף אינם שולטים בקריאת שפת עמם הם.

בית המדרש -
הקלויז החסידי
בפרשוב

נוער אגודת ישראל ב-פרשוב, תר"צ/1930

בית הכנסת הגדול
בקושיצה/קששאו

שני הצדדים נעזרו בשפת הידיים והגוף, עד שהובנה כוונת הבחורים לשוב לבתי הוריהם המצויים עתה במדינת הונגריה "הגדולה". הרשות ניתנה לבחורים לחצות את הגבול החדש, בתוספת קללה עסיסית וגסה מפי הז'נדרמים. הבחורים מיהרו לעזוב, שמחו על מעבר המכשול השני. עם זאת שמו לב שהרכבת לא המתינה להם ונסעה בלעדיהם.
כאשר הבחורים שאלו למועד בואה של רכבת שנייה, נאמר להם שזו תבוא רק למחרת היום, כעבור יממה בערך. לאור זאת, הבחורים החליטו להסתלק ממקום זה מהר והחלו לצעוד ברגל, מרחק של כ-14 ק"מ, עד שהגיעו עם מטלטליהם המעטים לעיר קושיצה, המכונה עתה "קשאו" / KASSAU - בהונגרית.
בינתיים ירד הערב וכסף הונגרי אין ברשותם, הלכו הבחורים לבית מדרש קרוב וביקשו מהשמש רשות ללון שם, זו ניתנה להם. בהיות זה חודש מרץ והקור עדיין רב, הוא הרשה להם להבעיר אש בתנור החימום ולהפעיל את המיחם העומד עליו. שמש בית המדרש עזבם בינתיים מבלי לומר דבר, הוא שב כעבור שעה קלה והביא עמו מעט מזון שאסף מהשכנים ומסרו להם. עייפים ממאורעות היום, הבחורים נשכבו על ספסלי בית המדרש וישנו שנת ישרים, פרט לרפאל ששנתו נדדה.

עולמו של נער

שנה אחת קודם, למחרת פסח תרצ"ח, בבוא רפאל לישיבת ראסלאביץ, והוא בשנתו הארבע עשרה, התייחסו אליו הבחורים כאל ילד, זאת בשל היותו צעיר מכל האחרים. הגדולים ממנו הדביקו לו את השם "קטן" - כביטוי של חיבה וזלזול גם יחד. כך גם התנהגו עמו, לא שיתפו אותו בשיחות מתחום הפוליטיקה, מתוך הנחה שהוא לא מבין בהם דבר.
האמת היא שרפאל יצא זה כבר מכלל ילדות, ראשו פעיל ומוחו קולט הכל, הוא הבין טוב מאד את משמעותם של הנושאים הפוליטיים, אשר הבחורים הגדולים דשו בהם, מבלי לשתפו. הוא נהג להציץ בסתר בעיתונים יומיים, למרות האיסור על כך מטעם ראש הישיבה, להתעדכן לגבי המתרחש סביבו, ממילא דאג הוא רבות מהעלול לקרות. מעברי הגבול החדשים של אותו יום לא מצאו חן בעיניו ועוררו חששות בנפשו הרגישה. הוא חש כי משהו גורלי מתחולל סביבו,ומי יודע במה יסתיים כל זאת ? בעת שכבו לישון על ספסל בית המדרש, עמדו נגד עיניו השוטרים הסלובקים במדיהם המשונים, עם הערתם האנטישמית לבחורים העוזבים. רפאל לא יכול היה לשכוח גם את מראם של הז'נדרמים ההונגרים בעלי הנוצות, עם הקללה בפיהם.
כל זה לא נתן לו מנוח.
רפאל נולד וגדל בקרפטורוס, בכפר בעלת אוכלוסייה מעורבת של רותנים ויהודים, כפר אשר בו חיו אלה לצד אלה, משך דורות רבים, בידידות, בהבנה ובאחווה טבעית, מבלי שרפאל ייתקל בשנאה גזעית, ובמאמרי שטנה אנטי יהודיים, מהסוג המצוי זה עתה הרבה בעיתונים סלובקיים.
במפגשו הראשון עם הז'נדרמים ההונגריים, נציגיהם המובהקים של השלטונות החדשים, רפאל נכח כי אלה אינם שונים מהסלובקים, וכי היהודים הם כצנינים בעיניהם. הוא התפלא שחבריו לדרך התלוצצו על הפקידים והז'נדרמים, נציגי שלטון חדשים, ולא חשו כמוהו בשנאה הנודפת מדבריהם. ממילא, נדדה שנתו, תופעה שטרם ידעה.

בבוקר, כאשר חבריו קמו משנתם, ולאחר שהתפללו ואכלו דבר מה, יצאו ארבעתם לטייל בקושיצה - העיר הגדולה והיפה, לראות את מכמניה וליהנות ממראותיה. העיר מצאה חן בעיניהם. אולם, כאשר הבחורים החליטו להתעכב בעיר זו ימים אחדים, רפאל לא הסכים לזאת, הוא הודיעם על החלטתו לצאת ברכבת הקרובה לדרכו - לבית הוריו. חבריו צחקו לו והוא בשלו, אמר שלום ונעלם.

הרכבת הביאתהו לעיר - חוסט, משם הגיע ברגל, מרחק של כ-20 ק"מ, לבית הוריו ששמחו לשוב בנם הביתה בשלום, בימים טרופים כל כך, לחוג עמם את חג הפסח במדינתם החדשה - הונגריה, שעל טיבה טרם עמדו.
כאשר הוריו ובני כפרו שאלוהו לגבי גורל ישיבת "ראסלאביץ" בפרעשוב, ענה רפאל בצער, שהישיבה נסגרה ושהבחורים התפזרו לכל עבר. את זאת הוא אמר בשקט, כמבוייש - כאילו הוא אשם בסגירתה. הוא הוסיף וסיפר שיהודי העיר פרעשוב שרויים בדאגה, הם חוששים מן השלטון החדש, שלטון של כמרים, רווי שנאה ליהודי מדינתם החדשה, ההולכת ומשתלבת במדיניות הגזענית של גרמנייה.

חלפו שנים בודדות בלבד ויהדות סלובקיה הושמדה כמעט כליל. הדברים כתובים בספרה של ליוויה רוטקירכן על "חורבן יהדות סלובקיה" , עמ' 43: "אותה מדינה שבנוסח חוקתה התיימרה שנוסדה "בחסד אלוהים", הקריבה איפוא את אזרחיה היהודים מתוך אהבת בצע, מתוך התנפחות שאפתנית להידמות לרייך השלישי, כדי להבטיח לעצמה זכות קיום ב"אירופה החדשה". אבדותיה (היהודיים) של סלובקיה "העצמאית" נאמדות ב-68.000 - 71.000 נפש בשני נחשולי הגירושים, 1942 ו-1944. עם השטחים שסופחו להונגריה מספר החללים עולה ל-110.000 נפש. מכל יהדות סלובקיה בת 136.737 נפש לפני המלחמה, לא שרדו אלא כ-25.000 איש ".

רפאל וחבריו מישיבת ראסלוביץ, היו עדים לתחילתו של האסון. בהמשך לו פקדה ופגעה השואה בכל יהודי אירופה. אך, רק בשלביה האחרונים של המלחמה, נפגעה קשות גם יהדות הונגריה, אשר מתוך שיקולים פרגמטיים של הגרמנים, הושארה להיות אחרונה, בבחינת "קינוח" בתכנית ההשמדה של יהדות אירופה, במזימתם הנבזית של הנאצים הגרמנים וההונגרים גם יחד.

ישיבת וישק

בתום ימי הפסח דנו ההורים בהמשך לימודיו של רפאל. שקלו דברים לכאן ולכאן והחליטו לשלוח את רפאל לישיבה קרובה לביתם. הפור נפל על ישיבת "וישק" המצויה במרחק של 16 ק"מ מבית הוריו, באמצע הדרך שבין חוסט לבין בושטינה. ההנחה הייתה כי בעת צרה יוכל רפאל הצעיר לשוב לבית הוריו אף ברגל, וקירבתה תאפשר להורים לבקרו ולפקוח עין על הנעשה עמו, דבר שאמנם עשו כן.
העיירה וישק, שרוב תושביה הונגרים, זכתה במאה ה-19, בימי שלטון אוסטרו-הונגריה, למעמד של "עיר מלכות". בימי שלטון הצ'כים, בין שתי המלחמות, איבד מעמד זה את משמעותו והעיירה נחשבה לישוב רגיל, בדומה לישובים אחרים כמותה.

בעיירה זו גרו גם רותנים מעטים - אוקראינים בלאומיותם, כן התגוררו בה יהודים רבים, כ-200 משפחות, במעמד כלכלי שפיר למדי. חלקם עסקו במלאכה ובמסחר, אחרים התפרנסו מגידול צאן וממכירת גבינות שיצא להן שם טוב באזור כולו.
וישק התפרסמה במעיינותיה הרפואיים, בגללה נמשכו ובאו אליה אנשים ממרחקים למטרת נופש והבראה *. כן הייתה וישק ידועה בסוסיה המובחרים, אותם גידלו תושביה המדיארים. ואלה היוו גורם הכנסה בעל חשיבות רבה, ממנו נהנו כל תושבי העיירה.

רבה של וישק, הרב ר' שמעון וויס, מצאצאי בעל ה"אמרי יוסף" - מייסד חסידות ספינקא, הוציא אף הוא פרסום לעיירתו, בשל היותו מלחין לניגונים חסידיים, אותם ידע להשמיע בעצמו בקולו הערב, עד כי היו מזמינים אותו ממורביה לבוא ולהתפלל בפניהם בימים הנוראים **.

בשנת ת"ש/1940, כאשר נסגרו הישיבות הרבות בסלובקיה הדרומית, לאחר שזו סופחה להונגריה האנטישמית, פתח רבה של וישק ישיבה בעיירתו, למען אותם הבחורים שהוריהם רצו בהמשך לימודיהם. הורי רפאל שמעו על כך והחליטו לשלוח את בנם לשם.
כעשרים בחורים למדו בישיבה זו, אכלו "ימים", נהנו מהמאכל המקומי של אטריות מתובלות בגבינות צאן טעימות, שהבעלים - ספקי הימים - פיטמו אותם בהם.
הבחורים שמנו ונהנו מאויר הרים צח ובריא. בימי ששי נהגו גם לבקר ב"מקווה" שמימיה נמשכו ממעיינות מרפא מקומיים, חוויה בפני עצמה.
הבחורים ששו ונהנו מעולמו היפה של הקב"ה שזימן להם את וישק זו ללימודים.
שיעוריו של ראש הישיבה ניתנו בשפה ברורה וקלה, דרישותיו מהתלמידים לא היו מרובות, מכאן שסך הכל הייתה זו ישיבה נוחה לתלמידיה.
זאת עד שהישיבה התגלתה במקרה על ידי הז'נדרמריה ההונגרית, זו ציוותה על רבה של וישק לסגרה מיד ולשלח את תלמידיה לביתם. תחנוניו של הרב והרבנית, ששלטו יפה בשפת ההונגרים, לבטל גזירה זו ולהשאיר את הישיבה בעיירה, נדחו. עמדתה התקיפה של הז'נדרמריה נעוצה הייתה בשנאתם החולנית של ההונגרים לכל דבר יהודי שנתקלו בו. סיבה אחרת לעמדת הז'נדרמריה הייתה, כנראה, בתכניות ההונגרים לכבוש את טרנסילבניה, אשר העיירה וישק נשקה ממש לגבולה.
אם כה או כה, הישיבה נסגרה לפני תום ה"זמן" הראשון שלה, היינו בקיץ ת"ש/1940.
רפאל חזר שוב לכפר הולדתו ולבית משפחתו.
בבואו לבית הוריו, רפאל מצא את כפר הולדתו גדוש חיילים מצבא הונגריה, לקראת ההכנות לכיבוש טרנסילבניה. בתוך צבא זה שרתו באותם הימים, עדיין, חיילים יהודים מ"ארץ האם" - ANYAORSZAG ההונגרית. הפגישה עם חיילים יהודים אלה בלבלה את רפאל כליל, הוא לא הבין מה לחיילים יהודים אלה ולשאיפותיה הטריטוריאליות של הונגריה?

---

* אף המהר"ם שיק,רבה של חוסט, נהג לנפוש בה בימי הקיץ, כפי שהוא מזכיר זאת רבות בספריו. ראה - שו"ת, אורח חיים תשובה ש"א ו-ש"ב, אבן העזר, תשובה ל"ג.

** בחלק הראשון של הספר, בפרק על העיירה "וישק" עמ'... מסופר על היות רב זה חזן באוסטרבה, בימים הנוראים, בשנות השלושים של המאה העשרים. הוא הלחין בין השאר גם את המנגינה לשיר "אידל אידל בארעכען דיך נאר אידל", - להיט של אותם הימים, שיר שכתב ר' נחמן ציג, איש טערניוואו שעל יד העיירה טעטש, במזרחה של קרפטורוס.

על כל פנים, שמח היה בכפר ומעניין היה לו לרפאל להכיר צבא זה ולעמוד על ייחודו הגס, שונה כל כך מצבא צ'כוסלובקיה, אותו הכיר מ-פרשוב, מהבסיס הצבאי הגדול שבה. לצבא הונגריה, בניגוד לצבא הצ'כי, לא היו כמעט טנקים, לא כל שכן אווירונים.

בדיחה מתהלכת מאותם הימים מספרת, על מפקד הכוח ההונגרי, בדרך כניסתו לקרפטורוס, פנה לממונים עליו בבודפשט וביקש לשלוח לו טנקים - כתגבורת, כי ירו עליו בדרך. בתשובה לבקשתו הוא נשאל - אם לשלוח לו טנק אחד, או את כל השניים שיש להם?

כנגד זה משופע היה צבא זה עם סוסים רבים, בגללם הוא נזקק לעבודות הנפחים היהודיים בכפרי קרפטורוס. כמו כן נזקק צבא זה למספוא רב עבור סוסיו, אותו קנו מבעלי המשק היהודיים. גם בעלי החנויות היהודיות ראו ברכה בפרנסתם, מקניות החיילים אצלם. כסף רב זרם בכפר וכולם נהנו.
צחוק הגורל הוא שבתוצאת כל זאת הפכו היהודים, שנואי נפשם של ההונגרים, להיות מעין שותפים להם בהכנות הכיבוש שלהם של טרנסילבניה.
כעבור ימים מספר נחתם "הסכם וינה" - על פיו חולקה טרנסילבניה לשניים, כאשר מחציתה הצפונית עברה לידי ההונגרים, על מגש כסף, ללא ירייה אחת. הצבא ההונגרי עזב את הכפרים של קרפטורוס ונכנס כ"מנצח" לטרנסילבניה.

לא עברו ימים רבים והיהודים סולקו מהצבא ההונגרי והוכנסו לגדודי עבודה מיוחדים, בשם:- MUNKA SZAZAD - במסגרת הצבא ההונגרי, במטרה להעסיקם בעבודות פרך, תוך השפלות בזויות, שכל כולן כוונו להשמדתם, על פי הוראה מגבוה - "למנוע את שובם חיים לבתיהם ולמשפחותיהם".

בחברת פליטים

הירתמותה של הונגריה בעגלתה הפוליטית של גרמניה הלכה וגברה, עמה באו חוקים וגזירות אנטי יהודיות בכל תחומי החיים, ביניהן ההוראה על פיזור הישיבות.
רפאל, שבינתיים מלאו לו כבר חמש עשרה שנה, מצא את עצמו מובטל מתורה ומעיסוק כלשהו. הוריו, שדאגו לעתיד בנם, שמעו כי בבודפשט הבירה מצויים בעלי מקצועות שונים הנכונים לקלוט בעסקיהם את צעירי קרפטורוס, הידועים בחריצותם, מקבלים אותם ברצון כשוליות בבתי המלאכה שלהם. ההורים לא התמהמהו ושלחו את בנם לעיר הבירה על מנת שילמד מקצוע כלשהו. רפאל יצא את בית הוריו ונסע ברכבת לבודפשט, בברכת הוריו ועם כיסים ריקים. ההורים בטחו בבנם שימצא בעצמו את האמצעים למחייתו שם.

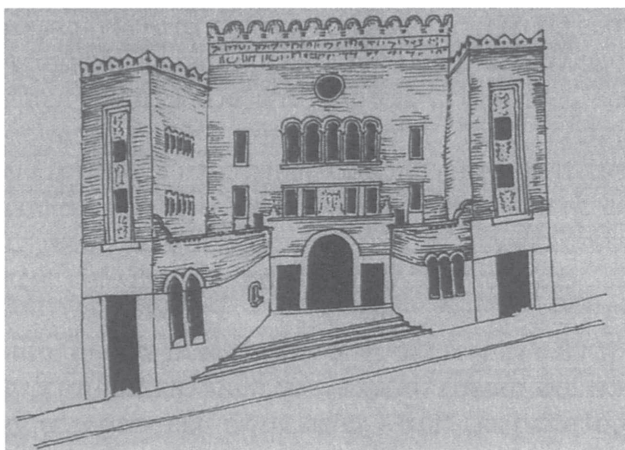
בהגיעו לבירה נתקל רפאל בבעיה אשר לא חשב עליה כלל, אי ידיעתו כלל שפת המדיארים. בכל אשר פנה שמע הונגרית בלבד, כאילו שפת האידיש לא קיימת כלל. אף הרבנים, גדולי תורה, של הקהילות האורטודוקסיות, דיברו בשפת ההונגרים. למזלו פגש בעיר זו צעירים רבים ילידי קרפטורוס, דוברי אידיש כמוהו, שקדמו לבואו לשם. אלה עמדו לימינו, הדריכוהו לאן לפנות ובמי להיעזר.

גזירות ההונגרים נגד היהודים, שהונהגו בחומרה רבה בקרפטורוס ובשאר המחוזות הרחוקים של המדינה, לא הורגשו כמעט בבירה. עיר זו שבה גרו מעל מאתיים אלף יהודים קלטה לתוכה פליטים יהודים לרוב - מסלובקיה, מאוסטריה, מפולניה, וכן צעירים ובני נוער, מהשטחים החדשים שסופחו להונגריה - דרום סלובקיה (FELVIDEK), קרפטורוס (KARPATALJA) סרביה (אזור BACSKO,) טרנסילבניה הצפונית ועוד. צעירים אלה נפלטו במקומות מגוריהם מלימודים ומתעסוקה כלשהי, על כן הם באו באלפיהם לבודפשט הבירה, בה חיפשו, ולרוב מצאו, תעסוקה - בלימודי מקצועות כלשהם.
רפאל הפך להיות אחד מהם, פליט צעיר נבוך ומבולבל.

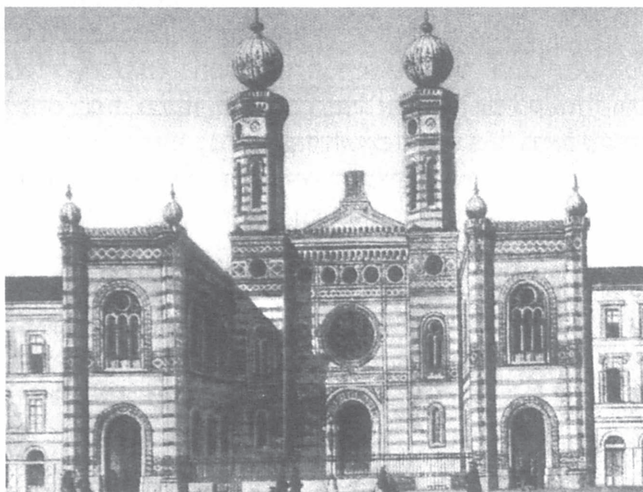
השנה היא תש"ב/1942 ורפאל מחפש את דרכו בעיר גדולה זו. בעצת חבריו פנה לקהילה היהודית האורטודוקסית, וביקש עזרתה במציאת בעל מלאכה שיקבלו כשוליה ללימוד מקצוע כלשהו, רצוי מקצוע מכובד - "נקי" כרצון ההורים, כגון שען, צורף זהב וכדומה. הקהילה העמידה לרשותו מתנדב מקומי מטעמה, הוא סרק יחד עם רפאל את העיר כולה משך ימים מספר. שען או צורף לא מצא, אך, מצא חייט יהודי שקיבלו כשוליה, להיות "א שניידער יונג" (־בלשונו של איציק מאנגער).
מתנדב זה אף הביא את רפאל ל-OMZSA - הוא מוסד הג'וינט של יהודי הונגריה שטיפל באלפי פליטים יהודים ועזר להם רבות. במוסד זה נרשם רפאל, אליו פנה עם בקשותיו ועם מצוקותיו, החל בענייני כלכלה והמשך בענייני לבוש. באחד הימים נתקף רפאל בכאב שיניים מציק. ביאושו כי רב, פנה גם במקרה דנן למוסד זה ושאל לעצתו. להפתעתו עזרו לו גם בכך, הפנו אותו אל רופא שיניים יהודי, בצירוף מכתב ובו הוראה לו, שיטפל ברפאל חינם אין כסף.
מאוחר יותר נודע לו לרפאל שכל הרופאים היהודים בבירה, וכן בעלי מקצועות אחרים, התחייבו כלפי מוסד ה-OMZSA להגיש עזרה לפליטים היהודים ככל שיידרשו לעשות כן.
רפאל, למרות גילו הצעיר, העריך מאד מעשה התנדבותי זה, פרסם זאת בין חבריו ושמר תודה בלבבו לאנשים טובים אלה, אשר טרם פגש דוגמתם.

בדידות בנכר

רפאל, על אף בדידותו בבודפשט, הוא נקלט בה יפה, רכש לו מהר שליטה בשפה ההונגרית, הכיר את מוסדות שתי הקהילות - האורטודוקסית והניאולוגית, ביקר בבתי הכנסיות הרבים בעיר ומצא את מקומו, במיוחד, בבית הכנסת האורטודוקסי שברחוב "קוזינצי", בו התפלל בחול ובשבתות.
הנאה גדולה ומרגשת הייתה לו מתפילות קבלות השבת בבית כנסת זה, בו עבר לפני התיבה חזן בעל שם, בליווי מקהלה של מבוגרים וילדים. גם פליטים אחרים נהגו כמוהו לבוא בערב שבת לבית כנסת זה לשמוע את רינת תפילתו של חזן זה, עד כי בית הכנסת היה צר מלהכיל את כולם.

בית הכנסת האורטודוקסי,
ברחוב "קוזינצי"

ביהכ"נ הניאולוגי,
ברחוב "דוהני"

ותיקי בנ"ע מבודפשט,
בכנס ב-ניר עציון,
תשנ"ב/1992
(בתמונה: צדוק ראאב,
פנינה בלום, פרץ ויפה בלבן,
פוצ'י-פוקס)

נאמן להדרכת הוריו, רפאל נהג להשכים כל בוקר למניין הראשון של תפילת שחרית, שהתפילה בו החלה בשעה 6 בבוקר. יש והיה מקדים לבוא ולהשתתף בשיעור הגמרא שניתן כל בוקר כשעה אחת לפני תפילת השחרית.
לאור התמדתו בכל אלה, הוא נתחבב על ציבור הלומדים והמתפללים עד כי הוזמן על ידי אחד המקומיים להתארח אצלו בקביעות לשתי סעודות השבת, הזמנה ששמח לקבלה כי בכך נפתרה לו בעיית כלכלתו בשבת.
עם זאת, רפאל סבל לא מעט מבדידות מתמשכת בעיר גדולה. אך, עמד בזאת, הוא חיפש ומצא את דרכו אל חברים טובים, קרובים ללבו, בעזרתם נקלט והשתלב במוסדות מכובדים, קרובים לרוחו ותואמים לבית הוריו.

באזור היהודי האורטודוקסי פעלו באותם ימים שלושה מוסדות חשובים, אליהם נמשכו ולתוכם נקלטו רבים וטובים מהצעירים ששהו בשנות המלחמה בבודפשט הבירה, הלוא הם:

"בית התלמיד" - TANONC OTTHON - ברחוב קירלי 26, בעל אופי אגודאי, בו גרו ונתרכזו בני ישיבות שלימודיהם נפסקו באמצע, בשל המלחמה וגזירות הממשלה. תלמידים אלה עבדו לפרנסתם ביום, ואילו בערב למדו והתעמקו בסוגיות אביי ורבא. רפאל נהג לשהות במוסד זה בערבים, ללמוד מעט ובעיקר ליהנות מהימצאותו בחברה טובה.
במיוחד נהג כך בשבתות.

"בית מרים" - מוסד לבנות, מעין "בית צעירות מזרחי", בחסותו של ד"ר אונגר, רופא שיניים במקצועו, ממנהיגי תנועת המזרחי. בבית זה גרו בנות שהגיעו לבודפשט, אף הן בחיפוש אחרי תעסוקה כלשהי, - לימודי מקצוע, או עבודה מפרנסת שהיה בה כדי לעזור להוריהן שנותרו בבית ללא מפרנסים.

"בני עקיבא" - מרכז חינוך של תנועת נוער שהנהגתה וסניפה המרכזי נמצאו ברחוב לאודון 3. סניף זה קלט לתוכו מאות בני נוער, בנים ובנות. מקומיים ובני מחוזות, שבאו אף הם לבירה ללמוד מקצוע, או לעבוד לפרנסתם ולסייע להוריהם שנותרו לרוב בלי הבעלים המפרנסים שגויסו לגדודי עבודות הפרך הצבאיים.
שלושה מוסדות אלה בחסות האורטודוקסיה, וכן מוסדות נוספים בחסות הקהילות הניאולוגיות, העשירות יותר, היוו קרש הצלה לצעירים אלה שנקלעו לבירה וחיפשו בית חם לחייהם היומיומיים.

רפאל נהג לבקר רבות במוסד האגודאי "בית התלמיד", לסעוד שם את ארוחותיו בשבתות, ליהנות מהזמירות היפות שליד השולחנות, להשתתף בשיעורי התורה שניתנו שם בערבים וכדומה.אולם, מאוחר יותר מצא הוא את מקומו בסניף ההומה של תנועת בני עקיבא, שם נתגלה לו עולם חדש שטרם ידעו.

בבית הוריו של רפאל, כמו ברוב הבתים היהודיים, תפשה ארץ ישראל מקום מרכזי. קופסת ר' מאיר בעל הנס תלויה הייתה במקום כבוד בבית, לתוכה שלשלו ההורים פרוטות המיועדות לתמיכה בעניי ארץ ישראל החיים שם ועוסקים בתורה. המלמדים בחדרים הירבו לדבר לפני תלמידיהם בשבחה של הארץ ולהשמיע אגדות ונפלאות ממנה. בתוצאת כל זאת חשו התלמידים את עצמם כבני ארץ ישראל, אשר אבותיהם מלפני דורות רבים גורשו ממנה, ועתידים הם לשוב אליה, בעזרת משיח צדקנו, לו מחכים בכל יום. בינתיים הודרכו התלמידים ושוכנעו שכל אדם מישראל צריך להכין את עצמו להיות ראוי לכך.
אולם, כל הדיבורים היפים האלה של המלמד, היו בבחינת - מזמור שיר לעתיד לבוא.

כנגד זה, בסניף תנועת בני עקיבא מצא נערנו זה את עניין ארץ ישראל כנושא קרוב ומוחשי. בסניף סיפרו לנערים על ארץ ישראל ההולכת ונבנית, על התיישבות, בנייה ויצירה הנעשית שם על ידי חלוצים מבני עמם שכבר הגיעו לשם בשנים האחרונות, ובעיקר על תכניות עלייה המיועדות לכל אחד מהצעירים בגולה המכשירים את עצמם לכך.
רפאל נתפס בעוצמה רבה לרעיון זה, התהלך כהוזה בהקיץ , ראה את עצמו עולה לארץ ישראל, לוקח עמו את הוריו, אחיו אחיותיו, ופודה את כולם מהגלות המרה - בה הם שקועים. התלהבותו לעניין זה הלכה וגדלה עד כי כל כולו בער ולהט מהאידיאה הציונית שזה עתה נתגלתה לו. הוא התפלא שבבית הוריו לא דיברו על הציונות כלל.
על כל פנים, רפאל ביקר רבות בסניף זה, הכיר חברים חדשים, ביניהם צעיר מיוחד בשם - צדוק ראאב - יחד שרו את שירי הארץ, למדו את תולדותיה, התבוננו מוקסמים במפות ארץ ישראל שתלו על הקירות, הכירו את אזוריה וכל הקשור בארץ אהבתם. בקיצור, רפאל הפך להיות בן הארץ ממש ולא מצא עוד עניין רב בעיסוקיו הנוכחיים.

על צדוק ראאב, מן הראוי שיסופר דבר מתולדותיו:
צדוק - בכינויו "ציצוש" - יליד סלובקיה, היה חבר בהכשרת "מיקפה" של בני עקיבא בבודפשט. כאשר כבשו הגרמנים את הונגריה, באביב תש"ד/1944, צדוק התגייס כולו לפעולות הצלה, סיכן את נפשו והתרוצץ בדרכים, ברכבות ובכל דרך אחרת, הפיץ וחילק מסמכים מזוייפים לכל מי שניתן היה להצילו בדרך זאת. מחופש כנוצרי נכנס לגוב האריות הנאציים, כמעט ונטרף, אך, יצא שלם.
בעלותו לישראל בשנת תש"ה, בגמר המלחמה, הצטרף לקיבוץ "משואות יצחק" שבהרי גוש עציון, ובגמר מלחמת השחרור הצטרף לקיבוץ "התחייה" ומשם ל-"משואות יצחק" - המחודש שבמרכז "שפירא".
בתום מלחמת ששת הימים התגייס שוב כולו לפעולות חלוציות בהתיישבות, בכל מקום שנדרש.
לבסוף התיישב בישוב "עצמונה" שבגוש קטיף, שם עבד וגידל תפוחי אדמה אורגניים לייצוא לאירופה, אשר הביקוש להם עלה על כל דמיון. מגוש קטיף פונה, על פי "תכנית ההתנתקות "- המטופשת,בכוח ברוטלי, בהיותו מובל בעגלת נכים, למקום התיישבותו החדש ב-שלעבים. לאחר שבועות מספר, בהיותו נתון בצער ובכאב על הרס גוש קטיף, השיב את נשמתו לבוראו, מלווה אלפי מעריצים על חלוציותו ומסירות נפשו למען ארץ אהובתו.
הוא היה אחד מקרבנות "ההתנתקות".

כותב שורות אלו חש חובה לכתוב , בדרך פזמון, מלות הערכה אחדות לזכר, חברו בהכשרת "מיקפה".

צדוק ראב, "ציצוש" - כינויו,
בלהיות חלוץ - העסיק את מוחו,
לעבוד את האדמה במו ידיו,
הייתה מתמיד שאיפת חייו,
לגוש קטיף ירד, תפוחי אדמה גידל,
זכה להצלחה, עליה איש לא פילל,
כיצוא לחו"ל תוצרתו נשלחה,
כבוד לישראל הביא, בצד - הכנסה,
זאת עד להחלטת מנהיגים להרוס את ביתו,
לבטל הישגיו ולהרוס את עתידו,

ציצוש - לגדולות היה תמיד דרוך,
לנצח נצחים - יהא זכרו ברוך

בינתיים, רפאל המשיך בלימודי החייטות שלו, זו שנה שנייה. הוא ידע כבר לתפור... זוג מכנסיים ואף שרוול של מעיל חליפה ידע כבר לעשות, אלא שמקצועו זה לא שבה עוד את ליבו. כאשר אמו באה לבקרו, לאחר שנת שהייתו בבירה, ביקש וקיבל את הסכמתה לעזוב את מקצוע החייטות ולהצטרף ל"הכשרה חקלאית" של תנועת בני עקיבא שנפתחה לאחרונה בסביבת בודפשט. כל זאת משום שאיפתו להגיע לארץ ישראל בהקדם ולשמש חלוץ עובר לפני המשפחה.
אמנם, אמו החכמה והנבונה היו לה ספיקות לגבי צעדו זה של בנה, אף על פי כן היא נתנה את ברכתה לשינוי זה, נשקה לו ואחלה לבנה הצלחה בבחירתו החדשה.

הכשרת ה"מיקפה"

ההצטרפות של רפאל להכשרה נעשתה בהשפעת שניים מחבריו הבכירים בסניף, הלוא הם: - יוסף קופרשטיין, בכינויו "קופי", ודוד פרידמן, בכינויו "דעווי". כאן מהראוי לספר מעט על שני צעירים אלה שפעלו גדולות בחינוך ובהדרכה.

"קופי" - בחור ישיבה ביסודו, גדל בבית חסידי בעיירה קוסוני/KASZANYI שבקרפטורוס, הוא נתפס לרעיון הציוני ולאידיאה של תנועת בני עקיבא תוך כדי לימודיו בישיבה בקושיצה. קופי ידע לשלב את שורשו החסידי עם התלהבותו לציונות, עד כדי היותו טיפוס של חלוץ העובר לפני המחנה, מדריך ומכוון את שאר בני הנוער לדרך העולה לארץ ישראל.
"דעווי" - ממוצא משפחה ותיקה ומכובדת בקושיצה, נתפס לרעיון הציוני ולאידיאות של תנועת המזרחי בעירו, עד שנעשה למדריך מחונן ומחנך מופתי לבני נוער אחרים, רבים וטובים כמוהו.
עם סיפוח קושיצה להונגריה הגיע דעווי לבודפשט, צורף כחבר להנהגה הראשית של בני עקיבא והיווה גורם מוביל בענייני חינוך והדרכה בסניפים.

לשניים אלה התחבר רפאל, הוקסם מהם ולא זז מחברתם. כאשר אלה סיפרו לו על הכשרת מיקפה, על הצטרפותם הם להכשרה זו, רפאל מיהר והצטרף אף הוא אליהם.

כאשר רפאל הגיע להכשרה, למחרת פסח תש"ג, הופתע הוא למצוא את המקום כגן עדן עלי אדמות. היה זה גן יפהפה בגודל של כאלף דונם אדמה, משופע מטעי עצי פרי ממינים שונים, ערוגות גדולות עם גידולי ירקות, דשאים מטופחים - שובי עין ולב, ובעיקר חממות ושטחי שדה מרובים לגידולי פרחים מסוגים שונים.
גן זה שייך היה לקהילה היהודית של בודפשט עוד מסוף המאה ה-19, שימש כבית ספר חקלאי, מעין "מקווה ישראל", להכשרת בני נוער יהודי לעבודות שדה, במגמה - להעביר אותם מעיסוקים מסחריים למקצועות יצרניים של עבודות שדה. המטרה הייתה להקהות שיניהם של האנטישמים למיניהם, שטענו נגד היהודים בדבר זה.
כאשר נצטמצם מספר התלמידים בבית הספר, מחמת המלחמה ומסיבות אחרות, העמידה הנהגת הקהילה היהודית את רובו של הגן לתנועות הנוער הציוניות, על מנת שיקיימו בו "הכשרות" לעבודות חקלאיות, במגמה חדשה - הכנת צעירים לעלייה לארץ ישראל בגמר המלחמה.

ארבע הכשרות פעלו בגן זה: מכבי הצעיר(מכה"צ), השומר הצעיר(השה"צ), דרור הבונים, וההכשרה הגדולה מכולן - של תנועת בני עקיבא.
צעירי ארבעת ההכשרות עבדו בכל תחומי החקלאות של בית הספר, בעיקר הועסקו בגידולי פרחים שיועדו למכירה בעיר ובפתחי בתי הקברות הסמוכים למקום, שם נמכרו לפוקדים את קברי יקיריהם. התמורה הכספית של הפרחים היוותה את עיקר הכנסותיהם של עובדי ההכשרות, מהם קיימו את עצמם ועליהם הייתה גאוותם.
בן שמונה עשרה שנה היה רפאל בעת הצטרפו להכשרה זו, מלא שאיפות וחלומות ציוניים, מאושר עד אין קץ על שנפל בגורלו להימצא בחברת צעירים חולמניים כמוהו, שכל מבוקשם - לעלות ארצה ולהקים בה קיבוץ, דוגמת אחרים הנמצאים כבר בארץ ישראל ועובדים את אדמתה.

הכשרת בני עקיבא ב-"מיקפה" בקירבת בודפשט, (צולם בחודש אלול תש"ג, עם שופרות ביד) יוסי אדלר-מימין ורפאל-משמאל, מחזיקים שופרות בידיהם

הואיל ונודע לחברי ההכשרה של בני עקיבא על תכנית עלייתה של "משואות יצחק" להתיישבות בהרי גוש עציון, כינו אף הם את גרעינם בשם "משואות", - כאומרים להוות השלמה לקיבוץ זה, מילידי הונגריה וצ'כיה בעיקר, כאשר יגיעו לארץ ישראל.
רפאל מאושר היה עד אין קץ בהכשרה, משך כל הקיץ עבד בגן הירקות, מלווה את עבודתו בשירים שזה עתה למד, חולם בהקיץ על ארץ ישראל וכל הקשור בה. בערבים נהג רפאל להשתלם בלשון העברית המדוברת, קורא ומתעמק רבות בתנ"ך ומכין את עצמו כדבעי לחיי בן הארץ, אולי אף לחיים חלוציים בה. זאת עד לשינוי במהלכי האירועים האישיים שלו.

חזרה ללימודים

לאחר שבעה חדשי שהייה בהכשרה, רפאל נקרא לבודפשט לשיחה עם ראשי התנועה ואלה בישרוהו על היבחרו להישלח ללימודים ב-"ישיבה" מיוחדת שזה עתה מוקמת בעיירה - "קישוורדה" - (קליינוורדיין/KISVARDA) שבמזרח הונגריה. זו עתידה להיות, לדברי ההנהגה הארצית - "ישיבת בני עקיבא" דוגמת תאומה שנוסדה מעט לפניה בכפר הרא"ה בארץ ישראל.
לרפאל הוסבר כי לתנועת בני עקיבא בהונגריה דרושים בחורי ישיבה שיוכלו לשמש - משגיחים ומדריכים בענייני תורה, דבר שמורגש בו מחסור בתנועה.
רפאל קיבל את הצעת ההנהגה ויצא לדרך חדשה.

פנחס רוזנבאום

בין מנהיגי תנועת בני עקיבא בבודפשט השתלב בחור צעיר בן עשרים שנה, בשם - פנחס רוזנבאום, מהעיירה קישוורדה. פנחס זה, בנו של רב העיירה ר' שמואל שמעלקי רוזנבאום זצ"ל, למד באונגוור/UNGVAR, בישיבתו המפורסמת של ר' יוסף אלימלך כהנא, רבה האחרון של אונגוור. ראש הישיבה התנגד באופן קיצוני לציונות, נלחם יחד עם האדמו"ר ממונקאטש, נגד הגימנסיות העבריות. והנה קרה שפנחס רוזנבאום, צאצא למשפחה רבנית מובהקת, שאף היא לא נמנתה על תומכי הציונות, נתפס לציונות דווקא בישיבתו של ר' י.א.כהנא, עת שלמד שם בשנים תש"א - תש"ב.
הדבר נבע בעיקר מהיכרותו ומהתחברותו שם אל בחור אחר שלמד שם, דוד אוסלנדר ("אוסי" הצעיר) בן אונגוור, שלמד אף הוא באותה תקופה בישיבה זו. אוסי, בחור צעיר מקסים בעל כוח השפעה, גרם לפנחס, בעל ראש פתוח לכל, להכיר בערכה החיובי של תנועת "בני עקיבא", להצטרף אליה ולתרום מכוחו וכשרונו למענה.
פנחס עלה מהר מאד במעלות התנועה עד כי צורף להנהגתה הארצית בבודפשט. באחד מהדיונים, פנחס הצביע על הצורך לשלב בחורי ישיבה בתנועה, כי אלה חסרים בה. דעתו נתקבלה והוחלט לייסד ישיבה כזו ב-קישוורדה - עיירה אשר בה שימש אביו "מרא דאתרא" חניכים נבחרו כדי להישלח לישיבה זו, רפאל היה אחד מהם.
הישיבה נוסדה, תלמידיה, כולל - רפאל, שהו כמעט "זמן" שלם, בחורף של תש"ד, בלימודים פוריים, מבטיחים עתודה של מחנכים ומדריכים לתנועת בני עקיבא בהונגריה.

בית הכנסת הגדול ב-קישוורדה

חבורת תלמידי בני עקיבא - בישיבה

בחודש אדר תש"ד שבו הבחורים מהישיבה לבודפשט, נערכה להם קבלת פנים חגיגית, תוך גילוי הסוד הכמוס על אופי ישיבתם עד כה.
חברי ההנהגה של התנועה התהלכו כשושבינים, מאושרים על שמפעל זה זכה להצלחה בזכות העזתם המקורית. כמובן שפנחס, יוזם הרעיון, קצר את עיקר השבחים, ערכו ומעמדו בתנועה עלו מאד. גאוות תנועת בני עקיבא, ואף ותיקי הנהגת תנועת המזרחי, רבה הייתה ממפעל חשוב זה, אף שהדבר היה כרוך בקשיים כספיים ובצורך להסתיר את אופייה הציוני של ישיבה זו מעיני אנשי העיירה הבלתי ציוניים וגם מידיעתו של רב העיירה, אביו של פנחס, שמא תגרום לו זאת קשיים בקהילה, כאשר ייוודע לבעלי הבתים בעיירה אופייה של זו.

ההנהגה תלתה בחניכים תקוות מרובות, פיזרה ושתלה אותם בין המחוזות הרחוקים של הונגריה, על מנת שיפיצו את תורתם בהם, יחזקו את שמירת המצוות בסניפים השונים. רפאל נשלח למחוז מרמרוש, אזור של דוברי אידיש, על מנת שיארגן שם את סניפי בני עקיבא.
עליו היה להניח יסוד חינוכי טוב להם, לבנות צוות מדריכים שיישאו בעול העבודה השוטפת של הסניפים. רפאל פעל בעיירה "בורשה", בעיר "סיגט", בכפר "סולוטבינה" ובעיירה "נרסניצה".
הכל היה נראה זוהר ומבטיח עתיד גדול לתנועה ולחניכיה.
לא חלפו אלא ששה שבועות והכל התמוטט.
הגרמנים פלשו להונגריה ב-19/3/1944. שואת יהודי הונגריה החלה.

תוך פחות מחודשיים ימים, בין אפריל ליוני תש"ד/1944 , זרעו הגרמנים, בסיועם ובשיתופם הפעיל של ההונגרים, הרס וחורבן בכל קהילותיה המפוארות של יהדות זו. ערים, עיירות וכפרים, בהם שגשגו קהילות יהודיות מפוארות משך קרוב לאלף שנה*, הושמדו ונכרתו כליל. גברים, נשים, זקנים וטף, הובלו לאושוויץ-בירקנאו ולמחנות השמדה אחרים, מהם לא שבו עוד.
גם הרה"ג ר' שמואל שמעלקי ליטש סג"ל רוזנבאום, ממוצא משפחת המהר"ל והחתם סופר, המרא דאתרא של קהילת קישוורדה המהוללת, אביו של פנחס רוזנבאום ז"ל, לא נמלט מצרה איומה זו. הוא הובל, יחד עם קהילתו המפוארת לאושוויץ-בירקנאו, משם לא שב עוד.
רפאל - כאחד המעטים מאותם הפליטים בבודפשט שזכה לשרוד, נושא בלבו תמיד את זכרו של גאון תורה זה ואת זיכרם של קהילות הונגריה, כולל מחוזותיה המסופחים - דרום ומזרח סלובקיה, קרפטורוס, טרנסילבניה וסרבייה.

חלום יפה ושבר נוראי בצידו.

---

* תיאור היסטורי נפלא של קהילות אלו מצוי בספרו המונומנטלי של ר' י.י. גרינוולד: "טויזנט יאר אידיש לעבן אין אונגארן", ניו יארק 1945.

טויזנט יאָר אידיש לעבן אין אונגאַרן

פון

הרב יקותיאל יהודה גרינוואַלד
קאָלאָמבוס, אָהייאָ

ברוקלין, ניו יארק
שנת **תשל״ז** לפ״ק

שער הספר של ההיסטוריון - הרב י.י. גרינוולד - "טויזנד יאר אידיש לעבן אין אונגארן"

לסיכום פרק זה של "בהימוט ארץ" ייאמר כי לכל אדם יש זיכרונות, חוויות, והשקפות - על פיהם הוא דן את אשר הוא רואה וחש בימים ובשעות - בהם מתרחשים דברים בעלי חשיבות גדולה.

בפרק זה מתוארים הדברים כפי שנראו לרפאל - נער צעיר ותמים שנקלע לאירועים חשובים - באירופה המנואצת, גורליים לבני עמו. הוא ראה, תפס וחש כי אלה אינם עניינים פשוטים, חסרי חשיבות, אלא נושאים כבירים - בהתהוותם, שהוא - רפאל - עד להם. מן הראוי היה שמנהיגי הקהילות, כולל הרבנים יזדעקו, יתגייסו ויפעלו למען בטחון בני עמם. במיוחד, מחוייבים היו לכך - הראשים בהנהגות קהילות בודפשט ומנהיגי התנועות הציונות, כמו - קסטנר וחבריו, שידעו ממקורות חשאיים ונאמנים, על הסכנות הגדולות האורבות לבני עמם. לצער כולם, כמעט ולא נעשה דבר, פרט לבודדים שדאגו לעצמם ולבני משפחותיהם, תוך הפקרת המוני היהודים במחוזות הרחוקים, תוך העלמת האמת המרה על הצפוי להם. בכך - מנעו מהמונים אלה נקיטת אמצעים עצמיים משלהם - התחבאות ביערות, בריחה לרומניה, ובעיקר התקוממות והתנגדות פיזית למשעבדיהם, דבר שהיה אפשרי לאור מפלות הגרמנים וההונגרים בחזיתות. כל זה לא נעשה, על כך מצביע וזועק רפאל עד היום.

נערנו - רפאל, מאשים לא מעט גם את עצמו, על שסמך על אחרים וציפה להדרכתם שלא באה. לזכותו ייאמרו שני דברים:

א. בעידוד הוריו, ניסה הוא, ואחיו הצעיר ממנו, להתחבא ביערות * , נסיון שנכשל, אך, כפי שמוכח מן המסופר בספרנו זה, בפרק "שבעה חדשים ביער" עמ'...., זה עשוי היה להצליח.

ב. נערנו זה צעיר מדי היה, לא הוכן נפשית, גם לא פיזית, להתמודדות עם כל אלה. כוחו וכשרונו המועט בוזבז ולא בא לידי מיצויו. חבל.

עם סיפורו האישי של רפאל
נפסיק בינתיים,
הוא נתפס ביער - גזרת השמים
יהדות הונגריה נלכדה כולה,
ברשת שטמנו לה צוררים במזימה,
אלה נעזרו ב- "מנהיגים" מבני עמנו,
"ראשים-ממונים" - תמימים, לא עלינו,
חסרי אומץ, תבונה ומעוף,
לא חשו את המלחמה הקרבה לסוף,
לא חשבו על מרד, התנגדות לא קמה,
עם רוצחי עמם - העדיפו השלמה,
הסתפקו בהצלת מעטים משאול תחתיות,
בעיקר מקורבים - בתחבולות שונות,
מהמוני העם את האמת הסתירו,
חייהם בידי צוררים הפקירו,
כבודם בקלון המירו,

רפאל, בדרכי נסים, מהשואה שרד,
בשובו שאל איך קרה שאיש לא מרד,
בימים שסוף המלחמה היה כה קרוב,
דבר לא נעשה - ולו רק למען שמנו הטוב,

בשובו מהמחנות יצא את הגולה,
עזבה לנצח ולארץ עלה,
היטלטל בימים - הקיא והזיע,
כמעפיל אלמוני לקפריסין הגיע,
עם עלייתו משם לארץ, ממש כבפעמי משיח,
ל "מקווה ישראל" נתקבל כמדריך,
תלמידים חינך, לימד אותם,
לדעת לקחת גורלם בידם,
הוא מוסר השכל עיקרי -
ממה שהתרחש בגולה שם.

---

* כמסופר בספר "אדברה ואעידה" עמ' 32 - 35, ובפרק "שבעה חדשים ביער" שבספר זה, עמ' 163 .

גישוש באפלה

- מסיפורי האמת שהתרחשו בכפר הולדתו של רפאל, בהתקרבם של ימי השואה ליהודי הונגריה

בתום חג הפסח תש"ד, הופצה בכפר ידיעה שבעוד יומיים שלושה יגורשו כל היהודים מביתם ומכפרם. מקור הידיעה לא היה ברור, אך, שופט הכפר - "לזר", אוקראיני, שונא יהודים ערמומי, אישר את הידיעה, מבלי למסור פרטים נוספים, כמו - יעד הגירוש, דרכי הגירוש, מועד הגירוש וכדומה. עם זאת אמר, כי בשעות הקרובות יודיעו ליהודים פרטים נוספים. דבריו אלה של השופט, הספיקו כדי לעורר בהלה ודאגה מפני העומד להתרחש. כעבור יממה אחת, ביום שני, א' באייר תש"ד 24 באפריל 1944, הכריז המתופף על איסור שהוטל על היהודים לצאת את כפרם למטרה כלשהי, אף לא לעיבוד שדות הכפר שלהם. המתופף הוסיף עוד והכריז שעל היהודים להתכונן לגירוש הקרוב מאד, בו יורשו הם לקחת עמם מטען של 50 ק"ג בלבד למשפחה. הבהלה גברה והמבוכה גדולה ממנה. בכפר אין רדיו, אין עיתון - מהם ניתן לקבל מידע כלשהו על העומד לקרות. הקשר עם חוסט, עיר המחוז, מנותק, אין יוצא ואין בא מהכפר, ממילא אין לאיש ידיעה כלשהי על הצפוי לבני הקהילה. שופט הכפר, מתהלך עם חיוך על פניו, אף אינו מסתיר את שביעות רצונו ממהלך העניינים.

אין הוא מספר דבר בעל משמעות ליהודים, כנגד זה מגלה הוא בלחש לחבריו הערלים שהפעם, לא כמו בשנת תש"א/1941, הגירוש הוא ממשי. אז, בשנת תש"א, בוצע גירוש דומה לגליציה*, אלא שהיהודים חזרו כעבור יממה לביתם, לאחר ששלטונות הונגריה ביטלו את הגזירה. עתה, אומר השופט, עניין לנו עם הגרמנים, הם לא יבטלו את תכנית הגירוש, הם מתחייבים שהיהודים לא ישובו עוד חיים לכפרם, ממילא עתידים הערלים הרותנים לרשת את כל רכושם הרב של היהודים. לדברי השופט, השלטון בבודפשט נתון עתה בידי הנאצים ההונגרים, הנעזרים בשלטונות הכיבוש הגרמני, ואלה נחרצים בהחלטתם להיפטר מן היהודים בהונגריה, להעבירם לשטחי הכיבוש בפולין, שם יקבלו את הטיפול הראוי להם...., וחסל פרשת היהודים על אדמת הונגריה.

הערב של יום שני ירד, עמו ירדה אפילה בלב יהודי הכפר. לאחר תפילת מעריב, איש לא מיהר לביתו, כל אחד נצמד לחברו, לשכנו, או לחשובי הכפר, אנשים חכמים ומנוסים, לשמוע את הניתן לעשות נגד הגירוש העומד להתבצע , אולי כבר מחר. איש לא ידע לומר או לייעץ דבר לחברו, כולם היו כמגששים באפילה. תוך כדי כך הגיע שליח מאת השופט ו"בשורה" בפיו - הגירוש נדחה ליום נוסף, היינו ליום בשבוע, אולי אף ליום חמישי בשבוע.

---

* היה זה גירוש לגליצייה, במטרה לצמצם את האוכלוסייה היהודית בקרפטורוס. בגירוש ההוא העבירו ההונגרים כ-22000 יהודים לגליצייה. אלה נרצחו באזור "קמיניץ פודולסק". בשלב מסויים הופסק גירוש זה, לאחר שההונגרים נבהלו מתוצאת גירושם.
(פרטים על כך מצויים בספר "אדברה ואעידה", בפרק "הונגרים עליך" עמ' 20.
כן מתוארת פרשה אפלה זו בקובץ המחקרים של יד ושם, כרך ט', עמ' 111.

הודעה זו הייתה בה משום הקלה רגעית. אנשים שמחו להביא בשורה זו לביתם, לבני משפחתם ולשכנים. ציבור המתפללים התפזר, כל אחד לביתו, שמחו על פסק זמן שהרוויחו בינתיים. אמרו לעצמם, אולי תבוא בינתיים הישועה וגזירת הגירוש תבוטל כליל, כפי שזה קרה בשנת תש"א.

האם, מרים - בת החמישים ושמונה שנים, בשמעה בשורה זו מפי בעלה - שלום, נרגעה מעט אף היא, ושכבה לישון. אולם, היא לא יכלה להירדם, אלא נמנמה כשעתיים - שלוש והתעוררה עם דפיקות לב קשות. היא המשיכה לשכב, אך עצביה כמעט ונתפוקקו. ממיטתה קראה לבעלה ושאלה - אם הוא ישן, תשובתו הייתה שאין הוא ישן, אלא מנמנם ונח מהמתח של היום כולו.
תשובתו זו של בעלה עוררה את מרים לשיחה עם בעלה וכה אמרה:
"ראה נא שלום, אחיך וקרוביך הרבים בכפר שותקים, אינם מספרים דבר על תכניותיהם ביחס לגירוש המתקרב. אולי הם סיכמו משהו עם שופט הכפר, שיש בו כדי להצילם מגירוש זה, כמו שעשו בשנת תש"א, ואילו אנו לא עשינו דבר בעניין זה". שלום - בעלה, ביטל מחשבה זו באמרו שהם לא עשו כלום, כי אין מה לעשות. מדובר בהוראה מגבוה שאין לשופט "לזר" השפעה עליה.
מרים לא הסכימה עם דעה זו, היא הציעה לבעלה לקום ממיטתו, להתלבש וללכת יחד עמה אל השופט ואל אשתו, מרשעת בפני עצמה, להתייעץ עמם, להביע בפניהם נכונות לשלם להם שוחד רב ובלבד שישוחררו מאותו גירוש מפחיד. שלום - דחה הצעה זו ואמר שאין הוא מסכים ללכת עתה, בשעה 2 בלילה, אל השופט המרושע הזה.

מרים, מיואשת מעמדת בעלה וחרדה מפני הבאות, ירדה ממיטתה, נכנסה לחדר שני, העירה את רפאל בנה - בן ה-19, סיפרה לו על הצעתה לבעלה ועל סירובו לבוא עמה אל השופט. על כן שואלת היא את בנה - אם נכון הוא לבוא עמה עתה אל השופט. רפאל, מודאג אף הוא מאד מן המצב אליו נקלעו הוריו וכל משפחתם הגדולה, ענה בחיוב לבקשת אמו, ירד מיד ממיטתו ותוך דקות ספורות יצא עם האם לבית השופט והתדפקו על דלתו. אשת השופט פתחה להם את הדלת וכאשר שמעה על רצונם לשוחח עם השופט, אמרה היא שבעלה השופט ישן עתה ואין להעירו. אולם, היא עצמה נכונה לשמוע את בקשתם.
האם מרים, האהובה על כל נשות הכפר והידועה כאשה חכמה ומכובדת מאד, פתחה בדברי שבח לבעלה השופט ולה, על היות שניהם אנשים טובים, בעלי עמדה והשפעה, תוך הזכרת עזרתם בעבר ליהודים במצוקתם. בדברי שבח אלה לא היה ממש, כל כולם נאמרו כדברי חנופה, שיש בהם אולי כדי לעורר רצון טוב אצל אשת השופט, ביחס למבוקשה. מרים המשיכה ואמרה שעתה הגיע הזמן - בו תוכל היא ובעלה לקנות את עולמם.
"מרים יקירתי ! היי בטוחה שנעשה הכל למענך" - אמרה אשת השופט.
על רקע שיחה זו, אמרה מרים שהיא באה כדי לבקש מהשופט ומאשתו החשובה עצה - איך להינצל מהגירוש המרחף על משפחתה הגדולה, כולל צאצאיה הנשואים וילדיהם, כולל שמונת הנכדים שלה ? מרים הוסיפה ואמרה שנכונה היא לשלם לשופט כסף רב עבור עזרתו, זאת מחוץ לעובדה שהיא ומשפחתה לא ישכחו לעולם את מעשי החסד שלהם, בשעת משבר זו.
אשת השופט העלתה הצעה - "רעיון מקורי משלה" שבעת הגירוש תתחבא משפחת מרים על עליית הגג של בית המרחץ - המקווה - הקרוב לבית הכנסת, שם בוודאי לא יחפשו

אחריה וממילא יינצלו כולם. "הצעה" זו, ילדותית ומטופשת, נאמרה כדי לצאת ידי חובתה כלפי מרים. ברור היה שאשת השופט עצמה תשלח את המגרשים לשם, כדי שייתפסו, יגורשו וייעלמו מעולמם של השופט ושל אשתו.
מרים ורפאל בנה, דחו, כמובן, הצעה זו על הסף וביקשו פתרון אחר, עבורו מוכנים הם לשלם כסף רב. השיחה נתמשכה עוד כחצי שעה עד שברור היה למרים, האם היהודייה הנפלאה, ולבנה - רפאל הנאמן לה כל כך, שמכאן לא תבוא ישועתם. הם קמו בתחושת ייאוש ועזבו את בית השופט.

כעבור שלושה ימים, היינו - ביום חמישי של אותו שבוע , התחיל הגירוש.
רפאל, בן ה-19, ואחיו הצעיר - חיים הערש, בן ה-16, לא נכחו בעת הגירוש. הם, בעידוד הוריהם, הסתתרו ביער, רחוק ממרכז הכפר, מתוך כוונה לעזור להורים בעת משבר. אולם, כל שאר בני המשפחה גורשו, יחד עם כל - 90 המשפחות של הכפר. המגורשים הוצעדו 12 ק"מ, על ידי הז'נדרמים, לסקרניצה - עיירה סמוכה, בה הוקם גיטו לקליטת המגורשים.
בעת הגירוש, מרים ראתה, שהשופט, אשתו וכל בני משפחתו, פעילים בחיפושיהם אחרי כל מסתתר, לוודא שאף יהודי אחד לא יישאר בכפרו - בו נולדו וחיו, משך דורות רבים. זאת, למען יוכל הוא, השופט, והערלים האחרים, לרשת את הרכוש הרב שהיהודים ישאירו מאחוריהם.
כאשר נודע לשופט "לזר", כעבור ארבעה ימים, מקום ההתחבאות ביער של שני האחים, בניה של מרים, הביא הוא עליהם מיד את הז'נדרמים. יחד לכדו אותם, היכום באכזריות רבה והשליכום אל תוך הגיטו, משם הובלו לאושוויץ, עם הוריהם, עם כל משפחתם הגדולה ועם כל יושבי גיטו "סקרניצה" - כארבעת אלפים נפש.
כך נהג השופט ואשתו גם ביחס למתחבא אחר - אליהו יעקובוביץ', איש מבוגר, עשיר ונכבד, שהתחבא אף הוא ביער אצל אחד הערלים. חיפשו אחריו עד שמצאוהו ומסרוהו לז'נדרמרייה ההונגרית שהיכוהו ועינוהו עד שיצאה נשמתו.
כאשר נסתיימה המלחמה ומעט שרידים שבו מהתופת הנאצית, נודע להם שהשופט - "לזר", אשר שירת שנים אחדות את ההונגרים, נאסר בשל כך על ידי חיילי הצבא האדום, הואשם כמשתף פעולה עם השלטונות הנאציים, נשפט למוות ועמד להיות מוצא להורג. אלא, שאחד היהודים אשר היה מגוייס במסגרת "פלוגות העבודה", של ההונגרים בחזית באוקראינה, אשר שרד ושב לכפרו, ולא ידע מתעלוליו ומהתנהגותו של "לזר" בעת הגירוש, העיד לטובתו והציל אותו ברגע האחרון מחבל התלייה. חבל.

תהא רשימה זו עדות אמת לאם מרים, אישה צדקת חכמה ונבונה, שגידלה אחד עשר ילדים במאמצים ובמסירות שאין למעלה מהם. בבוא ימי הרעה, ניסתה בכל כוחה להצילם, אותם ואת ילדיהם, כולל שמונת הנכדים שלה - כסבתא מסורה ודואגת להם, למען המשכת השושלת המשפחתית שלה ושל בעלה - שלום, והמשך השלשלת של עם ישראל, שלא תינתק לעולם.

להבדיל בין קודש לחול, סיפור אמת זה מהווה עדות לרשעותו של השופט "לזר", של אשתו המרשעת, ולמעשיהם הנפשעים של כל שונאי ישראל בארצות הגולה בשנות השואה.
ישלם הקב"ה להם כגמולם.

מראה פנורמי מכפרה של האם מרים. צולם מהליקופטר בשנת 1991.
כפר קרפטורוסי טיפוסי. נוסד על ידי יהודים, עובדי אדמה, מומחים בגידולי תפוחים, שותלי יערות ומגדלי צאן ובקר.

שבעה חדשים ביער

באביב תש"ד, ביום חמישי ד' באייר, ישב הנער אברום יצחק בתענית שקהילת שאנדרוב הכריזה עליו יום קודם לכן, כיום תפילה למען ביטול גזירת הגירוש שאמור היה להתבצע על פי הודעת השלטונות באותו יום חמישי בבוקר. בהתקרב שעת הצהרים וסימני גירוש לא נראו באופק, השתלטה רוח אופטימית על יהודי שאנדרוב שראו בכך מעשה נס, אותו ייחסו בין השאר לתוצאת תפילתם ביום תענית זה.

אברום יצחק, נער בן שש עשרה, גר בקביעות בבית סבתו - אסתר, אלמנת השוחט הזקן, ולא בבית הוריו המטופלים בילדים רבים ושהצפיפות בו רבה. בצד לימודיו ב"חדר", שימש הוא עוזר נאמן לסבתו האהובה עליו, בבחינת שליח העושה את כל הנצרך לה לבית. הוא שאב והביא מים מהבאר, נכח בחליבה אצל הערלים והביא חלב למשפחה, ערך קניות במעמד של "מבין", ובעיקר שמר והגן על סבתו ועל בתה - מרים, הגרה עמה, מפני כל צר ומתנכל. עתה, כאשר מצב היהודים החמיר וסכנת גירוש ריחפה על ראשם של בני שאנדרוב, נצמד אברום יצחק ביתר שאת לבית סבתו ונתן לה ולבתה תחושת בטחון. שתים אלו דבקו באברום יצחק כטובע בנהר הנאחז בקש, ובטחו בו שידע איך למלט את עצמו מהפורענות המשמשת ובאה, כפי שידע תמיד להיחלץ מצרות שנתקל בהן בעבר, ואולי אף יעלה בידו להציל אותן.

אולם, בשעות אחה"צ הופיעו מלאכי החבלה בדמות - ז'נדרמים הונגרים, חמורי סבר, מזוינים מכף רגל עד ראש, מתוגברים עם מספר רב של חיילים מצבא הונגריה, מלווים גם עם חבורות נוער מארגון "לוונטה" ההונגרית. בעקבות אלה השתרכה שיירה ארוכה של עגלות רתומות לסוסים ולשוורים של ערלים מבעלי המקום ומכפרים שכנים, שגויסו לצורך הגירוש של קהילת שאנדרוב.
בראות אברום יצחק את מלאכי החבלה מתפרסים לאורך הכביש הראשי בכפר, פוקדים על כל היהודים לצאת את בתיהם ולהעלות את הטף ואת המוגבלים למיניהם על העגלות, הסתלק הוא מהבית, בהסכמת סבתו ובעידודה, דרך חלון אחורי, אל הגן, ומשם דרך השדות אל יער סמוך. לא חלפה שעה קלה והז'נדרמים בליווי "לזר" - שופט הכפר, נכנסו לבית הסבתה שהשתהתה בביתה, והורו לה בתקיפות לצאת לרחוב כמו כל האחרים, לסגור את הבית ולמסור את מפתחותיו להם. הסבתה אסתר, אישה אמיצה וחדת לשון, שטחה בקשה נמרצת בפני השופט והז'נדרמים בנוגע לבנה - חיים בער, אביו של הנער - אברום יצחק, הגר בקצה השני של הכפר.
חיים בער זה נכה רגלים היה, מרותק לביתו, ללא כושר הליכה כלל. הסבתא ביקשה מהשופט ומהז'נדרמים לוותר על גירוש בנה הנכה, להשאירו בבית עם משפחתו רבת הילדים, ושיעשו חסד עמה ושיפטרו גם אותה ואת בתה - מרים מהגירוש על מנת שיוכלו לטפל בבן הנכה ולעזור למשפחתו האומללה.
האלמנה, שדבריה נאמרו בלשון תחנונים, אך בתקיפות ראויה - כהצעה הגיונית שקשה להתעלם ממנה, ציפתה במתיחות רבה לתשובתם. אלה לאחר התייעצות קצרה ביניהם קיבלו את בקשתה באופן חלקי ואישרו לה להישאר בביתה עם בנה חיים בער הנכה. אולם, מרים - בתה הרווקה המבוגרת של הסבתא וכן אשתו של חיים בער וילדיו הרבים חויבו לצאת את הכפר יחד עם כל המגורשים.

הגירוש של בני שאנדרוב החל ותוך שעתיים נתרוקן הכפר מיהודים, פרט לסבתא אסתר ובנה חיים בער הנכה, שהורשו, כאמור, להישאר יחד בבית הסבתא. בינתיים התרחק הנער אברום - יצחק מבתי הכפר והסתתר עמוק ביער סמוך.

ששה - ביער

ברדת הערב, בחסות החשכה של תחילת החודש, ירד אברום יצחק מהיער אל בית סבתו, הבית המואר היחידי במרכז הכפר, שם פגש את הסבתה וגם את אביו הנכה. בהתייעצות עימהם ובהסכמתם חזר ליער אל מחבואו של חברו יצחק, בן שמחה החייט, עמו נדבר על כך עוד מקודם, מתוך כוונה להגיע יחד אל יער אחר הסמוך לכפר "טרבלה", יער אשר בקרבתו התגורר ערל הגון וטוב לב שהבטיח זה מכבר להורי שני הנערים שאם יבואו ימים קשים ליהודים, יעמוד הוא לימינם ויעזור לכל מי מהם שיזדקק לו.
בבוא אברום יצחק למחבואו של חברו יצחק, הופתע הוא למצוא שם ארבעה צעירים נוספים שהתחבאו עמו. ארבעה אלה, המבוגרים מעט משני הנערים האלה, עברו ליער זה יומיים לפני הגירוש, תוך הפצת שמועה בכפר שהשלטונות גייסו אותם לגדודי העבודה הכפייתיים של הצבא ההונגרי. בדרך זו רצו למנוע חיפוש אחריהם. אולם, ארבעה אלה, כאשר נוכחו שהגירוש הולך להיות טוטלי, ולא יישאר אף יהודי בכפר שניתן יהיה להיעזר

בו, הם החליטו להצטרף לשני הנערים הצעירים, ולטכס יחד עמם עצה לגבי המשך דרכם. החבורה גדלה, איפוא, להיות של ששה נערים נבוכים המסתתרים ביער ללא מזון וללא תכנית ביחס להמשך.
בהתייעצות הלילית ביניהם החליטו אלה שלא ללכת אל היער הסמוך לכפר "טרבלה" הרחוק יחסית, אלא לכוון את צעדיהם אל יער "סלדובוש" הקרוב יותר והמצוי סמוך ל"וויבריף" - כפר אשר רוב היהודים גורשו ממנו עוד בשנת תש"א, ורק בודדים מהם נותרו בכפרם זה. הנערים, בתמימותם כי רבה, חשבו שהשלטונות לא יגעו לרעה ביהודים מעטים אלה של בני וויבריף, לאחר שרובם הושמדו מזמן. אך, טעות הייתה בידם, כי למחרת היום הופיעו מלאכי החבלה גם בוויבריף והעבירו את אחרוני היהודים שנותרו בו עדיין, לגטו "טטש" הסמוך לשם. נפש יהודית אחת לא נשארה בוויבריף. עם גירושם של אלה, העמיקו ששה נערים אלה את התחבאותם ביער "סלדובוש", בו שהו ימים אחדים.
כעבור ימים מעטים יצרו הששה קשר עם ערל אחד הגר בשולי היער, וזה בישר להם שאין השד נורא כל כך, כי כל המגורשים משאנדרוב ומכפרים נוספים רוכזו בכפר "סקרניצה" הנמצא במרחק של 10 ק"מ מהעיר חוסט הסמוכה, בו הוקם "גיטו" - בתוכו חופשים היהודים לחיות את חייהם כרצונם. דעת הערל הייתה שהואיל והחזית התקרבה לאזור זה, חוששים השלטונות מהיהודים, שמא יתמרדו ויתנקמו בהם, בגלל מעשיהם הקשים נגדם בשנים האחרונות. הנערים דנו ביניהם בדברים ששמעו מהערל, מצאו בהם הגיון רב והחליטו שהואיל והם אינם מצוידים במזון שיאפשר להם לשהות זמן רב ביער, עליהם להתגנב בלילה לתוך גטו סקרניצה ולהצטרף להורים ולשאר בני המשפחה הכלואים שם.

החבילה נתפרדה

ארבעה מהנערים התגנבו לתוך הגיטו, כולל ישראל הערש - אחיו של יצחק, הצטרפו להוריהם ושהו בגטו יחד עם כל האחרים כשלושה שבועות. גדרות הגטו נפרצו וניתן היה לצאת מתוכו בלילות, לקנות מזון בכפרים הסמוכים ולשוב באותו לילה חזרה לגטו ולהימצא יחד עם ההורים ושאר בני המשפחה. כאשר הגיטו הוקף עם משמרות חזקים ביום חיסולו, שלושה שבועות שלאחר מכן, הצטערו ארבעה אלה על החלטתם זו, אך, היה זה מאוחר מדי. סופם שהגיעו עם כולם לאושויץ וגורלם נחתך בזאת.

שונה היה גורלם של שני הנערים, אברום יצחק ויצחק חברו, אשר לא נכנסו לגטו, הם הרי נדברו מזמן עם הערל הגר בסמוך לכפר "טרבלה" שיבואו אליו בשעת צרה והוא ידאג לכלכלתם בעת שהייתם ביער קרוב. לאור זאת, שני הנערים החליטו ללכת אל ערל זה ולא להיכנס לגטו - יצור שטרם ידעו טיבו, אלא הסתתרו ביער הסמוך לטרבלה, בו שהו שבעה חדשים, עד לכיבוש האזור על ידי הצבא האדום הרוסי.
קצרה היריעה כאן מלפרט כל מה שעבר על שני נערים אלה משך שבעת החדשים בהם חיו במסתורי היער, הסכנות התמידיות שארבו להם לא יספרו מרוב. בקצרה נאמר כי הם החליפו באופן מתמיד את מקום המסתור, סבלו רבות מפגעי הטבע - גשמי קיץ טורדניים, קור לילות, רעב מציק וכדומה. במיוחד הוטרדו מחוסר ידיעתם את הנעשה עם אהוביהם, כולל הסבתא אסתר ובנה חיים בער, אביו של אברום יצחק, שנלקחו אף הם בסופו של הדבר לגטו לפני העברת יושביו לאושויץ.

הנערים, בגלל היותם מגודלי שער וללא בגדים להחלפה, סבלו רבות ממכת הכינים שדבקו בהם, וכן סבלו מכאבי שיניים ובטן - תוצאה מתזונה בלתי מספקת וכדומה - דברים שסכנת קיום מתמדת בהם. הנערים, למרות גילם הצעיר וחוסר ניסיונם בחיים, הפעילו חושי זהירות טבעיים שרק בני כפר שורשיים מסוגלים להם. בשעות היום רבצו בפינות חשוכות של היער, ללא תנועה וללא דיבורים ביניהם, תוך נמנום כלשהו, כאשר עצביהם כמעט והתפוקקו מרוב מתח. בשעות המאוחרות של הערב, כאשר כלתה רגל מן הרחוב ומן השדות, הנערים היו מתגנבים, בידיעת הערל שלהם ובתיאום עמו, לשינה על עליית הרפת שלו. הערל שכן בשולי היער, הוא גר בו עם אשתו ועם שני ילדיו, מרוחק מכל הוויות העולם, אדם צנוע, מסתפק במועט וללא שאיפות ומאוויים כלשהם.
הכפר - בו נולדו וגדלו נערים אלה, ואשר כל שביליו היו נהירים להם ככף ידם - היה עתה כמו נעול בפניהם, לא יכלו לשער את הנעשה בו, אף כי נפשם חשקה מאד לסייר בו ולהציץ על בתי היהודים הרבים שהשאירו מאחור, על בית הכנסת, על בית הקברות ועל כל בית ובית של חבריהם שנעלמו להם פתאום. מקום המסתור שלהם נמצא במרחק של כשעת הליכה אחת בלבד, מבית הוריהם לשעבר, אך, עתה נצטייר להם מרחק קצר זה כמצוי מעבר לסמבטיון והרי החושך.

פגישה מפתיעה

עם זאת ראוי לספר על מקרה אחד מיוחד מאד שקרה לשני הנערים באמצע שבעת החדשים. הנערים, לאחר ששהו יותר משלושה חדשים ביער, מבלי לדעת כלל מהנעשה עם המגורשים, וכן מתוך סקרנות לראות במו עיניהם את הנעשה בכפר הריק מיהודים, החליטו להיכנס באחד הלילות לכפר ולהתבונן בנעשה שם. הם עשו זאת באמצע הלילה, בחסות החושך של סוף החודש.
בדרכי שדות התקרבו לכפר ונכנסו למרכזו - בו גרו היהודים לפני הגירוש. הנערים נתקלו בדממה זועקת ששלטה בכפר סביבם, ובטוחים היו שאיש אינו רואה אותם. פתאום נעמד בפניהם ערל אחד, כמו צמח מהאדמה. הנערים נבהלו מאד ונעמדו כמאובנים. הערל, איש שדה מובהק, טייל להנאתו בחשכת הלילה, נתקל במקרה בשני הנערים ונעמד מולם. הנערים, אף כי הופתעו מאד, לא ברחו, כי הערל, ברכם לשלום בלשון רכה ואבהית, תוך הרגעתם, בליווי בקשתו מהם שיבטחו בו ושלא יפחדו ממנו. הנערים, שהכירו מיד את הערל - "יורי", בנו של הטוחן, שהיהודים קראו לו "יורי דעם מילנער'ס" חשו כי דברי הערל כנים ונכנסו עמו לשיחה. הנערים בטחו בו כי משפחתו של יורי זה ידועה היתה בכפר כמשפחה טובה - "א בעלעבאטישע משפחה". שכנים היו לבתים היהודיים, מעורבים בעסקים חקלאיים עם היהודים ושם טוב לווה את משפחת הטוחן מאז ומתמיד.
יורי זה לא ידע לומר להם דבר לגבי גורל היהודים שגורשו לפני חדשים מספר, הוא הביע רק תקווה שכולם יחזרו לביתם. יורי קונן בפניהם על היהודים שאינם, וניכרים דברי אמת. יורי הציע לנערים שיבואו עמו לביתו והוא יכין להם חבילת מזון לקחת עמם ליער. הנערים, לאחר שנוצר אמון ביניהם, נכנסו לביתו של יורי, נחו שם כשעתיים עד שיורי הכין להם חבילת מזון מכל הטוב שמצא בביתו. הנערים, בהיותם עייפים מאד, נמנמו ואף נרדמו מעט, ויורי עומד ושומר עליהם. לפני עלות השחר,יורי מסר להם חבילת מזון, ושילח אותם לדרכם

בטרם יתעורר הכפר, תוך הבטחה להם שאיש לא ידע ממה שראו עיניו. יורי ליווה אותם עם דמעות בעיניו וביקש מהם לבוא אליו בכל עת שיזדקקו לו.
היו גם כאלה.

כאמור, נמשך מצב זה שבעה חדשים, כאשר מצב רוחם של הנערים עולה ויורד חליפות, בתוצאת החדשות המעטות שהביא להם אותו ערל חסיד שעזר להם עד כה. האמת היא שגם הערל שלהם, וכן יורי ואחרים מיושבי הכפרים, לא ידעו את המתרחש סביבם. הנערים וגם הערלים ציפו לשינוי כלשהו שחייב לבוא, אך, זה התמהמה ועמו החששות. דאגתם רבתה מאד מהעובדה שהצבא האדום אינו זז כלל, זה יותר מחצי שנה נעצר צבא זה על גבול קרפטורוס ואינו מתקדם לתוכה ולהונגריה.
היות ואספקת המזון של הערל היתה מעטה, כי גם הערל סבל ממחסור במזון בגלל המלחמה המתמשכת, נאלצו שני הנערים לחפש מזון משלים ביער עצמו. ואמנם מצאו כזה, בצורת תותי יער, עלי ירק שונים, עשבים, שרשים וכדומה, מהדברים שהאדם בשעת צרה מחפש ומוצא. עם זאת, שני הנערים ירדו במשקלם, נחלשו מאד וסכנה רחפה על בריאותם ועצם קיומם. שיפור מה חל אצלם בסופו של הקיץ, כאשר פירות האילן במטעים הבשילו, כי אז יכלו לקחת מהם לצרכיהם. במיוחד נעזרו בפירות מהמטעים המוזנחים שהיו רובם בבעלות יהודית ושעתה עמדו הפקר, ולהקל בזאת על הערל בעניין המזון הנדרש להם. בעיה בפני עצמה הייתה הקפדת הנערים על אוכל כשר, דבר שבגללו לא יכלו ליהנות מרוב המזון שהביא להם הערל. הנערים נמנעו ממאכלי טריפות והערל התחשב בזאת והביא להם תוצרת חלב, דייסה עשויה מקמח תירס, תפוחי אדמה ושעועית מבושלים במים בלבד, וכן מאכלים צמחוניים שונים המותרים להם באכילה. הערל נעשה מומחה לעניני כשרות.

הרוסים באים

והנה הגיע היום הנכסף. רעם תותחים ורעש אוירונים בישרו את תזוזת הרוסים, יריות נשמעו מכל עבר, וברור היה שמועד בואו של הצבא הרוסי קרוב. לא חלפו אלא יומיים-שלושה והערל בא במרוצה לבשר להם שהרוסים הגיעו. בלשונו הרותנית אמר בהתרגשות גדולה "חלופצי" - היינו "נערים" VY JSTE VOLNIJE = -"אתם חפשים", - "הרוסים פה". הנערים התרגשו מאד והערל עמם. בהרגעם, הערל יעץ להם לא לצאת עדיין ממחבואם ביער עד שהוא, הערל, ייכנס לכפר לבחון את המצב לאישורו.
ואמנם הערל נכנס לכפר, השתהה שם מעבר לזמן הצפוי, וכאשר חזר סיפר להם שאמנם הרוסים הגיעו וחיילים שלהם מסתובבים בכפר והשמחה גדולה. הוא הוסיף וסיפר שעם בוא הרוסים קיבלו אותם הרותנים בחגיגיות רבה בחצר כנסייתם הפרובוסלבית, ועם עזיבת החיילים הרוסים את הכפר, נשארו הרותנים במקום, נדברו ביניהם והחליטו שאם ישובו יהודים כלשהם לכפר, הם ירצחו אותם, כי אין הם מוכנים להחזיר ליהודים את הבתים, השדות ורכוש אחר שעברו בינתיים לידיהם הם. הערל סיפר להם כל זאת בעצב רב, בהוסיפו כי עתה לא רק חייהם בסכנה, אלא גם הוא עצמו עלול "לתת את הדין" על מעשי החסד שלו כלפיהם.
הנערים והערל התיעצו ביניהם והחליטו שהנערים ימשיכו לשכון במסתורי היער, עד

שיתבהר המצב. ואמנם הנערים נשארו ביער עוד ימים אחדים במצב רוח מדוכדך ועם תפילה גדולה בלב לבורא העולם שירחם עליהם וישים קץ לסבלם. הנערים דאגו מאד גם מהידיעה שלא נותר אף יהודי אחד באזור כולו, לא בשאנדרוב ולא בכפרים אחרים של המחוז. משמעות הדבר היא שגם אם ישובו בשלום לכפר, עתידים הם להיות בודדים בו, ללא איש מבני עמם שיוכלו להתחבר עמו.

בחלוף שלושה ימים חלה רגיעה בכפר, הרוסים מינו ועדת אזרחים שמתפקידה לשמור על הסדר ולמנוע מעשים שאינם מתואמים עם השלטונות. הכרוז הכפרי נצטווה לתופף, להכריז ולהודיע לאוכלוסייה על חובם לשמור על השקט ולהזהירם מפני השתוללויות כלשהן. הערל והנערים הבינו מכך שאין עוד סכנה לשוב הנערים לכפר.

בחסות החושך

למרות כל אלה החליטו הנערים לנהוג בזהירות, לחזור לכפר בלי ליווי של הערל כדי שלא יתגלה לכפריים זהותו של העוזר להישרדותם. כמו כן החליטו לשוב בלילה ולא ביום, כדי ששובם לא יעורר רעש מיותר. ואמנם יצאו הנערים בלילה לדרך המובילה לכפרם - כפר הולדתם, ממנו יצאו לפני שבעה חדשים.
בהתקרבם לכפר בחשכת הלילה ניגשו הנערים אל ביתו של "סובוטניק"* הגר בשולי הכפר. השעה הייתה כבר חצות כאשר הנערים דפקו על חלון הבית. הסובוטניק ניגש לחלון, הכיר אותם מיד ונדהם. שמע מהם את סיפורם המפתיע שהנה זה שבעה חדשים נמצאים הם ביער סמוך, לא רחוק מביתו, מבלי שהוא ידע זאת. הסובוטניק הנדהם והנרגש, הדליק את מנורת הנפט בביתו, העיר את אשתו והזמין את הנערים להיכנס לביתו ולהתכבד במשהו. הנערים נכנסו, הרגיעו את הסובוטניק והתכבדו בשתייה, תוך הימנעות מלספר לו במי נעזרו בעת שהייתם ביער.

הסובוטניק סיפר להם חדשה מעניינת, שתכף לאחר בוא הרוסים, לפני יומיים-שלושה, הגיעו לכפר שני יהודים מיוצאי שאנדרוב שהצליחו לערוק מגדודי העבודה היהודיים של צבא הונגריה בעת נסיגתו ובריחתו מפני הצבא הרוסי, הלוא הם: דוד פוקס - בנו של משה וולף-ס, ודוד פליקוביץ'* - חתנו של ר' ישראל משה פוקס, ראש הקהל של שאנדרוב. הסובוטניק לא ידע מקום מגוריהם של שני יהודים אלה, אך, הציע להם להישאר וללון בביתו עד לבוקר ואז הוא ילך עימהם לחפש ולמצוא את מקום משכנם. הנערים קבלו את עצתו, אך, סירבו לישון בתוך ביתו, כדי שלא להדביק את בני ביתו עם כיניהם, על כן עלו על ה"אובריק" - מיתקן בו מאוחסן החציר היבש - שבחצר הבית ונשכבו לישון.

זה הזמן והמקום לומר דברים מעטים על אישיותו של דוד פאליקוביץ.
ר' דוד נולד בכפר גניץ' שבמחוז טיאצ'בו. כבן למשפחה למדנית וכבוגר ישיבות אחדות, נודע והוכר כתלמיד חכם. ממילא נמצאו בעלי בתים רבים שרצו להשתדך עמו. זכה בו ר' ישראל משה פוקס ראש הקהל של שאנדריף, והוא נשא בשנות השלושים את - מייטי, בתו של ר' ישראל משה.

---

* ערל נוצרי מהכת של "אדונטיסטים/סובוטניקים = שומרי שבת.

חותנו ערך, כמובן, חתונה מכובדת לזוג הצעיר, בנה עבורם בית גדול והסדיר להם חנות כפרית לצורך פרנסתם.
הבחור החתן זכה להתקבל בשאנדריף ברוב כבוד והדר, כולם העריכו את למדנותו ואת התנהגותו האצילית, כבן תורה אמיתי. לזוג הצעיר נולדו תינוקות אחדים ואושרם הרקיע שחקים. זאת עד שבאו ההונגרים, הפקיעו את החנות מרשותם וגייסו את אב המשפחה לגדודי העבודה היהודיים בצבא ההונגרי, העבירו אותו לאוקראינה והעבידוהו בעבודת פרך.

בעת הנסיגה הגדולה של ההונגרים ושל הגרמנים מאוקראינה - חזרה להונגריה, ערק דוד פליקוביץ', יחד עם דוד פוקס מגדודם, התחבאו בכפרי הקרפטים, עד שאלה שוחררו על ידי הצבא האדום. או אז, הם חזרו ל-שאנדריף ומצאו כי הכפר ריק מהיהודים בו, אין הורים, אין חותן, ואין אשה וילדים, כולם גורשו לאושויץ, משם איש לא חזר. אף בתיהם לא עמד עוד לרשותם, כי אלה נתפסו והוחרמו על ידי השלטונות הקודמים ונמסר לערלים. אלה אף מנעו מהם להיכנס לבתיהם לשעבר.
בינתיים הגיעו לכפר יהודים בודדים נוספים, אשר ערקו כמוהם מהצבא ההונגרי. ר' דוד התחבר עמהם, יחד הסדירו לעצמם מגורים ומטבח כשר, אף השיגו מקומות עבודה אצל השלטונות הרוסיים, לצורך פרנסתם, וחיכו לגמר המלחמה בתקווה שהמגורשים ישובו לבתיהם.
אך, אלה לא שבו עוד. החוזרים המעטים היו - בנות צעירות שהשתחררו ממחנות הריכוז שלהן, עוד בינואר 1945. מהן נודע לכולם את אשר קרה לבני משפחותיהן, הם נרצחו בתאי הגז ונשרפו לאפר.
עם סיום המלחמה בחודש מאי 1945, החלו השרידים להתפזר לארבע רוחות העולם. ר' דוד מצא את דרכו לאנטוורפן אשר בבלגייה, שם התחתן שנית, הביא בן ובת לעולם. הבן - מרדכי גדל שם והתחנך כבן תורה, עבר לגור בניו יורק, שם הוא מתגורר עד היום, יחד עם אשת חיל, הביאו ילדים לעולם והקימו משפחה לתפארת. הבת נישאה וגרה עד היום (תשס"ו) באנטוורפן. ר' דוד עצמו לא האריך ימים, הוא נפטר באנטוורפן, שם מנוחתו כבוד.

ואילו - דוד פוקס, נשאר בשאנדריף, התחתן עם "מייטי", נערה ממשפחה טובה, ששרדה את מחנות הריכוז וחזרה אף היא לכפרה, לחפש את יום האתמול. בהיפתחו שערי בריה"מ, דוד, שהתאלמן בינתיים, הגיע עם ילדיו לישראל, התיישב בבאר שבע, שם נפטר ונקבר בעפרה של ארץ ישראל.

נשוב לסיפור הנערים . בהיות שני הנערים נרגשים מן המחכה להם בבוקר, לא יכלו להירדם, אלא שכבו בעיניים פקוחות וזהירות וחיכו לאור הבוקר. לפני עלות השחר, ירדו מן האובריק, רחצו בנחל סמוך ידים ופנים, הניחו תפילין והתפללו עם הנץ החמה בכוונה גדולה למען תצלח שובם.

בינתיים נתעוררה משפחת הסובוטניקים ושוב הזמינו אותם לאכול ולשתות עימהם, דבר שלא סירבו לו, כי מיובשים היו מהתרגשות ומחוסר שינה. בראות הסובוטניק את הנערים מגודלי פרע, עם ציפורניים ארוכות, מתגרדים כל הזמן, שמר על מרחק מהם, אך את הבטחתו קיים והלך עימהם לכפר.

השיבה לכפר

השעה הייתה כבר תשע בבוקר כאשר הגיעו לגשר הגדול שהיווה את מרכז הכפר, ואשר סביבו נמצאו כל הבתים היהודיים, הריקים עתה מכל יושביהם. הופעתם הפתאומית של הנערים מגודלי הפרע כחיות מהיער, עוררה התרגשות גדולה. רוב אנשי הכפר, גדול וקטן, באו בריצה, הקיפו אותם והתבוננו בהם כמו ביצורים מהמאדים שנחתו על הארץ. בינתיים הגיעו אליהם גם חיילים מהצבא הרוסי וכאשר שמעו קורותיהם ביקשו מהוועד הממונה לדאוג להם למגורים ולמזון. אך, בקשת הנערים היתה אחת בלבד להפגיש עם שני היהודים

שערקו מן הצבא ההונגרי והנמצאים עתה בכפר, ותו לא.
הסובוטניק שהפך עתה להיות מעין אפוטרופוס עליהם הלך עמהם לבית בו נמצאו שני היהודים שהגיעו ראשונים לשאנדרוב. המיפגש בין שני הנערים לבין שני המבוגרים הייתה נרגשת מאד, ארבעתם עמדו מחובקים כמאובנים מבלי יכולת לדבר כלל. הסובוטניק וערלים נוספים שנכחו בפגישה התרגשו אף הם ובחוש טבעם הבריא פנו הצידה והשאירו את ארבעת הניצולים בוכים לבדם.

בשוך ההתרגשות סיפרו אלה לאלה את אשר עבר עליהם ובו במקום החליטו להתגורר יחד בבית בו התמקמו כבר שני המבוגרים. היה זה ביתו של שמעון אייזיק'ס, בית חדש יחסית, אשר לא נתפס עד כה על ידי הערלים, בגלל היותו רחוק ממרכז הכפר. בבית זה סידרו ארבעה אלה לעצמם משכב , הפעילו תנור מטבח, והכינו לעצמם מרקים חמים, דבר שמזמן לא זכו לו. נמצאו ערלים שהביאו להם מעט מזון - תפוחי אדמה, שעועית וכדומה, אם מחמת רחמנות כנה ואם כחנפנות - כפרה על מעשי העוינות שלהם בימי הגירוש האחרון. ייאמר ולא יאומן שארבעה אלה,למרות השמועות שהגיעו לאזני שני המבוגרים בדבר השמדת בני משפחותיהם, המשיכו להאמין שאהוביהם המגורשים חיים עדיין במקום כלשהו וכי בתום המלחמה, שסופה נראה עתה קרוב, ישובו אלה למקומות מושבותיהם, כפי שהם עצמם שבו לאחר כל תלאותיהם.
עם זאת לא ישבו בחיבוק ידיים, אלא החליטו להגיע לעיר המחוז חוסט, המצוייה במרחק של 22 ק"מ בלבד, לחפש שם ניצולים כלשהם ולשמוע מהם על גורל קרוביהם. ואמנם כל הארבעה הגיעו לחוסט ופגשו שם ניצולים נוספים שאף הם לא ידעו כמעט דבר על גורל המגורשים. אף על פי כן נתחזק בטחונם העצמי ונתעוררו תקוות בליבם לשוב יקיריהם.

אלו התמונות של 2 הנערים ששהו 7 חדשים ביער עד לבוא הרוסים ושחרורם.

תמונת יצחק פוקס

אברהם יצחק נוימן/פוקס, עם ספר תורה ביד, בגרמניה, בדרך לארה"ב (תש"ו/1946). היום - תושב ויליאמסבורג, ניו יורק

מצב זה נמשך כשלושה חדשים, מאמצע אוקטובר 1944 - מועד התחלת האופנסיבה הרוסית, עד סוף ינואר ותחילת פברואר 1945, כאשר הופיעו ראשוני הניצולים ממחנות הריכוז, כולל אושוויץ וסביבתה, ששוחררו על ידי הרוסים בעת התקדמותם לכיוון שלזיה ומזרח גרמניה. ניצולים אלה הביאו עמם את בשורות איוב הנוראות על השמדת המגורשים - בני משפחותיהם. הם סיפרו עוד על צעירים מעטים שהופנו במיון של אושוויץ למחנות עבודה, ואשר רובם מתו מעבודות פרך ומרעב, ורק מעטים מהם חיים עדיין ונאנקים תחת עול משעבדיהם, כי המלחמה עדיין בעיצומה.
בשורות איוב אלו, המחרידות כל כך, הבהירו לניצולים את אשר קרה והעמידום על קרקע מציאותי, דבר שהתחייבו ממנו מסקנות ופעולות ביחס להמשך. אחת ממסקנות אלו היתה לא להתפזר ולא להקים משקי בית נפרדים , אלא לגור יחד ולנהל מטבח משותף לעצמם, ולו רק למען ביטחונם האישי המעורער, בגלל מספרם המועט, ולאחר שנתקלו גם עתה בעוינות מצד אי אלה שכנים רותנים שחששו לשובם של יהודים נוספים, העתידים בוודאי לתבוע השבת נכסיהם.

הנסיון להפחידם

עוינות זו התבטאה בין השאר ביריות לחלון ביתם של ארבעת הניצולים על מנת להפחידם ולגרשם מכפר הולדתם שזה עתה שבו אליו. קרה הדבר באחד ממוצאי השבת החורפיים, כאשר השלושה מתוך הארבעה שכבו כבר לישון, ואילו הנער אברום יצחק, בן השש עשרה, ישב ליד שולחנו ואמר את פרקי "ויתן לך" מתוך סדר הזמירות המיוחדות למוצאי שבת. פתאום פילחו שתי יריות את אויר החדר, ומההדף כבתה מנורת הנפט. הארבעה נזעקו מיד, נעמדו בחושך ליד דלת היציאה מהבית וליד החלונות, נכונים להשיב מלחמה שערה, אולם היורה נעלם ולא נמצא עוד, הוא לא אותר אף לא למחרת היום.
היה זה מסר ברור לגבי המצפה להם, אף על פי כן קיוו לטוב ולתקומת הקהילה היהודית בישוב זה, כאשר המלחמה תסתיים וניצולים נוספים ישובו לביתם. התקדמות הרוסים נמשכה בינתיים, בדרום מערב התנהלו קרבות כבר בבודפשט הבירה, ובצפון מערב פולין שעט הצבא האדום לכיוון ברלין. גם במערב אירופה התקדמו חיילי בנות הברית המערבית לתוך תוכה של גרמניה, והמלחמה התקרבה לנעילתה ולהכרעתה הטובה. בתוצאת כל זאת משתחררים יהודים בודדים ממעניהם, אחד מעיר ושניים ממשפחה, שבים למקומות מגוריהם הקודמים, מתלקטים אחד לאחד ומעודדים זה את זה. רוב השבים - צעירים בשנות העשרים לחייהם שהחזיקו מעמד בתנאי העבודה הקשים של מחנות הריכוז, וכן מעטים מהמגויסים לגדודי העבודה הכפייתיים בצבא הונגריה, גברים בשנות השלושים והארבעים לחייהם, שניצלו את התוהו ובהו שנוצר בעת הנסיגה, ערקו ושרדו. עתה הם שבים למקום מגוריהם הקודם, מוצאים אותם ריקים מאהוביהם, פרט לבודדים מעטים שהצליחו להסתתר, כמו אברום יצחק ויצחק, או כאלה ששרדו כמוהם במחנות ריכוז, בתנאים המחרידים שעברו עליהם.

שובן של בנות

בין השבים והניצולים לא נמצאו נשים כלל. זאת עד שבאחד הימים, בפברואר 1945, יומיים אחרי חג הפורים תש"ה, הופיעה פתאום קבוצה של שמונה בנות יוצאות שאנדרוב, ששהו יחד במחנה "בראנוב" שעל יד ברומברג בפולין המערבית, והשתחררו עוד בסוף ינואר על ידי הצבא האדום. בנות אלו נדדו יותר מחודש ימים עד אשר הגיעו למקום מגוריהם הקודם, לחפש אחרי ניצולים ממשפחותיהן.

שובן של אלו חולל מפנה בחייהם של השרידים שנתלקטו עתה יחד. נרקמו תכניות להחיות מחדש את קהילת שאנדרוב ולהשיב עטרתה ליושנה. הבנות שמחו לשמוע את סיפור התחבאותם ביער של שני הנערים, משך שבעה חדשים, עד לשחרורם בחודש אוקטובר. אולם, הבנות הצטערו על שלא פגשו נערים אלה עם שיבתן הן לכפר הולדתן. זאת משום ששני הנערים נעלמו ואיש מהניצולים ששבו בינתיים לא ידע סיבת הדבר. היום אנו יודעים סיבת היעלמותם ומהראוי שנספר זאת בקיצור נמרץ.

כאשר הצבא האדום פתח בחודש אוקטובר 1944 את מתקפת הסתיו שלו, שחרר את קרפטורוס ושטף בסערה את שפלת הונגריה עד לבודפשט, זקוק היה צבא זה לכוח אדם חדש שימלא את מקום החללים הרבים שנפלו בהמוניהם. על כן גויסו כל צעירי הישובים מהאזורים ששוחררו, והכניסום לקרב המלחמה. שני הנערים שלנו צעירים מאד היו, טרם מלאו להם 17 שנה. אף על פי כן נחטפו אלה בחוצות חוסט על ידי הצבא ונשלחו למחנה גיוס מקומי. בדרך לשם, כאשר אחד הקצינים המלווים ראה שהם צעירים מאד, יעץ הוא להם להיעלם מהר ובזריזות.

בהיות גיוס זה נעשה בצורה בטלנית, קיבלו הנערים את עצת הקצין, הסתלקו ונעלמו. לשאנדרוב לא יכלו לשוב כי כתובתם ידועה היתה לחוטפים וחששו שיחפשו אחריהם. על כן עזבו את חוסט ועברו לטרנסילבניה המשוחררת כבר, תחילה לעיר "סטמר", משם עברו לערים אחרות, עד שהגיעו לבוקרשט - בה מצאו כבר קהילה יהודית מאורגנת, כולל משרד של הג'וינט שהגיש להם סיוע כספי. בעזרת כל אלה יכלו להתקיים שם ולהמתין לסיום המלחמה. זו הסיבה שבגללה שמונת הבנות ששבו בחודש פברואר לכפרם, לא פגשו את הנערים ורק שמעו את סיפורם הנפלא ושמחו עליו.

אגב זה ייאמר שנושא הגיוס לצבא האדום, הטריד גם את הבנות ששבו מהמחנות. כפי שמסופר בפרק הבא, ניסו לגייס גם אותן, אלא שסירובן של הבנות להתגייס נתקבל בהבנה עד שהרפו מהן. כנגד זה לא וויתרו על גיוסם של גברים וצעירים יהודיים רבים ששבו מהתופת, שולבו ביחידות קרביות, ואלה תרמו את חלקם במלחמה נגד החיה הנאצית.

ראוי שיצוין כי החיילים היהודים הרבים שלחמו בשורות הצבא האדום, עזרו רבות לניצולים - שבי המחנות, כאשר נתקלו בהם בדרכים. במיוחד הצטיינו בכך קצינים יהודיים בכירים בצבא האדום, אשר שבר עמם נגע ללבם. הם ניצלו את מעמדם הרם בצבא ועזרו רבות לאחיהם בעת פגישה עמם.

ישלם ה' להם את גמולם הטוב.

פגישה בדרך

נשוב לשני הנערים אשר, כמסופר כבר, התגוררו בבוקרשט וחיכו לבאות. באחד הימים הופתעו אלה לפגוש בחוצות בוקרשט, שלוש עשרה בנות - יוצאות שאנדרוב, ששבו ממחנה בראנוב, כמסופר בפרק הקודם. סיפור הגעת בנות אלו לבוקרשט וסיפור התחבאותם של שני הנערים ביער היוו נושא לשיחת הבריות, שבוקרשט מלאה הייתה מהם.
אשר לשני הנערים ושלוש עשרה הבנות, מוסכם ומקובל היה עליהם שעם תום המלחמה, אשר לסיומה ציפו בכל רגע, ישובו כולם לכפר מולדתם. ואמנם, לא עברו שבועות רבים ומלחמת העולם השנייה הסתיימה, ואז שב אברום יצחק, יחד עם שלוש עשרה הבנות, לשאנדרוב - אליה הגיעו ימים מספר לפני חג השבועות. שמחת שובם לוותה בעצב, במצאם הרס ושממה ברחובות היהודיים. לפי חשבונם שבו רק כ-10% מהמגורשים.
עתה ברור היה להם, שכל השאר לא ישובו עוד לעולם.

אשר ליצחק, חברו של אברום יצחק להתחבאות ביער, הוא הופתע לפגוש בבוקרשט לא רק את הבנות שהגיעו מ"בראנאו", אלא גם את אחיו הבכור - ישראל הערש, שחזר מהמחנות ובא לבוקרשט לקבל סיוע מהג'וינט, כפי שרבים מן הניצולים עשו זאת לפניו. עם קבלת סיוע זה עברו שני האחים לבודפשט ומאוחר יותר הגיעו לפראג, לחפש דרכי עלייה לארץ ישראל. אלא שהאח ישראל הערש חלה שם, בתוצאת עבודת הפרך במחנות הריכוז, נפטר סמוך לשחרור, ולא זכה להגיע לארץ ישראל - חלום שאיפתו.
כנגד זה זכה יצחק - אחיו הצעיר, כשריד יחיד ממשפחתו, לעלות ארצה ולהשתתף בבניינה, למצוא בה מנוח לנפשו הפגועה ולהקים בתוכה משפחה, לתפארת אבותיו שאבדו בשואה.
במקביל, הנער אברום יצחק, יחד עם דודתו הרווקה - מרים בת השוחט הזקן, לאחר שובם לכפר הולדתם, עזבו לאחר תקופה קצרה את שאנדרוב - כפרם האהוב והיקר, עברו למערב אירופה, משם היגרו לארה"ב, התחתנו והקימו משפחות להמשכת השלשלת לאבותיהם המפוארים.*

---

* כמסופר בספר "אדברה ואעידה" עמ' 32-35, ובפרק "שבעה חדשים ביער" שבספר זה, עמ' ... .

הצלה - והערה בצידה

מעשה שני הנערים אשר התחבאו ביער משך שבעה חדשים ושרדו, מעידה על קיומן של אפשרויות הצלה רבות בקרפטורוס. יהודי אזור זה, שהיו אנשי שדה ויער, מסוגלים היו לשהות תקופה ארוכה במסתורי הטבע של מחוזותיהם, להוות גורם מציק לשלטון הרשע, ולהביא הצלה וכבוד לבני עמס. זאת, אלמלא העלימו מהם, ראשים ומנהיגים תמימים בבודפשט, את המצפה להם.

בכפר שאנדרוב, ישוב כפרי, רחוק ונידח, אשר מנותק היה כליל מהמרכזים היהודיים הגדולים, נמצאו נערים נוספים שגילו יזמה עצמית, ללא אמצעים כספיים וללא הדרכה והכוונה כלשהי, התחבאו ביערות על מנת שיוכלו בשלב כלשהו לעזור לבני משפחותיהם. עשרה נערים מבני ישוב זה מעורבים היו בנסיונות אלה, באופן ספורדי, מבלי שיידעו אחד מהשני. שנים מהם נתפסו בתחילת דרכם, בעקבות הלשנת שופט הכפר, "לזר" ימ"ש*. ארבעה אחרים שהסתתרו ביערות, שבו כעבור זמן מועט מרצונם לגיטו, כדי להיות עם בני משפחותיהם, לאחר שהוטעו ביחס למצפה להם, כמסופר בתחילת סיפור זה. שנים אחרים** שברחו מהגיטו ליערות, ביום חיסולו, הצליחו לשהות ביער שבועות מספר בתנאי רעב קשים. כאשר נוכחו שלא יוכלו לצפות לעזרה מן הערלים המקומיים, בגלל שהשלטונות איימו במוות על מגישי עזרה ליהודים, מסרו שנים אלה את עצמם מרצונם לז'נדרמריה בחוסט, בחשבם שהסכנה חלפה. גם הם עשו זאת מהטעייה מכוונת של השלטונות ומחוסר ידיעה על הנעשה עם המגורשים.***

סיפור התחבאותם של שני נערים אלה מעיד על הבלבול הרב שנוצר בעת צרה זו, מחוסר הדרכה והכוונה. אנשים התלבטו ולא ידעו כיצד לנהוג, על מנת להציל לפחות חלק מבני משפחתם, בבחינת "אם יבוא עשו על המחנה האחת והכהו, והיה המחנה הנשאר לפליטה". הוי, כמה אומללים ואובדי עצות היו אנשים חכמים אלה באותם ימי האיסוף לגטו!!!

---

* אחד מהם הנו המחבר, כותב שורות אלו, והשני - אחיו הצעיר, חיים הערש בן ה-16, כמסופר בספר "אספרה ואעידה" עמ' 27.

** הלוא הם - האח הצעיר של המחבר - חיים הערש הנ"ל, וחברו - לייזר בן פייביש העגלון. היום - תושב רחובות (תשס"ו).

*** בנוסף לקבוצות הנערים הנ"ל, התחבא ביערות שאנדריף איש מבוגר, בשם - אלי'ה יעקובוביץ' עתיר נכסים, כבן 40 שנה, בעל לאישה ואב לילדים. הוריו וכן אשתו וילדיו נלקחו לגטו יחד עם שאר בני המשפחה, ואילו הוא, יחד עם אחותו בלימה, נערה בת 16 שנה, חצי עיוורת, התחבאו אצל ערל שהסכים להחביאם ולדאוג להם. הז'נדרמים, יחד עם כפריים מקומיים, ערכו חיפושים רבים אחריהם, עד שלא הייתה לערל עוד אפשרות להסתירם. על כן התגנבו ונכנסו בלילה לתוך הגטו בסקרניצה. כאשר נודע הדבר לז'נדרמים, הוציאו את אלי'ה מהגיטו והעבירוהו לחוסט למחנה עונשין, שם עונה והוכה קשות. בסוף העבירוהו לאושוויץ, משם לא חזר עוד.

יצוין שאחותו בלימה שרדה, התיישבה בחוסט, התחתנה והקימה משפחה נפלאה. כאשר נפתחו שערי בריה"מ, בלימה היגרה יחד עם פעסיל - אחותה הבכירה, לארה"ב, גרו בלוס אנג'לס, שם בלימה נפטרה, אך, בתה - יהודית ובעלה יעקב אנגל, מהישוב "רקוביטץ" שבקרפטורוס, עלו לישראל ומצאו בה את טעם חייהם.

לו קיבלו אנשי קרפטורוס, אנשים ידועים כאמיצים ועזי רוח, מהמנהיגים ומהראשים בבודפשט, רמז קל ביותר על המצפה להם, המונים היו מתחבאים ביערות, מתארגנים לקבוצות, פוגעים במסילות הרכבות, מערערים את בטחונם העצמי של הנאצים ועוזריהם, ממררים את חיי משעבדיהם, הונגרים וגרמנים, ואולי ניצלים, כפי ששני הנערים הנ"ל ניצלו ושוחררו על ידי הצבא האדום.
מי יודע ?

על כל פנים, שני נערים אלה, עליהם מסופר כאן, עמדו בהחלטתם הנחרצת שלא ללכת לגטו, לא בטחו בשלטונות ההונגריים, שותפיהם הפעילים של הגרמנים, שהערימו על תושביהם היהודיים. נערים אלה הצליחו במעשה נועז זה, הלא יאומן, בתנאים של אותם ימים, ומנעו מעצמם את הזוועה של אושוויץ ושאר מחנות הריכוז.

תהא רשימה זו תעודת כבוד והערכה להם.

תיאור זה של שני הנערים ששהו ביער נכתב על בסיס עדויות שנגבו משני הנערים - אברום יצחק נוימן (פוקס ע"ש אמו) ויצחק פוקס, בנפרד, לאחר כחמישים שנה מההתרחשות, כאשר כל אחד מהם, בעידוד כותב שורות אלו, ניסה במאמץ גדול להיזכר בכל אשר עבר עליהם, למען ייכתבו הדברים עבור הדורות הבאים.

חלק מהבנות שהגיעו עם שחרורן מהמחנה "ברנאו" שליד ברומברג.
דרכן הביתה לכפר "אלכנדרובקה" עברה גם את בוקרשט...שם הצטלמו.
שרה שך (יעקובוביץ) היא הקיצונית מימין.

בשוב הבנות

בינואר 1945 פתח הצבא האדום את מתקפת החורף שלו, בדרכו לברלין ומעבר לה. כרוח סערה שטף צבא זה את אדמת פולין המערבית, כולל - שלזיה, וחדר עמוקות לתוך מזרחה של גרמניה, בשחררו , כבדרך אגב, מחנות ריכוז אחדים שהגרמנים לא הספיקו להשמיד בהם את האסירים, או להצעידם מערבה למחנות חדשים. בין המשוחררים היו - 995 בנות ממחנה ברנאו/BRANAU הסמוכה לברומברג, היא - BYDGOZC - שבפולין המערבית.

ימים מספר לפני השחרור הוצאו הבנות ממחנה ברנאו והוצעדו מערבה. לאחר שני ימי צעידה, הן הוכנסו ללינה בגורן מלא קש שעורים, בו ישנו לילה אחד, בליווי חששות שידליקו עליהן את הגורן. בהאיר הבוקר, הבנות נכחו ששומריהם הגרמניים נעלמו. עוד ראו, חיילים גרמניים רבים נסים מהחזית המזרחית - מערבה, ברכב, בעגלות, ברגל, באופניים ובכל כלי תחבורה מזדמן. אלה תהו ובהו בבנות, אך, התעלמו מהן כבלתי שייכים.

החורף בעיצומו - שלג, קור ורוחות עזות משתוללות בחוץ, ועמן רעש מלחמה סביב, מהומה גדולה, ממש גיהנם עלי אדמות, והבנות - באמצע כל זאת.

נערות צעירות אלו, רובן בשנות העשרים ואף פחות מזה. לבושן - שמלות אפורות דקות מקווקוות ולרגליהן - נעלי עץ הולנדיות. הן רועדות מקור ומפחד, תוהות ומשתאות - מה לעשות.

אחת - מציעה לשוב למחנה ברנאו, ממנו יצאו לפני יומיים, בהנחה שימצאו בו עוד את המגורים שהשאירו מאחוריהן. שניה - מציעה להישאר במקום עמדן ולחכות להתפתחויות כלשהן. עוד דעה מושמעת - להתפצל ולהתפזר לכיוונים שונים, לצמצם בדרך זו סכנת פגיעה המונית בהן. הן מסתכלות בינתיים אחת על השניה ולא עושות דבר, אדישות הן זה מכבר לעצם חייהן, אפתייה גמורה השתלטה עליהן.

שעות עוברות, והבנות - שהרעב והקור הציק להן, התחילו להתפזר מעצמן, ללא החלטה מיוחדת, בחבורות קטנות, לכפרי הסביבה, לחיפוש אחרי מזון ומחסה. קבוצה גדולה יחסית, של עשרים ואחת בנות, הגיעה לכפר CERMENTOVA ושם השיגום הרוסים.

על גורלה של קבוצה זו יסופר כאן. יוקדמו לכך מעט דברים על מחנה ברנאו.

שמונה חדשים שהו הבנות במחנה ברנאו - לשם הובאו מהונגריה, בסוף מאי/תחילת יוני 1944, דרך נתיב היסורים של אושוויץ. היתה זו קבוצה מיוחדת של אלף בנות, נערות צעירות וחזקות, מאזור קרפטורוס בעיקר, וכן מאזור סיגט-מרמרוש, רובן בשנות העשרים לחייהן, ששובצו למחנה זה, לעבודה במפעלים לייצור תחמושת, עבור מכונת המלחמה הנאצית. הגרמנים, בהיותם מעוניינים בתפוקה גבוהה של מפעלי החימוש, סיפקו לבנות אלו תזונה טובה יחסית לעומת שאר המחנות. בשמונת חדשי העבודה, מיוני 1944 עד ינואר 1945, מתו מהן חמש בנות בלבד, אחוז נמוך מאד בהשוואה למחנות ריכוז אחרים.

מקבוצת אלף הבנות נשארו, איפוא, בחיים, עד להסתלקות הגרמנים, תשע מאות תשעים וחמש נפש, ובתוכן עשרים ואחת בנות - יוצאות כפר אחד - אלכסנדרובקה OLEXANDROVKA/** על בנות אלו, בעיקר, מדובר בהמשך תיאורינו זה.

** בהונגרית - O SANDORFALVA , בצ'כית - SANDROVO , באידיש - שאנדריף, או שאנדרוב, כפר גדול, מעין עיירה, שעל יד העיר חוסט. עתה, בשלטון האוקראיני, שונה שם הכפר והוא מכונה היום בשם: OLEXANDROVKA

יצוין, שעל אף התזונה הטובה יחסית, היו חיי הבנות בברנאו, משך שמונת חדשי השהייה שם, קשים מנשוא. הן הועסקו במשמרות ארוכות של יום ולילה, תוך קיום משטר חמור כלפיהן, כולל - התעללויות מתמידות בהן והטלת ענשים חמורים עליהן בשל כל מעשה קטן, שלא מצא חן בעיני משעבדיהם. רב היה פחדן המתמיד מיום המחר. ככל שחלף הזמן ומצב הגרמנים במלחמה החמיר, כן הורעו תנאי קיומן של אסירות אלו, כאילו הן אשמות בכך.

עתה - עם שחרורן על ידי הרוסים בינואר 1945, נראה היה להן שנגאלו מצרותיהן. אולם, מהר מאד גילו שלפניהן עוד דרך קשה בטרם יגיעו למנוחה ולשלווה. הבנות החלו עתה את מאבקן על קיומן הפיזי ועל שמירת כבודן העצמי במצב ההפקר לתוכו נקלעו, תוך נדידה על פני דרכי פולין ההרוסות והמסוכנות. לבנות היה ברור ומובן מאליו, שלמען בטחונן העצמי, עליהן להימצא יחד, בחבורות גדולות, ככל האפשר.

בחסות הרוסים

כאמור, עוד לפני בוא הרוסים, הבנות התחילו להתפזר לכפרים שונים, התחננו ללינות אצל איכרים, לנו ברפתות, השתכנו בגרנות, ואף בבניינים עזובים ופרוצים לרוחות השמים, זאת - בעיצומו של החורף. מצב זה נמשך למזלן רק ימים מספר, כי עם שחרור ברומברג - העיר הסמוכה, החרבה ברובה, שנתרוקנה עתה מתושביה הגרמניים, הבנות נהרו לתוכה, נכנסו לבתים עזובים, השתכנו בהם והחלו להסדיר שם את חייהן.

הבנות מצאו קשר אל ראש העיר החדש שזה עתה החל לשמש בתפקידו, קיבלו ממנו אישורים על היותן אסירות משוחררות, כן הוענקה להן הזכות לקבל באופן חד פעמי ככר לחם אחת לנפש, להשקטת מצוקת רעבן. אישור זה של ראש העיר איפשר לבנות שהייה בעיר ותנועה בה לחיפוש אחרי מזון וביגוד כלשהו.

הבנות לא גילו עניין רב בעיר זו, בהיות שאיפתן לשוב לביתן מלפני הכיבוש הגרמני. על כן לא שהו בה אלא מספר ימים ויצאו לדרך. הייתה זו החלטה נועזת - שעל קשייה עמדו מהר.

פולין באותם ימים - מדינה הרוסה, כבישיה משובשים, פסי הרכבות מרוסקים, אוכלוסייתה מבוהלת מהכיבוש הרוסי שזה עתה החל, הכלכלה משותקת ושלטון - אין. הצבא האדום, השנוא על הפולנים, הוא ששלט בה ועשה בתוכה כל מה שלבו חפץ.

הבנות המשוחררות נזקקו עתה לעזרה במזון ובלינות בדרכן הביתה. הואיל והיהודים נמחקו ממפת פולניה, הבנות נאלצו לפנות לפולנים, ששנאת ישראל טבועה עמוק בנפשם, ולבקש עזרה מהם. בדרכן הביתה, הבנות נהגו לתפוס טרמפים במכוניות משא פתוחות של הצבא האדום, לנסוע בעגלות ובכל כלי רכב מזדמן, או אף ללכת הרבה ברגל. לפעמים נסעו הלוך ושוב באותה דרך מספר פעמים, תוך התקדמות איטית מאד ליעדן - בית הוריהן של פעם. בדרך פגשו חיילים רוסיים שוב ושוב, מהם פחדו ואותם עקפו ככל האפשר. התנהגותם הנוקשית של אלה לא נעמה להם, אם כי לא פגעו בהן, ולו רק משום מראן הדוחה, ומהחשש להידבק מהן בכינים ובשאר מרעין בישין. כנראה שהיו לחיילים הוראות מגבוה שלא להתקרב לאסירות, ואולי אף להגן עליהן.

שתי חבורות - נודדות

כנאמר למעלה, עשרים ואחת בנות ממחנה ברנאו ששוחררו היו יוצאות - כפר אחד בקרפטורוס, באזור חוסט, המרוחק 1300 ק"מ מברומברג. קבוצת בנות זו, בכורח נסיבות שונות, נתחלקה עתה לשתים, אחת - של שמונה בנות - ששבע מהן היו בנות דוד זו לזו, ממשפחת פוקס, וחבורה שנייה של שלוש עשרה בנות, אף היא ברובה בנות משפחה אחת בשם: יעקובוביץ'.
החבורה הראשונה גילתה זריזות ועזבה ראשונה את ברומברג, לאחר שהייה של ימים אחדים בה. החבורה השנייה יצאה משם ימים מספר אחריה. דרכן של שתי החבורות דומות היו. שתיהן התגלגלו רבות בדרכים, כמעט באותו מסלול, התמודדו עם קשיים ועם פחדים מתמידים שלא הרפו מהן. מגמת כולן היתה להגיע מהר לכפר מולדתן - לבית ההורים לשעבר, כאילו מחכה להן שם מישהו. ציודן של שתי החבורות לדרך היה - אישור ראש העיר של ברומברג, שמיכה אחת מגולגלת על הצוואר, וככר לחם אחת נוספת שהוענקה להן עם עזיבת ברומברג.

קצרה היריעה מלספר את כל תלאות החבורה הראשונה של שמונת הבנות בדרכן הביתה. יצויין רק כי הן עברו על פני דרכי פולין בתחושה של סכנה מתמדת המרחפת מעליהן, תוך נקיטת אמצעי זהירות שונים ותוך התקדמות איטית מאד ליעדן. בדרך עברו ערים, כפרים ועיירות יהודיות, כולל לודז', צ'נסטוכוב וקרקוב - ישובים בעלות אוכלוסיות יהודיות גדולות בעבר, אשר עתה נמצאו ריקות מיהודים. מקרקוב פנתה חבורת השמונה - מזרחה עד שהגיעה ל- **פשעמישל** שבגליציה, עיר הרחוקה שבע מאות ועשרים קילומטר מברומברג. כאן פגשו לראשונה ביהודים שהשתחררו לפניהן, בסתיו של 1944 . יהודים אלה, שרידים מקהילות גדולות של פעם, קיימו מטבח ציבורי לעצמם והפרישו מעט אוכל גם לפליטים יהודים אחרים שנזדמנו למקום.
שרידים אלה, לא יכלו לעזור הרבה לבנות, על כן יעצו להן לשוב על עקבותן אחורה, לפנות דרומה לעיירה הומענע שבסלובקיה המזרחית, המשוחררת כבר, אשר בה פועל משרד של הג'וינט העוזר לפליטים. ואמנם, החבורה שבה על עקבותיה, החלה בנדודים חדשים לכיוון דרום-מערב, עד אשר הגיעו להומענע/HUMMONE - בעבר עיר ואם בישראל.

חיילי סבובודה

בעיירה זו ציפתה לבנות הפתעה נעימה ומרגשת - פגישת חיילים יהודים בני קרפטורוס, מהלוחמים בשורות הלגיון הצ'כי של צבא "סבובודה".
לגיון זה נוסד, כידוע, בברית המועצות בשנת 1942 והיה מורכב ברובו מצעירים יהודים, יוצאי צ'כוסלובקיה, רובם ילידי קרפטורוס. צעירים אלה שרתו בגדודי העבודה הכפייתיים של צבא הונגריה, נפלו בשבי הרוסים בעת מפלות הגרמנים ובני בריתם, בקרבות סטלינגרד, וורונז' ודונייץ.
חלק מצעירים אלה הספיק עוד לשרת בצבא הצ'כי בשנות השלושים, לפני פרוץ המלחמה. עם נפילתם בשבי הרוסים, הצטרפו צעירים אלה בהתלהבות ללגיון הצ'כי שהקים הגנרל "סבובודה" ברוסיה. במסגרת לגיון זה לחמו חיילים אלה בערבות אוקראינה, בקרבות המרים של סוקולוב, קייב, ובייל צרקוב - בדרך לגליציה. רבים מהם נפלו בקרבות אלה.

בהתקרבם לגבול סלובקיה, בסתיו 1944 , צריכים היו לעבור עוד בין רכסי הרים בשם - מיצרי "דוקלה", משם לחדור לתוך תחום סלובקיה. לצערם, נתקלו שם במארב גרמני גדול, בו קיפחו רבים מלגיון זה את חייהם, ביניהם כ-150 חיילים יהודים. אלה ששרדו עברו את הגבול הסלובקי וחנו באותם ימים במזרחה של המדינה באזור - MICHALOVCE, כ-15 ק"מ מהומענע.

הקהילה היהודית בהומענע שזה עתה קמה לתחייה, מורכבת הייתה בעיקרה משרידי פרטיזנים יהודים, יוצאי סלובקיה, שהשתתפו במרד נגד הגרמנים וגרורם בסלובקיה, בסתיו 1944, מרד שנכשל. שרידים ממרד זה התקבצו להומענע עם שחרורה, התארגנו שם כקהילה יהודית, מהראשונות שקמו בסלובקיה אחרי שחרורה. בעיירה זו נפתח גם משרד של הג'וינט, והחיילים היהודים מהלגיון הצ'כי נהגו לבוא להומענע - לחפש שם מכרים וקרובים מבני משפחותיהם ששבו מפולין המשוחררת. והנה פגשו שם את שמונת הבנות שזה עתה הגיעו. לא תתואר השמחה וההתרגשות מפגישה זו. החיילים לא ידעו את נפשם מרוב שמחה ועשו הכל, מעל ומעבר ליכולתם, כדי לעזור לבנות אלו. קמצו ממזונם בצבא סבובודה והביאו לבנות לחם, שימורים, שמיכות, חלקי לבוש וכל מה שיכלו להשיג בשווקים הריקים של אותם ימי מלחמה. הבנות - מאושרות היו לפגוש ולדבר אל חיילים נפלאים אלה מבני עמם ולהתוודע לצבא סבובודה שעל קיומו לא ידעו כלל.

החיילים והבנות ידעו כבר מכל גודל השבר שפקד את עמם ואת בני משפחותיהם, עתה החליפו מידע ביניהם על ניצול זה או אחר שנותר בחיים, בבחינת עדות ראשונה על ניצולים. הג'וינט שפעל כבר בעיירה זו, העניק לכל אחת מהבנות -.1000 קרונות סלובקיות, סכום כסף נכבד, כן סיפק להן מעט מזון ובגדים חמים - להם נזקקו מאד. הבנות, מצוידות עם כל אלה, ומאוששות מהפגישה עם החיילים, יצאו להמשך הדרך.

המרחק מהומענע לכפר הולדתן שליד חוסט, הנו כ- 350 קילומטר. סדרי התחבורה לא פעלו עדיין, בגלל המלחמה הנמשכת. הבנות נאלצו משום כך לצעוד שוב ברגל, בשלגים של ימי פברואר, ורק פה ושם יכלו לנסוע ברכבות, למקוטעין, במקומות שהפסים תוקנו, או לבקש מעגלונים המזדמנים להן בדרך שירשו להן לנסוע מעט על עגלותיהם.

בדרך לסקרניצה

החבורה צעדה כ-60 ק"מ ברגל, יצאה מתחומי סלובקיה ונכנסה לשטחי קרפטורוס, עברה את אונגוור, את מונקץ' והגיעה לעיירה "ברהובו" (ברגסס) - שם עלו לרכבת סדירה שפעלה כבר, עליה נסעו ל"סקרניצה", שליד העיר חוסט, מקום הגטו - ממנו נשלחו לפני 10 חדשים לאושוויץ.

ברדתן בתחנת הרכבת של סקרניצה, תחנה שנמצאה ממש בתוך תחום הגטו לשעבר, העיפו מבט על הסביבה המוכרת להן היטב, נתעצבו ומהרו לעזוב את המקום, כאילו עלולות הן להיאסף שוב ולהישלח לאושוויץ. חוויות נפשיות קשות ממה שקרה להן כאן לפני כעשרה חדשים, נתעוררו והפחידו אותן.

הבנות המשיכו ברגל את עשרת הקילומטרים האחרונים מסקרניצה עד לשאנדרוב - כפר הולדתן, אליו הגיעו במחצית השניה של חודש אדר, למחרת פורים תש"ה/מרץ 1945. הן הגיעו שבורות ותשושות, ובעיקר מתוחות, מפני מה שמחכה להן.

בנות אלו* נולדו בשאנדרוב, גדלו בכפר זה ונשמו את אוירו מאז בואן לעולם. יש מהן שלא יצאו אף פעם אחת בחייהן את הכפר, בטרם נעקרו על ידי ההונגרים והוכנסו לגטו סקרניצה לקראת שילוחן לאושוויץ. חייהן בכפר הולדתן לא היו קלים מעולם, מצוקות שונות ומתמידות לוו את חיי הוריהן. אף על פי כן ניתן לומר שהבנות ידעו גם אושר רב בכפרן. חוויות ילדות רבות משותפות היו לכולן. יחד גדלו בכפר זה, טיילו בשביליו ובנופיו הנפלאים, יחד שחקו ולמדו בבית הספר בימי שלוט הצ'כים, עזרו זו לזו בעיבוד השדות ובשמירת הפרות במרעה, שותפות היו לצער ולשמחות של כל בני הכפר, תמיד חשו את עצמן כבני משפחה אחת גדולה.

עתה, עם שובן מהמחנות ועם התקרבותן לכפר, הכל כמו עומד חי נגד עיניהן, בבחינת חלום יפה ומחריד גם יחד, שזה עתה נתעוררו ממנו. בנות אלו ידעו כבר שהוריהן ורוב רובם של בני משפחותיהן אינם עוד בחיים, עם זאת קיוו למצוא חיים יהודיים כלשהם בכפר. הנה רואות הן כבר את הבית הראשון של הכפר, הלוא הוא ביתה של פעסיל, אחות שרה - אחת מחבורת השמונה. היה זה בית מידות גדול, עם חצר רחבת ידים ובתוכה רפתות רבות. בית זה עמד מול באר ה"רופה", באר ממנה היו שואבים מים מלוחים לצורך המלחת המספוא לבקר ולשאר צרכי המשק.

בית זה ועוד ששה בתים יהודיים שנמצאו בקירבתו היוו שכונה בפני עצמה, רחוקה 3 ק"מ מעיקרו של הכפר. בזכות באר זו רחשה שכונה זו בעבר פעילות רבה ותנועה מתמדת. עתה שררה דממה מעיקה סביב שבעת הבתים היהודיים האלה. הבנות נעמדו בכביש מול ביתה של פעסיל כמאובנות, ללא מלים, רק מסתכלות עליו. אינן מעיזות להיכנס לחצר, לא כל שכן לבית עצמו, אשר מי יודע את המתגורר עתה בתוכו. השעה היתה שעת צהרים של ימי סוף חורף, שעה שרוב הערלים נמצאים בבית. נשות הערלים, כאשר גילו את הבנות עומדות בכביש, יצאו לקראתן, ובקריאות התפעלות קיבלו את פניהן, תוך ניקוב בשמותיהן של הבנות, אותן הכירו היטב.

"הוי רוחל'ה, הוי מרים, הוי שרה, בנות יקרות, איך אתן נראות, איפה הייתן ? איפה שערותיכן!.... לאן לקחו אתכן? ספרו נא לנו הכל, כי שמענו על רעות רבות שעשו לכן". שאלות כאלו ודומות להן השמיעו הערלות עם הבעות צער, מהן כנות ומהן חנופות. הבנות ענו מה שענו והמשיכו בדרכן, כי חששו לביטחונן בעת הימצאותן עוד רחוק ממרכז הכפר. ערלות אחדות התלוו אליהן כמחווה אנושי והמשיכו לצעוד עמן לכפר.

---

* ואלה שמות הבנות:
רייזי, מרים ורחל - שלוש אחיות, בנות ר' ישראל משה ושרה פריידי פוקס.
מרים ודבורה - שתי אחיות, בנות ר' מרדכי ופייגה פוקס.
שרה - בת ר' שלום ומרים, והניה - בת ר' שלום מאט'יס ופייגי פוקס.

הכניסה לכפר

תוך כדי הליכתן יחד סיפרו הערלות על שני גברים יהודים שחזרו בימים האחרונים לכפר, לאחר שערקו מצבא הונגריה הנסוג בפני הרוסים. אף נקבו בשמותיהם - דוד בן משה וולף'ס, ודוד פאליקוביץ'. הערלות לא ידעו את מקום מגוריהם הנוכחי של שנים אלה.עוד סיפרו הערלות על שני נערים: אברום יצחק נוימן/פוקס, בן חיים בער, בנו של השוחט, ונער שני - יצחק פוקס - בנו של שמחה החייט, שהסתתרו שבעה חדשים ביערות האזור עד לבואם של הרוסים עוד בחודש אוקטובר 1944 , היינו לפני כארבעה חדשים, עת שבו לכפר מגודלים כפראים, אך, בריאים ושלמים. אלא, ששני הנערים נעלמו מאז ואין יודעים מקום הימצאם. כל זאת סיפרו הערלות כמסיחות לפי תומן, בכנות רבה. דברים אלה נכונים היו והבנות שמחו לשמוע זאת.
בדרך לכפר, בליווי הערלות המעשירות אותן עם מידע נוסף על ההתרחשויות בכפר מאז גירוש היהודים מתוכו. אחרי שעת צעידה אחת, נכנסו הבנות לכפר, כאשר ערלים רבים מקיפים אותן, שואלים רבות על מה שעבר עליהן. בעיקר רצו לשמוע אם גם אחרים עתידים לחזור, דבר בעל חשיבות מעשית לרבים מהם, לאלה שהשתלטו על רכוש יהודי.
הבנות, בחושן הטבעי והבריא, השתמטו מלענות על שאלה זו, בין השאר משום אי ידיעתן את התשובה האמיתית עליה, כי הרי המלחמה עדיין נמשכת וטרם ידעו מה עלה בגורלם של המעטים החיים, הנתונים עדיין בידי המרצחים, ומי יודע אם ישרדו.

השמועה על שובן של הבנות נפוצה כבזק על פני הכפר כולו, מכל עבריו החלה נהירה של יושביו לראות במו עיניהם את פלא שובן של אלו. בין הבאים בריצה לראות את השבות היו גם שני הגברים היהודים, שני ה-דוד-ים, אשר,כאמור כבר, הקדימו לשוב.
קשה לתאר את פגישת ההתרגשות של שני גברים יהודים אלה עם הבנות, על כן נפסח עליה. אך, זאת נאמר ששני גברים אלה לבשו עוז וביקשו מהערלים בתקיפות לעזוב את הבנות ולהרפות משאלותיהם, בקשה שנתקבלה בהבנה ובהסכמה. ואמנם הערלים התפזרו ושוחחו ביניהם לבין עצמם על שובן של אלה, ואולי גם בדאגה על שובם הצפוי של אחרים.
שני הגברים לקחו את הבנות לביתם הארעי, הקצו להן חדר אחד, רפדו אותו בקש, עליו לנו הבנות את לילן הראשון.

דרישה למגורים

כל היום ורוב הלילה, הבנות סיפרו על מה שעבר עליהן. למחרת היום, הן נגשו לבית המועצה המקומית ודרשו השבת בתים אחדים לידיהם, למען יוכלו להסדיר לעצמם מגורים, כמתחייב משובן לכפר הוריהן. מועצה זו, שנתמנתה לאחר הכיבוש הרוסי, גילתה רצון טוב, והעמידה לרשות הבנות את... מחציתו של בית אחד משמונים הבתים שהיהודים עזבו אחריהם. היה זה ביתו של ר' מרדכי - אביהן של מרים ודבורה, שתים משמונת הבנות. במחציתו של בית זה, על שני חדריו, ששכן במרכז הכפר מול בית הכנסת, השתכנו הבנות וישנו בו לילות אחדים.
כעבור ימים מספר הועמדו לרשות הבנות עוד שניים מבתי המשפחה שלהן ואז נפרדו הבנות זו מזו והשתכנו בבתי משפחותיהן, בזוגות או בשלשות. ברדת הערב, הבנות התכנסו יחד

באחד הבתים, לשיחות על מצבן. כל אחת סיפרה על חוויותיה מאותו יום, על ההרס והחורבן שמצאו בבית הוריהן, על בית הכנסת השומם והנעול, המשמש כמחסן לרהיטים שנאספו מהבתים היהודיים. הבנות סיפרו זו לזו על התחושה המעיקה שתקפה אותן דוקא עכשיו, עם שובן. הואיל ולא היו להן עדיין רהיטים, ישבו הבנות על הארץ לתוך הלילה והחליפו דברים על דא ועל הא. הייתה זאת מעין ישיבת "שבעה" בלתי מודעת, מלווה שתיקה רועמת, כדברי אחת הבנות.
באחד הלילות בא ראש הכפר - השופט, בליווי ערלים נוספים, למגורי הבנות על מנת לקחתן לעיר חוסט, לצורך גיוסן לצבא האדום. הבנות היו אובדי עצות, התייעצו ביניהן והודיעו לערלים על סירובן ללכת עמם, ושיגייסו קודם את בנותיהן של הערלים שלא היו במחנות ריכוז כמוהן. הערלים כעסו מאד על "חוצפתן של היהודיות", אך נסוגו מדרישתם והלכו כלעומת שבאו.

צרכי שבת

שמונת הבנות שבו לכפרן בשבוע של פורים. יומיים אחר כך, נמצאו הבנות בבתיהן ועשו הכנות כדי לקבל את השבת הראשונה בכפר הולדתן. הואיל והן ניהלו מטבח משותף לעצמן, הרי שלא היו להן בעיות של ממש. עם מעט הכסף שקיבלו מהג'וינט בהומענע, קנו יחד את צורכי האוכל לשבת ולא חסר להן כלום, פרט לנרות שבת. היתה זו בעייה של ממש כי הערלים אינם נזקקים למין מצרך כזה, ועל כן לא ניתן היה לקנות בחנויותיהם נרות. מה עשו הבנות ? נפוצו בכל הכפר, כמו מקוששי התבן במצרים, וחיפשו בחורבות של הבתים היהודיים הריקים וההרוסים, עד שמצאו מעט נרות שהספיקו להדלקה לכולן.
על כל פנים, עם כניסת השבת דלקו נרות שבת בארבעה בתים יהודיים של הכפר. היה זה סימן לבאות, כי למחרת שבת זו התחילו להגיע ניצולים בודדים נוספים, "אחד מעיר ושנים ממשפחה", יחד החלו לרקום תכניות על תחיית הקהילה. הן ציפו בעיקר - לקבוצת הבנות שהותירו מאחוריהן, וגם לשובם של אי אלה בנים שיחזרו אולי אף הם לכפר הולדתם.

החבורה השנייה

עתה נעזוב את החבורה הראשונה של השמונה ונעקוב מעט אחרי דרכה וגורלה של החבורה השנייה - שלוש עשרה הבנות, ממשפחת הכוהנים, בשם - יעקובוביץ', * שנשארו מאחור בברומברג.

---

* ואלה שמות הבנות: הלוא הן:
פעסיל ובלימה, שתי אחיות, בנות ר' משה ויהודית
צינה ודובריש, שתי אחיות, בנות ר' מענדיל וחיה
שיינדיל, בת ר' יוסל ורבקה,
שרה, בת ר' אייזיק ורבקה,
(שש בנות אלו, קרובות משפחה זו לזו, ממשפחת כוהנים, בשם - יעקובוביץ').
שרה חנה, האם, בת ר' לייב ורחל, וזלטה - בתה של שרה חנה פוקס.
לאה, בת געצל לייב ומרים, ופריידי, אשת אפרים הסנדלר,
מרים, בת ר' יהודה לייב נוימן - השוחט הזקן ואשתו - אסתר,
ברכה, בת ר' שבח ורבקה, אלטה, בת האלמנה פערל, (עתה תושבת קרית מוצקין - חיפה).

כאמור כבר, שלוש עשרה בנות אלו נשארו עוד ימים מספר בברומברג, כדי להבריא ולהתחזק לקראת שובן הביתה. מסלולה של חבורה זו דומה היה ביסודו למסלול קודמתה, אף הקשיים בהם נתקלו חזרו על עצמם. אולם שינוי אחד יסודי חל אצלן בדרך, זאת בעת שהגיעו לברהובו-ברגסס, המצויה בדרומה של קרפטורוס, במרחק של כ-80 ק"מ משאנדרוב. בעיירה זו פגשה חבורת הבנות שני ערלים הגונים משאנדרוב, אלה סיפרו להן על נסיונות חוזרים ונשנים מצד השלטונות לגייס את הבנות השבות מהמחנות לצבא הרוסי, בטענה שהמלחמה עדיין נמשכת.

הודעת ערלים זו היתה אמת לאמיתה.

(מסתבר שנסיונות אלה נבעו מלחצם של הערלים המקומיים על השלטונות לגייס בנות יהודיות אלו, כדי למנוע מעצמם את הצורך להשיב נכסים וכל רכוש אחר ליהודים - שרידי הגיהנום הנאצי).

חבורה זו שהונהגה במידה רבה על ידי פעסיל בת ה-20* , בתו של ר' משה יעקובוביץ', אחד מראשי הקהילה, החליטה לאור זאת שלא לשוב עדיין לכפר הולדתן, אלא פנתה לטרנסילבניה - לכיוון סטמר, משם עברו לאורדייה, התעכבו מעט בקלויזנבורג, המשיכו לצ'רנוביץ והגיעו לבוקרשט - בה נשארו שבועות מספר וחיכו לסוף המלחמה.

באחד הימים הופתעו הבנות לפגוש בחוצות בוקרשט את שני הנערים, אברהם-יצחק ויצחק, שהתחבאו ביערות שאנדרוב משך שבעה חדשים, ולא הלכו לגטו, כמסופר בפרק הקודם של הספר. סיפור התחבאותם של שני נערים אלה היווה נושא שיחתן העיקרית של הבנות. במיוחד מצאה עניין רב בסיפור זה אחת משלוש עשרה הבנות, הלוא היא - מרים בת השוחט הזקן משאנדרוב, דודתו של אברהם-יצחק. זו נצמדה אל אחיינה זה ולא הרפתה ממנו עד אשר שב עמה ועם שאר בנות החבורה לשאנדרוב עם תום המלחמה.

דבורה, בתה-17 בת דודתה, עוזרת לשתיהן היום - תושבת ירושלים

שיינדיל, בת ה-18 בת דודתה, עוזרת על ידה היום - תושבת באר שבע

פעסיל בת ה-20 מנהיגת החבורה היגרה בשנות השבעים מבריה"מ לארה"ב, התיישבה בלוס אנג'לס, שם נפטרה לאחרונה. כל חייה רדפה מצוות, מעשי צדק וחסד.

בסיכום ייאמר כי נדידתה של חבורה זו נמשכה, מאז יציאתה מברומברג, יותר מחודשיים ימים, מראש חודש ניסן עד קרוב לחג השבועות תש"ה, מועד סיומה של המלחמה. ימים מעטים לפני חג השבועות הגיעה חבורה שנייה זו לכפר הולדתה ולבית ההורים של פעם. ההתרגשות והשמחה סביב שובן היתה רבה, אך, זו לוותה בעצב רב בראותן מה מעטים נותרו. מאות מבני משפחותיהן לא שבו עוד לעולם.

בבואה לשאנדרוב מצאה חבורה זו בכפר את שמונת הבנות שהקדימו לשוב וניצולים בודדים נוספים שהגיעו ממחנות ריכוז שונים ועורקים מגדודי הכפייה היהודיים בצבא הונגריה. כולם התאחדו כמשפחה אחת ומטבח ציבורי אחד שרת את כולם. זה לזה עזרו בהתקנת מגוריהם ובכל דבר נצרך אחר. חייהם התנהלו כמו בקומונה, ללא התחשבנות יתר של אחד עם רעהו. רגש של הזדככות נפש אפפה את כולם.
חלף מעט זמן, ובחודש מאי הגיעה לשאנדריף קבוצה של 4 בנות נוספות, ממשוחררי מחנה הריכוז הסמוך לעיר - "פוטציג/PUTZIG שעל שפת הים הבלטי, הלוא הן:-

יוכבד - בת מאט'י ופייגי פוקס
ברכה - בת משה וסימי לאה פוקס
ברכה - בת שלום מאט'יס ופייגי פוקס
שרה - בת אייזיק וטויבע יעקובוביץ'

מהראוי שייכתב דבר נפלא, עליו העידה שרה שך (בת אייזיק וטויבע יעקובוביץ'), תושבת חיפה. לדבריה, בנות אלו עבדו באזור דאנציג, בין השאר - בבניית שדה תעופה במקום. אולם, בהתקרב הצבא האדום, הגרמנים העבירו את הבנות לכיוון העיר "פוטציג", שם חשבו להטביע אותן בים, או להשמידן בדרך אחרת, אלא שלא הספיקו לעשות כן, והבנות השתחררו שם. וכאן - עיקרו של הסיפור - יחד עם הבנות הנ"ל השתחררה ב-"פוטציג/PUTZIG גם הנערה - אסתר יעקובוביץ', אחות בוגרת של שרה יעקובוביץ'. אולם, אסתר זו חלתה אחרי השחרור והוכנסה לבית החולים. ואז קבוצת הבנות כולה, יוצאי כפר הולדתה, החליטה שלא לעזוב את "פוטציג" עד שאסתר זו תבריא. לצער הבנות, הנערה לא הבריאה, היא מתה ונקברה במקום. אז, ורק אז, הבנות עזבו את מקום שחרורן, יצאו לדרך ושבו, כאמור, בחודש מאי, לכפר הולדתן.

אחות הנפטרת, שרה הנ"ל, היום - שרה שך, תושבת חיפה, מציינת בכל הזדמנות את ההתנהגות האצילית של 4 הבנות הנ"ל במקרה דנן. בנות אלו, לאחר כל מה שעבר עליהן, למרות רצונן לשוב מהר ככל האפשר לכפר הולדתן, החליטו שלא לעזוב את אחותה - אסתר, החולה, חברתן - מכפרן, המתינו לה כחודש ימים - בתקווה שתבריא ותשוב עמהן יחד לכפר הולדתן. לצערן, זה לא קרה.

הרכב הגילים של החוזרים היוותה בעייה בפני עצמה, כי הבנות ששבו היו צעירות - בשנות העשרים ואף פחות מזה, ואילו הגברים ששבו, מבוגרים היו מהן בהרבה, רובם נשואים לשעבר, שאיבדו את נשותיהם וילדיהם באושוויץ. הבנים הצעירים הבודדים אשר ניצלו מהתופת לא שבו כמעט לכפר, הם נשארו תקועים בדרך, בעיקר בפראג ובבודפשט, תוך חיפוש אפשרויות עלייה לארץ ישראל.

הקהילה בתחייתה

עם הגעתה של חבורת הבנות השנייה, ועם שובם של כעשרים ניצולים נוספים לכפר, גבר אצל כולם הרצון להחיות מחדש את קהילת שאנדרוב, להשיב את מוסדותיה לפעולה, להתחתן ולהקים משפחות, על אפם ועל חמתם של כל שונאיהם. בחג השבועות של תש"ה, לאחר הפסקה של יותר משנה אחת, נתחדשה חייה של הקהילה.

בביתו של אחד הניצולים, נערכו תפילות חג, בהן נכחו כארבעים איש ואשה, כולם בני דור צעיר, ללא זקנים וללא ילדים וטף, כי כל אלה נכרתו באושוויץ .

ביום השני של חג השבועות, בעת תפילת "יזכור", איש לא יצא את מקום התפילה, כמקובל וכנהוג לגבי אלה שהורים להם, כי כולם נתיתמו פתאום במשך שנה נוראה זו. אוירת אבל שררה בחג זה. בעת התפילה אמרו כל המתפללים "קדיש יתום" - קדיש שהרעיד את קירות מקום התפילה.

אחת הבעיות שהעסיקה את השבים היתה מצב בריאותם הרופף, תוצאה מתזונה לקויה ומעבודת הפרך הקשה במחנות הריכוז. בבעיות בריאות אלו התמודדו כולם, ללא עזרה רפואית של ממש.

אחדים מהם מתו בשל כך סמוך לשובם, וגדול היה הכאב עליהם (*)

הימים שבין פסח לחג השבועות, וכן הימים שלמחרת חג השבועות, היו ימי אביב יפים, שמש חמימה זרחה על בתי הכפר ועל השדות סביב, מעוררת תקווה בלבבות. כל הטבע סביב נראה היה שלוו ורגוע, כאילו לא קרה דבר נורא משך השנה שחלפה. הואיל ולרוב החוזרים הושבו בינתיים בתי הוריהם, כולל גינות ושדות סמוכים לבתים, השיגו הניצולים כלי עבודה שונים, יצאו לגינות והחלו לעדור את האדמה ולהטמין בה זרעים ושתילי ירק לימים יבואו. נעשו אף נסיונות לצאת לשדות המשפחה ולמטעים רחוקים של משפחותיהם בשולי הכפר, למען עיבודם וזכייה ב"חזקה" מחודשת עליהם.

אך, הדבר לא עלה ביד השרידים, כי הערלים סרבו להשיב את הגזילה לבעליהם החוקיים. בתום הקיץ נאספו יבולים ראשונים וניצוצות של תקווה מחודשת שבה ללב. בתום אותו קיץ נערכו חתונות אחדות בכפר, ועם תחילת הקיץ הבא של שנת תש"ו נולדו תינוקות ראשונים שהכניסו מעט שמחה בלב השבים.

בינתיים סגרה ברית המועצות את גבולה של קרפטורוס וכל מי שטרם הספיק לצאת משם, מצא את עצמו כלוא בתחומה, דבר שחייב היערכות לחיי קהילה מחודשים.

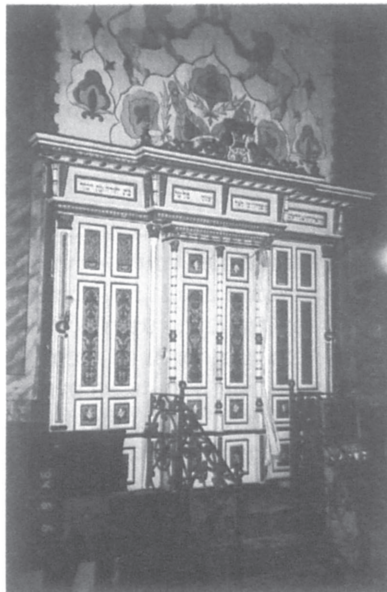
* מהראוי שייזכרו נפטרים אלה בשמם, הלוא הם :-
אסתר - בת 21 שנה, בתם של ר' יצחק אייזיק וטויבא, (הנ"ל) יעקובוביץ'
ישראל הערש - בן 22 שנה, בנם של ר' שמחה ורחל פוקס,
ברכה - בת 21 שנה, בתם של ר' ישראל משה ושרה פריידי פוקס,
חיים הערש - בן 17 שנה, בנם של ר' שלום ומרים פוקס, אח המחבר.
ראוי שיסופר גורלו האומלל של נער צעיר זה. הוא השתחרר במחנה "בוכנוולד", יצא עם אחד הטרנספורטים הראשונים לארץ ישראל, במסגרת ה-"בריחה", הגיע לדרום איטליה, שם שהה בכפר נוער של בני עקיבא, ב- "סנטה מריה די באניו". אך, חלה, נפטר ונקבר על ידי חבריו בעיר "בארי" שבאיטליה. אלה אף הציבו מצבה על קברו.
עוד ראוי לציין כי המועצה הדתית של ירושלים הקצתה, בשנת תשס"ז, לנפטר זה אחוזת קבר חינם בהר המנוחות בירושלים. עצמותיו תועברנה, כנראה, לשם, בקרוב.

ארון הקודש

בהתקרבם של הימים הנוראים, ערב שנת תש"ו, הוחזר לשבים בניין בית הכנסת, אלה ניקוהו והכשירוהו לשמש מקום תפילה ומרכז רוחני לחייהם. מתוך ארבעת ספרי התורה שהותירו אחריהם בעת הגירוש, נשתמרו שניים בידי הכומר הפרבוסלבי של הכפר, שהואיל להחזירם לשרידים. שני ספרי תורה אלה הוכנסו לארון הקודש היפה שבדרך נס לא נפגע כלל.

כחמש עשרה שנה המשיכה קהילת שאנדרוב המצומקת לחיות את חייה ולחדש ברצון ברזל ובכוחות נפשיים אדירים, מקצת מתפארת קהילתם. עם זאת נבעו בקיעים בקיומה . חלק מהם עזבו את קרפטורוס, לפני סגירת שעריה על ידי ברית המועצות, עברו לצ'כיה, משם עלו ארצה, ואף הספיקו להשתתף במלחמת השחרור של שנת תש"ח. אולם, רוב השבים נתקעו בכפר הולדתן, נשארו בו עד לסוף שנות החמישים, עת עברו לקהילת חוסט הגדולה יותר והשתלבו בה.
אחרוני הישוב עזבו את הכפר בתחילת שנות הששים, אך, זאת לא לפני שפרקו והוציאו מבית הכנסת את ארון הקודש היפה שעליו הייתה גאוותם, והעבירוהו לעיר חוסט, לאחסון ושמירה במרתפי בית הכנסת הגדול דשם.

יחס מיוחד והערכה גדולה היו אצל בני הקהילה לארון הקודש של קהילתם , תרומה של אחד מבני הכפר שהיגר לאמריקה בראשית המאה. זאת משום הדרו המיוחד - כולו עשוי עץ חרוט, מעשי ידי אמן יהודי מהעיירה טרסיף שעל יד טטש. הארון הותקן בבית הכנסת עוד לפני מלחמת העולם הראשונה והוא עורר התפעלות אצל כל רואיו, רבה הייתה גאוות בני הקהילה עליו. עתה, עם חיסול הקהילה, החליטו שרידיה לפרקו ולגנזו במרתף בית הכנסת של חוסט. בפירוק ארון הקודש השתתפו כולם, גברים ונשים, כולם רצו להיות שותפים בהצלת ארון קודש זה שהיה קרוב כל כך לליבם ואשר סימל את ההוד וההדר של קהילתם מלפני החורבן.

ארון הקודש של אלכסנדרובקה פורק והועבר לחוסט, שם הועמד בביהכ"נ המרכזי, במקום זה שהוצת ונשרף על ידי הקומוניסטים.

ניצח על הפירוק, הניצול - ר' לייב בן דוד אליה'ס ששב מהתופת - בה איבד את אשתו ושלושת ילדיו (*).

עצי ארון הקודש ועמודיו, לאחר שפורקו, הועמסו על שתי עגלות. אחרוני הישוב, צעדו ברגל אחרי העגלות, עזבו את הכפר, מקום לידתם ומשכן הוריהם משך כמאתיים שנה. ביציאה מהכפר עצרו ליד בית הקברות, נכנסו לבית עולם זה, הדליקו נרות נשמה ליד המצבות ונפרדו בדמעות מיקיריהם הטמונים בו.

כך סיימה קהילת שאנדרוב את קיומה.

ראוי עוד להוסיף את המסופר בספר "אדברה ואעידה", עמוד 53 (* *).

"כאשר השלטונות הקומוניסטים בחוסט הבעירו ושרפו, בשנות הששים, את ארון הקודש בבית הכנסת של חוסט, מתוך כוונה לבטל את קיומו של בית הכנסת כמקום תפילה, יצאו נשות קהילת חוסט להפגנה נגד כוונה זדונית זו, תוך עימות נועז עם שלטון רשע זה, והביאו לביטול הגזירה.

או אז העמידו בני שאנדרוב את ארון הקודש של כפרם בבית הכנסת של חוסט, במקום זה שנשרף. הוא ששימש אותם עד שעלו רוב רובם לארץ ישראל, בעת פתיחת שערי ברית המועצות. ארון קודש זה עומד עד היום בבית הכנסת של חוסט ומהווה אטרקצייה לתיירים הבאים לשם מארצות המערב ומישראל."

ר' לייב דוד אליה'ס פוקס, אשתו השנייה, בנו ובתו, בהגיעם בשנת תשל"ח/1978 לישראל, התיישבו בעכו והמשיכו במעשים טובים למען נצרכים אחרים.

* ר' לייב זה זכה אולי בשל כך להתחתן בשניה, להביא שוב ילדים לעולם, לעלות ארצה מברית המועצות בשנת תשל"ח/1978 , יחד עם משפחתו, ומאז ישב הוא בעכו - בה נפטר בשנת תשס"ב.

מבור/BOR - לא שבו

הרקע

ערב פרוץ מלחמת העולם השנייה, דבקו ההונגרים בגרמניה, עשו עמה יד אחת בכל הקשור לתכניותיה התוקפניות. התחברות זו בין שתי מדינות אלו חייב וכלל גם הנהגת חוקים ותקנות אנטי יהודיות בהונגריה, דוגמת הנהוג בגרמניה עצמה, כולל - סילוק היהודים מצבא הונגריה והקמת מסגרות צבאיות מיוחדות של גדודי עבודה מיוחדים להם - (MUNKA SZAZAD) בתור כח עבודה המסייע לצבאם.
כמאה אלף יהודים, בגיל שבין 20 - 48 שנה, כולל אבות לילדים, נלקחו מבתיהם והוכנסו לגדודים אלה, הועבדו בעבודות פרך ובתעסוקות משפילות, כפופים לקצינים ולסמלים גסי רוח ששלטו בהם ביד קשה, על מנת לדכא את רוחם ולסחוט את לשד גופם.
בתחילת המלחמה, בשנות 1939-1940, הועסקו גדודים אלה בתחומי הונגריה. עם התרחבות המלחמה, כאשר גרמניה פלשה, בשנת 1941,לתוך שטחה של בריה"מ, וצבא הונגריה נגרר אף הוא לחזית המלחמה בתוך שטחה של בריה"מ, הועברו גדודי העבודה היהודיים אף הם לחזית זו, בעיקר לאוקראינה, שם הועסקו בפינוי שדות מוקשים בחזית, ובעבודות מסוכנות-אחרות.

הייתה הוראה הונגרית "מגבוה" שהמגוייסים היהודים "לא יחזרו חיים" להונגריה. ואמנם, רוב רובם לא חזרו משם, הם גוועו ברעב, מתו בהמוניהם מקור וממחלות, ולא זכו לשוב לביתם ולמשפחותיהם. גרוע מזאת, בעת שירותם שם, העבירו ההונגרים את בני משפחותיהם של המגויסים, לידי הגרמנים. אלה הובילום לאושוויץ, שם הומתו בתאי הגזים.
מגדודי העבודה המגויסים והמשרתים בחזיתות באוקראינה שרדו מעטים בלבד. שרידים אלה, בעת הנסיגה הגדולה של הגרמנים ושל ההונגרים, הוצעדו ברגל אלפי קילומטרים חזרה להונגריה, במצעד זה של הנסיגה, הועסקו רובם כרתומים לעגלות, במקום סוסים, להובלת ציוד צבאי, כולל - מטענם וציודם האישי של אנשי הצבא וקציניהם. * רבים משרידים אלה נפחו את נשמתם בצעדה זו. בהגיעם להונגריה, המשיכו להצעיד אותם לתוך אוסטריה, שם נכלאו במחנות הריכוז הידועים לשימצה במדינה זו, במיוחד במחנה מטהאוזן, בו הועסקו בשבועות האחרונים של המלחמה בתנאי רעב ובעבודות פרך עד למות רובם.

המגויסים - במחנה "בור/BOR" שביוגוסלביה

חלק מהמגויסים "שיחק להם המזל", הם לא נשלחו לאוקראינה, אלא הושארו בתחומי הונגריה עצמה, בה הועסקו בבניית כבישים ושדות תעופה, אף בעבודות חקלאיות, הכל בתנאים קשים, בעבודות פרך, תוך השפלתם המתמדת. אולם, מגויסים אלה היו מרוצים יחסית ממצבם, כי בדרך זו ניצלו מהישלחותם לחזית באוקראינה שעל השירות הקשה שם הגיעו ידיעות מרובות.

---

* ראה ספרו של ירחמיאל שוורץ, משנת תשס"ג - "גם אני משכתי את העגלה"

עם כיבוש הונגריה בידי הגרמנים ב-19/3/44 חלה הרעה משמעותית גם בגורלם של מגויסים אלה. הם הועברו מתחומי הונגריה למזרחה של יוגוסלביה, לאזור העיירה "בור/BOR", לעבודה במכרות הנחושת של האזור, כפופים חלקית לגרמנים וחלקית לסגל הונגרי מיוחד, מורכב מפושעים אלימים וגסי רוח, שכל תפקידם היה לסחוט ממגויסים אלה את דם התמצית, לגרום למותם המהיר, ולמנוע את שובם חיים לביתם ולמשפחותיהם.
כארבעת אלפים מגוייסים שהו ב-"בור" ובמחנות נוספים סביבה, שכונו בשמות ערים שונות בגרמניה - מחנה "ברלין", מחנה "מינכן", מחנה "וינה", מחנה "דרזדן", מחנה "גראץ" וכד'. המשותף לכולם - היותם "גיהנם" לכל הבאים לתוכם.

על כך ניתן לקרוא בספרים, בחוברות ובמאמרים שהתפרסמו על ידי הבודדים אשר שרדו גיהנם זה. אצביע על אחדים מהם:

1) סחר עבדים במלחמת העולם השנייה - BOR, מאת יהודה דויטש, איש נתניה, יצא לאור בשנת - 1998.
2) קונטרס "נספר תהלתך", נספח לספר "תהלות דוד", חלק ראשון, שו"ת בענייני שו"ע ואורח חיים תשנ"ב, מאת הרב דוד בן ציון קליין, אב"ד דק"ק יסודות.
3) מאמרו של צבי ארז - יהודים תמורת נחושת, בקובץ מחקרים כ"ח של יד ושם.
4) עדותו של זלמן טייכמן, איש קרפטורוס, עדות שניתנה ביידיש. העדות מתורגמת לעברית ומובאת במאמרו של נתן עק "מצעד הייסורים מסרביה להונגריה והטבח בצ'רבנקה" יד ושם - קובץ מחקרים ב' עמ' 237 - 272, העדות מצויה באיו"ש 03/124.
5) ואחרון - אחרון: ספרו של יהודה באואר "יהודים למכירה", בפרק - השטן והנפש, עמ' 191 .

והרי סיפורו המיוחד של הבחור ישראל משה פוקס, מקרבנות BOR*:

כאשר הגרמנים פלשו וכבשו את כל בוהמיה ומורביה, בחודש מרץ 1939, הבחור ישראל משה, בן העשרים ושלוש, גר היה אז בעיר "מורבסקה אוסטרבה" שבמורביה, שם עבד זה שנים אחדות בתור -מורה ויד ימינו של הרב ר' חיים יונגרייז, ה-"מורה הוראה" של העיר אוסטרבה. בנוסף לכך הוא עסק בזמנו החפשי במסחר, עשה כסף רב, אותו שלח רובו להוריו בקרפטורוס שנקלעו למצוקה כלכלית.
עם כניסת הגרמנים לעיר, נאסר הרב יונגרייז, נאסר, נחקר ועונה קשות בידי הצורר הנאצי, דירתו נלקחה ממנו ומשפחתו שוכנה במיתקן של ה-חברה קדישא, בפתח בית הקברות היהודי.
ישראל משה הצעיר אזר עוז, התייצב במיפקדה של הגרמנים, כמליץ יושר לרבו האהוב. בהיותו שולט היטב בשפת הגרמנים, ידע את נפשם ולהיטותם של הגרמנים אחרי כספים,

* בין קרבנות BOR היה גם הבחור - ישראל משה פוקס - אחיו של המחבר. בהיות בחור זה מיוחד במינו, ראוי שייכתב בקיצור את אשר קרה לו. לבחור חמד זה מוקדש גם פרק מיוחד בספרנו זה, הלוא הוא הפרק "מתנה אחרונה" עמ'....., כמו כן מתוארת דמותו של ישראל משה בספר "אדברה ואעידה" עמ' 150.

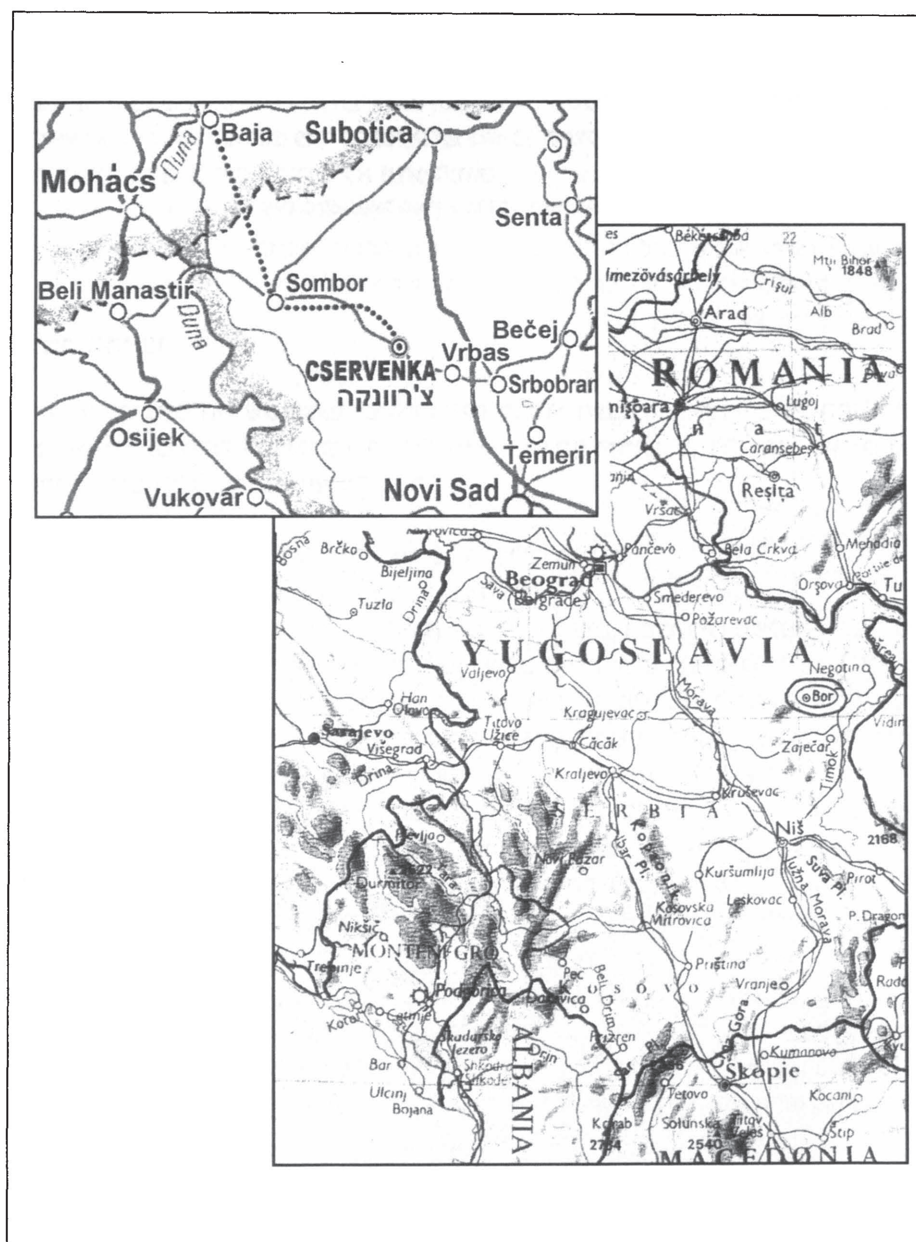
התחנן בפניהם שישחררו את הרב, אשר מעולם לא עשה דבר רע לברייה כל שהיא. הגרמנים, כמובן, צחקו לו והעירו שעצם לידתו כיהודי - רעה גדולה היא.
ישראל משה לא נרתע מפניהם, השמיע דברי שבח לצבאם, (בבחינת חנופה שערבה לאזניהם), והתחנן בפניהם שוב ושוב שישחררו את הרב לביתו. הוא הביע נכונות לשלם כסף רב ובלבד שישוחרר האיש.
הגרמנים, בהריחם כסף, שינו טעמם והסכימו לשחררו בתמורה לסכום כסף גדול. לאחר מו"מ קצר סוכם שישראל משה ילך לביתו, יגייס את הסכום הגדול שביקשו, יביאו להם, והם ישחררו את הרב. ישראל משה יצא את המיפקדה הגרמנית, פנה לחשובי הקהילה, גייס מהם את הכסף הנדרש, כאשר ברור היה הסיכון - שהרשעים עלולים לקחת ממנו את הכסף, לא לעמוד בדיבורם ולא לשחרר את הרב. הסיכון - נלקח. בסופו של אותו יום, הרב שוחרר והגיע לביתו, בליווי ישראל משה, כולו תודה לבחור צעיר זה על יוזמתו והעזתו שהביאו לשחרורו של "מורה הוראה", מגזע משפחת גאונים וצדיקים - שושלת רבנים מפורסמת, ממשפחת היונגרייסים.
בחלוף שבועיים-שלושה, כאשר הגרמנים נוכחו שאותו בחור צעיר - ישראל משה, יליד קרפטורוס הוא, וזו הרי שייכת עתה להונגרים, על כן החליטו להיפטר ממנו. אולי אף חששו שהוא עלול לסבך אותם בגלל הכסף הרב שלקחו ממנו. אי לזאת, שלחו לו הוראה דחופה שעליו לעזוב את אוסטרבה ולעבור למקום הולדתו - ארץ הונגריה.
סמוך לבואו של ישראל משה להונגריה, הוא גוייס על ידי ההונגרים, התגלגל במחנות כפייה שונים עד שהגיע ל-BOR. משך ארבע שנות עבודה כפויה, ישראל משה, בעת שירותו הקשה אצל ההונגרים, הקפיד על הנחת תפילין ועל אוכל כשר, אף כי היו אלה כרוכים בסכנה רבה.
בתום ארבע שנות שירות, בנסיגה ממחנות "בור" להונגריה, סמוך לסוף המלחמה, הוא נרצח, ולא זכה לשרוד.
על רציחתו התהלכו שתי גירסאות, אחת אמרה שהוא נרצח במחצבה של צ'רבנקה, כרבים אחרים. על פי גירסה אחרת הוא נרצח כאשר נתפס ביער, לאחר בריחתו מהצעדה בדרך להונגריה. גירסה זו נמסרה על ידי פייגי אליאס* לכותב שורות אלו בירושלים, בשנת תשס"ג.

פייגי זו עבדה במשק בית בהונגריה, באזור קרוב לגבול היוגוסלבי. הפרטיזנים של טיטו גייסו אותה כטבחית ללוחמים. היא הכירה את ישראל משה עוד מימי נעוריה, מתקופת מגורי משפחתם ב-שאנדריף. היא סיפרה שבעת ההצעדה של היהודים מ-BOR לכיוון הונגריה, ישראל משה ברח והסתתר ביערות הסמוכים ל-בלגרד. הגרמנים חיפשו אחריו, מצאוהו ורצחוהו כשהוא עומד ומתפלל, עטור תפילין. פייגי שמרה זאת בליבה, עד אשר עלתה ארצה והתיישבה בירושלים, שם פגשה את המחבר של ספר זה, וסיפרה לו את אשר ראתה.

אם כה או כה, ישראל משה, אחיו של מחבר ספר זה, הבחור המצטיין בכל, נפל שדוד , על ידי רוצחים שפלים, הונגרים וגרמנים, ואף מקום קבורתו לא ידוע.

---

* שם נעוריה - פייגי שפר, בת ר' אברהם הנגר מ-דנילוף שעל יד חוסט.

מפת BOR ומחנותיה במזרח יוגוסלביה, מפת "נובי זאד" בצפונה של יוגוסלביה, כולל "צ'רבנקה", אשר במחצבתה נורו למוות כאלף צעירים יהודים מפלוגות העבודה בצבא הונגריה, בעת הנסיגה מ-"בור" להונגריה. השאר נרצחו בדרכים שונות.

כך קרה גם לאחיו המבוגר, מרדכי - בעל לאשה ואב לשלושה ילדים - שגוייס אף הוא על ידי ההונגרים לגדודי העבודה היהודיים של צבאם, בתחילת המלחמה, כאשר ההונגרים הצטרפו לגרמנים במלחמתם נגד בריה"מ. האח מרדכי נשלח לחזית באוקראינה, ושם, אחרי שתי שנות שירות בעבודות פרך ובתפקידים מסוכנים של פינוי מוקשים, התמוטט האיש ומת באזור קיוב. מקום קבורתו לא נודע לעולם.
(פרטים נוספים על האח - מרדכי, מסופרים בספר זה בפרק "הבית והגן" עמ'....)

שלמה החייכן

בהקשר עם גיוסיהם של הצעירים היהודיים בגדודי העבודה היהודיים של ההונגרים, ראוי שיוזכר גם גורלו הטרגי המיוחד של הצעיר - שלמה החייכן, בן דוד וחבר נעורים טוב לשני האחים הנ"ל, מרדכי וישראל משה.

הבחור - שלמה, היה אחד מארבעת בניו של ר' שלום מוט'יס.
הלוא הם: מרדכי, משה, איציק ושלמה- בן הזקונים.
מעט זמן אחרי שנפטרו ממחלות שני אחים - מרדכי ואיציק, המבוגרים משלמה - יצאו שני האחים הנותרים, משה ושלמה, בן הזקונים, לעולם הישיבות ב-"אויברלנד" שבסלובקיה, ללמוד ולהוסיף דעת, כבקשת אביהם - ר' שלום מוט'יס. משה, הבן הגדול, אחרי שנות לימודים אחדות, פנה למסחר ועשה חיל. ואילו - שלמה, המשיך ללמוד בישיבות, עד שהגיע לדרגת - תלמיד חכם של ממש. בשובו מלימודיו, ערב ימי המלחמה, אל בית הוריו בשאנדריף ומצא כי אמו הצעירה, פייגי, נפטרה ממחלת השחפת, כך גם איציק - אחיו הגדול, נצמד שלמה אל אביו, שימש יד ימינו בכל, רצה להיות המשך ראוי לאביו הנערץ, כמוהו להיות "בעל תפילה" ומוהל של הכפר. כאשר אביו עבר לפני התיבה, היה שלמה נעמד בקירבתו הפיזית, מלווה את אביו בניגוניו ועומד לרשותו בכל עת. הוא כמו רצה לפצות את אביו על אבדן אשתו ושני בניו הבכירים.
ר' שלום, האב הזקן, שמח כמובן להימצאות שלמה תמיד בקירבתו, שם עין מיוחדת על קידומו, בצד היותו מקפיד מאד גם על מעמדו המיוחד של בנו הבכיר יותר - משה, שתפס מקום ראוי ונכבד בכפר כולו. ר' שלום פעל ודאג, כמובן, גם לעתידן הטוב של ארבעת בנותיו - רבקה, גיטל, ברכה והנייה. אך, מטבע הדברים, שעיקר מעיינותיו נתונים היו לשני הבנים שנותרו לו, לאחר ששני הבנים הבכירים יותר מתו לפניו.

בבוא המלחמה, משה ושלמה, שניהם גוייסו לגדודי העבודה היהודיים של צבא הונגריה, הועבדו שלוש שנים בעבודות פרך, תחת שלטון ההונגרים והגרמנים, בחזיתות השונים של המלחמה. סכנה מתמדת רחפה על פניהם, אך, שניהם שרדו, בנסים, את המלחמה ושבו לכפר הולדתם - שאנדריף.

בעת שמשה, הבן הגדול, ניסה להקים מחדש את משקו הגדול של אביהם ושל כל משפחתם הענפה אשר נכרתה באושוויץ, עזב שלמה את שאנדריף, נסע, כמו רבים אחרים, לבודפשט, עבד שם בכל אשר מצא והתפרנס יפה.

באחד הימים טייל שלמה בחוצות בודפשט, פגע בו חייל רוסי מהצבא האדום, ירה בו והרגו במקום, מבלי שתהיה לו לחייל סיבה כלשהי לכך. ייתכן שחיוכו התמידי של שלמה, הרגיז את החייל הרוסי - הרוצח. היה זה אחד מהמקרים הרבים - בהם פגעו חיילים אלה בכל מי שנקרה בדרכם. על פי רוב הייתה זו תוצאה ממעשה שכרות של החיילים, או מרצון להשליט אוירת טרור ברחובות הארץ הנכבשת - הונגריה.
ההתרגשות והכעס ברחוב היהודי ובקהילה היהודית של בודפשט, גדולים היו ממה שקרה, אך, עמדו חסרי אונים מול רוצחים אלה. למחרת הרצח, שלמה הובא לקבורה, על ידי הקהילה האורטודוקסית של בודפשט, ודברים בשבחו של הנרצח הקדוש נרשמו בספרה של "חברת קדישא", בלשון זו:

"שלמה בן פייגא, י"ז חשון תש"ו,
בחור י"ש (ירא שמים), חבר לאג"י, למד בישיבות.
נהרג ע"י אסון, ולא נודע מי הכהו"

לקברו הוקצתה חלקה בין קברי הקדושים של הקהילה החרדית - בבודפשט.
בהיות מחבר ספר זה, בן משפחה קרוב לנרצח, ובבקרו בשנות השמונים של המאה הקודמת בבודפשט, איתר הוא, אחרי מאמצים רבים את קברו של הנרצח, שאין עליו מצבה, כדי לומר קדיש לזכרו.
כך נסתיימה, באופן כה טרגי, פרשת חייו של בחור מצויין, אשר, בדרך נסים ובהרבה סייעתא דשמייא, עלה בידו לשרוד מהמלחמה הארורה, אך, סמוך לשחרורו, נרצח, על לא כלום, בידי חייל רוסי מצבא המנצחים.

שלמה פוקס - בעת שירותו בגדודי העבודה היהודיים של צבא הונגריה.
שרד מהמלחמה והתגורר זמנית בבודפשט, עד שנורה למוות ברחוב על ידי חייל רוסי שיכור.

---

* כך נקרא - שלמה, בן ר' שלום מוט'יס, משאנדריף, על שום היותו מחייך תמיד, חיוך של טוב לב, כלפי כל מי שפגש בו.

משה, אחיו של שלמה, שרד למזלו. חזר לכפר הולדתו, נישא לבת דודתו - מרים - והקים משפחה - המשך לשושלת משפחתית נפלאה. משפחתו זכתה כולה לעלות לישראל מבריה"מ, ולתקוע יתד בה. עם מותו, משה נטמן בעפרה של ארץ ישראל, בכפר סבא.

"נחנו נעבור חלוצים" - פרשיות עלייה מקרפטורוס

בישובי קרפטורוס לא החשיבו את העלייה לארץ ישראל. בני המקום, ראו את עצמם שייכים לישובים - בהם נולדו, לאדמה - עליה גדלו, ממנה התפרנסו, ואשר בתוכה נטמנו יקיריהם בדורות עברו.
במאה התשע עשרה, כאשר זקנים בודדים מישובים שונים עזבו את הכל ועלו לארץ ישראל, כדי לחיות בה את שארית חייהם וכדי להיקבר באדמתה אחרי מותם, לא נמצאו בבני קרפטורוס רבים שיילכו בעקבותיהם. ילידי המקום העדיפו להישאר עם בני משפחותיהם בישובם - בהם נולדו, עד ליומם האחרון.
עם זאת היתה הערכה רבה כלפי אלה שנהגו אחרת. בשעתו, התפעלו מעלייתו לא"י של הרב ר' יוסף חיים זוננפלד, בן ארצם, בשנת תרל"ג/1873, התישבותו בירושלים ופעילותו בה כראש וכמנהיג לבני הישוב הישן. כן דיברו בשבח עלייתו של הרב ר' יוסף צבי דושינסקי, רבה של חוסט, בשנת תרצ"ב/1932, עם התמנותו להיות רבה של העדה החרדית בירושלים, כיורש לר' י.ח. זוננפלד זצ"ל. אף התגאו בכך, אולם , עד כאן - ותו לא. בני קרפטורוס ראו את עצמם להיות רחוקים מדרגה גבוהה זו של עלייה לארץ ישראל ומהנכונות להתנתק ממשפחתם ומכפרי הולדתם. ברור היה להם שמועד זה של עלייה לארץ ישראל בוא יבוא עם הופעת משיח צדקנו, כאשר כל עם ישראל יתקבץ לשם כחזון הנביאים, כדעת חז"ל וכדברי מנהיגי הדור המאוחרים - האדמורים והרביים החסידים.
ההתיחסות לעניין העלייה היתה כאל "הלכתא למשיחא" (סנה' נ"א, ע"ב).

כאשר התפרסמה הצהרת בלפור בשנת תרע"ז/ 1917 והעולם היהודי רגש סביב נושא העלייה, הגיעה מקצת מהתרגשות זו גם לקרפטורוס, אולם לא היה בכוחה כדי להזיז את ההמונים מעמדתם האיתנה והברורה להמשיך ולשבת במקומם. החדשות שהגיעו מארץ ישראל על ייסודם של ישובים יהודים בה, על רכישת אדמות - עליהן מיישבים יהודים הרוצים בכך, במגמה מעורפלת כלשהי של הקמת "בית לאומי" לבני עמנו, אף אלה לא שבו את ליבם. למיושבי הדעת בקרפטורוס נראה היה שאין בזה ממש, כדברי המו"צ ר' אברום יצחק * ,בן השוחט הזקן מאלכסנדרובקה שליד חוסט ,אשר בעת אחד הויכוחים הלוהטים בביהכ"נ על נושא זה הכריז ואמר - "הכל שטויות", - "אם ה' לא יבנה בית, שוא עמלו בוניו בו" (תהלים קכ"ז).

דעה זו של בן השוחט תאמה את דעת רוב הרבנים, מנהיגי הדור של אותם ימים, באמרם שאין ממש בכל העניין הציוני. לדעתם - העומדים בראש תנועה חדשה זו, אפיקורסים הם ביסודם, המנסים להעביר את תמימי העם על דעתם ודתם וצריך להזהר מהם, להתרחק מקירבתם, וכך אמנם עשו. שליחיהם, אף מתנועת "המזרחי" ו"האגודה", נרדפו וגורשו בבושת פנים מכל ישוב - אליו ניסו לחדור ולהפיץ תורתם. לא כל שכן שליחי מפלגות אחרות, כולל תנועת ביתר, שהתנערו ממצוות ומרדו בהוריהם.

---

* ר' אברם יצחק נוימן שימש בשנות מלחמת העולם השנייה כחבר הבד"צ של הקהילה האורטודוקסית בהונגריה. הוא נפטר בשנת תש"ו בבודפשט - שם מנוחתו כבוד, בחלקת החרדים.

המאבק נגד הציונות בקרפטורוס נשא אופי חריף, במיוחד בשנים שבין שתי המלחמות, תרע"ח - תרצ"ז 1917-1937, כאשר נרתם למאבק זה רבה של מונקטש, האדמו"ר ר' חיים אלעזר שפירא זצ"ל, בעל "מנחת אלעזר",גאון בתורה, חריף לשון, אישיות לוחמת נגד כל מה שנראה היה לו כפוגע ומערער יסודות אמונה ביהדות.
מפורסמת אימרתו, בצטטו את הפסוק - "הוי כל צמא לכו למים", המלה "צמא" לדבריו, הנה ראשי תיבות של "ציוניסטין, מזרחיסטין אגודיסטין" - "לכו למים" - לטבוע בהם, היינו להיעלם. או בגירסה אחרת - "לכו למים - ואין מים אלא תורה" , כלומר - שובו למקורות ואל תסטו מהם. את כולם הוא כינה "ישוביסטין", היינו בעלי שאיפה להתישבות בא"י,, רחמנא לצלן...

לצדו עמדו למעשה כל רבני קרפטורוס, ורבנים מסלובקיה, הונגריה, טרנסילבניה, גליציה ואף רבני קונגרס פולין, כולל האדמו"ר מגור ורבה של וורשה*. כל אלה הכירו בסמכותו התורנית של בעל "מנחת אלעזר" והסכימו עם השקפתו האנטי ציונית. כך - בקרפטורוס. לא שונה בהרבה היה המצב במזרחה של סלובקיה.

מאבק איתנים

בעיירה ברדיוב/BARDEJOV, בצפון מזרחה של סלובקיה, פורסמה בשנת תרפ"ב/ 1922 כרזה חריפה, "פאשקאוויל" בלשון קודש ובאידיש, נגד הציונות ועסקניה. על המודעה חתומים - ששים ואחד ראשים ונכבדים מטובי הקהלה, ובראשם האב"ד - ר' י.נ. הלברשטאם, משושלת צאנז, הרב ר' יואל טייטלבוים, הדומ"צ - משושלת סיגט מרמרוש ועוד. במיוחד מותקפת במודעה זו תנועת המזרחי שתקעה יתד בעיירה זו.

הרה"ג ר' חיים אלעזר שפירא זצ"ל, רבה של מונקטש, בעל "מנחת אלעזר")

* ראה ספר "תיקון עולם", מונקאטש, תרצ"ו, בו מובאות התכתבויות בין בעל "מנחת אלעזר" לבין הרבי מגור, וגם עם רבנים אחרים מפולין, כולל רבני שושלת צאנז וגור.

הכרזה הודבקה בבתי הכנסת של העיירה "ברדיוב" וסביבתה ועוררה רעש גדול, עד כי, הרב ר' חיים ברודי , רבה של פראג, נשיא תנועת המזרחי בצ'כוסלובקיה, פרסם מודעה כנגדה, תקיפה וחריפה מאין כמוה. מלחמת כרזות זו משקפת את מצב העניינים בסלובקיה המזרחית. שם, כמו בקרפטורוס, הציקו לפעילי הציונות ורדפו אותם עד חרמה.

לא כן היה המצב בבוהמיה ובמורביה - בהן שלטה הליברליות והפתיחות לכל דבר חדש. בארצות אלו התפתחה התנועה הציונית, עתונות ציונית פרחה בהן ,בתי ספר עבריים נוסדו, ואף "הכשרות" - להכנת צעירים וצעירות לעלייה, נפתחו שם. אולם, מועמדים רבים להכשרות לא נמצאו בין הנוער המשכיל והמתבולל של ארצות אלו, ולו רק משום היות יושבי ארצות אלה במצב כלכלי שפיר למדי. המועמדים להכשרות נמצאו לרוב בקרפטורוס הענייה, זו המלאה צעירים וצעירות בעלי תודעה לאומית חזקה, להוטים לשינוי באופק חייהם, ולו רק בגלל מצבם הכלכלי הקשה. ואמנם, צעירים וצעירות מבני קרפטורוס זרמו להכשרות שקמו בארצות אלו.
לבוהמיה ולמורביה נמשכו צעירים יהודים מבני קרפטורוס גם בלי קשר להכשרות. אלה באו לשם לעבוד ולהרויח כסף כדי לסייע להוריהם שנותרו בביתם העני. תנועות הנוער הציוניות פנו לצעירים אלה ופיתו אותם להצטרף להכשרות שקמו בערי תעשייה שונות - ברנו, אולומוץ, מורבסקה אוסטרבה, וגם בערי שדה, או באחוזות כפר.

HAGIBOR
ŽIDOVSKÝ SPORT.
HAMAKABI
SELBSTWEHR
JÜDISCHES VOLKSBLATT
Ein Erlagschein
Ernste Wendung in Palästina
medina IWRIT
JUDENSTAAT - ŽIDOVSKÝ STÁT
Dancing „Rotunda"
Weizmann. Präsident - Verräter!
Vernichtende Kritik der Mandatskommission an der Palästinaverwaltung
Jüdische Volkszeitung

עתונים וכתבי עת ציוניים שהופיעו בפראג בשנות העשרים והשלושים של המאה הקודמת.

הצעירים והצעירות מקרפטורוס שהצטרפו שם להכשרות, עשו זאת על דעת עצמם, מבלי לבקש רשות לכך מהוריהם הרחוקים מהם. זאת למרות שדעת ההורים לא היתה טובה על ה"ציוניסטים" למיניהם, לא כל שכן להכשרות ששמן יצאה לרעה. במיוחד התנגדו ההורים להכשרות של תנועות הנוער החילוניות - החלוץ הצעיר, השומר הצעיר וכד'.

עם ייסוד הכשרות של תנועת המזרחי ושל בני עקיבא נשתנה המצב לטובה. ההורים לא ראו אסון גדול בהצטרפות יוצאי חלציהם לתנועות אלו, אך, עדיין היו חששות בליבם בגלל השם הרע הכללי שיצא להכשרות. ככלל - יש לומר, כי בקרפטורוס, על יהודיה התמימים, לא הבחינו כל כך בין ההכשרות למיניהן. כולן נחשבו פסולות "אחת - נבלה, השנייה - טריפה", מכולן יש להתרחק. על כן מנעו ההורים מצאצאיהם להתחבר להכשרות כלשהן. הוא אשר קרה ברוב הישובים של קרפטורוס אשר השתייכו בשנים שבין שתי המלחמות לצ'כוסלובקיה. רוב צעירי הישובים לא נלכד שם ברשת ההכשרות.
אולם, בסוף שנות העשרים ובתחילת שנות השלושים של המאה התשע עשרה קרה דבר. התנועה הציונית התמסדה בצ'כיה, בפולין ובארצות נוספות, השפעתה השתרעה והגיעה גם לקרפטורוס הרחוקה והנדחת מעט.
בישובים מרוחקים בצפונה של קרפטורוס, סמוך לגבול פולניה, נמצאו צעירים שגילו, כמו מעצמם, את סוד הציונות, התעלמו מהמתנגדים לה, עלו לארץ ישראל והיכו בה שרשים. כזה היה המקרה עם שני האחים, מרדכי וברוך ווייזר, מהעיירה "אויבער ביסטרה".

בשורות הבאות יסופר את אשר קרה לצעירים אלה בישובם.

בני משפחת ווייזר

הבן - ברוך, עזב את בית הוריו באמצע שנות השלושים, הצטרף ל-"הכשרה" של תנועת תורה ועבודה בסלובקיה. בזכותה עלה ארצה בשנת תרצ"ה 1935, הצטרף לגרעין של קבוצת "רודגס" בפתח תקווה, עמה עבר להתיישבות בקבוצת יבנה, שם שהה כל ימי חייו. *

אחיו - מרדכי, הלך אף הוא בדרכו, הצטרף ל-"הכשרה" בסלובקיה.
בשנת תרצ"ט/1939, עלה ארצה והצטרף אף הוא לקבוצת יבנה - בה חי כל חייו.
בתום מלחמת העולם השנייה, הוא יצא לשליחות באירופה, אל שארית הפליטה של תנועת תורה ועבודה, בבודפשט ובפראג. בשליחותו - עמד לימין ההנהגה הראשית של תנועת בני עקיבא באירופה, בנושאי - ארגון, הדרכה ועלייה. **
האח השלישי - שמואל, בן הזקונים במשפחה, בת שלושה עשר ילדים, נתבקש על ידי האחים להישאר עם ההורים, ולא לעלות ארצה, כדרך שני אחיו הגדולים. ואמנם הוא נשאר בבית עם ההורים. עם פלישת הגרמנים להונגריה, באביב 1944, שמואל גוייס לגדודי העבודה,

---

* עם מותו , הוציאה קבוצת יבנה חוברת לזכרו.

** נפטר בשנת תשל"ט. חוברת לזכרו בשם "ספר זכרון למרדכי ויזר", בעריכת שלמה שמידט, הוצא על ידי "הוועדה להנצחת זכרו, קבוצת יבנה" בשנת תשמ"א.

שלושת האחים - ברוך ומרדכי ווייזר, בעלותם ארצה והצטרפותם לקבוצת "יבנה" ושמואל האח השלישי, תמונתו מלפני עלייתו ארצה

עם גדודו זה הוא הגיע לגליציה , שם הועסק בעבודות פרך, בשירותו את ההונגרים הנבזים.

בהתקרב החזית הרוסית אליהם, נסוגו הגרמנים וההונגרים מערבה, עמם לקחו גם את גדודי העבודה היהודיים. בהגיעם להרי הקרפטים, לכפר "גאניץ' " שבאזור "טעטש", שמואל, ועוד אחד מחבריו בגדוד, ערקו והתחבאו אצל ערל מקומי, עד אשר הגיעו הרוסים ושחררו אותם ואת האזור כולו.

עם שחרורו, שמואל התכוון להגיע ל-"אויבער ביסטרא" - כפר הולדתו. אולם, אחד הערלים שפגש מבני כפרו, יעץ לו שלא לעשות כן, כי הערלים המקומיים - אוקראינים בלאומיותם - יהרגוהו. הם לא רוצים בשובם של יהודים לכפריהם. עצה זו הייתה נכונה, כי היו מקרים שבהם נרצחו יהודים - שרידים שחזרו ושבו לכפריהם.

שמואל לא חזר, איפוא, אל כפר הולדתו, אלא המשיך ללכת מערבה להונגריה,בעקבות הצבא הרוסי המתקדם. בגמר המלחמה, שמואל נתבשר כי אחיו - מרדכי הגיע כשליח מארץ ישראל לבודפשט. שמואל מיהר להגיע לבודפשט - שם נפגשו שני האחים - בשמחה,בבכי ובהתרגשות שקשה לתארה.

כעבור זמן לא רב , מרדכי הסדיר לשמואל עלייה לארץ ישראל והצטרפות אל אחיו - ברוך, בקבוצת יבנה. שמואל עבד שם כחצי שנה - בבניין. בהיות שמואל עדיין צעיר לימים, והפסיד שנות לימודים בגלל המלחמה, הוסדרו לו לימודים ב-"סמינר למדריכים דתיים" של עליית הנוער בירושלים. בגמר לימודיו, הוא נתקבל לעבודה כמדריך וכמחנך בביה"ס החקלאי - מקווה ישראל. המשיך בלימודים סדירים באוניברסיטה העברית. בסיומם - עבר לעבודת הוראה וניהול במוסדות חינוך שונים עד לפרישתו לגימלאות. עתה, שנת תשס"ז, שמואל גר בהרצלייה, בה שימש בשנים האחרונות מנהל בית ספר תיכון.

אלה תולדות שלושת האחים למשפחת וייזר מ-"אויבער ביסטרי", בנים טובים ונאמנים למשפחה נכבדת ומובחרת של יהודי קרפטורוס, משפחה שאבותיה נמנו על חסידי "בית זידיטשוב" -ספינקא". אם המשפחה הייתה נצר למשפחת הרב יהודה הכהן בעל "קונטרס הספקות".

דומים, אך, גם שונים הם המקרים של יצחק בן סירא ז"ל מהכפר "מיידאן" הסמוכה ל-אויבער ביסטרא", ושל דוד בן דוד מהכפר "נרסניצה" שליד העיירה טטש.

שניהם הצטרפו בשנות השלושים להכשרת תנועת תורה ועבודה בצ'כוסלובקיה. בתחילה שהו בהכשרה ב-"רוקובצה/ROKOVCE" בדרום סלובקיה. עם סיפוח אזור זה להונגריה, הועברו להכשרה ב-"מורבסקה אוסטרבה" ועם כיבוש בוהמיה ומורביה על ידי הגרמנים, עברו להכשרה בפראג. משם "עלו" לארץ ישראל. אולם, מסיבות שהזמן גרמן, כיבוש צ'כיה על ידי הגרמנים, נתקעו בברטיסלביה - בירת המדינה העצמאית של הסלובקים. אלה הכניסום למחנה מעצר, משם יצאו, אחרי תשעה חדשי מעצר, באנייה על הדנובה לכיוון קונסטנצה - ממנה הפליגו באנייה "פטרייה" לחיפה.
האנייה נעצרה על ידי האנגלים בנמל חיפה ועמדו לגרש את מעפיליה חזרה לאירופה. או אז, ה-"הגנה" החליטה לפוצץ את האנייה ולמנוע את גירושה. שני צעירים אלה החליטו, על דעת עצמם, לברוח מן האנייה ולהגיע בכוחות עצמם לארץ. שעות מספר לפני שההגנה פוצצה את האנייה, הם קפצו בחשכת הלילה למים וברחו מאנייה זו בטרם שקעה למצולות. הם שחו בים סוער מלא סכנות, עלו בהסתר ובנסים ונפלאות, לחוף חיפה וניצלו.
בארץ השתלבו בקבוצת אברהם שבפתח תקווה, עמם עלו על הקרקע בכפר עציון. למזלם הגדול ובדרך נס, שרדו מהטבח הנורא בגוש עציון בשנת תש"ח ונלקחו לשבי בירדן. בתום מלחמת השחרור, יזמו את ייסודה של "ניר עציון" בהר הכרמל, עמה עלו שוב על קרקע המולדת, בה מצאו את עתידם וטעם חייהם.
יצויין ויודגש כי שניים אלה התגייסו לפלוגות היהודיות בצבא הבריטי, מטעם קבוצת כפר אברהם, עוד בטרם עלתה זו על הקרקע בגוש עציון. בפלוגות אלו שרתו מעל שלוש שנים. כאשר הוקמה הבריגדה העברית - החטיבה היהודית הלוחמת (חי"ל), עברו אליה ובה שרתו עוד כשנתיים ימים ותרמו בזאת את חלקם במלחמה נגד החיה הנאצית.
בתום מלחמת העולם השנייה, שני בחורים אלה - יצחק בן סירא ו-דוד בן דוד - עזבו את הבריגדה ונרתמו לפעילות תנועתית במחנות שארית הפליטה באירופה.

מן הראוי שיסופר במיוחד מקרהו של דוד בן דוד אשר יצא באותם ימים את מערב אירופה, במדי חייל אנגלי, הבריח גבולות והתגלגל בדרכים מסוכנות עד שהגיע ל-"נרסניצה" - כפר הולדתו לשעבר בקרפטורוס. בהגיעו לכפר זה נחל אכזבה צפויה, כאשר לא מצא בו עוד את הוריו ואת שאר בני משפחתו, כי אלה הושמדו על ידי ההונגרים והגרמנים שנה אחת קודם, בשנת תש"ד/1944.
כנגד זה, הוא פגש בכפרו שרידים אחדים ששבו ממחנות הריכוז, עימם נפגש ולהם סיפר בגאווה על החיים בארץ ישראל. תוך כדי פעילותו באזור זה ובסלובקיה זימן לו הקב"ה את "עדינה" - נערה מניצוליה המעטים של יהודי סלובקיה, ששרדה מהשואה, נעשתה - ארוסתו, אחר כך -אשתו לעתיד, עמה הקים משפחה לתפארת.

דוד בן דוד, אשתו עדינה, ויצחק בן סירא בביקור אצל קברי הנספים של האנייה "פטרייה" בבית העלמין בחיפה.

דוד בן דוד, יחד עם יצחק בן סירא ואחיו נחום, הקימו מאוחר יותר את "ניר עציון" הסמוכה לחיפה, אשר מורכבת הייתה בראשיתה משרידי גוש עציון. בישוב זה חיו את שארית חייהם בתחושת סיפוק ממעשיהם בחיים. *

אליהו חיימוביץ

מקרה מעניין הנו סיפורו של אחד מנעריה הטובים של קרפטורוס, מהישוב - אלכסנדרובקה שבמחוז חוסט, הלוא הוא - אליהו (אליה) חיימוביץ, בחור ישיבה שהפך להיות חלוץ נלהב, שהטביע מאוחר יותר את חותמו האישי על בני נוער רבים מילידי קרפטורוס. כמסופר בהמשך.

אביו של אליהו - ר' אליעזר, או כפי שכינוהו,לייזר העגלון, בעל בעמיו היה, אב לשבעה בנים ובת אחת. בהיותו איש חרוץ, הצליח בכל אשר נגעה ידו. עגלונים לא חסרו בקרפטורוס ובכל הסביבה כולה, ולא קל היה להוציא פרנסה מעגלונות. אך, לייזר ידע להפוך את העגלונות שלו לעסק כלכלי של ממש. הוא עשה זאת על ידי הגדלת כושר הובלתו, תוך הוספת סוסים ועגלות למשק ביתו ושילוב בניו הגדולים במלאכת העגלונות. במקביל, הציע את שירותי ההובלה שלו לגורמים שונים במרחקים, דבר שאיש לפניו לא עשה כן. שלוש

* ניר עציון - הנו היום, שנת תשס"ו, אחד הישובים הפורחים על הכרמל, משמש מקום מיפגש לאירועים רבים הנערכים שם במלון המהודר של הישוב.

עגלות וששה סוסים לפחות עמדו לרשותו, אלה עמוסי עבודה היו תמיד. כאשר המשפחה גדלה וצרכיה רבו, נצטמקה הפרנסה מעט, או אז חיפש ר' אליעזר ומצא מרחב מחיה חדש. בינתיים נישאה בתו היחידה - מרים, לגעציל לייב - בחור ממשפחה טובה אך ענייה למדי. כדי לעזור לזוג הצעיר והאהוב עליו, עשה ר' אליעזר דבר בלתי רגיל, מסר לזוג זה את ביתו המרווח, את האורוות וכן את השדה הגדול הצמוד למשקו ולחצרו, ועזב עם כל בני ביתו, פרט ל-מרים בתו, הנשואה כבר, את כפר הולדתו לצמיתות.
מעשהו זה של ר' אליעזר התרחש בשנת תרפ"ד/1924 ועורר תמיהות. רבים חשבו כי איש חכם וחרוץ זה יצא מדעתו. וכך תיארו זקני הכפר את עזיבתו. ר' אליעזר ובניו לאחר שסיימו ביום חול רגיל את תפילת השחרית ואת ארוחת הבוקר שלהם, העמיסו על שלוש עגלות את מטלטליהם, עליהם התישבו כל בני הבית ויצאו לדרך, כאשר עיניים דומעות, מלאי דאגות, של בני הכפר מלווים אותם.
כפי שהסתבר אחר כך, היה לו לר' אליעזר יעד נסיעה ברור - מזרח סלובקיה. זה האזור אשר הכיר, בעת הובלתו לשם אדני עץ לבניית מסילת רכבת חדשה. ואמנם המשפחה הגיעה לעיירה - "רעמעטי", בקירבת הומענע, אשר במזרח סלובקיה. ר' אליעזר העגלון התישב שם והתבסס בה כלכלית, כאשר עיקר פרנסתו - הובלות עצים מהיערות. הבנים השתלבו יפה בעבודת אביהם, היו מאושרים במקום ישובם החדש, פרט לאח - אליהו, מהפכן בזכות עצמו, שעזב את בית הוריו ופנה ללימודים בישיבה קרובה.

דרכו של בן ישיבה

אליהו חיימוביץ' הצטרף לישיבת "אונסדורף/HUNCOVCE" הנודעת, משם עבר ונדד לישיבות אחרות. במקביל השתלם בלימודים כלליים, בסוף מצא את דרכו לתנועת תורה ועבודה .
לא עברו ימים רבים ואליהו - הבחור המוכשר, נעשה פעיל בתנועה זו, פועל ומפעיל אחרים לקידומה ולהתפתחותה של התנועה שהיתה באותם ימים בפריחתה הגדולה בצ'כוסלובקיה. אליהו עמד בראש ההכשרה של תנועת בני עקיבא ב-מורבסקה אוסטרבה * מאוחר יותר שימש כפעיל התנועה בישובי קרפטורוס - מקום מוצאו. בהיותו בן תורה המקפיד על קלה כבחמורה, לא רדפו אותו ולא הציקו לו. כאשר יסד הכשרה של תנועת המזרחי בעיירה "טעטש" - הסמוכה לחוסט, עיירה חסידית מובהקת, כפופה לשושלת החסידית של רבני בית "טייטלבום" - צאצאי ה-"ישמח משה", גם אז לא באו חשבון עמו. הציבור המקומי התחשב גם בעובדה שארוסתו - אדל, בת הגביר ליברמן מ-טעטש, עמדה להינשא לו. ואמנם שניים אלה התחתנו ברוב פאר והדר ועלו לארץ ישראל בשנת תרצ"ו/1936. נישואיהם ועלייתם ארצה עשו רושם גדול על כל בני הסביבה. רבות דובר בהם. מאחוריהם השאירו את בני קרפטורוס שקועים בחלומות על גאולה שתבוא בדרך נס, זו סירבה לבוא.

בצער יצויין, שלא שפר מזלו של זוג זה בארץ. בהגיעם לארץ הצטרפו לאחד הגרעינים של תנועת תורה ועבודה, שם נולדו להם שתי תינוקות. אך האושר היה מהם והלאה, זאת

* שבחים רבים עליו סיפר הזוג - אדלשטיין ממושב הזורעים, מעת היות שניהם בהכשרה זו.

משום שאדל אשתו, בת הגביר מ-טטש, מפונקת היתה ולא יכלה לסבול את החום של ארץ ישראל. בשנת תרצ"ז/ 1937 בא אביה של אדל לבקר אותם, מצאם אומללים וביקשם לשוב "הביתה" - ל-טטש, דבר שסירבו לו. אולם, כאשר האב ליברמן נפטר זמן קצר לאחר מכן, שב זוג צעיר זה ל-טטש, כדי לקבל את חלקו בירושה הגדולה של אביהם, נתקעו בחו"ל ולא יכלו לשוב עוד לארץ ישראל.
עם בוא השואה הושמדה משפחה זו כליל, היינו אליהו, אשתו ושתי התינוקות, צבריות מלידה.
במלים אחרות - זוג צעיר ונחמד זה - עלה, ירד ונכרת.

ראוי שיסופר כי הוריו של אליהו ושלושת אחיו - יאיר, יעקב, שמחה וצאצאיהם - ניצלו מהשואה של יהודי סלובקיה. הם התחבאו ביערות סמוכים למקום מגוריהם, ונעזרו בידי חבריהם לעבודה, הלא יהודיים. הם שרדו והתיישבו אחרי המלחמה ב-"קושיצה/קשאו", שם נפטרו, פרט לאח - שמחה, שנותר ברווקותו וחי עד היום באותה עיר (2006), מבקר בשבת,בקביעות, בבית הכנסת דשם, מסייע להרב המקומי במלאכתו.

אליהו חיימוביץ' לא היה היחידי מן הכפר "אלכסנדרובקה" שמצא, בשנות השלושים, את דרכו לארץ ישראל. שלוש נערות ועוד נער אחד, עצמאיים במחשבתם ובמעשם, מצאו אף הם את הדרך לכך, למרות היות ישוב זה - שמרני מאד, רחוק מהתנועה הציונית כרחוק מזרח ממערב.
כל אחד מאלה, כפי שיסופר בקיצור נמרץ בשורות הבאות, ראוי שיונצח ויסופר מעט מדרכו לכך.

הנערה - צפורה/פייגה

נערה זו עזבה, בהסכמת הוריה, את ביתו העני של אביה - חיים הערש, ויצאה לעבוד כעוזרת בית, בעיירה - "ברגסס/BEREHOVO", מקום מגורי קרובי משפחתה, שם עבדה קשה, חסכה כסף ותמכה בהוריה העניים.
בהמשך הימים, מצאה הנערה בעיר זו את בן זוגה, בחור טוב ממשפחת ויינברגר, נישאה לו ויחד נסעו לארץ ישראל, לבקש בה את מזלם, כפי שרבים אחרים מבני גילם עשו.
השנה היא - תרצ"ב/1932, ובני הזוג - ויינברגר הגיעו לארץ, שינו את שמם ל-"כרמל", התיישבו בחיפה, עבדו קשה, בכל עבודה מזדמנת, הביאו ילדים לעולם וחשו טעם בחייהם ובטחון בעתידם. בבחירת דרכם זו, הם ניצלו מאימת השואה שהתרגשה ובאה על היהודים, תוך כדי מלחמת העולם השנייה. בתום המלחמה, כאשר בודדים ממשפחתם שרדו והגיעו לישראל, שמחו אלה לקבל את קרוביהם שהגיעו בתום השואה, לעזור בקליטתם ולשמוח עמם. בחלוף השנים, תקעה משפחתה של צפורה/פייגה יתד בירושלים ובישובים אחרים, מודים להקב"ה על שזימן להם את ארץ ישראל זו.
משפחתה זו של צפורה/פייגה הייתה ביסודה המשפחה הראשונה מהישוב אלכסנדרובקה, ישוב שמרני - חסידי, שעלתה לארץ ישראל, כאמור עוד בשנת תרצ"ב, מצאה בה את מקומה ואת טעם חייה.

כעבור שנתיים שלוש עשו כן גם שתי אחיות יתומות, אט'י (אסתר) וגנענדיל מאותו כפר.הן עזבו את כפר הולדתן ונסעו למורביה לעבוד ולהרויח כסף. שתי אחיות אלו מצאו במורביה את דרכן ל"הכשרה" ציונית.
לא עבר זמן רב ואט'י-אסתר, האחות הבוגרת, זכתה בסרטיפיקט ועלתה לארץ בתחילת שנות השלושים, כחלוצה, לפני אחותה הצעירה - גנענדיל. האחות הצעירה יותר, נשארה במורביה עבדה למחייתה, עד שמצאה את דרכה אף היא להכשרה שמוצא רוב חבריהן - קרפטורוס.
גנענדיל מצאה בהכשרה זו את זווגה בבחור - "שבתי" בן כפרה, שהגיע למורביה בשנת תרצ"ג/1933, שם התפתח סיפור אהבים ביניהם. מכאן ואילך קשור גורלה של גנענדיל בבעלה - שבתי.

מורד צעיר

שבתי, בן להורים עניים, עזב את כפרו בשנת תרצ"ג/1933 והצטרף ל"הכשרה" במורביה, הכשרה של תנועת "החלוץ הצעיר", אשר נחשבה אפיקורסית למדי. מעשהו עורר רעש גדול בכפרו, בגלל שזו נחשבה ל "פריצות" מצד נער הבא מישוב שמרני.
אמנם הוריו של שבתי טענו שאין הדבר כן, סיפרו מעלותיו של שבתי ושיבחו את הבנות בהכשרה, בנות קרפטורוס, הנוהגות כשרות, מקפידות על אמירת "מודה אני" וברכות השחר כל בוקר, כנהוג בבית הוריהן, מדליקות נרות שבת כדת וכדין, ומבשלות לכל בני ההכשרה, תוך הקפדה על ענייני הכשרות. גם על שאר הבחורים בהכשרה סיפרו טובות, לומדים יום יום תנ"ך ואת שפת ה"לשון קודש" ומכשירים את עצמם לחיים בארץ ישראל. שבתי פגש בהכשרה זו את גנענדיל, בת כפרו, ושניהם החליטו להינשא ולעלות לארץ ישראל.

הרעיון הציוני בער בקרבם ותפס את כל מהותם.

הסרטיפיקט של שבתי

אחרי שנת הכשרה אחת זכה שבתי מיודענו בסרטיפיקט לעלייה. לקראת העלייה, שבתי שב לבית הוריו, על מנת להיפרד מהם ומשאר בני הכפר. כולם שמחו לבשורת עלייתו וקינאו בו לא מעט. אף שוללי הרעיון הציוני, ענו "אמן" למעשהו וברכוהו להצלחה בדרך. ביום יציאתו מהכפר לווהו רבים בשמחה ובדמעות ונפרדו ממנו באיחולי הצלחה ובבקשה שיכתוב על האמת מארץ ישראל - ערש החלומות של כולם. אף החסידים, מתנגדי הציונות, ברכוהו להצלחה בדרך, ביקשו ממנו להתפלל למענם שם בארץ הקדושה, אף תקעו פתקאות לידיו, על מנת שישימם בכותל המערבי.
שבתי יצא את כפרו ואת בית הוריו, שב למורביה - מקום ה"הכשרה" שלו, שם התעכב עוד שבועות מספר,נישא לגנענדיל אהובתו, וחיכה למועד הנסיעה המתוכננת ל"טרייסטה" - עיר הנמל, בדרך לארץ ישראל. השנה היא שנת תרצ"ד/ 1934, ושבתי ורעייתו גנענדיל יצאו לדרך, מצויידים עם דרכון צ'כוסלובקי ועם "סרטיפיקט" של ממשלת הוד מלכותה.

בהגיעם לגבול הצ'כי - אוסטרי, ציפתה להם הפתעה לא נעימה. בביקורת הגבול, הפקידים נכחו כי שבתי חייב, בשל גילו, בהתייצבות לשירות סדיר בצבא הצ'כי. לא עזרו לשבתי תחנוניו מפקידי השלטון שיניחו לו, הוא נאלץ לשוב על עקבותיו ולהתגייס לצבא הצ'כי לשנתיים ימים. שבתי -כבחור ממושמע, מיהר להתגייס, כדי להיפטר מצרה זו, בטרם יפוג תוקפו של הסרטיפיקט שזכה בו. אולם, אשתו, שהרתה לו בינתיים, יצאה לדרכה - לארץ ישראל, שם הביאה תינוקת לעולם, לה העניקו את השם - "ציונה" כסמל וכביטוי לשאיפת ההורים.

ברחובות ירושלים

בהגיע גנענדיל לארץ נקלטה היא על ידי אחותה, אט'י-אסתר, שקדמה לעלות לפניה. בעזרתה הגיעה לירושלים ועבדה כמנהלת משק בית אצל אחד ממנהיגי הישוב. בהיותה מטופלת בתינוקת ובעלה אין עמה, הרי שחייה לא היו קלים. אף על פי כן מרוצה היתה עם עצמה, טיילה ברחובות ירושלים מאושרת עד מאד, כהוזה בהקיץ .

בסוף שנת תרצ"ו/*1936*, שבתי סיים את שירותו הצבאי, עלה לארץ ישראל והצטרף לאשתו ולבתו ציונה - התינוקת שגדלה בינתיים והאושר שב לביתם. שניהם עבדו קשה לפרנסתם, שבתי בסלילת הכביש על הקסטל ואשתו בכל עבודה מזדמנת. הם היו מאושרים ממצבם, כי בינתיים הורע המצב הפוליטי באירופה ורבים שאפו לעלות ארצה - ששעריה כמעט ונסגרו כליל.

בפרוץ מלחמת העולם השנייה, שבתי התגייס לצבא הבריטי, שירת חמש שנים בחיל האויר של הוד מלכותו. דבר התגייסותו נודעה להוריו ואף נפוצה בכפר הולדתו שמועת שוא - ששבתי נהרג במלחמה. נראה כי שמועה זו הופצה על ידי המתנגדים לציונות ולעלייה לארץ ישראל. האמת הפשוטה הפוכה מזאת, שבתי זה, בזכות עלייתו, ניצל מהשואה שפקדה את חבריו באירופה.

שרה החלוצה

מקרה אחר שונה ומעניין הנו סיפורה של שרה קופולוביץ'* מאלכסנדרובקה שהצטרפה אף היא לאחת ההכשרות במורביה, זכתה בסרטיפיקט ועלתה בשנת תרצ"ט לארץ ישראל. שרה עבדה קשה בארץ, חסכה כסף וציפתה ליום בו תוכל לעזור למשפחתה שנותרה מאחור. ציפייה זו נתמשכה עד תום המלחמה - בה נרצחה אם שרה וחלק מילדיה. אבל שלושה מהם נותרו בחיים והגיעו לארץ ישראל - בה מצאו את שרה אחותם נשואה* ומבוססת כלכלית, מגוייסת כולה לעזור בקליטתם. גם לבני קרפטורוס אחרים שהגיעו בתום המלחמה לארץ, שרה הגישה עזרה מכל הלב, ביתה היה פתוח להם בכל עת.

מהראוי שיוזכר גם הבחור... מ"נובוסליצה" שליד טעטש שעלה אף הוא ארצה, בשנות

---

* יעקובוביץ' - אחרי נישואיה

השלושים, והצטרף לקיבוץ בארות יצחק. כן הצטרפה לקיבוץ זה, בשנת תש"ו/1946, נערה צעירה - בשם רחל פוקס, ילידת הכפר "שאנדריף", משרידי השואה. היא נותרה שם עד לחורבנו של הקיבוץ, בעת מלחמת השחרור.
כן הצטרפו שני צעירים מקרפטורוס לשדה אליהו, הלוא הם: בר שלום מהכפר "הרישוב" שליד טעטש/TIACOVO, והצעיר - "באש" מהישוב "אפשה/APSHA" שליד ראחוב.

יעקב רון

מיוחד במינו הנו הסיפור עם יעקב רון, יליד העיירה טעטש, אשר בתחילת שנות השלושים, יצאו הוריו, עם ילדיהם, לאמריקה. אולם, נתקעו בברלין וגרו שם מעט זמן. עם עליית הנאצים לשלטון, הוחזרה משפחתם לצ'כוסלובקיה והתיישבו ב-מורבסקה אוסטרבה.
יעקב - הנער הצעיר, נקלט שם בסניף בני עקיבא וחלם על עלייה לארץ ישראל. עם פלישת הנאצים לצ'כיה, הם ברחו וחזרו להונגריה, אל העיירה טעטש - עיר הולדתם.
עם פלישת הגרמנים להונגריה, נכלאה משפחה זו בגיטו, משם הועברה לאושוויץ ולמחנות ריכוז בפולין.
יעקב שרד ממשפחתו, נדד חזרה ל-טעטש, משם ל-בוקרשט, עד שהגיע לארץ ישראל.
עם עלייתו לישראל, הצטרף לקבוצת "תחייה" - בפתח תקווה, עמה עלה על הקרקע ב-"חדיד" שליד בן שמן, מאוחר יותר הוא הצטרף ל-ניר עציון והיה בין מייסדיה הראשונים.

על אלה יש להוסיף, כמובן, את העולים הרבים מהריפובליקה הצ'כוסלובקיה שבין שתי המלחמות, רובם - בוגרי ישיבות, הכשרות ובתי ספר עבריים, כולל הגימנסיות העבריות במונקץ' ובאונגוור. הם מצאו את דרכם לארץ ישראל - בה פעלו ועשו למען עמם. רבים מהם, עלו לארץ בשנות השלושים, ממש - ערב ימי השואה, השתלבו בחיי הארץ ותרמו רבות לקידומה. ביניהם יש להזכיר את:

פרופ' חיים גבריהו (גוטסמן)

איש קרפטורוס, מהישוב "זאדנ'יע" שליד חוסט. הוא עלה ארצה בשנת תרצ"ה/1935, התיישב בירושלים ועסק בהוראה. מאוחר יותר, למד באוניברסיטה העברית, הצטיין בלימודים והתפרסם כחוקר מקורי בתחום המקרא. המשיך לפעול רבות בתחום החינוך ועמד בראש חוגי מקרא שונים, כולל החוג למקרא בביתו של בן גוריון. *

---

* פרטים נוספים עליו ועל אחיו שמואל, מסופרים בחלק א' של ספר זה, בפרק על "זאדניה" בקובץ של "עיטורי חוסט", עמ'....

עקיבא קשת-קסטנבוים

איש סלובקיה, יליד "מיהלוביץ", מפעילי תנועת בני עקיבא בצ'כוסלובקיה, הגיע ארצה בשנת ת"ש 1940, עם סרטיפיקט של סטודנט. בהיותו בן תורה, בוגר גימנסיה בסלובקיה ותלמיד באוניברסיטת פראג, הוא נתקבל ללימודים באוניברסיטה העברית בירושלים. כעבור זמן קצר, עבר לעבוד כמורה וכמחנך בסקטור הדתי של מקווה ישראל. כן עבד שם ב-כרם, כיאה לחלוץ - בעל אידיאות.
בשנת תש"ב/1942, עקיבא הצטרף ל-"קבוצת אברהם" של הפועל המזרחי, עמם עלה על הקרקע בכפר עציון. בהמשך דרכו נשלח למצרים, ומאוחר יותר למרוקו, בשליחות חינוכית של הסוכנות היהודית. עם שובו מהשליחויות, הוא חזר לעבוד כמורה וכמחנך במקווה ישראל. עם קום המדינה עבר לירושלים ועמד, משך שנים רבות, בראש המדור הדתי של המחלקה לנוער והחלוץ בסוכנות היהודית.

משה מושקוביץ ("מושקו")

איש פרסבורג, עלה ארצה, עם הוריו, בשנת תרצ"ה 1935. כתלמיד ב-מקווה ישראל, בהדרכת עקיבא קשת, הקים עם חבריו את גרעין "משואות" שעלה, בשנת תש"ה, להתיישבות בגוש עציון בקבוצת "משואות יצחק". בנפול הגוש הקים את משואות יצחק ואת ישיבת "אור עציון" באזור שפיר. בעיצומה של מלחמת ששת הימים תכנן את שיקומו והקמתו מחדש של גוש עציון, כולל ישיבת "הר עציון" בגוש, את הישוב הקהילתי "אלון שבות", את העיר "אפרת" על מוסדותיה החינוכיים. עוד הקים מושקו את העמותות צומ"ת, "מנורה", "עם עולם", "טירת יוסף" "תימורה". יזם והקים את הישוב הקהילתי "אחוזת אתרוג" באזור שפיר. ממשיך ליזום מפעלים ברוכים, כמו הישוב "גבעות" בגוש עציון וכו' וכו'.
בצד היות מושקו איש חזון ומעש, עומד הוא בישובו - משואות יצחק, גם בראש חוג לעיונים בפרשת השבוע, בשיטת נחמה ליבוביץ. בתוצאה מכך הוצאו עד כה שני כרכים בשם "מאור התורה" על ספרי בראשית ושמות, ועוד ידו נטויה, עמו"ש.

שלמה שמידט

איש סלובקיה. הוריו עברו לגור בפראג בשנות השלושים, אביו שימש כחזן בביהכ"נ "אלט-נוי" בפראג. שלמה הצטרף בפראג לתנועת "עזרא", משם עבר, בשנת תרצ"ח/1938, לתנועת בני עקיבא. בתקופת הכיבוש הגרמני, שלמה נכלא במחנה "טרזין", שם שהה עד לשחרור. שלמה עלה ארצה בשנת תש"ז/1947, הצטרף לכפר עציון, עבר להוראה בירושלים ושימש כשליח במרוקו. הוא נשא לאשה את פנינה, מהישוב - "בילקה" שבקרפטורוס. בשובו מהשליחות במרוקו, הוא פעל רבות כעובד במחלקה לחינוך תורני של הסוכנות היהודית בירושלים, כאחראי לשליחים של אותה מחלקה בתפוצות. במקביל תרגם מצ'כית לעברית, יצירות ומסמכים בעלי חשיבות רבה מתקופת השואה, פירש והציל אותם מאבדון.

יהודה דומיניץ

יהודה דומיניץ, נער - תלמיד בישיבת כפר הרא"ה בשנות מלחה"ע. בהמשך דרכו פעל בשליחות חינוכית אצל שארית הפליטה באיטליה. מאוחר יותר - מנהל - מחלקת העלייה של הסוכנות היהודית.....

איש בוהמיה, יליד "קרלסבד/KARLOVY VARY", חבר תנועת בני עקיבא בפראג. הוא עלה ארצה כנער צעיר בשנת תרצ"ט/1939, נקלט כתלמיד ב-"ישיבת בני עקיבא" בכפר הרא"ה". בגמר לימודיו, שימש בשליחויות חינוכיות אצל שארית הפליטה, כולל ניהול מוסד "גבעת הילד" בפירנצה. כעסקן מלומד הוא פעל רבות בתחום העלייה במסגרת "הסוכנות היהודית", בשנותיה הראשונות של מדינת ישראל.

אף פירסם, בשנת תש"ס, ספר חשוב על נושא זה, הלוא הוא - "עלייה והגירה - בשנת מצוקה ובימי תקומה". זאת, בנוסף להיותו מרצה בפני ציבורים שונים, על נושאים שונים ומגוונים,
שאין כמוהו בקי בהם.

פרופ' דניאל קרפי

איש איטליה, יליד "מילנו". בתום מלחמת העולם השנייה, עלה ארצה, שימש כמדריך קבוצת נוער בקבוצת יבנה, למד בסמינריון למדריכים דתיים של עליית הנוער בירושלים, המשיך להדריך וללמד בני נוער בסקטור הדתי של מקווה ישראל.

במקביל, דניאל למד היסטוריה באוניברסיטה העברית, סיים לימודיו בהצטיינות ונעשה חוקר ייחודי של תולדות הישוב היהודי באיטליה. בהמשך דרכו שימש כדיקן הפקולטה להיסטוריה באוניברסיטת תל אביב, כתב ספרי מחקר חשובים בתולדות יהודי איטליה, והדריך תלמידים במחקר ההיסטורי, לתואר דוקטור.

פרופ' אפרים גוטליב

איש מונקטש, הגיע ארצה בשנת תש"א/1941, הצטרף לקיבוץ "משואות יצחק" יחד עמם עלה על הקרקע בגוש עציון. בתום מלחמת העולם השנייה, הוא היה בין הראשונים שהגיעו אל שארית הפליטה בהונגריה ובצ'כוסלובקיה, שם נרתם לעבודת ארגון תנועת בני עקיבא.
בשובו ארצה באמצע מלחמת השחרור, מצא כבר את קיבוצו נתון בשבי - בירדן.

בתום מלחמת השחרור, הוא פנה לעבודת חינוך והוראה במקווה ישראל. במקביל נרשם ולמד "קבלה" באוניברסיטה העברית בירושלים, מתלמידיו המצטיינים של פרופ' גרשם שלום. הוא הגיע לגדולות בתחום חקר ה-"קבלה". עם זאת, המשיך לעבוד כמורה וכמחנך בסקטור הדתי של מקווה ישראל, כולל ניהול בית הספר.

בהקשר עם הסקטור הדתי במקווה ישראל, ראוי לציין כי רבים מאד מבני הנוער העולה מצאו את תיקונם במוסד זה. מלפני קום המדינה ועד לשנותיה הראשונות לקיומה, נקלטו שם מאות בני נוער עולה, שרידי השואה. הם היו אז רוב החניכים בעשרות המחזורים של מקווה ישראל. מתוכם נוצרו גרעיני התישבות ויחידות נח"ל. הם היוו עתודה רבה של כח אדם לקיבוצים ולמושבים הדתיים שעלו באותם הימים על הקרקע.
נוער עולה זה הגיע לכך בזכות חבר מובחר של מורים-מחנכים, מסורים לתפקידם בלב ובנפש.
זכורה אימרתו של מנהל הסקטור הדתי - ד"ר פנחס רוזנבליט, "כל מחזור מסיים- הצלחתו נבחנת במידת יכולתו להעמיד מתוכו גרעין התישבותי". זה היה קנה המידה העיקרי לרמתו.

בסיכום ייאמר כי קרפטורוס זו, יחד עם שאר חלקיה של הריפובליקה הצ'כוסלובקית שבין שתי המלחמות (סלובקיה, מורביה ובוהמיה), על אף שמרנותה הדתית, הוציאה מתוכה עולים חלוצים בהיקף ניכר, בנים ובנות, מהפכנים ביסודם, שהוסיפו כבוד למחוזות - בהם גדלו, משם יצאו ועלו ארצה.
רבני הישובים ומנהיגי הציבור בצ'כוסלובקיה, גם אלה שלא אהדו את התנועה הציונית, או אף התנגדו לה ולא הסתכלו בעין יפה על עליית חלוצים ארצה, חשו בתוך תוכם, כי אלה צודקים במעשיהם, על כן ליוו אותם בעיניים דואגות, רצו בהצלחתם והתפללו לשלומם. מדובר בגלריה נכבדת של צעירים מכל שכבות הציבור, אשר באופן בלתי מודע, הצילו את כבוד ארצם, ובמיוחד את מחוזם העני במזרח המדינה, ותרמו למען בניינה של ארץ ישראל. צעירים אלה, בצד הרצון לעזור להוריהם, הכשירו את עצמם לחיים קשים בארץ ישראל, תוך מתן כתף לבנייתה ולתקומתה. מהם נפלו במלחמת השחרור ובמלחמות שבאו אחריה, מהם נקלטו במערך חיי הארץ, הצטיינו במעשיהם ושימשו מופת לאחרים.

ראויים חלוצים אלה, שהוכפשו רבות, וכן המחנכים והמדריכים במוסדות עליית הנוער הדתית, אשר חלקם אינם עוד עמנו, שייכתבו וייאמרו דברים בשבחם.

להלן - שתי תמונות של חבר המורים והמחנכים בסקטור הדתי של מקווה ישראל (התמונות - משנת תש"ט).

דניאל קרפי, אשר אייפרמן, מרים הסגל (פרוינד), ד"ר. פנחס רוזנבליט, אברהם פוקס, אפרים גוטליב, ש. פויירשטיין ומשה מוזס.

בתמונה השנייה, לפי הסדר מימין: יעקב בס, אברהם פוקס, אהרן לנגרמן, ש. פויירשטיין, שמואל ווייזר, (לידו - רכז משק, שמו נשכח) והאחרון בשורה - זאב רנד

מחזור כ"ד במקווה ישראל - חניכים מצטיינים, יוצאי פולין - פליטי יערות. חלק מבוגריו היוו גרעין למושב "תקומה" בנגב, מושב פורח המהווה תעודת כבוד למייסדיו.

מחזור כ"ח במקווה ישראל.
שני המחזורים - בהדרכת מחבר ספר זה.

דין תורה

החיים בישובי קרפטורוס, התנהלו בדרך כלל על מי מנוחות. דאגות וצרות לא חסרו, לא ליחיד ולא לכלל, אך, התיחסו אליהן כאל כורח המציאות, שיש להשלים עמן ולהסתגל אליהן. אם התרגשה צרה גדולה על היחיד, נהג זה לספר על כך לשכנו או לידידו הטוב, להתייעץ עמו עליה, בבחינת "דאגה בלב איש ישיחנה". אם העצה נראתה לו, נהג על פיה וראה בנותנה מעין שותף לאחריות על תוצאתה. אם זו לא נראתה לו, נהג כהבנתו וקיבל עליה את אחריותו הבלעדית.
בבוא צרה על הכלל, נהגו להתכנס בבית המדרש, להחליף דעות על הניתן לעשות נגדה, ופעלו על פי דעת הנבונים והמקובלים בקהילה. אם פעולתם עלתה יפה - שבחו אותם, אם זו לא הועילה, סלחו להם, כי הרי לא התחייבו להצליח במעשיהם.
יש ונתעוררו מחלוקות בין אדם לשכנו, או בין איש לשותפו. במקרים אלה נהגו להיעזר באחרים, בשיטת זבל"א וזבל"א,* ולהגיע בעזרתם ליישובה של זו. אם דרך זו לא מקובלת היתה על אחד הצדדים, היו פונים לרב הישוב - המרא דאתרא, ומבקשים ממנו לדון אותם בדין תורה כ"דן יחיד". רבני הישובים היו בדרך כלל לא רק יודעי תורה ודין, אלא גם בקיאים ומעורבים בעניני המעש של החיים, בטחו בהם שיוציאו דין אמת לשניהם. את הכרעת הרב קיבלו בדרך כלל ונהגו על פיה, על כל פנים נמנעו ככל האפשר מלפנות לערכאות זרים.
ביום שבו נערך דין תורה היו שני הצדדים מתוחים, ורבים אחרים היו אף הם מתרגשים מעט, מתוך סקרנותם לגבי תוצאות פסק הדין. הדיון בטענות שני הצדדים נערך בדרך כלל בבית המדרש, לאחר תפילת שחרית, כאשר הרב הדן בסכסוך, עטוף עדיין בטלית ובתפילין, בבחינת עוסק בדבר שבקדושה, למען עשיית צדק של אמת לאנשי קהילתו. יש ופסק הדין ניתן במקום ויש שנדחה לימים מספר, כדי לאפשר לרב עיון בספרים ושיקול דברים בטרם יוציא את דינו. הרב השתדל במידת האפשר שלא לגרום לעינוי דין ולא לדחות את ההכרעה מעבר להכרחי ביותר.
בשורות הבאות יסופר על מחלוקת מעניינת שפרצה בין שתי משפחות בישוב "אלכסנדרובקה" הסמוכה לחוסט, מחלוקת בנושא פעוט לכאורה, אך, טעונה מתח רב ובצידה סכנת פילוג בקהילה.

בישוב זה חיו שתי משפחות גדולות, אחת של "בני שלום", זו נקראה בשם משפחה - פוקס, ושנייה של "בני יעקב", בשם משפחה - יעקובוביץ'. כל אחת ממשפחות אלו מנתה עשרות ראשי משפחה, לרוב משודכות אחת בשנייה, שחיו בדרך כלל בשלום וברעות זו לצד זו. והנה נתרגשה ופרצה מחלוקת בין שתי משפחות אלו בסוף שנות השלושים, של המאה הקודמת, ערב פרוץ מלחמת העולם השנייה, שנים בהן פעל בישוב זה המלמד ר' שלום לייב, מבני משפחת "בני שלום", אשר התפרסם עוד בצעירותו כבן תורה מוכשר וחריף. בהיותו נער עדיין, הוא עזב את בית הוריו העניים ואת כפר הולדתו, יצא ללמוד בישיבות המפורסמות בסלובקיה, שם התחתן עם אחת מבנות המקום, התיישב בכפר "ליפני" שבמזרח סלובקיה, ורווה נחת ממקום ישובו החדש, מאשתו ומשתי בנותיה שהביאה לו.

* זה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד.

בחלוף השנים, כאשר אשתו הציקה לו על הזנחת ענייני ביתו ועיסוקו הרב מדי בתורה, התגרש ר' שלום לייב מאשתו, עזב אותה ואת בנותיה ושב ל-אלכסנדרובקה, כפר הולדתו, והשכיר את עצמו כמלמד לבני ישוב זה. זאת עשה בשל אהבתו הגדולה לכפר הולדתו, ורצונו לעשות דבר למען יושביו, חבריו ובניהם שנולדו להם מאז עזבום. בהיותו מלא תורה וחכמה, חשב הוא שיהא זה מהראוי לתרום מידיעתו בתורה למען בני הישוב, אשר אותם החשיב מאד. חלומו היה - להעלות את רמת נערי המקום ולהביאם לדרגת בוגרי הישיבות ב"אויבערלאנד" - תחום ממלכתו של החתם סופר, צאצאיו ותלמידיו.
אנשי הכפר שמחו לקבל את ר' שלום לייב כמלמד לבניהם, כי זכרו לו את חסד נעוריו כמתמיד גדול בתורה וכמסור לכל תפקיד שנטל על עצמו עוד בימי נעוריו. עם זאת הצטערו אנשי הישוב על גירושיו מאשתו וקיוו שבחלוף הימים ישוב אליה ואל שתי בנותיו הקטנות.
עם קבלת תפקיד המלומדות, הוסכם עמו על תנאיו, כולל חובת ההורים של הנערים אשר נמסרו לידיו, לדאוג לכלכלתו בביתם, על פי תור שבועי מסויים שנקבע מראש.
"זמן" הלימוד החל ור' שלום לייב נכנס בלב ובנפש לתפקידו כמלמד ל"חדר" הנערים הגדולים, כשלושים במספר. התלמידים הומרצו על ידי מלמדם זה ללמוד, לחזור ולשנן בקול רם את תורתם, עד כי קול לימודם נשמע בכל רחבי הכפר. כל מי שעבר בקירבת החדר ושמע את קול לימודיהם המתנגן של הנערים, היה עוצר, עומד ומתענג על קול התורה הבוקע מחדרו של ר' שלום לייב. ההערכה למלמד זה גדלה מאד, כולם חילקו לו כבוד רב.

המלמד בסכסוך

אולם, באחד הימים הסתכסך ר' שלום לייב עם ראשי הישוב שהיו דווקא ממשפחתו הוא, משפחת בני שלום. מעשה שהיה - כך היה. "חברת משניות" היתה בכפר בעלת כח והשפעה רבה, חברים בה כמחצית מאנשי הישוב, המובחרים שבו. כל מי שרצה שילמדו משניות אחרי מותו ושידליקו נרות לזכרו בבית הכנסת ביום ה"יארצייט" שלו, הצטרף כחבר בחברה זו, שילם מסי חבר לה והשתתף ערב ערב בשיעורי המשניות שהתקיימו בבית המדרש אחרי תפילת מעריב. ההשתתפות בשיעורים חובה היתה על חבריה, אך לא הקפידו עם אלה שלא התמידו להשתתף בה באופן סדיר. העיקר היה שהשיעור יתקיים כסדרו לפחות עם מניין אחד של אנשים, ושייאמר קדיש בגמר השיעור לזכרם של הנפטרים שהלכו לעולמם . במיוחד חשוב היה הדבר לגבי אלה שלא השאירו בנים אחריהם, והלימוד של משניות ואמירת הקדיש שלאחריו היה בו משום פרעון חוב לנפטרים, עבורו שילמו עוד בחייהם כסף רב לחברה זו.
בראש חברת המשניות עמד שנים רבות ר' ישראל משה, ראש הקהל, בר אוריין, מתלמידיו המובהקים של ר' משה גרינוולד, בעל "ערוגת הבושם" , רבה של חוסט לשעבר . ראש קהל זה נחשב לחכם ולישר בעיני הבריות, ואף השלטונות נהגו בו כבוד והתחשבו באישיותו המיוחדת. הוא ייצג את הקהילה בטכסים ממלכתיים שונים ופעל למען רווחת חבריה. איש לא העז להמרות את פי ראש הקהל הזה, לא כל שכן לזלזל בו ובחברת המשניות שעמד בראשה ואשר שקד רבות על מעמדה המכובד ועל מצבה הכספי הטוב. סכומי כסף גדולים נצטברו בקופת חברה זו, והיא עשתה מעשים טובים בכספים אלה, החל ברכישת ספרים לבית המדרש והמשך בהזמנת כתיבת ספר תורה חדש לבית הכנסת. יש והיא תמכה גם בחברת "תלמוד תורה" כאשר זו התקשתה לכסות אל כל הוצאותיה, בתשלום שכר הלימוד

עבור בני העניים. כן נהגה להעניק "מתן בסתר" לאנשים שנקלעו למצוקה כלכלית. כאלה וכאלה עשתה חברת המשניות וכולם העריכו את מעשיה שהתנהלו תוך הקפדה על נוהל תקין, תוך שיתוף והתייעצות עם החשובים בקהילת הכפר.
עם החברים בחברת משניות זו נמנה גם ר' יעקב בן פנחס, בן תורה, שכינוהו "יאנקל פנחס'ס", ממשפחת הכוהנים של אלכסנדרובקה, יהודי תלמיד חכם, סוחר בקר ממולח, איש תקיף - בהתנהגותו עם הבריות. שלושה בנים ושתי בנות היו לו לר' יאנקל שגודלו וחונכו כראוי על ידי ההורים ובמיוחד על ידי אשתו של ר' יאנקל, הלוא היא "דובריש" מיוצאי הישוב "הורינטש" הסמוך לחוסט.
הבנים - הערש, וולף, והצעיר אליהו שהנערים הדביקו לו את הכינוי "בער", להשלמת סידרת כינויי החיות של שלושת הבנים, תלמידים טובים ומצטיינים ב-"חדר" ובביה"ס. בנים אלה, אף הם היו תקיפים וחריפים, שעמדו לימינו של אביהם הנערץ בכל דבר קטן או גדול.
עיקרו של הסכסוך - השתמטותו של ר' יאנקל מלהשתתף בשיעורי המשניות שנערכו כרגיל בבית המדרש לאחר תפילת המעריב. זאת למרות חברותו וחובתו בחברה זו. יאנקל פנחס'ס זלזל משום מה בחברה חשובה זו ובראש הקהל שעמד בראשה מבלי שאיש ידע סיבת הדבר. יש שסברו כי הוא עצמו לא ידע את הסיבה לכך, וכי הכל נבע כנראה מקנאתו בהצלחת חברה זו.
על כל פנים, ברור היה לכולם שאין לעבור בשתיקה על מעשהו של ר' יאנקל זה וכי "יש לקרוא לו לסדר".
חברים אחדים העירו ליאנקל על חובתו להשתתף בשיעורי הערב לפחות באופן חלקי, אך, הוא התעלם מהערות אלו והמשיך בדרכו כמקודם. הגיעו הדברים לידי כך שר' ישראל משה - ראש החברה בעצמו העמידו על חובתו כחבר, אך, הוא בשלו - אין בדעתו לשנות ממנהגו ואין לו זמן לשיעורים אלה, כי טרוד הוא במסחר הבקר שלו. "ישתתפו הבטלנים בשיעורים אלה" נהג לומר, תוך פגיעה מכוונת באלה הממלאים חובתם בחברת משניות זו.
יחסו המזלזל של ר' יאנקל זה באחרים, הרגיז רבים עד כי לחצו על ר' ישראל משה, לפעול למען הוצאת איש זה כליל מחברותו בחברת המשניות, דבר שטרם נעשה כן מאז קיומה של החברה זה עשרות בשנים. ר' ישראל משה לא מיהר לקבל את עצת האחרים, עד אשר לא יכול היה עוד להתנגד להם. או אז, הועברה ההחלטה והאיש הוצא מהחברה ובזיון רב נגרם לו לר' יאנקל בשל כך.
במיוחד רטנו הבנים על מה שנעשה לאביהם, והם שהסיתו את המלמד ר' שלום לייב לפעול לביטול ההחלטה. ר' שלום לייב, חמום מח, מטבעו, נתפס ונאחז בהתלהבות לדבר זה כדי לתבוע את עלבונו של ר' יאנקל, ויהי מה.
הוא עשה זאת בבית הכנסת בגמר תפילת שחרית, בהתפרצות חימה פתאומית כלפי ראש החברה, באמרו שעוול נעשה לר' יאנקל וכי יש להחזירו מיד אל החברה, אחרת יתבע הוא את עלבונו של המרוחק ב"דין תורה". ר' ישראל משה לא נבהל מהאיום, השיב למלמד מה שהשיב והתעלם מדרישה זו.

תיקון העולם

כאן מהראוי להוסיף כי מלמד זה איש טוב וישר היה ביסודו, רודף אחרי מצוות ופועל ל"תיקון העולם" בכל תחום אפשרי. למשל, כאשר נכח בסוף שנות השלושים, ערב פרוץ מלחמת העולם השנייה, שבחורי אלכסנדרובקה אינם ממהרים להתחתן, ובשל כך נתמלא הכפר רווקים מבוגרים ובתולות זקנות, כינס הוא את הבחורים לבית המדרש וייסר אותם קשות על כך. בעזרת פסוקים ומדרשים שליקט לרוב, הוכיח להם שאין הם נוהגים כשורה ועליהם לתקן את מעשיהם מהר.תוכחתו הועילה במקצת ואחדים מהבחורים מיהרו להתארש ולהתחתן בזכות דבריו. ר' שלום לייב זכה לשבחים בשל כך והצלחתו זו עודדה את האיש בהמשך מעשיו.

עוד ייאמר כי מלמד זה נקלע לקשיים שונים בחייו והתנתקותו מהאשה שאהב ומשתי בנותיו סיבכה אותו עם הבריות ובמיוחד עם משפחתו העניפה בכפר שטענו נגדו בדבר זה. מסיבה זו ומסיבות אחרות נכנס האיש לדכאון מסויים, אף אפשר לומר כי "ירד מן הפסים". עם שובו לאלכסנדרובקה ניסה לשקם את עצמו, בין השאר על ידי כניסתו לעול המלומדות ועל ידי נסיונותיו החוזרים ונשנים ל"תיקון העולם". הרחקת ר' יאנקל מחברת המשניות נראתה לו אף היא כעוולה שצריך לפעול לביטולה, למען תיקון העולם.

כחודש ימים לאחר פרוץ המחלוקת בא רבה של סקרניצה, הרה"ג ר' שלמה דב ווייס, לשבות את שבתו באלכסנדרובקה , כדרכו בקודש, לשבות לפחות פעמיים בשנה בישוב זה, שנכלל אף הוא בתחום אחריותו של הרב. בערב שבת, מיד לאחר הגעת המרא דאתרא לישוב, בא המלמד אליו, סיפר לו על המחלוקת שפרצה בישוב, בבחינת דליקה שיש לכבותה מהר. המלמד הציע ושכנע את הרב שיש להזמין את שני הצדדים לדין תורה. הרה"ג ר' ש.ד. ווייס, נצר למשפחת בעל ה"אמרי יוסף" - מייסד חסידות ספינקא, אוהבי שלום ורודפי שלום, נענה לבקשת המלמד והוציא בו במקום כתב הזמנה לדין תורה שנקבע להיערך ביום ראשון הקרוב שלמחרת השבת. רבה של סקרניצה לא ייחס משמעות רבה לסכסוך זה, חשוב חשב כי מדובר בעניין פעוט שיש להסדירו, ונכון היה למלאכה זו. לא עלה על דעתו של הרב שמדובר בנושא טעון מתח, קנאה ושינאה בין שתי משפחות גדולות בישוב, משפחת "בני שלום" - הישראלים, ומשפחת "בני יעקב" - הכוהנים. שתי משפחות אלו היוו את רוב רובו של הישוב, ובדרך כלל ניהלו,כאמור כבר, את חייהם בו בשלום ובדעות, ואף היו, כאמור, משודכות רבות ביניהם. אולם, מדי פעם בפעם נתעוררו סכסוכים ביניהם, בעיקר על רקע התחרות בעניני פרנסה. עתה התפרצה מחלוקת ביניהם בתחום שונה לגמרי, כאשר כל אחת ניצבת לצד בן משפחתו הוא.

המשפט

נושא דין התורה שעמד להיערך היווה שיחה עיקרית בין הבריות משך השבת, ונוצר מתח רב סביבו, עד כי רבים גילו עניין בו והביעו דעות לכאן ולכאן. כולם קיוו שפסק הדין של המרא דאתרא ישביע את רצון כולם והשלום ישוב לשרור בקהילת אלכסנדרובקה כבשנים עברו.

והנה הגיע יום ראשון, והמתדיינים התייצבו בחדרו של הרב בשעה הנקובה של צהרי היום.

עם המתדיינים באו גם רבים מאנשי הישוב והתגודדו בחצר הבית - בו צריך היה להיערך הדיון. במיוחד באו בחורים צעירים משתי המשפחות, כדי להיות קרובים לבמת המשפט ולהיות ראשונים לדעת תוצאותיו.
בראש השולחן ישב הרב, בצד אחד של השולחן ישבו התובעים - ר' יאנקל ועמו ר' שלום לייב המלמד, יוזם משפט זה. בצד השני של השולחן ישב ר' ישראל משה, ראש הקהל וראש חברת המשניות, ועמו עוד אחד מנכבדי הקהל, הלוא הוא ר' אברום יצחק פרידמן - ראש החברה קדישא, חברה אשר נגיעתה בנושא המשפט רבה היתה, כי הלוא בלימוד משניות לעילוי נשמת הנפטרים מדובר.

פתח הרב בדברי הקדמה, ברך את שני הצדדים על היענותם להזמנתו, השמיע דבר תורה וסיים באיחולים להם ולעצמו שיצא דין צדק מחדרו ושישוב השלום לשרור בישוב כבעבר.
רשות הדיבור ניתנה לתובע ר' יאנקל שהשמיע, תוך כדי היותו יושב, דברי שבח רבים לעצמו, כולל ציטוט פסוקים מהתורה ומדברי חז"ל, כדי להרשים את הרב הדיין ולהוכיח לו שבן תורה הוא היודע פרק בהלכה, אף שאין הוא משתתף בשיעורי חברת המשניות.
בסיום דבריו ביקש ר' יאנקל שיינתן הרשות גם למלמד ר' שלום לייב להשלים את הטענות שלו, כי הוא עצמו אינו טוב בטיעונים - בדין תורה.
הרשות ניתנה ור' שלום לייב קם על רגליו, והתחיל להשמיע בקול רם ומצלצל את טענותיו נגד ראש הקהל ר' ישראל משה, אשר לפי טענת המלמד אינו אוהב את ר' יאנקל מאז ימי נעוריהם המשותפים, ובגלל התחרותו עמו בעסקים. לדעתו, זו הסיבה ולא אחרת, להרחקתו של ר' יאנקל מחברה חשובה זו.
עתה הגיע תורו של ר' ישראל משה להשמיע את דבריו, אך, בטרם פתח את פיו התפרץ ר' מרדכי, אחיו הצעיר של ר' ישראל משה, מבחוץ אל החדר כרוח סופה, ובצעקות רמות הפריע את שלוות היושבים ב"דין תורה" זה.
כאן מהראוי לומר דברים מעטים על המתפרץ. ר' מרדכי זה לא אהב מעולם את יאנקל בן גילו, שהיה מתחרה בו בכל, בקניית שדות ומטעי תפוחים, במכירת גבינות צאן מתחת למחירי השוק, במסחר הבקר ובכל דבר אחר. על כל צעד ושעל לא נהג ביושר כלפיו ואף מזלזל בו ובאחרים, כדרכו מאז ומתמיד. עתה מצא ר' מרדכי הזדמנות להיפרע ממנו.

כאשר נתכנסו הבחורים הצעירים בחצר המשפט ונשענו על אדני החלון והטו אזנם לראות ולשמוע את הנאמר בפנים החדר, נמצא ביניהם גם ר' מרדכי שקוע במתח רב לגבי הדברים הנאמרים שם. משמע את דברי יאנקל פנחס'ס, ובעיקר את דבריו של ר' שלום לייב, נתרתח הוא מאד, עקר את עצמו מחבורת הצעירים הנשענים על אדני החלון, נכנס לחדר הדיון ופתח בצעקות על ר' שלום לייב בדרשו ממנו סילוק ידים מכל התערבות בעניני המקומיים, כי זר הוא עתה בישוב זה, בבחינת אורח הוא כאן , על כן אל לו לתחוב את אפו בעניני אחרים. תובע הוא ממנו להסתלק מחדר זה ומכל המחלוקת הזו שהנה פנימית בין האנשים הקבועים בישוב זה.

בהיות ר' שלום לייב חם מזג ובעל קול אדיר השיב הוא כנגדו דברי עלבון קשים, אליהם הצטרף גם ר' יאנקל ובניו שבאו עמו. הנתבעים קמו אף הם על רגליהם, אליהם הצטרפו מבחוץ, צעירים ממשפחת בני שלום, ופתחו בצעקות על התובעים, והמהומה רבתה.
נסיונו של המרא דאתרא להשקיט את הרוחות לא הועילו, ואז הכריז הרב על דחיית המשפט ועל סירובו לדון במשפט זה, בהציעו שהנושא יובא לדיון בפני בית דין בעיר המחוז - חוסט.
אך, הרוחות לא נרגעו, הצעקות נמשכו ורבים מבני הישוב התחילו להתאסף לחצר הבית, ואף ערלים אחדים נזדמנו למקום, עד כי החצר מלאה המון רב ואיומים התחילו להשמע ורב היה החשש שעוד מעט יעבור ריב זה לידי תגרת ידיים, ואוי לאותה בושה.
במיוחד התלהטו הרוחות בין הבחורים הצעירים של שתי המשפחות, בחורים שזה עתה השתחררו משרות החובה שלהם בצבא הצ'כי. צעירים אלה גברתנים היו, בתוצאת שירות של שנתיים ימים בצבא, שירות בו התאמנו רבות ובטחונם העצמי רב היה. בוגרי צבא אלה להוטים היו עתה להתמודדות כוחנית, שתוכיח לסובבים אותם מידת גבורתם.
אולם, המתלהטים למיניהם הסתפקו בהשמעת עלבונות ובאיומי סרק, ולידי תגרת ידיים הדברים לא הגיעו, זאת בעיקר בשל התערבות המבוגרים מבין הקהל שהרגיעו את הצעירים,חמומי המח, ודרשו מהם להנמיך את קולם, להתפזר ולהפסיק מלעשות רושם זה על זה.
גם פנייתו של המרא דאתרא אל הצעירים תקיפה היתה בדרשו מהם שלא להתערב בעניינם של המבוגרים והמנוסים בקהל, להשאיר את נושא המחלוקת בידם וחזקה עליהם שיתפשרו ויעשו שלום ביניהם.

לאור כל זאת, המרא דאתרא החליט להישאר בישוב זה עוד יום אחד, היינו עד יום שני שלמחרת היום, ולנסות להשכין שלום בין שתי המשפחות בדרכי שלום ובשכנוע אישי, ולא בדרך של משפט. ואמנם עלה הדבר בידו, כאשר שני הצדדים הסכימו לדחות את הבירור ביניהם לחודש ימים ולמסור את ההכרעה לידי ועד נבחר של שלושה אנשים, על בסיס זבל"א וזבל"א, תוך מאמץ לפשר בין הרבים ולהשיב את השלום על כנו .

פשרה ותוצאתה

הפשרה נמצאה במהלך חודש זה, הרוחות נרגעו וכולם שמחו לסיומה של המחלוקת.
עיקרה של הפשרה - התחייבותו של ר' יאנקל להשתתף לפחות פעם אחת בשבוע בשיעורי הערב של חברת המשניות והסכמת ר' ישראל משה וחבריו להשיב את ר' יאנקל למעמדו בחברה. לסיומו של הסכסוך נתרם משקה וכולם שתו "לחיים" ואיחלו זה לזה בריאות ואריכות ימים.
הפשרה שהושגה לא נתקבלה על דעתו של המלמד ר' שלום לייב, כי חסרה היתה בה הכרעת "דין תורה", על כן הודיע האיש על כוונתו לעזוב את אלכסנדרובקה ולעבור לישוב אחר בסביבה.
ואמנם, המלמד יצא את כפר הולדתו בתום ה"זמן" , עבר ל"קולוצ'בה" ישוב הררי באזור הרי ה"פולונינה" של הקרפטים ושם שימש כמלמד משך שני "זמנים", עד אשר הסתכסך עם הז'נדרמרייה ההונגרית. אלה לקחו אותו להרים וירו בו למוות, זאת - עוד בשנת תש"ב/1942, כאשר ההונגרים היו עדיין אדונים לעצמם.

בהגיע השמועה על מות ר' שלום לייב, נתעצבו כולם והאשימו זה את זה, וגם את עצמם, במה שקרה, בגרמם לעזיבתו את אלכסנדרובקה. הוסיפו ואמרו שלו מנעו את עזיבתו, הרי שהיו מצילים אותו מידי הרשעים ההונגרים הרוצחים.

לא חלפו אלא שנתיים ימים וקהילת אלכסנדרובקה כולה, יחד עם יהודי כפרים אחרים שכונסו לתוך גיטו סקרניצה, גורשה לאושוויץ ורוב רובה הושמדה. ר' ישראל משה ואחיו הצעיר ר' מרדכי, יחד עם רוב בני משפחתם העניפה נכרתו, ורק בודדים ממשפחתם שרדו. ר' יעקב בן פנחס, אשתו - דובריש, שלושת הבנים ושתי הבנות, ילדים טובים ומוכשרים, נכרתו כולם, נפש חיה אחת ממשפחתם לא שרדה. על כך מקוננים השרידים ששבו מן המחנות.
רבה של סקרניצה - הרה"ג ר' שלמה דב ווייס זצ"ל, גאון בתורה ובחכמה וגדול במידות, איש יפה תואר, בעל קול ערב והדרת פנים של רב, משושלת רבני ספינקא, נספה אף הוא באושוויץ, יחד עם כל יושבי גיטו סקרניצה, בתוכם - קהילת אלכסנדרובקה, וקהילות נוספות שהשתייכו לתחום ממלכתו של ה-"מרא דאתרא" בסקרניצה.

זה קרה ביום הזעם, כ"ו באייר תש"ד, ערב שבת קודש של פרשת "בחוקותי" לסדר "ואתם בארץ איביכם". ביום מר ונמהר זה הושמדו גם קהילות דנילוף, קרייניקוף, זולוטריף, סלדובוש, קולוצ'בה, וואלובע ועוד - שקובצו כולם לתוך גיטו סקרניצה והובלו משם לגיא ההריגה של בירקנאו-אושוויץ.

ייאמר עוד כי בטיול שרשים שערכו יוצאי ישובים אלה, בחודש אלול של שנת תשס"ג,עם בנים ונכדים, ביקרו המטיילים גם בישוב "קולוצ'בה", התרשמו מאד מהנופים היפים של הרי ה"פולונינה" בסביבה, פגשו ערלים מתושבי המקום ושמעו מהם על השנים היפות והשלוות שקדמו לשואה, שנים בהן חיו באחווה ובשלום יהודים וערלים גם יחד. זקני המטיילים בחבורה שזכרו את הישוב מהימים ההם נוכחו בנסיגה הכלכלית שפקדה ישוב זה מאז. הדרכים המובילות אליו משובשות, התושבים - חסרי תעסוקה מתהלכים בטל, הפרוטה אינה מצויה בכיסם, צעירים מכורים למשקאות אלכוהוליים, מתהלכים שיכורים באמצע היום.
בתי היהודים נהרסו ונמחקו מעל פני האדמה, במקומם בנו הערלים בתים לעצמם ברחבות רבה על מגרשים ושדות שהיו בבעלות יהודית. לבניין בית הכנסת אין זכר ואף בית הקברות הנמצא במעלה ההר, כמו משקיף על קולוצ'בה, הולך ונמחק. רוב המצבות נעלמו, נלקחו על ידי תושבי המקום לצרכי הבנייה של בתיהם. נותרו מצבות בודדות בלבד, אף הן שבורות ברובן. המטיילים שביקרו במקום לא מצאו בו את רוב מצבות יקיריהן.
חיפושיו של מדריך הקבוצה, כותב שורות אלו, אחרי מצבתו של ר' שלום לייב - המלמד שלו בישוב - אלכסנדרובקה, שנרצח על ידי הז'נדרמים ההונגריים בשנת תש"ב בהרי קולוצ'בה, ומצבה הוקמה על קברו, העלו חרס, כי גם מצבה זו לא נמצאה. *
על גלי חורבן בית הקברות עמדו המבקרים, הדליקו נרות נשמה, קראו פרקי תהלים ואמרו קדיש לעילוי נשמת הקבורים באדמת בית עולם זה.

* המצבה הוקמה בידי ששת אחיו של המלמד, הלוא הם: אברהם, יצחק, יעקב, משה דוד ושלמה.

יהא סיפור אמת זה מצבת נצח לכל המעורבים במחלוקת מוזרה זו. הסיפור מעיד על בני תורה ותלמידי חכמים, יהודים טובים וישרים, שאהבו והעריכו זה את זה, רצו לזכות במצוות ולזכות גם אחרים בלימוד תורה ובמילוי חובתם כלפי אלה שהלכו לעולמם. במיוחד, כואב הלב על ר' יאנקל פנחס'ס שלא נותרה נפש חיה אחת ממשפחתו הנאצלה, על המלמד ר' שלום לייב שניסה בכל כוחו "לתקן את העולם" ולא עלה הדבר בידו, על ה"מרא דאתרא" הרב ר' ש.ד. ווייס, גאון בתורה וגדול במידות שנכרת יחד עם קהילתו הנהדרת.כן גדול הצער על כל הנזכרים בסיפור זה שתוכן חייהם היה - לימוד תורה, תוך עמידה על המשמר לקיים את התחייבותם המוסרית כלפי הנפטרים - חברי "חברת המשניות" שעשו גדולות למען קהילתם, ולמען המשך קיומו של עם ישראל, עם הנצח.

חתונת יתומה

נערה היתה ברעמיט*, פייגי שמה. במלאת לנערה שתים עשרה שנה נפטרה אמה ועול משק הבית הוטל עליה, כי בת יחידה היתה פייגי, ואביה שנתאלמן טרוד היה בעניני פרנסה וצריכה היתה פייגי לדאוג לו ולצורכי הבית. פייגי הבינה מעצמה את הנדרש ממנה ועשתה זאת בשכל ובתבונה.
היא בישלה לאביה, כיבסה את בגדיו, דאגה לנקיון הבית ולשאר הצרכים.
בהיות פייגי נערה יפה, נוחה ונעימה , קרבו אותה אנשים, חברותיה עמדו לימינה ועזרו לה רבות. חייה של פייגי התנהלו על מי מנוחות עד לגיל תשע עשרה, כאשר אביה נפטר פתאום והיא נותרה יתומה משני הוריה וללא אמצעי קיום. קרוביה המעטים ברעמיט עניים היו ולא יכלו לעזור לה כלל. מה עשתה פייגי ? השכירה את עצמה כפועלת בשדות, כעוזרת לעבודות בית שונות ולכל עבודה אחרת שנזדמנה לה, והתפרנסה מזאת. קווה קיוותה פייגי, ועמה כל בני רעמיט, שיימצא במהרה חתן לה ובעיותיה תפתרנה דרכו. אולם החתן לא הופיע, בין השאר משום היות פייגי חסרת נדוניה. השנים חלפו ולפייגי מלאו עשרים וארבע שנים וחתן אין באופק.

נערה אחרת היתה ברעמיט, מרים שמה, אף היא נערה יתומה משני הוריה, שלום ופעסיל רוטנר, שנפטרו בהפרש של שנתיים ימים זה מזה. כאשר מרים נתיתמה, היא נלקחה לבית הסבא - אברום ברוך והסבתא פערל, הורי האם פעסיל, שגרו בעיירה דיבעווע. אלה גידלו אותה בביתם ובהגיעה לפירקה השיאו אותה לבחור בר אוריין - שלום - מהכפר "אלכסנדרובקה" הסמוך לחוסט, אשר למד באותה עת בישיבתו של ר' משה גרינוולד, בעל "ערוגת הבושם".
מאז עזבה מרים את רעמיט, ובמיוחד מאז נישאה לבחיר ליבה, התנתקו קשריה עם כפר הולדתה, אף כי אחד מאחיה הבוגרים, רפאל, נותר לגור ברעמיט בבית הוריו, מהם ירש את ביתם ונחלות שדה שונות. קשריה של מרים עם רפאל המשיכו להיות הדוקים וחמים. רפאל נהג לבקר את אחותו הנשואה בכפר מגוריה החדש, ואף מרים ביקרה אחת לשנה, על פי רוב בימי חול המועד של פסח או סוכות, ברעמיט - כפר הולדתה, ושמרה על קשר עם חברותיה מימי הנעורים בישוב זה.

---

* כפר סמוך ל-טעטש- טיאצ'בו, מעבר לגבול הרומני, כ-15 ק"מ מערבית ל-סיגט מרמרוש.

באחד מביקוריה ברעמיט, מרים שמעה על יתמותה של פייגי ועל קשייה למצוא חתן לה. מרים, אף כי מבוגרת היתה מפייגי בכעשר שנים, הלכה לבקר נערה זו, שאת הוריה הכירה בשעתו כאנשים צנועים, טובי לב וישרים. היא שוחחה עם פייגי על בעיותיה ושמעה על צרותיה. הדברים נגעו לליבה של מרים וחשוב חשבה על מחוייבותה לנסות לעזור לפייגי זו לצאת מאומללותה. כאשר נפרדה מפייגי, נשקה לה והבטיחה שתנסה לעשות דבר למענה. בשובה לכפר מגוריה, מרים סיפרה לשומעיה על נערה טובה ברעמיט שהיא, מרים, מחפשת חתן לה. הגיעו הדברים לאזני ר' אברום יצחק, אביו של מענדיל - בחור כבן עשרים ושש שנה, רווק מבוקש, אשר משום מה לא מיהר להתחתן. אברום יצחק דחק בבנו מענדיל שיסע לרעמיט ויכיר את פייגי זו, שמרים, בת רעמיט, מדברת טובות עליה. מענדיל נסע לרעמיט, פגש את פייגי וזו מצאה חן בעיניו. בשובו לאלכסנדרובקה, מענדיל סיפר לאביו פרטים רבים על אותה נערה תוך ציון שבחיה הרבים, בצד העובדה המצערת שענייה היא ואין לה כל נדוניה. בשמוע אברום יצחק את שבחיה של פייגי, הוסיף הוא מניה וביה שענייה של פייגי אף זה שבח הוא, כי דרישותיה וציפיותיה מבעלה קטנות יהיו, על כן יוכל בעלה לעתיד לספק את צרכיה ללא קושי.

מענדיל נענע בראשו כמסכים עם אביו.

או אז, התחילו הדברים להתגלגל מהר. מרים נתבקשה לנסוע שוב לרעמיט ולבשר לפייגי על הסכמת מענדיל לשאתה לאשה. מרים לא התמהמה, נסעה לרעמיט והביאה לפייגי את בשורת המועמד כחתן לה. בשוב מרים מרעמיט לקחה היא עמה את פייגי לכפרו של החתן המיועד, על מנת שתכיר את משפחת מענדיל. רפאל, אחיה של מרים, העמיד סוס ועגלה לנסיעה זו, צירף אליו עוד אחד מנכבדי רעמיט, ממחפשי המצוות, נסעו יחד עם מרים לאלכסנדרובקה, על מנת להביא את כל העניין לידי גמר, כולל כתיבת תנאים וקביעת סדרי חופה וקידושין. ואמנם עלה הדבר בידיהם, התנאים נערכו בבית הוריו של החתן, ופייגי חזרה לרעמיט כ"כלה" - מאורשת, והשמחה סביב אירושין אלה גדולה הייתה.

אחד מנגידי רעמיט נידב "קידוש" לכבוד המאורע, תרם משקה כיד המלך, ורעמיט כולה חגגה את אירוסיה של פייגי, הנבוכה מכל הפעלתנות סביבה.

החתונה נקבעה להיות בימים שאחרי חג השבועות תרפ"ג ברעמיט, כמקובל שחתונה נערכת במקום מגוריה של הכלה. אולם, לא היה ברור מי ישא בהוצאותיה, כי הרי לפייגי אין הורים וקרוביה המעטים עניים הם. מה עשתה, איפוא, קהילת רעמיט, שאף היא בבחינת ענייה הייתה. הרכיבו ועד של שלושה מכובדים, אחד מהם רפאל - אחיה של מרים יוזמת השידוך. ועד זה החל באיסוף כספים לצרכי עריכת החתונה, אף שלחו שליחים לישובי הסביבה, לאסוף כסף לצורך זה. שליחים נשלחו גם לחצר הרבי מספינקא, ר' יצחק אייזיק ווייס, היושב בסעליש שמעבר לנהר הטיסה בתחום צ'כוסלובקיה של אותם ימים. הפנייה אליו נעשתה משום היות רעמיט נושקת לספינקא ושייכת לתחום השפעתה של חסידות זו. כסף רב לא נאסף, כי יהודי אזור זה עניים היו, אף על פי כן הספיק הכסף שנאסף לעריכת חתונה מכובדת בצניעות ראויה.

לקראת חתן

נוהג היה בישובי האזור שחתן הנוסע לחתונתו למקום מגוריה של הכלה, מתלווים אליו צעירי הישוב - בו גדל החתן, משתתפים בחתונת בן כפרם ועושים "שמח" בחתונה. ואמנם חבריו של מענדיל, כעשרים בחורים, נהגו כך. לקראת יום החתונה הכינו שתי עגלות רתומות לסוסים מקושטים לתפארת, הצטיידו עם משקאות לשתייה בדרך, כדי לשמח את עצמם ואת הבאים לקראתם מרעמיט - מקום מגוריה של הכלה. את מענדיל החתן העלו על אחת העגלות והושיבוהו באמצע ביניהם ופתחו בשירה נלהבת עד כי כל תושבי הכפר התקבצו סביבם, מחאו כפיים וליוו את החתן ואת חבריו בצהלה גדולה בדרך לחתונתו.

נהוג היה גם שבחורים ממקום מגוריה של הכלה נוסעים לקראת החתן ומלוויו, עושים אף הם כך - מתקבצים ועולים לעגלה אחת או שתים ונוסעים לקראת החתן ומלוויו בשירה. בעת פגישתם, על פי רוב קרוב לכפר מגוריה של הכלה, היו הבחורים הנוסעים לקראת החתן "פודים" את החתן מידי מלוויו, בתמורה לבקבוקי משקה אחדים, כפי שהנוהג מחייב. יש ושני הצדדים, המלווים והבאים לקראתם, מפתחים כעין "מלחמה" ביניהם, במאבק על קבלת החתן לעגלתם, לוחמה שהיתה מסתיימת בדרך כלל בהסכם על פדיית החתן מידי מלוויו. לאחר שהחתן נפדה, התערבו והשתלבו בחורי שני הצדדים יחד ונסעו בשיירה אחת, בשירה קולנית נלהבת לכפרה של הכלה, לבית - בו ישבה הכלה מצפה לבחיר נעוריה.

מי שלא ראה כניסת החתן ומלוויו לרעמיט, לא ראה שמחה מימיו. כל יושבי הכפר, יהודים וערלים, יצאו מבתיהם, מחאו כף וליוו את הנוסעים לבית הכלה - בו היא ישבה מצועפת, מלובשת ומקושטת בשמלתה הלבנה. בהתקרב העגלות לבית הכלה, הוציאו חברותיה של פייגי את הכלה מביתה לחצר סמוך לכביש, על מנת שתראה את בחיר ליבה ביום חתונתם, נוסע ועובר בצהלה ורינה ברחובות הכפר.
לאחר שהכלה ראתה את חתנה יושב על אחת העגלות, מוקף ומחובק בחורים סביב, מיהרו המלווים להביא את מענדיל לבית - בו הוכן "שולחן החתן", שם חיכו לו רבים, לקראת הולכתו לחופה. כעבור שעה קצרה נערכה החופה. כשושבינים לכלה שימשו רפאל ואחותו מרים - יוזמת השידוך, זאת לפי בקשת הכלה. ואילו החתן לווה על ידי אביו ר' אברום יצחק ובריינה אשתו. זוהר של אושר נסוך על פניהם ועל פני כל המשתתפים בחתונת מצווה זו של פייגי היתומה.

פייגי בביתה החדש

למחרת החתונה הגיע הזוג הצעיר לכפר בעלה, השתכן במחצית הבית שהועמד על ידי הורי מענדיל לרשותם, ותחושת האושר של שניהם נגעה בשמים ממש. פייגי זכתה לקבלת פנים נלהבת מצד משפחת החתן ומצד כל יושבי הכפר. כולם התפעלו מיפיה ומהיותה בעלת בית חרוצה היודעת את אשר לפניה. מענדיל בעלה, כבחור חרוץ אף הוא, לא מאס בשום עבודה, הביא פרנסה לבית, ואף הרבה לקנות מלבושים לאשתו החדשה, כי אהב אותה מאד. קווה קיווה מענדיל שבקרוב תיכנס אשתו להריון, ומי יודע אולי אף יביא לה בן זכר והשמחה בבית תרבה.

חלפו חדשיים - שלושה, ואף ששה חדשים, ולא נראו סימני הריון אצל פייגי. הזוג הצעיר לא ייחס משמעות רבה לדבר, כי ידעו על מקרים רבים שאשה מתמהמהת להרות. אולם, כאשר חלפה שנה ואף יותר מזה, ופייגי לא הרתה, עורר הדבר דאגה וחששות אצל הזוג הצעיר. ככל שחלפו הימים, החל נושא ההריון להטריד את מענדיל ואת פייגי גם יחד.

מענדיל ואביו הנערץ, ר' אברום יצחק, לא חסכו כסף ושלחו את פייגי להיבדק אצל רופא בחוסט כדי לקבוע סיבת אי כניסתה של פייגי להריון. דעת הרופא היתה שאין מה לדאוג, כי מצוי הדבר הרבה שאשה מתמהמהת להרות. והואיל שמאז נישואיה של פייגי חלפו פחות משנתיים ימים, הרי שמהראוי לגלות סבלנות והכל יבוא על מקומו בשלום.

ואמנם מענדיל גילה סבלנות רבה ולא הציק לאשתו בשל כך. יתירה מזאת, מענדיל, כבחור הגון ומתחשב, העלה על דעתו אפשרות שבו האשמה - תופעה מצויה אף היא, ולמה יבוא, איפוא, בטענות אל אשתו? להרגעת מצפונו, הלך מענדיל להיבדק אף הוא אצל הרופא בחוסט, וכאן חזר על עצמו סיפור דעתו של הרופא שאין הוא מוצא כל פגם של ממש לא אצלו ולא אצל רעייתו שתמנע מהם הבאת ילדים לעולם. ושוב ביקש הרופא לגלות סבלנות עד שהעניין יסתדר מעצמו.

חלפו חמש שנים וסימני הריון לא נראו באופק. כאשר עברו כבר שבע שנים ברור היה לשני בני הזוג כי משהו לא כשורה אצלם. ביקוריהם אצל הרופאים תכפו ובבדיקות היסודיות יותר שנערכו אצל שניהם נקבע בוודאות שהסיבה לעקרות היא אצל פייגי ולא אצל מענדיל. הרופאים הביעו צער על כך, אך לא יכלו להושיע את פייגי, אשר התקרבה עתה לשנתה השלושים ושלוש לחייה.

מענדיל בעלה לא אמר נואש והחל לבקר עם אשתו אצל אדמורים ורבני המחוז. כולם הבטיחו להתפלל למען פייגי, בהוסיפם כי בידי הקב"ה נתון הדבר וכי הוא - כטוב בעיניו יעשה.

באחד הימים אף ביקרו אצל האדמו"ר ר' יצחק אייזיק ווייס, בעל "חקל יצחק" שעמד באותם הימים בראש חסידות ספינקא, ששכנה בעיירה סעליש, והתיעצו עמו לגבי מה שניתן לעשות. האדמו"ר ביקש מהזוג הצעיר לשהות בסעליש מעט זמן, כי מבקש הוא להתייעץ בנידון זה עם אחרים - רופאים ומומחים שונים, כולל נשים , שהתנסו בכגון אלה, ורק אחר כך יוכל לייעץ להם דבר.

בחלוף יומיים - שלושה, קרא האדמו"ר ר' יצחק אייזיק למענדיל ולפייגי, והודיע להם שאין בידו להושיעם, ממליץ הוא בפניהם לפנות אל האדמו"ר הידוע בחוסט, ר' ישראל יעקב, בנו של ר' מרדכי מנדבורנא, ולבקש עצתו. ההפנייה אל ר' ישראל יעקב נעשתה משום היות אדמו"ר זה "בעל שם טוב" אשר בנוסף להיותו מקובל על הבריות, התפרסם הוא כבקיא גדול בענייני רפואות, הוא אף נהג לכתוב מרשמים לחולים, ורבים נושעו כבר ממנו. מענדיל ופייגי קיבלו את עצת האדמו"ר מספינקא ונסעו לחוסט הנמצאת כ-30 ק"מ מסעליש.

ר' ישראל יעקב, בחכמתו ובעדינות נפשו הידועה לכל, תפס מיד את חומרת הבעייה של זוג זה המתקרב לעשר שנות נישואים, על כן השקיע את עצמו בנושא זה, חקרו מכל צדדיו הרפואיים, ולצערו הרב לא מצא פתרון לבעיית עקרותה של פייגי.

ר' ישראל יעקב, בהודיעו להם את דבריו, שילב בהם את דעתו שאין זה מחובתו של בעל לגרש את אשתו לאחר עשר שנות עקרות. זכות היא לו ואין הוא חייב לנהוג כך על פי דין התורה. את דעתו זו ביסס על דעת גדולי תורה, לפיהם יוצא שאם ירצה הבעל, יוכל להמשיך

ולהחזיק באשתו גם אחרי עשר שנות הנישואין, להמשיך ולהתפלל למענה ולקוות לישועה כי תבוא.
אולם, החלטתו של מענדיל נחרצת היתה שאם פייגי לא תביא לו צאצאים בקרוב, הוא יתגרש ממנה. בין השאר גרם לכך אחיו הצעיר - ליפא, אשר נישא מעט אחריו, ואשתו ילדה לו ילדים בזה אחר זה.

מענדיל שמר עד כה בתוך תוכו את מחשבותיו, פרט לשיחות עם אביו ר' אברום יצחק - לו הסיח את אשר עם ליבו. באחת משיחות אלו הציע לו אביו להתייעץ בבעייתו זו עם מרים - שושבינה של פייגי ויוזמת השידוך עמה.
הצעה זו נראתה למענדיל, כי בטח הוא באשה חכמה זו שתעלה מחשבה כלשהי בפניו. ואמנם, באחד מימי החול, כאשר מענדיל סיים את תפילת השחרית ויצא מבית הכנסת, אשר שכן מול ביתה של מרים, שלח הוא את אחד הילדים מהרחוב לקרוא למרים כי שאלה לו אליה. נוהג המקום היה שגבר המבקש לשוחח עם אשת איש, עושה הוא זאת ברחוב, לעין כל, למניעת רינונים, איסורי "ייחוד" וכדומה. מרים יצאה אל מענדיל, ושניהם עמדו ברחוב ושוחחו על צרתם של מענדיל ופייגי. השיחה נתמשכה דקות ארוכות, אך איש לא ידע ולא שיער נושא שיחתם. מרים ידעה כבר על צרת שניהם, כי פייגי נהגה לספר למרים על הטוב והרע בחייה. מענדיל לא חידש לה דבר, פרט להודעתו על החלטתו הנחרצת להתגרש מפייגי, עם כל הצער שבדבר.
מענדיל ביקש עתה ממרים שהיא תשוחח עם פייגי על החלטתו זו, עליה הוא כבר רמז לאחרונה לפייגי, שתסביר לה את חוסר הברירה שלו בנושא זה ושתרגיע אותה. מרים, נרגשת ודואבת את המצב - אליו נקלעה פייגי, חשה שאין בכוחה לעמוד מול פייגי ולשוחח עמה על עניין כאוב זה, על כן ביקשה לא להיות מעורבת בדבר. לדעתה, מענדיל יכול וחייב לעשות זאת בעצמו. כאשר מענדיל לחץ והתחנן בפניה שתעזור לו בזה, ביקשה מרים להתייעץ עם עצמה יומיים שלושה בטרם תשיב לו על בקשתו ממנה.
לאחר שלושה ימים, מרים אזרה עוז והלכה לבקר את פייגי בביתה, דבר שלא עשתה עד כה, כי פייגי צעירה הייתה ממרים בכעשר שנים, והתייחסה אל מרים כאפוטרופסית שלה, על כן פייגי נהגה לבקר מדי פעם את מרים ולא להיפך. עתה השתנו הדברים ומרים באה לבקר את פייגי בביתה, ואת זאת היא עשתה בין הערביים, עת ראתה את מענדיל הולך לבית הכנסת לתפילת מנחה ומעריב. בהיכנס מרים לבית פייגי, הבינה זו מעצמה סיבת בואה של מרים. על כן הקדימה היא ואמרה כי חשה היא שצרת עקרותה תביא בסוף לגירושיה ממענדיל, והיא משלימה עם זאת. מרים העמידה פנים ואמרה שאין זה וודאי, אך, אם אמנם זה יקרה, תעמוד היא לימינה ותעזור לה להתגבר על כך.

בשוב מענדיל מתפילתו, פייגי סיפרה לו על ביקורה של מרים המצטערת מאד על כל הפרשה הזו שביניהם. פייגי הוסיפה ואמרה שהיא מבינה לרוחו של מענדיל וכי היא נכונה לקבל גט ממנו, והקב"ה - הטוב בעיניו יעשה. בתגובה לדבריה, הודיע מענדיל לה כי הוא ישא בתשלום שכר הדירה שלה מרגע קבלת הגט וימשיך לתמוך בה כלכלית גם בעתיד.
בתום שיחה זו, אבן נגולה מעל ליבו של מענדיל, עם זאת שקע בהרהורים עצובים על המצב - אליו נקלע, תוך ויתור על ארוחת הערב שלו, כי לא יכול היה לשבת ולאכול, בראותו את צערה של פייגי.

הגירושין

כאשר נפוצה השמועה על הגירושין הקרובים של מענדיל ופייגי, ירדה מרה שחורה על בני הכפר כולם. וזאת למה ? כי בני אלכסנדרובקה נאמנים היו זה לזה, גברים לא נפרדו מנשותיהם גם אם מצאו בהם פגם זה או אחר, כך גם הנשים ביחס לבעליהם. שנות דור או אף שני דורות חלפו מבלי שיתרחש מקרה גירושין בכפר. נערי ה"חדר" ידעו על קיום תופעת גירושין מלימודיהם במסכת גיטין, לא שיערו על קיום דבר זה במציאות, והנה עתה הולך להתרחש בישוב זה מקרה של גירושין, מעשה של ממש. כל בני הישוב דשו בעניין זה והצטערו עליו מאד.

למחרת הגירושין , פייגי יצאה את ביתו של מענדיל ועברה לגור בחדר שנשכר עבורה על ידי מענדיל, ששילם מראש דמי שכירותו לששה חדשים. במקביל הציף גל של אהדה את פייגי ורבים הגישו לה עזרה זו או אחרת, עד שלא חסר לה דבר. מרים עצמה נהגה לשלוח לה מדי יום ביומו צנצנת חלב טרי, או אף תוצרת חלב ממשק ביתה. אחרים זיכו את פייגי בירקות, בפירות ובשאר גידולים משדותיהם ופייגי לא חסרה כלום. במקביל, מרים הגבירה את קשרה והתעניינותה בפייגי, וחיפשה פתרון קבע לה. חיפשה עד שמצאה.

איש היה בכפרה, ישראל לייבקי'ס - כינויו. לייב - אביו של ישראל בעל נכסים חקלאיים היה, וכאשר נפטר בגיל צעיר יחסית עברו נכסיו לילדיו המעטים, כולל - ישראל, מהם התפרנסו. מלבד זאת היתה לו לישראל ה"חזקה" על אפיית מצות לכל בני הישוב. אף זו היתה הכנסה לא מבוטלת. בנוסף לכך היו לו לישראל קרובי משפחה בחו"ל, אף הם סייעוהו מעט, במיוחד לאחר שהתאלמן מאשתו הראשונה. על כל פנים, ישראל זה, אף כי לא היה עשיר, הרי שקיומו הכלכלי מובטח היה.
לישראל זה נולדו חמשה ילדים, בת אחת בכורה - דבורה שמה, וארבעה בנים קטנים ממנה. חייו של ישראל התנהלו על מי מנוחות, עד אשר פגעה בו הרעה עם מות אשתו, ממחלת שחפת, כשנתיים לפני גירושיה של פייגי מרעמיט. או אז עבר ניהול הבית לידי הבת דבורה, המבוגרת מבין חמשת הילדים.
עתה, לאור גירושיה של פייגי, מרים הציעה לישראל לייבקי'ס לשאת את המגורשת לו לאשה והיא הציעה זאת מבלי לומר דבר לפייגי. ישראל גילה עניין בהצעה, אך, העיר שהדבר אינו מעשי, כי דבורה - בתו הבכורה לא תראה זאת בעין יפה, לאחר שהיא מנהלת היום את משק ביתו, מטפלת באחיה הקטנים על הצד הטוב ביותר, ומרוצה היא ממצבה זה. הכנסת אשה חדשה לביתו, עלולה להפר את השלווה בו. על כן ביקש ישראל לרדת מנושא זה, באמרו שרק אחרי נישואיה של דבורה אפשר יהיה לדבר על כך. מרים הביעה הבנה לדעת ישראל, עם זאת ביקשה את רשותו להחליף דעות על כך עם דבורה בתו. ההסכמה ניתנה.

דבורה - בת תשע עשרה היתה, נערה נעימה ומעשית. בחורי הכפר גילו בה עניין, למרות היותה אף היא סובלת במקצת ממחלת השחפת, כמו אמה שנפטרה בשל כך. נאמנותה לבית אביה ולאחיה הקטנים רבה היתה. דבורה ידעה שענייני הבית עומדים עליה, על כן השתדלה מאד לא לאכזב איש מהתלויים בה.

מרים חיפשה ומצאה הזדמנות לדבר עם דבורה על הצעתה - שאביה תישא את פייגי המגורשת לאשה. מרים העלתה את הרעיון בפני דבורה כבדרך אגב, כאילו אין זו אלא מחשבה סתמית בלבד. אך, הרעיון נקלט אצל דבורה והעסיק את מחשבותיה.
בשיחה השנייה, מרים דיברה עם דבורה על רעיון זה כהצעה של ממש, תוך הדגשת הצורך של דבורה להינשא ולצאת את בית אביה, כל עוד צעירה היא ומבוקשת כל כך על ידי בחורי הכפר. להפתעת מרים, הביעה דבורה את הסכמתה שאביה ישא את פייגי, אף אם היא עצמה לא תינשא בקרוב. דבורה נימקה זאת ברצונה להשתחרר מענייני הבית ולהיות פנויה יותר לענייניה הפרטיים.
עתה התגלגלו הדברים מהר. ישראל ופייגי נפגשו וסיכמו על מועד נישואין. אלה נערכו בצינעה, כמקובל בנישואין שניים, בשיתוף מניין גברים ונשים אחדות, כולל מרים - יוזמת שידוך זה, ששימשה שוב כשושבינית לפייגי.
כניסת פייגי לבית ישראל לייבק'ס לוותה בהסכמת כל הנוגעים בדבר, ובאיחולים להצלחה מצד כולם. ילדי ישראל היתומים מאם, שמחו לאמם החורגת, דבורה שמחה להיפטר מעול הבית שרבץ עליה שנתיים ימים. ישראל - כמו נולד מחדש, התחיל לשים לב למראהו החיצוני, כדי למצוא חן בעיני פייגי הצעירה ממנו בשנים, הממשיכה להיות יפה ומקסימה כמעט כמו בימי נעוריה.
בני הכפר שמחו שנמצא גואל לפייגי האהובה. רוב בני הישוב לא ידעו שמרים עמדה מאחורי כל ההתרחשות הזאת, ומרים עצמה ביקשה להצניע את מעורבותה בפרשה זו, כדי שלא יודבק לה התואר "שדכנית", כי הרי לא לשם כך עשתה זאת, אלא לשם מצווה גרידא. מרים אף ביקשה מפייגי, מישראל ומדבורה, שלא יזכירו את מעורבותה.
עם זאת, פייגי לא יכלה שלא לחוש תודה מעומק ליבה למרים ידידתה, בת רעמיט, ונתנה ביטוי לכך בביקוריה התכופים בבית מרים, אף ביקשה ממנה לחפש שידוך טוב לדבורה החולה מעט, המתקשה בשל כך למצוא בחור ראוי לה. מרים השתמטה מבקשתה זו, בין השאר משום היות היא עצמה טרודה בחיפוש שידוכים לארבעת בנותיה שהגיעו אף הן לפירקן, ואין חתן להן באופק. "די לי בצרתי" - אמרה מרים, מלבד זאת טענה מרים שהזיקנה קפצה עליה, מתקרבת היא לשנתה הששים, בריאותה נתרופפה ובעיותיה רבו. על כן ביקשה היא מפייגי שלא לסמוך עליה עוד, בין השאר משום " היות העולם כולו, ובמיוחד עם ישראל, נתון בצרה גדולה.
כאן מהראוי להתעכב מעט על כוונת דבריה של מרים.

העולם בצער

השנה היא שנת תש"ב/1942 , מלחמת העולם נכנסה לתוך שנתה השלישית, צ'כוסלובקיה שוסעה, פולין נמחקה מעל המפה, מדינות אירופא נכבשו זו אחרי זו בידי החיה הנאצית. אנגליה נאבקה אף היא על חייה נגד גרמניה המנואצת, קיומה ועתידה בספק.
קרפטורוס שנבלעה בידי הונגריה, בת בריתה של גרמניה, נתונה גם היא בצרה גדולה. חוקים אנטישמיים הופעלו נגד יהודי הונגריה וקרפטורוס בכללה. בחורי ישראל וגברים עד גיל 48, אף אבות לילדים, גוייסו לגדודי עבודה כפייתיים בידי ההונגרים, זה שנים שהם מועבדים בפרך על ידי השלטונות ההונגריים העושים בהם שמות. אלפים מהם נהרגו בחזיתות אוקראינה ולא ישובו עוד לעולם למשפחותיהם. קהילות ישראל נתרוקנו מבחוריהן, הורים,

זקנים ונשים נשואות מטופלות בילדים, נשארו ללא מפרנסיהם, מצוקה קשה קיימת ברחוב היהודי. בתוצאת כל זאת כמעט ולא נערכות חתונות, אין עם מי להתחתן, מכאן שגם לדבורה בת ישראל לא נמצא בן זוג שיוכל לשאתה.
מרים כאבה את צער העולם ובני עמה. ברור היה לה שאין זה הזמן לפעול בתחום הזיווגים, על כן ביקשה מפייגי להרפות ממנה. אך, פייגי לא השלימה עם זאת, היא המשיכה ללחוץ על מרים שתבוא לעזרתה. על כל פנים, פייגי ראתה במרים את המושיעה לכל בעייותיה ונדבקה לה יותר מבעבר. כל צרה גדולה או קטנה הביאה בפניה וציפתה לישועה ממנה.

כעבור שנתיים ימים, ביום רביעי, כ"ד באייר תש"ד, לפנות ערב, הודיעו ליהודי גיטו סקרניצה, הסמוכה ל-אלכסנדרובקה, להתכונן לגירוש ולעזיבת הגיטו בהשכמת יום המחר. בשעה מאוחרת של אותו ערב, פייגי דפקה על פתח חדרה של מרים וביקשה לדבר עמה. כאשר נפתחה הדלת, מרים ראתה את פייגי עומדת לפניה, בוכה ואומרת "מרים יקרה, חזקיני ואמציני נא גם הפעם, אותי ואת משפחתי, כי הנה מחר בבוקר עומדים להעביר את כולנו מן הגיטו למקום אחר, ושמועות רעות מתהלכות בחוץ". מרים, שנתונה היתה אף היא במצוקה רבה, דואגת למשפחתה המפוזרת בגיטו, לא יכלה עוד לעודד את פייגי, חיבקה ונשקה לה ואמרה - "פייגי יקרה, אין בידי להושיעך, כפי שאין בידי לעשות דבר למען עצמי ומשפחתי, מוקפים אנו רוצחים ואין אני יודעת את המחכה לנו מחר. מה שיקרה לארבעת אלפי היהודים בגיטו סקרניצה יקרה גם לנו".

חלפה יממה וחצי ורוב יושבי גיטו סקרניצה לא היו עוד בחיים. מרים ועמה פייגי האהובה, יחד עם רוב רובם של יהודי גיטו סקרניצה, עלו למרום בבירקנאו שליד אושוויץ, ביום ששי כ"ו באייר תש"ד. אף דבורה הצעירה, בתה החורגת של פייגי, שבעת המיון באושוויץ נשלחה למחנות עבודה, לא שבה עוד. העבודה הממיתה לא פסחה גם עליה.

במשפחה אחת

בקובץ זה יסופר על בני משפחה חסידית אחת, ממשפחת המחבר, שגדלו וחונכו להוות המשך מכובד למשפחתם, פאר לקהילתם ותפארת לעמם. אירועי השואה פגעו בהם ובעתידם. לא נותר, אלא לספר בשבחם.

הבית והגן

מרדכי/מוט'י - בן בכור להוריו, גדל כבן מפונק, כמצוי אצל נולדים ראשונים. הוריו, בצעירותם, היו בעלים של נחלות שדה רבות וגם בעלי חנות כפרית שסיפקו להם פרנסה ברווח, מתוכה נהנו מוט'י וכן אחיו ואחיותיו שנולדו אחריו. בית ההורים, משך כל שנות הילדות של מוט'י, המה עסקים פורחים ופעילות משקית תוססת.

בתום מלחמת העולם הראשונה, בהגיע מוט'י לגיל הנעורים, הוא נשלח ללימודים בישיבות "אויבערלאנד" באזור פרסבורג שבסלובקיה, מילא את כרסו - גמרא ותוספות וחזר משם כבן תורה. בהיותו גם בחור יפה תואר, גילו בו עניין הורים לבנות הכפר, מן המשפחות הטובות ביותר.
הוריו גם דאגו לשחרר את מוט'י מהשרות בצבא הצ'כי, שחרור שמעטים זכו בו, ואף זה הוסיף להיותו של מוט'י נחשב בחור מבוקש, בעל עתיד טוב שרבים מהאבות המכובדים והעשירים בכפר רצו בו כחתן לבתם.

זכתה בו הנערה לאה, בת להאלמנה - מרים שאבסעס , שכנה להוריו של מוט'י. יחסים חמים ולבביים שררו בין שתי המשפחות, הוא שהביא להתקרבות בין מוט'י ולאה, עד שפרחה אהבה של ממש ביניהם. ללאה ניתנה נדוניה נאה, גן גדול במרכז הכפר, כולל מטע גדול של עצי תפוחים בתוכו, ולצידו גן ירקות ושדה פורה, טוב לגידולים ממינים שונים. הוריו של מוט'י העניקו אף הם נדוניה מכובדת לבנם, עצים מן היער המשפחתי שלהם, לבניית בית גדול ומהודר בגנם החדש.

מוט'י, שהספיק עם גמר לימודיו בישיבה לרכוש לעצמו נסיון עסקי בתחומים שונים, פנה אחרי החתונה למסחר במקנה, אף קנה עגלות וכבשים לשחיטה ומכרם לקצבים - ספקי צרכי הבשר של הישוב. מוט'י רכש גם עדר צאן משובח, טיפל במסירות בכבשים, דאג לחליבתם בזמן ולייצור גבינות צאן משובחות, מבוקשות בעיר חוסט הסמוכה ובעיירות הנוספות באזור כולו.
עיסוקיו אלה של מוט'י הביאו לזוג הצעיר פרנסה בריווח והאושר שרר בביתם.

בשנות נישואיו הראשונות נולדו לזוג הצעיר שלושה ילדים, שבתי - בן בכור, אחריו - רייזילי הבת, אחריה שוב נולד בן - חיים לייב, ילד שלישי במספר. הילדים הביאו נחת הרבה להורים, לסבא ולסבתא, שלום ומרים, וכן לסבתא - האלמנה, מרים שאבסעס.

זוג צעיר זה, מוט'י ולאה, נחשבו לזוג מאושר, רבים קינאו בהם ואיחלו לעצמם ולילדיהם אושר דומה. הכל הלך למישרים בימי שלטון הצ'כים, עד להשתלטות ההונגרים על קרפטורוס בשנת 1939 ולפרוץ מלחמת העולם השנייה בסתיו של אותה שנה.
בשנת ת"ש/1940, כאשר השלטונות ההונגרים החלו בגיוס הצעירים היהודים, כולל אבות לילדים, לגדודי העבודה הכפייתים, היה מוט'י בין הראשונים שגוייסו לגדודים אלה. חשד נפל על שופט הכפר - לזר - גוי רשע ומרושע, שונא יהודים ערמומי, שידו הייתה בכך. בני המשפחה סברו שעינו של שופט זה צרה בהצלחת מוט'י ולאה, בהתבססותם החזקה בישוב, כולל הקמת בית גדול במרכז הכפר, מבלי לשתף את השופט בתכניתם, ובעיקר מבלי לשלם לשופט מושחת זה "דמי לא יחרץ", כפי שאחרים נהגו לעשות.

ואמנם הייתה זו שגיאה מצד מוט'י, להתעלם מקיומו של שופט הכפר שהתמנה על ידי השלטונות ההונגרים, בזכות חנפנותו להם ושליטתו בשפתם. אך, את הנעשה לא ניתן היה להשיב ומוט'י גוייס בין הראשונים לצבאם. כל הנסיונות לבטל את גיוסו לא הועילו.
השופט הרשע חגג את נצחונו ומוט'י נקלע לאסונו.

עם גיוסו של מוט'י, אשתו לאה ושלושת ילדיה - בני שמונה, חמש ושלוש - נותרו לבדם בבית ורק הסב והסבתות, וכן שאר בני המשפחה, היוו משענת ראויה להם.
מעמסה גדולה נפלה על כתפי לאה אשתו, גידול שלושת הילדים לבד והצורך לטפל בגן הגדול, כולל מטע עצי הפרי שדרש ידע וטיפול מקצועי רב, למניעת פגיעה בעצים ובפירותיהם, ושמירה עליהם מפני הגנבים. חייה של לאה נעשו קשים, למרות העזרה שהוגשה לה על ידי משפחת אמה ומשפחת בעלה המגוייס.

מוט'י נהג לכתוב תכופות לאשתו, לילדיו הפעוטים, ולהורים. מכתביו היו מלאי געגועים להם, תוך הבעת תקווה שסיוט זה של השרות יסתיים מהר, ועם שובו יפצה הוא את כולם על שנות היעדרותו מהבית.
ביקורי חופשה בבית נמנעו ממנו, זאת משום הימצאות יחידתו באוקראינה, באזור קיוב, אזור החזית - בו התנהלו קרבות קשים בין הגרמנים וההונגרים מחד, לבין הצבא האדום מאידך. תפקידם של המגוייסים היהודים היה לפנות שדות מוקשים, לחפור תעלות מגן ולשמש סבלים לכוחות הצבא ההונגריים, בבוץ ובשלג ששקעו בהם.

שלוש שנים חלפו מאז גיוסו , מבלי שמוט'י יבקר בבית, יראה את אשתו ואת הילדים שגדלו מעט, ושכחו כבר את מראה פני אביהם. בהגיע שנת השרות הרביעית של מוט'י, היא שנת 1943/4, פסקו להגיע מכתבים ממנו למשפחתו ורב היה החשש לגורלו.

עם פלישת הגרמנים להונגריה במרס 1944, נותקו כליל הקשרים בין המשרתים בגדודי הכפייה לבין משפחותיהם. לאה וילדיה, מצאו את עצמם מנותקים כליל מהבעל ומהאב, מכתבים שנשלחו אליו חזרו כלעומת שבאו.
עם הקמת הגיטאות ליהודי הונגריה באביב תש"ד, לאה ושלושת ילדיה שהלכו וגדלו בינתיים, הוכנסו לגיטו סקרניצה, יחד עם אם לאה - האלמנה מרים שאבסעס, ויחד עם הורי מוט'י - שלום ומרים. מהגיטו הועברו לאושוויץ/בירקנאו, שם נרצחו כולם, יחד עם כל אנשי גיטו סקרניצה.

בתום המלחמה נתעוררו תקוות להישרדותו של מוט'י בחיים, כפי שחלק מן המשרתים עמו שרדו, אם על ידי עריקתם מהחזית המתמוטטת באוקראינה, ואם על ידי נפילתם בשבי של הצבא האדום. לצערם של קרובי המשפחה הבודדים ששרדו ממלחמה זו, מוט'י לא חזר.

חבריו לשרות ששרדו, סיפרו שמוט'י נפח את נשמתו באזור קיוב, מחמת קור ומחלות שפקדו אותו, חדשים מספר לפני השמדת בני משפחתו. בעת גסיסתו, מוט'י פנה לחבריו וביקשם למסור לאשתו, לשלושת ילדיו ולהוריו האהובים, שהסיבה למותו היו הגעגועים אליהם. מוט'י לא ידע, כמובן, את העתיד לקרות לאהוביו, להיות נרצחים אף הם סמוך למיתתו.

זהו סיפורם הטרגי של מוט'י ולאה, שהחלו את חייהם כזוג צעיר מאושר המקימים משפחה בעמם, בונים, כמעט במו ידם, את בית מגורם, תוך ביסוס פרנסתם לעתיד. הכל ירד לטמיון, אף אחד ממשפחתם לא שרד.

תמונת מוט'י ולאה מימי אירוסיהם, ערב נישואיהם בשנת תרצ"ג/1932

אחותו של מוט'י, שרה, בשובה ממחנות הריכוז לכפר הולדתה, סמוך לסוף המלחמה, מצאה את ביתו של מוט'י עומד ריק, כאילו מחכה לבעליו. שרה השתכנה בו, לאחר שבית הוריה נהרס על ידי הערלים. עם עזיבת שרה ומשפחתה את שאנדריף, נותר הבית - הפקר, כך גם הגן הגדול והפורה שלידו. הבית והגן, הם בלבד, שרדו להיות עדות זועקת על משפחה צעירה זו שנכרתה באיבה.

בבוא אברהם*, אחיו של מוט'י, מארץ ישראל, לביקור שרשים בכפר, בשנת תשמ"ט/1989, נתגלה לו שהבית אינו עוד, הוא נהרס על ידי הערלים. אלה פרקוהו לגורמים, הורידו קיר אחרי קיר ולקחו את עציו להסקת בתיהם בחורף.

גם הגן, על המטע הגדול והיפה שבו, נהיה לשממה. עצי הפרי - התיבשו, כמו סירבו לתת פירותיהם, לאחר שבעל המטע לא שב אליהם, ולא נמצא מי שיטפל בהם ביד אמונה, מאז גיוסו של מוט'י. אדמת הגן, איבדה את פוריותה, לא הניבה עוד כבעבר. מים מלוחים, ממכרות המלח שהיו פעם באזור זה, התפרצו ועלו ממעמקים, הציפו את אדמת הגן והמיתו את כל הצומח עליה.

אולי הייתה זו מחאת אדמת הגן ועצי הפרי שבגן, על המתת בעליהם החוקיים - מוט'י, לאה ושלושת ילדיהם - שבתי'לה, רייזילי וחיים לייב'קו.

---

* המחבר, כותב שורות אלו.

אם לכולם

תינוקת נולדה להורים - שלום ומרים. זו - כונתה בשם "פעסיל", על שם הסבתא, אם מרים, ששבקה חיים לכל חי, מעט לפני לידתה של זו. התינוקת, בהיותה עדיין בעריסתה, ניתן היה כבר לחוש בייחודיותה. היא שכבה בעריסתה, משחקת עם אצבעותיה וצופה על הנעשה בבית.
כמעט ולא הטרידה את האם, כאומרת לה "לכי לעבודתך ולעיסוקיך, אני אסתדר עם עצמי".
כך סיפרה האם - מרים, על ימי ילדותה של פעסיל.
בהגיעה לגיל ארבע - חמש, נהגה פעסיל התינוקת להיצמד לאם, לעקוב אחרי מעשי הבישול שלה, לבקש לשתפה בהם כ"גדולה". כאשר שותפה בהם, גילתה זריזות ותבונה כבת עשר.
בהגיעה לגיל עשר שנים נעשתה פעסיל זו ל"אם" קטנה, מטפלת באח הבכור הגדול ממנה, באחים ובאחיות צעירות שנולדו מעט אחריה, מאכילה, מלבישה ואף רוחצת אותם, כאילו זו חובתה.
האם - מרים, העניקה לה מיד את הכינוי "מאמעלע", כי כזאת הייתה - אם קטנה לקטנים ממנה. ככל שפעסיל גדלה, גדל רצונה לשאת בחובות נוספים. היא חלבה את הפרה, האכילה את בעלי הכנף בחצר, טאטאה את הבית, סידרה את הסחורה בחנות ועוד, הכל כדי להקל על האם את ניהול משק הבית, על אחד עשר הילדים שבו, ולשחרר את אביה לעיסוקיו הלמדניים ולתפילותיו.

בהגיעה לפרקה, נישאה פעסיל לשמואל, בחיר ליבה, ממשפחה טובה ועברה לגור בביתו המרווח.
זאת, למרות ההכרח להימצא שם יחד עם חמשת אחיותיו של שמואל, שנתיתמו משני ההורים, ואשר פעסיל קיבלה על עצמה להיות אם להם. רבים נדו לפעסיל והתפלאו על הסכמתה לכך, אולם היא הביעה בפני הוריה את רצונה והסכמתה לכך, כי רב היה חשקה להיות אם לחמש יתומות אלו, להשיא אותן, כאילו לא היו יתומות כלל, ולזכות במצווה שאין גדולה ממנה.
בהיות הבית מרווח, הוקצו חדרים לכל, והפרטיות של כל אחד נשתמרה, רק המטבח וחדר האוכל משותפים היו לזוג הצעיר ולבנות היתומות, שם שהו כולם רוב הזמן. הבנות עזרו לפעסיל בבישוליה ובניהול שאר ענייני הבית, כולל עסקי בית המרזח של בעלה שמואל, ושחררו אותה מהצורך לדאוג לענייני הנקיון, הכביסה, חליבת הפרות וכדומה.
בהיות פעסיל בעלת חוש מסחרי, גילתה היא כושר רב בניהולו של בית המרזח והצליחה להרחיב את חוג לקוחותיו. שמואל בעלה, אחיותיו - היתומות, השכנים מסביב וכן הלקוחות עצמם התפעלו מאישיותה של פעסיל וגמרו עליה את ההלל.
בשנים הבאות נולדו לה לפעסיל ארבעה ילדים, אלה רעשו, בכו והשתוללו, אך הביאו שמחה ואושר רב לכל בני הבית. במיוחד גרמו ילדים אלה לתחושת אושר לחמש הבנות היתומות, אחיותיו של שמואל. הן, כמו שכחו את יתמותן, מות שני הוריהן, ומצאו עניין רב בפעוטים שהסבו עונג רב להן ולכל רואיהם. הבנות, לא יכלו שלא לזקוף את השינוי שחל בחייהן לפעסיל גיסתן, הן נקשרו אליה בעבותות אהבה וכיבדו אותה כאם להן. אף פעסיל עצמה נתקשרה נפשית לבנות אלו, דאגה להן ולעתידן. היא הצליחה להשיא שלוש מהן בשידוכים טובים מאד, לשמש, יחד עם בעלה, שושבינית להן, כאם לכל דבר.

הנשואות שיצאו את הבית המשיכו לשמור על קשר תמידי עם פעסיל, להתייחס אליה בכבוד ובהערצה בלתי רגילה. הן התייעצו עמה בכל, בראותן בה לא רק אם, אלא - אשה חכמה שראוי לשמוע בעצתה.

שתי הבנות הרווקות, רחל ושולמית, שנותרו עדיין בבית, נצמדו לפעסיל ובטחו בה שתשיא גם אותן, כפי שעשתה זאת עם אחיותיהן הבוגרות. ואמנם נמצאו בנים בכפר שגילו עניין בהן, בין השאר בזכות פעסיל שרבים חיפשו את קירבתה. ברור היה לכולם שמועד נישואן של שתי בנות אלו קרוב.

זאת עד לסיפוחה של קרפטורוס להונגריה וסמוך לה פריצתה של מלחמת העולם השנייה. שמואל, בעלה של פעסיל, גוייס לגדודי העבודה היהודיים של הצבא ההונגרי, ופעסיל נותרה עם ארבעת פעוטיה לבד, ללא פרנסה, כי הרשיון לבית המרזח נשלל ממנה, בעקבות החוקים האנטי יהודיים של ממשלת הונגריה. שתי הבנות הרווקות אף הן נותרו ללא תעסוקה וכל עול קיומן נפל על צאוורי פעסיל, אשר כמעט התמוטטה בגללן.

כחודש לאחר הפלישה הגרמנית להונגריה, ב-19/3/44, נצטוו היהודים באחד הערבים להתכונן לעזיבת הכפר על מנת לעבור לישוב סמוך, בו הוקם גיטו עבורם. שופט הכפר, לזר, שונא יהודים ערמומי, הודיע שהעברת היהודים לגיטו היא לטובתם - הגנה עליהם מפני פורעים אפשריים, לאור התקרבות החזית האוקראינית אליהם. דבריו של השופט עוררו ספקות בלב רבים, אך לא אצל פעסיל. היא הביעה את דעתה, באזני כל מי שמוכן היה להקשיב לה, שדברי השופט - בשקר יסודם. "מאימתי דואגים השלטונות והשופט המרושע הזה לבטחונם של היהודים?!" שאלה פעסיל.
עוד באותו לילה, פעסיל, יחד עם אמה, הלכה לביתו של השופט "לחקור אותו" - היינו לעמוד על אמיתות דבריו. לאחר שנכחה שהוא משקר לה, יצאה ממנו בחצות הלילה, ישר לביתו של מענדיל יעקובוביץ - "הגבאי הנצחי" של שאנדריף, להזהירו מפני הצפוי לכל תשעים בתי האב היהודיים בבוקר שלמחרת.
ייאמר כאן שמענדיל זה, אלמן בן 48 שנה, ממשפחת הכוהנים הנכבדת בכפר, איש חכם ונבון, בעל נסיון רב בחיים, מאז היותו חייל עוד במלחמת העולם הראשונה, היה לו מעמד חזק בישוב. בהיותו תקיף מטבעו כלפי יהודים וערלים גם יחד, רבים בטחו בו שהוא לא יתן לשטות בעדתו.
תשובתו של מענדיל לפעסיל הייתה שהוא מסכים עם דעתה, אך, לצערו, אין הוא רואה מנוס מלהיענות להוראות השלטונות וללכת לגיטו. כל דרך אחרת נראית לו בלתי אפשרית - "לאן נלך, איפה נסתתר?!, הרי הכל נעול בפנינו, אסור לנו לצאת את הכפר וגם היציאה מהבית אחרי שבע בערב נאסרה עלינו" שאל. בזאת רמז לפעסיל שגם עצם הסתובבותה היא בכפר באמצע הלילה מנוגדת להוראות - עליהן הכריז אמש המתופף של הכפר, בשם השופט והשלטונות. היא עלולה להיענש קשות אם תיתפס על ידי הז'נדרמים.

פעסיל פנתה מביתו של מענדיל, לבתיהם של יהודים נוספים, מראשי הישוב ונכבדיו, ושטחה גם בפניהם את דאגתה. לכולם הציעה לסרב להוראות העזיבה של הישוב, לעבור ליערות

הסביבה ולהתחבא שם "עד יעבור זעם". תשובת כולם הייתה דומה לזו של מענדיל הגבאי. פעסיל נכחה שאיש לא מתייחס להגיון שבדבריה, פחד ושיתוק תפס את כולם, איש אינו מעז לפעול ולעשות נגד הוראות השלטונות.

מאוכזבת מפניותיה, פעסיל פנתה לבית הוריה הזקנים, הזמינה אותם, את שתי בנותיהן הרווקות ואת שני הבנים הצעירים, לבוא עמה אל שכונת ה"רופה" - מקום מגוריה של פעסיל, ויחד עמה ועם ארבעת פעוטיה, ושתי גיסותיה הרווקות, יצאו עוד באותו לילה, לפני עלות השחר, למחבוא שהיא הכינה במשקו של ערל ביער.

ואמנם , כל המשפחה המורחבת, היינו - פעסיל וארבעת פעוטיה ושתי גיסותיה הרווקות - רחל ושולמית - וכן הוריה הזקנים של פעסיל , שתי אחיותיה הצעירות- מייטי ושרה - רווקות אף הן, שני אחיה הצעירים - אברהם וחיים צבי, כולם יחד יצאו למחבוא אצל ערל, משוכני היער הסמוך. פעסיל סיכמה, יום קודם לכן, עם ערל זה שבתמורה למתן המחבוא הוא יהיה זכאי לתשלום שבועי קבוע, ובנוסף לכך תישמר זכותו לקבל בבית המרזח של פעסיל כל יום כוסית יי"ש של 10 דציליטר, משך שנים אחדות... לחיזוק ההתקשרות עם הערל, וכהוכחה לאמינותה, פעסיל מסרה לערל בקבוק שלם של יי"ש - בבחינת "בקבוק רזרבי" בצירוף הוראה ובקשה ממנו שלא ישתה מבקבוק זה, כל עוד פעסיל לא התירה לו לעשות כן, בקשה שהערל, כמובן, לא שמר עליה, אף לא שעה אחת. בקבוק ה-יי"ש עשה את שלו, הערל העלה את כל החבורה הגדולה אל עליית הגג של הרפת בחצרו, עוד בטרם עלות השחר והרגשת רוגע ממתח הלילה השתלטה על כולם.

הפעוטים נרדמו מעט והגדולים נשכבו אף הם לנוח ממאמציהם הליליים.

כעבור שלוש-ארבע שעות, המתחבאים הציצו מעליית הגג לחצרו של הערל, ראו את הערל מתנדנד כשיכור, משמע שהוא הספיק לשתות כבר מאותו בקבוק רזרבי שפעסיל הפקידה בידיו. מילא, יבושם לו, אמרו כולם, ובלבד שיעמוד בדיבורו, כפי שהבטיח לפעסיל - אותה כיבד והחשיב מאד.

הערל נכנס בינתיים לכפר לשמוע חדשות מן הנעשה שם. בשובו לביתו, הערל קרא לפעסיל והודיע לה שזה עתה הכריז המתופף על איסור מתן מחבוא כלשהו ליהודים וכי כל מי שייתפס עובר על הוראה זו - דינו מוות. לאור זאת אחזתו פחד והוא מבקש מפעסיל לעזוב מיד את המחבוא. נסיונות פעסיל לשכנע אותו שלא לפחד לא הועילו, פעסיל אף שמה לב שבאומרו זאת, הערל רעד מרוב פחד עד שעורר אצלה רחמנות עליו. הקיצור, נסיונה זה של פעסיל עלה בתוהו, ועוד באותו יום - לפנות ערב, יצאה כל המשפחה חזרה לביתם הכפרי, משם גורשו למחרת היום לגיטו שהוקם בישוב - "סקרניצה" הסמוך.

עם חיסול הגיטו, בעת הבאת כל כלואיה לאושוויץ/בירקנאו, הורו, כידוע, רשעי הנאצים לאמהות ולפעוטיהן לפנות שמאלה, כמיועדים להשמדה מידית, ואילו שתי הבנות הרווקות - רחל ושלימה, גיסות פעסיל, היו צריכות לפנות ימינה, כמיועדות בינתיים לעבודה.

המהומה בסלקצייה הנוראה של "מנגלי" הייתה גדולה, איש לא ידע את המצפה לו, לא כל שכן את הטוב והרצוי לו. אולם, פעסיל בחכמתה הבינה מיד כי טובת הבנות מחייבת שיפנו לטור המופנים לעבודה, על כן נשקה לבנות לפרידה מהן. הבנות, בראותן כי עומדים להפריד בינן לבין פעסיל, החליטו מהר על רצונן ללכת עם פעסיל ולא להיפרד ממנה, ויהי מה. הן חטפו בזריזות שנים מפעוטי פעסיל, כאילו בפעוטיהן הן מדובר, וצעדו אחרי פעסיל בטור הפונה שמאלה. זאת, מבלי לדעת, כמובן, את המצפה לפעסיל ולשאר אלפי האמהות שנועדו להיחנק בתאי הגזים ולהישרף בו ביום.

לא חלפו אלא שעות מספר ופעסיל עם פעוטיה, עם הוריה, ועם שתי הבנות הרווקות, רחל ושולמית, נחנקו ונרצחו בו ביום ועלו יחד למרום.
ייתכן גם ייתכן ששתי בנות אלו, לו פנו ימינה - היו נשלחות לעבודת הפרך במחנות הריכוז של הרשעים, ואולי היו שורדות, כפי שקרה לרבות מחברותיהן. אולם, כאמור, הבנות לא רצו להיפרד מפעסיל, עתה אבדו יחד עמה ועם ארבעת ילדיה הפעוטים: אייזיק מאיר, שרה-קע, מוישיק ושלומו-לה.
"ארץ אל תכסי דמם".

פעסיל, עם תינוק בחיקה, בעלה - שמואל
ושלוש אחיותיו - רבקה, רחל ושלימה

שידוך מביך

עם כיבוש קרפטורוס על ידי ההונגרים באביב תרצ"ט 1939, נתקדרו השמים וחשיכה ירדה על חיי היהודים. גזרות שונות נגדם, מבית מדרשם של הנאצים בגרמניה, הונהגו בהונגריה כולה, ובמיוחד בקרפטורוס, אזור - בו חיו, מזה מאות בשנים, תושבים יהודים במספר ניכר, דוברי אידיש בלבד. אמנם, רוב היהודים שלטו גם בשפה האוקראינית - שפת התושבים המקומיים, אך, בינם לבין עצמם לא השתמשו בה כלל, לא כל שכן בשפת ההונגרים - שפת חלק מיושביה. רוב היהודים, מהדור החדש, לא ידעו הונגרית כלל, ממילא לא עשו בה שימוש.

יהודי קרפטורוס היו מיוחדים במלבושיהם, במראיהם ובהתנהגותם אף מיהודי הונגריה עצמה, היינו מ-"ארץ האם (= מאמעלאנד"), כפי שזו נקראה בפי כל. עיני השלטונות החדשים צרה הייתה ביהודים אלה, על כן הם נקטו בתחבולות שונות כדי לצמצם את מספרם. עשרות אלפים מהם גורשו לגליצייה, בקיץ של שנת תש"א 1941, לאחר שזו נכבשה על ידי הגרמנים. לשם הובלו על ידי ההונגרים, נמסרו לגרמנים, ונרצחו על ידם בהמוניהם בקמינץ-פודולסק.

תחבולה אחרת הייתה גיוסם של רוב הצעירים היהודים, בגיל 20 - 48, לשרות עבודה כפויה במסגרת הצבא ההונגרי. המגוייסים נשלחו לחזית המלחמה באוקראינה, שם מתו רובם מעבודות פרך, מעינויים סדיסטיים, מרעב וממחלות. בתוצאת כל זאת נתרוקנו הקהילות היהודיות מצעיריהם. הבנות, בתולות יהודיות כשרות, תמימות וצנועות, פסקו מלהתחתן, "כלו עיניהן" למצוא בחור יהודי שיוכל לשאתה לאשה. אך, לא היו כאלה, לאחר שכמעט כולם גוייסו על ידי רשעי שלטונות הונגריה.

הנערה - רבקה, בת למשפחה חסידית מיוחסת, של למדנים, בוגרי ישיבות, הייתה אחת מנפגעות אלו.

בת ארבע עשרה הייתה רבקה, כאשר נשלחה על ידי הוריה לכפר אחר, ללמוד את מקצוע התפירה. בהיותה נערה יפה,חכמה וזריזה, נתחבבה היא על המורה שלימדה אותה את המקצוע, תוך גילוי לה סודות מעולם התפירה, דבר שהמורות נמנעו בדרך כלל מלעשות כן, כדי להקטין את מספר המתחרות עמהן. בשוב רבקה מלימודיה, הוריה קנו לה מכונת תפירה SINGER משוכללת, והיא מיהרה לגשת למלאכת התפירה. לא עבר זמן רב ורבקה התפרסמה בכפר, כתופרת מעולה, העושה את מלאכתה ביסודיות ובטוב טעם, ממילא, מלאו ידיה עבודה.

במקביל, קרה הדבר שעסקי הפרנסה של ההורים הצטמקו מאד, תוצאת המשבר הכלכלי של שנות השלושים. מכאן שההכנסות מעבודות התפירה של רבקה נחשבו מאד, הן היוו גורם הכנסה משלים וחשוב לפרנסת המשפחה כולה. כל פרוטה שרבקה הרויחה מתפירותיה, היא רצה למסור לאם וקיבלה תמורתה חיבוק ונשיקה, ודי היה לה בכך. זאת, פרט למקרה אחד - בו הגיע "קוצ'קה" - מוכר ספרים נייד לכפר, עם מטען של תשמישי קדושה. או אז, רבקה ביקשה מהוריה שיקנו לה סידור תפילה - בקשה, שהוריה מילאו אחריה בחפץ לב. מאז רבקה נהגה להתחיל את יום התפירה שלה עם אמירת "מודה אני", "קריאת שמע" ותפילת שמונה עשרה מסידורה החדש, ואחרי ארוחת בוקר נחפזת, להתיישב ליד מכונת

התפירה שלה ולעבוד במרץ כל היום, למען הוריה היקרים לה מכל.
מעמדה של רבקה בין בני הבית, וגם בין חברותיה, עלה מאד, כולם חיפשו את קירבתה והעריכו מאד את אישיותה ואת מקצועיותה. בהמשך הזמן, רבקה לימדה את אמנות התפירה גם לשרה - אחותה הצעירה. ההורים רכשו לצורך זה מכונת תפירה שנייה, ואחד החדרים בבית הוריה נעשה בית מלאכה ממש, בו תוכננו תפירות חדישות, כולל שמלות כלה, וחליפות אופנה מיוחדות לנשים. ההכנסות מהתפירה הלכו וגדלו ואלו היוו תרומה נכבדה לקיום הפרנסה של בית הוריה.
השנים חלפו ולרבקה מלאו כבר עשרים ושתים שנה, ורבקה עדיין לא נישאה, כי לא היה עם מי להתחתן, לאחר, שכאמור, הבחורים גוייסו כולם ועזבו את הכפר. שנה רדפה שנה, לרבקה מלאו כבר עשרים וחמש שנים, וחתן אין באופק.
והנה קרה דבר שבחור אחד, בשם "יוסף-זעליג" ממשפחה טובה של אנשי עמל פשוטים, נתן עיניה ברבקה. בחור זה הצליח בדרכים שונות לדחות את גיוסו על ידי ההונגרים, והוא היה בין הצעירים היהודיים המעטים שהתהלך עדיין חפשי בכפר, עובד בעגלונות ובכל עבודה אחרת המזדמנת, וכיסיו מלאו כסף. יוסף-זעליג זה חשקה נפשו ברבקה, פנה להוריה וביקש הסכמתם לשאתה לאשה. ההורים היו במבוכה, כי עד כה לא קרה שמישהי ממשפחתם הלמדנית הענפה, תתחתן עם בחור שאיננו בעל עבר ישיבתי. "מה יאמרו בכפר, ומה יאמרו האנשים במשפחה הלמדנית כולה"? שאלו ההורים את עצמם. זאת, עד שהופיע המלמד - ר' שלום לייב, בן תורה, איש נמרץ, ודיבר על לב ההורים שיסכימו לשידוך. לצורך זה הביא המלמד הוכחות ממקורות תורניים, מדרשיים בעיקר, כדי לבסס את דעתו בפניהם. התערבותו הועילה והורי רבקה נתנו הסכמתם לשידוך.

לא חלפו אלא ימים מספר ונתקבלה גם הסכמת השמים לשידוך זה, הסכמה שניתנה בצורה הבאה: בהתקרב מועד החתונה של רבקה וזליג, התקשו הוריה של רבקה למצוא את הכסף הדרוש לעריכת החתונה.
בדלית ברירה, ההורים החליטו למכור את פרתם היחידה, שופעת החלב, ולקבל תמורתה סכום משוער של -.700 פנגו (הכסף ההונגרי הטוב) - סכום שיספיק להוצאות החתונה.
אמרו ועשו. אביה של רבקה הוביל את הפרה ל "יריד" החודשי של בהמות שנערך בעיירה "טטש/TIACEVO" - במרחק של 17 ק"מ משאנדריף - עמד יום שלם בשוק, חיכה לקונים - ואלה לא באו. בערב, הוחזרה הפרה לכפרה, ובעיית הכסף הדרוש להוצאות החתונה שבה להיות צרה גדולה. מאיפה לוקחים כסף לכך?
והנה, לא חלפו אלא יומיים-שלושה, וערל אחד מתושבי הכפר הופיע בבית הוריה של רבקה, פנה לאב המשפחה עם בקשה-הצעה, שיסכים למכור לו שדה קטן, הנמצא בקירבת ביתו ביער, והוא מוכן לשלם תמורתו סכום הגון מאד. כפיתוי להצעתו, הערל הוציא חבילה של שטרי כסף אלה והניח אותם על השולחן, כאומר - הצעתי רצינית ודחופה - אנא, התחנן הערל וביקש, שיקבלו את הצעתו.
הוריה של רבקה שמעו את ההצעה, ולא האמינו למשמע אוזניהם. הם ראו בערל זה, אותו הכירו היטב כאדם טוב ואמין, שליח מן השמים, ממש - אליהו הנביא, הבא לפתור להוריה של רבקה בעייה גדולה. הייתה זו ללא ספק אות להסכמת השמים לשידוך זה.

כאן ראוי להוסיף משהו מעולם הנחלות. להורי רבקה לא חסרו שדות בכפרם, להיפך - הם היו בעלי שדות רבים, כולל מטעים ויערות, אותם רכשו בשנים עברו, או שהיו אלה שדות

שירשו מהוריהם בדורות קודמים. על נחלות אלו שמרו כעל בבת עיניהם.
מעולם לא עלה על דעתם למכור נחלה כלשהי. מקובל היה במשפחתם העניפה לנהוג לפי הכלל ש- "שדה לא מוכרים!". ואמנם, משך דורות רבים, לא נמכר שדה במשפחתם, אלא, להיפך, קנו עוד ועוד שדות, עד כי שליש מאדמות הכפר הגדול היו בבעלות משפחתם העניפה. אולם, עתה - במצוקת העתים הקשה, ההורים של רבקה שמחו למכור שדה קטן זה, ולו רק כדי לגמול לרבקה עבור כל מה שהיא עשתה למען הוריה, משך שנות הנעורים שלה.
למחרת החתונה התברר כי טוב עשו. הבחור יוסף- זעליג עשה מאמצים גדולים כדי להתאים את עצמו למשפחת רבקה, הוא השתתף בשיִעורי תורה שניתנו בבית המדרש אחרי תפילת מעריב, הקפיד על שמירת מצוות ותפילות בציבור, התקרב רבות לבני תורה במשפחה, ונקלט יפה במשפחת רבקה. כשנה אחרי החתונה נולדה לזוג בן בכור - "מוישעלע" והאושר בבית הזוג הצעיר הרקיע שחקים. זאת עד לגיוסו של יוסף- זעליג, אף הוא, לצבא ההונגרים ובואם של ימי השואה הנוראים באביב תש"ד. רבקה עם מוישעלע בנה, יחד עם הוריה ובני משפחתם העניפה, הובלו לאושוויץ-בירקנאו, שם נכרתו ולא שבו עוד.
אך, בעלה של רבקה - יוסף- זעליג - שרד את השואה.
בשובו הביתה, אחרי המלחמה, לא ידע את נפשו מרוב צער על אבדן אשתו - רבקה ובנו היחיד - מוישעלע, יחד עם אביו הזקן - ר' לייב, שבימי שנותיו האחרונות לא פסק פיו מלומר "תהילים", כפי שגם אשתו - רחל, שנפטרה שנים אחדות קודם, נהגה לעשות.

אך, השנים עשו את שלהן, יוסף- זעליג עלה לארץ ישראל, התיישב באחד מכפרי הארץ ובנה בית ומשק כפרי פורח. הוא התחתן בשנייה, עם הנערה "ליבה" בת כפרו, הביא ילדים לעולם, ואף נראה היה כי האיש נרגע מכל אשר עבר עליו, אולי אף שכח את אשתו הראשונה ואת בנו בכורו ממנה. בחלוף השנים, יוסף-זעליג השיא את ילדיו האהובים שנולדו לו בארץ ישראל, וראה נחת מהם. אולם, כאשר נפטרה אשתו השנייה, יוסף-זעליג נותר אלמן לעת זקנתו, המשיך לגור בודד בביתו, לטפל ביד מסורה בבעלי החיים במשקו ולפרוש בעצבות לביתו ולחצרו בגמר היום. ילדיו ונכדיו עשו את הכל למען הקלת עול חייו, לגאול אותו מבדידותו ולשעשעו מעט, אך, האיש לא נרגע, הוא נהג לנעוץ את עיניו בשמים, להביט ולבהות בנקודה זו או אחרת של הרקיע, לצפות להסבר ולתשובה על שאלות שלא שאל. איש ממקורביו לא ידע את המתרחש במוחו, עד אשר קרא לאחד מידידיו הטובים, גיסו לשעבר, אחיה של רבקה, אשר שרד אף הוא מהשואה, וגילה לו את צפונות ליבו, וכך בערך אמר:

"מאושר אני מאד על שזכיתי לחיות זה שנים אחדות בארץ ישראל, לשקם את עצמי ולבנות משפחה יפה כהמשך לי, להורי ולבני ביתם שנכרתו בשואה. אולם, אושרי אינו שלם, עת נזכר אני ב-רבקה אהובתי - רעייתי הראשונה והתינוק מוישעלע שאבדו יחד. רואה אני אותם בחלומותי הליליים, כמו עומדים, מתחנונים ומבקשים ממני דבר שאינני יודע מה הוא. לאחרונה חשתי שעלי להנציח אותם. אי לזאת, החלטתי להזמין לזכרם כתיבת ספר תורה. ממך, גיסי וידידי היקר, אבקש לעזור לי בזאת".

הידיד, אחיה של רבקה, נרתע תחילה מבקשה זו, אך, בסוף, לא יכול היה לסרב לה.
כעבור שבועיים-שלושה, יוסף-זעליג הזמין, באמצעות גיסו זה, אצל אחד מסופריה הכשרים והטובים ביותר של ירושלים, ספר תורה מהודר, כולל מעיל מפואר לספר - עליו יירשם

שספר תורה זה מוקדש לאביו של יוסף זליג, הקדוש "ר' יהודה לייב ב"ר משה", לאשתו הראשונה "רבקה - בת ר' שלום - ובנה - התינוק משה-לה, ב"ר יוסף-זעליג ורבקה, שמתו עקה"ש בשואה.
ספר התורה הוזמן, כתוב בכתב יד אשכנזי מהודר, כך גם המעיל, הכל היה מוכן למסירה. בביתו הכפרי של יוסף-זעליג נערך טקס גמר כתיבת האותיות האחרונות בספר, ומסירתו לנציג בית הכנסת בכפרו -"תלמי מנשה". חגיגה נוספת נערכה בבית הכנסת של "תלמי מנשה", עת הוכנס הספר לארון הקודש ששופץ לכבוד מאורע חשוב זה.

אנשי הכפר, בני משפחתו וידידיו הרבים, וכן קבוצת אברכים מתנועת חב"ד, השתתפו בשמחתו של יוסף-זעליג, נהנו לראות שהעצבות סרה מפניו, כל כולו מאושר על שעלה בידו להנציח בדרך זו את אביו, את בת זוגתו הראשונה - רבקה, שהייתה אהובה עליו כל כך, ואת בנו בכורו - מוישעלע, ששלושתם אבדו לו במוראות השואה.
אנשי קהילת "תלמי מנשה" שמחו לקבלת ספר תורה חדש לבית הכנסת שלהם, לאחר שספר התורה היחיד אשר שימש אותם עד כה היה מיושן, ונמצאו בו שגיאות רבות שחייבו את הפסקת הקריאה בו. בעיניהם משמש ספר תורה זה גם להנצחת יוסף-זעליג עצמו, שתרם מחסכונותיו האחרונים למען כתיבת ספר תורה חדש זה.
בינתיים, ביקש יוסף זעליג ושלושת ילדיו שעל המעיל ירקם גם שם אשתו השנייה של יוסף-זליג, "ליבה" - אם ילדיו שנולדו לו בישראל, כך שספר התורה החדש והיפה מהווה הנצחה לאב הקדוש, לשתי נשותיו של יוסף-זליג, לבנו בכורו, וגם לו עצמו.

ואתה - קורא יקר, בביקורך באזור המרכז, מוזמן אתה להיכנס לכפר "תלמי מנשה", הישוב הקרוב למחנה "צריפין" והעיירה - "באר יעקב", לגשת לבית הכנסת, לפתוח את ארון הקודש ולהזין את עיניך בספר התורה החדש המצוי בו, וכן במעיל-הכתונת העוטף אותו. או אז תבין לרוחו של האיש אשר לא מצא מנוח לנפשו, עד אשר הנציח בדרך יפה זאת את אהוביו, שכה יקרים היו לליבו.

תמונות מחנוכת ספר התורה בכפר "תלמי מנשה" ומפני המעיל - עליו רקומים שמות אהוביו של יוסף זליג, להנצחתם.

מתנה אחרונה

נוהג היה בקרפטורוס שבן המגיע למצוות ומראה סימן ברכה בלימודיו, נשלח על ידי הוריו ללמוד באחת הישיבות המובחרות בסלובקיה הדרומית, באזור המכונה "אויבערלאנד", רחוק מבית ההורים, בבחינת "הוי גולה למקום תורה". ישיבות אלו, לרוב - קרובות לפרסבורג - עירו של ה-"חתם-סופר", מפורסמות היו ברמתן ובדרכי לימודן.
ההורים נהגו כך כדי שהבן ירחיב את ידיעותיו בתורה, יכיר שיטות לימוד שונות מאלה שהתנסה בהם עד כה, יכיר עולם אחר ומציאות שונה, יתמודד לבד עם בעיות קיום אישיות, ממילא ייעלם הפינוק אליו היה רגיל בבית הוריו. האב ידע מנסיונו הוא כי לימודים בישיבה רחוקה מהבית מחשל את הצעיר ומכינו היטב להתמודדות עם הקשיים הצפויים לו בחיים.
ההורים הניחו שהבן העוזב את ביתם יחפש וימצא בעלי בתים נדיבים שיעניקו לו "ימים", או שהבן ימצא, בצד לימודיו, עיסוק צדדי כלשהו, להרויח בו את לחמו ואת שאר הוצאותיו הדרושות - מקום לינה, השלמת מזון, הוצאות כביסה וכדומה. עד כה דאגו לכך ההורים, עתה - על הבן הצעיר לדאוג לכך בעצמו .
הבן העוזב את בית גידולו ידע את מחוייבתו כלפי הוריו, ברור היה לו שעליו לגלות התמדה וחריצות בלימודיו, להוסיף תורה ודעת ולהביא נחת להוריו האהובים. הבן לא היה ער לחומרת הקשיים בהם ייתקל בניכר, כאשר ההורים על פי רוב אינם תומכים בו כלל, מחמת קשיי פרנסה - בהם הם נתונים תמיד.
ברוב המקרים מצא הבן היוצא את דרכו בניכר בעזרת חברים חדשים שהכיר שם, אשר הדריכוהו בצעדיו הראשונים ועמדו לימינו עד אשר עמד ברשות עצמו. הוא אשר קרה לנער - ישראל משה, שחבריו בישיבה הדביקו לו מיד את הכינוי "שרוליק", בהגיעו לישיבה, במלאת לו ארבע עשרה שנה.

דרכו של נער

שרוליק, עוד לפני שהגיע למצוות, בעת לימודיו ב"חדר" בלט לטובה, למד בהתמדה והמלמדים שבחוהו, על אף היותו שובב במקצת. מעמד מיוחד רכש לו שרוליק גם בבית הוריו, בין אחיו ואחיותיו, בזכות ותרנותו להם במשחקי ילדות ובגלל נכונותו לעזור להוריו בכל דבר קטון כגדול. שרוליק מעולם לא דרש דבר לעצמו, קיבל את כל אשר ניתן לו בהערכה ובתודה, אף חיפש דרכים לעזור להורים - עמוסי דאגות הפרנסה, להרויח פרוטה פה ופרוטה שם, ולהביא אותן להם בשמחה. תמיד חלם על היום בו יוכל להרויח כסף רב יותר, כדי לסייע להוריו הנתונים במצוקה מתמדת, אולם, יום זה רחוק היה.

שרוליק, בהגיעו לישיבה, התייצב בפני הרב העומד בראשה, בהתרגשות רבה. זה קיבלו בסבר פנים יפות, שאל על המסכת שלמד בה לפני בואו לישיבה, על בית הוריו ששלחוהו לישיבה ועל תחושתו הכללית לקראת היותו בחור ישיבה חדש. שרוליק ענה מה שענה ושמח לסיום השיחה עם ראש הישיבה.
הרב לא שאל אותו כלל על ענייני הכלכלה והדיור שלו, אלא, היפנה אותו אל אחד מהבחורים הותיקים בישיבה, על מנת שייעזר בו בהסדרת צרכיו האישיים. שרוליק איתר את הבחור

הותיק אשר אליו הופנה.
זה חקר אותו על אמצעיו הכספיים, על ציודו בלבוש, על תכניותיו ועל חלומותיו. הבחור הותיק, עמד מהר על טובו של שרוליק זה החסר כסף כלשהו, המצוייד בדלות, פרט למעט אוכל שהביא עמו, עוגיות ופירות יבשים, שיש בהם לכלכל אותו ימים מעטים בלבד. הותיק הבטיח לסייעו ככל שיוכל, יעץ לו לישון את הלילה הראשון על ספסל בבית המדרש הסמוך לישיבה, ולמחרת היום יחפשו יחד "קוואַרטיר" - היינו מקום לינה קבוע. למחרת היום, בשעות הבוקר המאוחרות, הבחור הותיק הגיע לבית המדרש, מצא את שרוליק סועד שם את ארוחת הבוקר באוכל שהביא מהבית, אף הוא הביא לו מעט אוכל כהשלמה למצוי בידו. בגמר ארוחת הבוקר הצנועה, יצאו שניהם לחפש אכסניה. לא עברה שעה קלה והותיק השיג לשרוליק מקום לינה - היינו מיטה בחדר בו מצויות ארבע מיטות, המושכרות גם לאחרים כמוהו, ועזבו שם. שרוליק הניח את מזוודתו על מיטה זו, בחדר שהיה עתה ריק משאר דייריו, התיישב על המיטה, סיכם את מה שעבר עליו ביממה הראשונה במקום חדש זה, ושקע במחשבות.
הותיק בא אליו שנית באותו היום, לקחו לסיור לצורך השגת "ימים" אצל בעלי הבתים של העיירה, תוך העמדת שרוליק על הקשיים בהשגת "ימים", והודעתו לו כי לכל היותר יוכל להשיג עבורו שלושה ימים בלבד אצל בעלי בתים, ואילו בשאר הימים יצטרך הוא לדאוג לעצמו לבד. עם זאת נתבשר שרוליק כי ועד התלמידים יעזור לו בכיסוי הוצאותיו הראשונות, בבחינת הלוואה שעליו להחזירה כאשר יורחב לו. לא חלפה אלא יממה אחת ושלושה "ימי" אוכל, כולל יום השבת, היו מובטחים לשרוליק. ואמנם, משך שבועות אחדים שרוליק נאלץ היה להסתפק בשלושה ימים אלה, ואילו בשאר הימים סבל רעב - עליו התגבר בדרכים שונות, כולל היעזרות בחברים שרכש בישיבה, אשר קדמו לו וידעו לפתור בעיות מהסוג הזה. חברים אלה הביאו לו לפעמים שיריים מה"ימים" שלהם, דבר שחיזק את יחסי החברות עמהם והוא שפיצה את שרוליק על הרעב שממנו סבל רבות, תוך הסתרת הדבר מהוריו ומחבריו.

החיים בישיבה

למחרת היום החלו הלימודים בישיבה שמנתה כמאה לומדים בה. שרוליק נכח שלימוד זה בישיבה שונה מאד מדרך הלימוד שלו ב"חדר"בכפר מולדתו. לא עוד מלמד העומד לימינו, מדריכו ומדרבנו לשנן את החומר הנלמד ועומד על קידומו התמידי. הוא חפשי עתה ללמוד כרצונו, או להתבטל ולא ללמוד כלל, דבר ששרוליק לא היה בדעתו לעשות. כל כולו שקע בלימודים והתאמץ מאד להבין את החומר הנלמד ולא לאכזב את הוריו ששלחוהו לכאן. הימים חלפו ושרוליק נקלט בישיבה, למרות היותו טרוד רבות בבעיות שצצו בפניו ואשר אותם צריך היה לפתור בעצמו. להורים נהג לכתוב גלויית דואר אחת לשבוע, בה סיפר את אשר עובר עליו, מבלי להזכיר אף במילה אחת את הרעב שהוא סובל ואת שאר הבעיות האישיות שבהן נתקל. ההורים התרשמו שבנם "מסתדר" כהלכה, כפי שציפו ממנו, ושמחו על כך, אף התגאו לספר זאת לשכיניהם, תוך הוספת גוזמאות מעטות משלהם.

לאחר כחדשיים-שלושה של לימודים בישיבה, שרוליק נכח כי חבריו ללימודים, הבאים אף הם מאיזור מגורי הוריו, אינם סובלים מחסור כמוהו, הם קונים צרכי אוכל בחנויות, אף מכבדים אותו בהם, ויש שמרשים לעצמם קניית ממתק זה או אחר, דבר שהתמיה אותו

לא מעט. מניין להם הכסף לכך ? שאל שרוליק את עצמו.
בהמשך הזמן, נודע לשרוליק שחבריו, בצד היותם לומדים אף הם בחריצות כמוהו, מוצאים להם מקורות הכנסה צדדיים שונים ומשונים, וזה סוד רווחתם. יש המשכירים את עצמם כעוזרים לבחורים חדשים המתקשים בלימודיהם, בתמורה כספית כלשהי המשולמת להם על ידי ההורים בעלי אמצעים.
יש מהם העובדים בלילות במפעלים שונים, כגון במאפייה הסמוכה לישיבה, שם הם עוזרים לאופים בעבודות שונות, שעתיים-שלוש שעות כל לילה, בתמורה כספית כלשהי וכדומה. הכנסה זו מעמידה אותם על רגליהם.
עוד התברר לו כי ראש הישיבה יודע על כך והוא עוצם את עיניו מזאת, כדי למנוע מחסור מתלמידיו האהובים. שרוליק חיפש ומצא אף הוא מקור הכנסה, על ידי קשר שקשר עם אחד הסוחרים המציגים את מרכולתם ביריד השבועי המתקיים בעיירה בקביעות ביום הרביעי בשבוע. על פי המוסכם עם הסוחר, שרוליק שימש כסבל לקונים ביריד, מעביר את סחורתם הקנוייה מהיריד לביתם בתמורה מועטת, עושה זאת בזריזות ובנאמנות עד כי הביקוש לעבודת הסבלות שלו גדלה ועמה הכנסותיו הכספיות.
כחצי יום עבודה בשבוע הקדיש לכך, מבלי לפגום כמעט בלימודיו הסדירים בישיבה, והנה נפתרו צרכי קיומו, אין הוא זקוק עוד לחסדי חבריו, אף ויתר על הסיוע מתחילת ה"זמן" שקיבל מ-ועד התלמידים.
שרוליק מצא גם עיסוקים אחרים שהגדילו את הכנסותיו, אלא שרצונו להצליח בלימודים ולא לפגוע בהם, מנעו ממנו מלקבלם. על כל פנים, שרוליק גילה את עולם העשייה ופתר בזאת את צרכי קיומו. הוא שמח לבשר להוריו על הפתרון שמצא לבעיותיו, תוך הרגעתם שאין בכך כדי לפגוע בלימודיו. הוריו שמחו לחדשה זו, נוכחו כי לא טעו בשלחם את בנם לישיבה הרחוקה מביתם. שרוליק, מעודד ממצבו הכספי המשופר, השקיע את עצמו כהלכה בסוגיות אביי ורבא, חש כי דרכו צלחה ואופק זוהר לפניו.

לימודים וחברה

החדשים חלפו ושנת לימודיו הראשונה של שרוליק בישיבה התקרבה לסיומה, כאשר לצרכי קיומו מצא פתרונות ראויים, כולל חסכון כספי זעיר, עליו שמר בהקפדה תוך הנהגת צמצום בהוצאותיו.
במחצית השנייה של שנת לימודו, גילה שרוליק עניין באנשי העיירה, פתאום נתגלו לו אלה ראויים וחשובים. בכל שעה פנוייה שרוליק נהג לבקרם בבתי המדרש השונים שלהם, הכיר משפחות שונות, בעלי מעמד בעיירה, התחבר אל בניהם וביקר בבתיהם. הוא נכח ששונים הם מאלה שהכיר בעיירת הוריו, הוא מצא אותם להיות נדיבים ומכובדים מאד. מהם למד כללי התנהגות חדשים, חיקה את דיבורם וצורת התבטאויותיהם, עד כי הוא עצמו דמה להם במקצת. לקראת שובו לבית הוריו לחופשת חג הפסח, שרוליק חשב שיהא זה מהראוי להביא מתנה להוריו, לאחיו ולאחיותיו שזה זמן רב לא ראה אותם. ואמנם נהג כן. במעט מפרוטותיו החסוכות קנה מתנות, רובן זולות וסמליות, ובלבד שלא ישוב לבית הוריו בידיים ריקות. היה זה נוהג רגיל שבחורי ישיבה השבים מהעולם הגדול, מביאים מתנות לבני הבית, אם יש ביכולתם לעשות כן.
לשרוליק לא מלאו עדיין חמש עשרה שנה כאשר שב לבית הוריו עתיר חוויות ועמוס מתנות

לכל אחד מבני המשפחה. הוא מצא את עצמו מוקף הערצה, כולם התפעלו ממנו וציינו שהוא גבה מאד, דבר שהוא עצמו לא שם לב אליו. במלים אחרות, הנער הקטן והמפונק מלפני שנה היה לגבר שעורר תשומת לב רבה מצד כל רואיו.

בתום חופשת חג הפסח, שרוליק שב לישיבה, הפעם לא עוד כתלמיד חדש המלא חששות מפני הצפוי לו, אלא כבעל נסיון היודע את אשר לפניו, המסוגל להתמודד עם כל קושי שיצוץ בדרכו.
בהגיעו לישיבה נכח כי עדיין רחוק הוא ממעמדם של הותיקים, אלה דרשו ממנו השבת חובותיו לועד התלמידים מימי בואו לישיבה. עתה נתקל גם ביחס נוקשה מצד חבריו שנכחו כי מסוגל הוא לדאוג לעצמו ומן הראוי שיתרום את חלקו גם לאחרים. שרוליק עמד בנדרש ממנו, אף כי הכנסותיו הפרטיות הצטמצמו, לאחר שאחד מחבריו תפס את מקום עבודתו כסבל אצל הסוחר ביריד. שרוליק חיפש ומצא תעסוקה אחרת בבית דפוס, שם עבד שעות ספורות בלילה, עבודה קשה למדי, בתמורה קטנה . עם זאת לא התלונן בפני חבריו, נשא בעול כבד של לימודים מאומצים בצד עבודתו בלילות.
בתום שנת הלימודים השנייה בישיבה זו, שרוליק עבר, על דעת עצמו, לישיבה אחרת, בה נקלט מהר ואף מצא אותה מעניינת יותר מבחינת הרמה והשיטה בה. בישיבה זו נדרשה ממנו שליטה טובה ומושלמת בחומר הנלמד ובקיאות כללית במסכתות הנלמדות באופן עצמאי. שרוליק נתקשה שוב לעמוד בכל אלה, אולם בהמשך ה"זמן" תפס את השיטה החדשה וידע להתמודד עמה. אלא, שעתה נדרשה ממנו התאמצות גדולה בהרבה לעומת מה שהורגל אליו בשנתיים הקודמות.
בהתקרב שנת הלימודים השלישית שלו לסיומה, למחרת תשעה באב, התכונן שרוליק לשוב לבית הוריו, הפעם כבן ישיבה ותיק ומנוסה היודע את אשר לפניו. מוחלט היה אצלו שגם הפעם, הוא יקנה מתנות להוריו ולשאר בני הבית. לצורך כך, שרוליק הגדיל את שעות עבודותיו בלילות, הרויח יותר כסף וקנה בהם מתנות לכל בני המשפחה ואף לחלק מהשכנים של הוריו. בדרכו הביתה נזדמן לו לקנות "נר תמיד" עם שרשרת מקושטת לתלייה בתיקרה, קנה אותה והביאה כמתנה לבית הכנסת - בו נהגה משפחתו להתפלל.
אחרי שלוש שנות לימוד בישיבות, שרוליק הפסיק את לימודיו הסדירים בישיבות, יצא לעולם הגדול שהספיק להכירו מאז לימודיו בו, להיכנס לעול העבודה והמסחר, להרויח כסף למחייתו ולתמוך יותר בהוריו שמצבם הכלכלי התדרדר מעט.

שרוליק בהכנסו לעולם העשייה ראה ברכה בעמלו, בכל אשר נגע האירה לו ההצלחה פנים, הוא מצא עניין מיוחד בשיווק סחורות של מפעלים שונים, אליהם הוא פנה והציע את עצמו לשמש להם סוכן מכירה לתוצרתם, בתמורה לעמלה קבועה מראש. בעלי המפעלים שמחו להעניק לו זכות זאת ומהר מאד גילו שעשו עסק טוב עם צעיר זה שזה עתה מלאו לו שמונה עשרה שנה בלבד. השיווק הצליח וכיסיו של שרוליק מלאו כסף, אשר חלק ממנו העביר להוריו והשאר חסך לעצמו לצורך עתידו הוא. כך נמשכו הדברים כשנתיים ימים.

עת מלחמה

אולם, ימים טובים אלה נקטעו בשל פרוץ מלחמת העולם השנייה, כאשר קרפטורוס סופחה להונגריה ושרוליק גוייס על ידי שלטונות מדינה זו לצבאם - לגדודי עבודה מיוחדים ליהודים, בהם הועסק בפרך ובעבודות משפילות. חבריו, כולל אחיו הבכיר - מרדכי/מוטי' - שגויסו אף הם לגדודים אלה, נשלחו לחזית באוקראינה, שם הועסקו בפינוי מוקשים, בכריית תעלות חפירה ובכל עבודה בזויה, שסכנת חיים רבה בה. רבים מהם נהרגו ממוקשים, אחרים הוכו והומתו באכזריות, רבים חלו ומתו, או קפאו מקור, ולא זכו עוד לשוב למשפחותיהם. לשרוליק שיחק המזל, הוא לא נשלח לאוקראינה, אלא הועסק בתוך שטחי הונגריה עצמה, במחצבות אבן, בסלילת כבישים ושדות תעופה. אולם, גם הוא הועבד בפרך והושפל עד עפר, ולא קיבל חופשה לביקור הוריו הזקנים. כאשר זו ניתנה לו, לאחר שלוש שנות שירות, שרוליק הגיע לבית הוריו, כשהוא רזה ומצומק מרעב ומעבודה קשה, עד כי עורר רחמים בעיני כל רואיו. הוריו ושאר בני הבית השתדלו להיטיב עמו, לפנקו בימי שהותו בבית על סבלו הרב בצבא ההונגרי.

בבואו לחופשה זו, שרוליק, כמובן, לא יכול היה להביא מתנה כלשהי לאף אחד ממשפחתו ואיש לא ציפה ממנו לעשות כן. שרוליק מצא את הוריו שקועים בחובות, הואיל והרשיון לעיסוקם במלאכה ובמסחר נשלל על ידי השלטונות. בבית ההורים הורגש מחסור בכל, כך אצלם וכך גם אצל שאר יהודי העיירה. רבים בישוב נזקקו לתמיכה מצד הנהגת הקהילה, קיבלו קיצבה קטנה להחיאת נפשם. במיוחד נגעה לנפשו של שרוליק מראה מלבושי הוריו, נעליהם הקרועות והמטולאות, מבלי שיוכל הוא לעשות דבר למענם. מה מאד רצה שרוליק לעזור להוריו, אך, עתה אין ביכולתו לעשות כן, כי הוא עצמו נתון במצוקה קיומית נוראה בתוך מלחמה שאין רואים סוף לה.
חלפו ימי החופשה של שרוליק והנה עומד הוא לשוב ליחידתו בצבא ההונגרי, עם חששות כבדים בלב לגבי מה שמצפה לו. הוא חשש בעיקר שמא יישלח אף הוא לאוקראינה ומי יודע אם יזכה לשוב עוד לאהוביו.
ההורים, בהתקרב שעת עזיבת שרוליק, הכינו לו צידה לדרך, אפו לכבודו עוגות, השיגו עבורו כמות קטנה של פירות יבשים, ארזו את הכל בחבילה גדולה, על מנת שלא יצא בידיים ריקות מהבית ועל מנת שייעזר באלה כאשר יזדקק להם. האם ובנותיה תפרו במו ידיהן בגדים תחתונים לו, מסדינים וממפות שולחן, אף סרגו לו גרביים חמות מחוטים של בגדי צמר שנפרמו, הכל למען הקל על שרוליק את שירותו - אליו הוא חוזר.
לקראת צאתו ברכוהו כולם באיחולי הצלחה - שיעלה בידו להישאר ביחידתו בהונגריה ושלא יישלח, חלילה, לחזית באוקראינה. זו היתה גם משאלתו הוא, דבר שכמובן אינו נתון בידו.

יום עזיבת הבית הגיע, עמה ההתרגשות סביבו, רבים מהשכנים באו להיפרד ממנו, עודדוהו באמרם כי הגרמנים ובני בריתם ההונגרים סופגים מפלות בכל החזיתות, ממילא ברור שהם עומדים להפסיד בקרוב מלחמה זו, על כן יש לצפות שהוא ישוב בקרוב לביתו כאדם חפשי ומשוחרר. שרוליק עצמו העמיד פני שותף לתקוות הגדולות, אולם, בתוך תוכו ידע כי מפקדיו ההונגרים מסוגלים לכל רשע, בימים האחרונים של המלחמה. הם עלולים להמית את כל המגוייסים היהודים המצויים בידיהם, ולו רק כנקמה על הפסדם במלחמה זו.

ביום האחרון של חופשתו נמצאו אמיצים ובעלי העזה שיעצו לשרוליק לא לשוב ליחידתו, להסתתר ולהיעלם עד יעבור זעם. אולם, שרוליק לא קיבל עצה זו, ביודעו כי בכך מסכן הוא את חבריו ביחידתו, הם עלולים לשלם מחיר גבוה מאד על מעשהו, כדרכם של ההונגרים במקרים דומים. על כן דחה הוא עצה זו מכל וכל. "יקרה מה שיקרה", אמר שרוליק לעצמו ולאחרים, הוא חוזר ליחידתו ויהי מה. עם זאת שקע שרוליק בהרהורים מבלי שאיש מהעומדים סביבו יוכל לקרוא את מחשבותיו ולנחש את העובר בראשו.

הוי מתנה

כשעה אחת לפני יציאתו את הבית פנה שרוליק להורים וביקשם להיכנס עמו לחדר שני כי דבר לו אליהם. ההורים עזבו את העומדים סביבם, נכנסו לחדר סמוך, שם הודיע שרוליק להוריו על החלטתו למסור את נעליו הצבאיים החדשות לאביו ולקחת במקומם את אלו הקרועות שנועל אביו, תוך הבעת בטחון שיוכל להחליף ביחידתו את הנעליים הקרועות בחדשות, בתמורה כלשהי אצל האפסנאי. תוך כדי אמירתו זו, שרוליק החל מיד בחליצת הנעליים מרגליו והאיץ באביו לעשות אף הוא כן. ההורים, שניהם כאחד, סירבו לו ודיברו על ליבו שלא לעשות זאת, כי במעשהו זה מכניס הוא את עצמו בסכנה גדולה, הוא עלול להענש קשות. מלבד זאת, הרי אם לא יעלה בידו להחליף את נעליו, עתיד הוא להישאר תקוע עם הנעליים הקרועות, דבר שיכביד על שירותו הקשה בלאו הכי. אולם, שרוליק עמד על שלו, נעליו הוחלפו עם אלה של אביו, ושלושתם חזרו לחדר המלא אורחים שבאו להיפרד ממנו.

כעבור שעה מועטת, שרוליק נשק לכולם, יצא לדרך עם דמעות בעיניים ובלב כבד מאד. בהגיעו ליחידתו, שרוליק שמח לפגוש את חבריו הרבים , להתחלק עמהם בעוגות ובפירות שהביא עמו כפי שנוהגים אנשים הנמצאים יחד זמן רב, כולם הרגישו כמשפחה אחת. נושא שיחתם העיקרית של השבים מהחופשה היתה השאלה לגבי המצפה להם בקרוב. איש מהם לא ידע תשובה על כך, כולם קיוו שלא יחול שינוי במהלך שירותם, וכי לא יישלחו לחזית באוקראינה, דבר שחששו לו מאד. ואמנם שרוליק וחבריו לא נשלחו לשם, בעיקר משום התמוטטותה הנמשכת של החזית האוקראינית, הנסיגות המתמידות של הגרמנים וההונגרים בכיוון מערב, כולל התקרבות החזית לגבולות קרפטורוס וטרנסילבניה.

אולם, עתה חל מפנה רע וקשה בגורלם של יהודי הונגריה. במרץ 1944, הגרמנים פלשו לתוך הונגריה, דבר שגרם לבהלה ולחששות גדולים מפני הצפוי לכל האוכלוסיה היהודית בהונגריה, הלכודה עתה בידי הגרמנים וההונגרים גם יחד. בגדודו של שרוליק הורגש מתח רב, ימים אחדים לא הוצאו לעבודה כלל, עד שהגיע ההוראה להעביר את כל הגדוד ליוגוסלביה, אל מכרות הכרייה של נחושת באזור העיר "בור/BOR" שבמזרחה. המפקדים הודיעו להם על כך בליווי אזהרות חמורות על הפרת משמעת כלשהי. על פי דברי המפקדים "חלפו הימים הטובים", עתה מחכים להם ימים קשים ואוי למי שיזלזל בקיום ההוראות החמורות המונהגות מהיום ואילך. בתום ההודעה, העלו את היחידה על רכבות ועל ספינות משא ששטו על פני הדנובה עד לנקודה מסויימת רחוקה למדי מ-"בור" . מנקודה זו הריצו אותם בצעדה קשה ומתישה לאזור של מכרות "בור" שבמזרח יוגוסלביה. בהגיעם לשם, המגוייסים נכחו כי לגיהנום הביאום, האזור פראי מאד, ההרים שמסביב למכרות תלולים, ותפקיד ראשוני של הבאים לשם הוא לחצוב ולעקור אבנים מתוך ההרים, לפוררם ולסלול בהם כבישים במורדות. כאילו לא די בכך, הוחלפו מפקדיהם הקודמים בחדשים מהם - פושעים

בעלי עבר פלילי,שהוצאו מבתי הסוהר - על מנת להעביד ולשלוט ביהודים אלה עד צאת נשמתם. לגיהנם זה הובאו גם גדודי יהודים מיחידות אחרות, סך הכל הועסקו שם מעל שלושת אלפים צעירים יהודים, כאשר מטרת העסקתם העיקרית שם היא ־ סחיטת לשדם עד להשמדתם.

גזירה ממיתה

למען מטרה זו, הנהיגו המפקדים משטר חמור ביותר, כולל הרצות מתמידות של הכפופים להם אל העבודה וחזרה ממנה בליווי מכות בקתות רובים. גזרות חדשות וקשות הונהגו כלפיהם, הקשה מכולן היתה ־ להסיר את נעליהם ולמסרן אל מחסן האפסנאות "על מנת לשמור עליהן, לעת החורף". בינתיים עליהם להתהלך יחפים במקום העבודה ובדרכים הלא סלולות. בתוצאת גזירה קשה זו מתו כשליש מהם משך ששה חדשים. בהתקרב הצבא האדום הרוסי, דרך ארצות רומניה ובולגריה, אל גבול יוגוסלביה המזרחית הקרובה ל"בור", או אז נאלצו הגרמנים וההונגרים לסגת מערבה. אלה לקחו עמם את גדודי העבודה היהודיים, על ידי הצעדתם בריצה לאורך כל הדרך. מי שלא נפח נשמתו במחנות בור, עשה זאת בצעדות אלו, כאשר גופות המתים הושלכו לשדות והושארו כדומן על פני האדמה. מטרת המשעבדים היתה להביא את שארית הצועדים אל תוך אוסטריה, למתקני ההשמדה המשוכללים שם.
אולם, הצעדת מחנה גדול של יהודים בדרכים היתה קשה למפקדים הממונים עליהם. לכן, בעברם את בלגרד, והגעתם לעיר "נובי זאד" ההונגרים לקחו כאלף מן הנותרים ומסרום לגרמנים. אלה הכניסום למחצבה בעיירה "צ'רבנקה" והמיתום ביריות.
שרוליק היה בין הנרצחים בצ'רבנקה, לשם הוא צעד יחף. ה' יקום דמו.

קבוצת יהודים מגוייסים לכח העבודה בצבא הונגרייה

ילד הקרפטים באוסטרבה

בפרק זה יסופר על רפאל, ילד בן 12 שנה, שגדל כבן כפר טיפוסי בהרי הקרפטים ונקלע לשהות שנה אחת מחייו, בשנת 1937, במעהריש אוסטראו - היא "אוסטרבה" של היום (תשס"ז).
שנה זו נחרתה עמוק בנפשו, השפיעה על מהלך חייו, הוא נקשר בה לאנשי המקום, עמם הוא במגע, אותם הוא לא יכול לשכוח.
על כך הוא מספר כאן, בבחינת חוב לעיר זו ולאנשיה הנפלאים.

קהילת אוסטרבה

עיר זו בת מאה ועשרים אלף תושבים באותם ימים, כללה בתוכה כשבעת אלפים יהודים, רובם - ניאולוגים ריפורמיים, ורק כאלף מהם בני הקהילה האורטודוקסית, שומרי שבת וכשרות. שתי הקהילות נפרדות היו לחלוטין, כאשר כל אחת מנהלת את חייה לפי טעמה היא ובהתאם להשקפת עולמה. שתי הקהילות נהגו שלא להפריע אחת לשנייה ולא להציק זו לזו. בתחומים רבים אף שיתפו פעולה ביניהם, כגון בעניין בית הספר היהודי ששרת את ילדי שתי הקהילות גם יחד, בענייני בית הנופש היהודי ב"אוסטרביצה" שבהרי הבסקידים, וכן בקשר לפעולות צדקה ועזרה לנצרכים, המשותפים לכל.
בהיות זו אחת הקהילות העשירות ביותר בצ'כוסלובקיה של אותם ימים, נהגה זו ברוחב לב ביחס לנזקקים לה, בין אם היו אלה תושבים חדשים שהגרו מפולין, ובין אם היו אלה מאזורים אחרים בצ'כוסלובקיה, קרפטורוס - בעיקר, שבאו לגור בעיר המתפתחת והפורחת. הנהגת הקהילה, שהיתה במידה רבה גם ציונית, סייעה במיוחד ל"הכשרות" הציוניות שנמצאו בעיר. חברי הקהילה סיפקו להן עבודה במפעלי התעשייה שלהם ואיפשרו להן

בית הכנסת האורטודוקסי באוסטרבה,
ברחוב ז'ירוטינובה/ZEROTINOVA
הוקם בשנת 1926, נהרס על ידי הנאצים
בשנת 1938

בדרך זו להתפרנס בכבוד מעמל כפיהם. "הכשרה" אחת הועסקה באוסטרבה, בשלמותה, במפעלי המתכת, של אנזלם רוטשילד , מהענף הוינאי של משפחת הרוטשילדים.
הקהילה הניאולוגית הגדולה התרכזה סביב בית הכנסת הגדול והמהודר שלה, ששכן במרכז העיר ברחוב הראשי, היא שקבעה דברים לגבי שירותי חינוך וסעד לכל תושביה היהודיים של אוסטרבה, כולל שכונותיה הרחוקות, כגון - ויטקוביצה, פריבוז, אוסטרבה השלזית ושכונות אחרות.
הקהילה האורטודוקסית התרכזה בעיקרה סביב בית הכנסת המרכזי שלה אשר הוקם בשנת תרפ"ו- 1926 ברחוב ז'רוטינובה ZEROTINOVA בבניין לא מרשים בחיצוניותו, אך, יפה ומהודר בפנימיותו. עיקרו של הבנין - היכל מפואר בקומה הראשונה של הבניין, בו כ-500 מושבים, שם נערכו התפילות בשבתות ובחגים. לצדו, באותו מפלס, נמצא אולם בית הכנסת הקטן יותר, עם כ-150 מושבים, בו נערכו התפילות בימות החול, שחרית וערבית. בקומת הקרקע, בכניסה נפרדת לחצר הבניין, שכן בית מדרש חסידי קטן, בו התפללו בשבת בלבד, בנוסח ספרד, וכן מצויה הייתה בחצר זו ה"מקווה", המשוכללת למדי.
הדיין "מורה ההוראה" ר' חיים יונגרייז התפלל בדרך כלל נוסח אשכנז, עם הציבור למעלה, אולם בשבתות הוא נהג להתפלל בבית המדרש החסידי, בתוכו הרגיש חמימות, פרט למקרים שבהם נדרשה נוכחותו בבית הכנסת הגדול, לרגל אירוע זה או אחר.
בבית המדרש החסידי התפלל גם השו"ב של אוסטרבה, האדון רופ, מהעיירה "אפשה" שבקרפטורוס, אשר שימש בבית מדרש זה גם כבעל תפילה משך כל השנה. בהיותו בעל קול ערב נהגו רבים, גם מבתי כנסת אחרים, לבוא ולשמוע את רינת תפילתו.
לתוך עיר גדולה זו ולתוך תוכה של קהילה אורטודוקסית זו, נקלט רפאל והיה לחלק ממנה.

"אכילת ימים"

רפאל הצעיר הכיר את נושא אכילת ימים עוד מבית הוריו, בו הם נהגו להעניק לילד זה או אחר "יום" בשבוע. היו אלה ילדים שנשלחו מישובים אחרים ללמוד ב"אלכסנדרובקה" - בו פעלו "חדרים" עם מלמדים מובחרים. אולם, רפאל לא שיער כי גם במרחקים של מאות קילומטרים מהבית קיים נוהג זה של אכילת ימים. נושא זה הטריד מאד את רפאל, בין השאר משום חששו שלא ידע איך להתנהג בביתם של זרים, ואמנם הוא נתקל בבעייה זו מיד עם בואו לבעל הבית הראשון לאכול את יומו שם.
רפאל, כילד ביישן מיסודו, נכנס כנבוך, תוך השמעת ברכת בוקר טוב בלחישה, עם ציפייה שידריכו אותו מה לעשות, איפה לשבת וכדומה מן הדברים הפשוטים ביותר. לשמחתו נכח מהר כי אין השד נורא כל כך, כי הוא נתקבל אצל כל נותני יומו במאור פנים גדול והקנו לו מיד הרגשה טובה. כל ביקור אצלם איפשר לרפאל להכיר את החיים המיוחדים של יושבי עיר גדולה. הוא נכח שאנשים אלה שונים מאלה שהותיר אחריו בכפרו, שפת האידיש שלהם מעורבת עם מלים גרמניות וצ'כיות, לבושם מודרני ומנהגיהם שונים, כך בנימוסי האכילה שלהם וכך בסיגנון דיבורם. במיוחד התרשם רפאל מהעושר המצוי בביתם, מהשפע בתפריט הסעודה, דבר שטרם ראה כזאת בחייו. בעלות הבית קרבוהו מאד ואף פינקוהו, עם זאת העירו לו מדי פעם בפעם ברוח טובה על שינוי נדרש בהרגליו, למשל, שלא להיעזר באכילתו בנגיעת ידים, אלא במזלג, אף לימדו אותו להשתמש בסכין בעת האכילה, וכדומה מהדברים שבבית הוריו לא הקפידו עליו כלל.

בין נותני הימים לרפאל התבלטה במיוחד משפחת "פורטגנג FORTGANG/" - מעשירי הקהילה ונכבדיה, בקהילה האורטודוקסית באוסטרבה. משפחה זו של זוג הורים, בן - בנימין, שתי בנות, והעוזרת הצ'כית שלהם, אגנס, התגייסה כולה למען תת לרפאל ממיטבה. מרגע כניסתו של רפאל לביתם הוקף זה בחיבה ובאהבה רבה כל כך שמעולם לא זכה לה אפילו אצל הוריו.
על כל פנים, אכילת הימים של רפאל כללה בתוכה הפתעות נעימות ומעניינות.

לימודי הבנים

לימודי ישראל משה עם בני הדיין התנהלו בקביעות בבית המדרש החסידי, מדי יום ביומו. עתה נתווסף עליהם רפאל. שלשתם דבוקים היו בבית מדרש חסידי זה עד כי הפכו לחלק ממנו. עיקר הלימוד נערך בשעות אחה"צ, כי בשעות הבוקר למדו הבנים בבתי הספר הממשלתיים, כנדרש על ידי החוק, וכרצון ההורים שבניהם ישכילו גם במדעים הכלליים. אולם, בחופש הגדול של הקיץ נערכו לימודי התורה ברציפות כל היום כולו, עם הפסקת צהריים קלה. רפאל, שרגיל היה בכפרו בלימודי תורה מאומצים בהרבה, כולל לימודי ה"חדר" בשעות ההשכמה, משעה 5 בבוקר, וכן לימודי הערב המאוחרים, בנוסף ללימודי שעות אחה"צ, הרי שסדר זה של הלימוד נראה היה לו קל בהשוואה למה שהוא היה רגיל בו.
והנה הגיע החופש הגדול, מועד לימודי תורה מוגברים, ומהנהלת קהילת אוסטרבה נתקבלה הזמנה לשיתוף שלושת הבנים בקייטנה, בבית הנופש היהודי אשר בהרי הבסקידים, חינם אין כסף. השמחה הייתה רבה, ומיד החלו ההכנות ליציאה לנופש הקיץ, זו הפעם הראשונה בחייהם. רפאל ואחיו שמחו במיוחד לנופש זה וציפו במתח ליום היציאה. רפאל סקרן היה לראות ייצור זה ששמו "בית נופש", וכן שמח לצאת את אוסטרבה ולראות את סביבתה הקרובה. ואילו אחיו - ישראל משה האח, שמח לזכות בשל נופש זה בחודש ימים של זמן חפשי, משוחרר מחובת עבודתו עם בני הדיין השובבים, בו יכול הוא לעשות למען עצמו ככל שלבו חפץ, בעיקר רצונו ויכולתו לעסוק מעט במסחר ולהרויח כסף כדי לשלחו להוריו. ואמנם ניצל האח זמן חפשי זה לעיסוקי מסחר רווחיים.

בית הנופש היהודי

נוסד בשנת תרע"ג 1913 בהרי הבסקידים, באזור יערות אורנים יפים, על יד העיירה "אוסטרביצה", במרחק נסיעה של שעה אחת ברכבת מאוסטרבה. הבית הוקם על ידי מספר תורמים, כאשר הנדבן הראשי, התומך והמלווה את בית הנופש הזה משך כל השנים, היה ארנסט שטרסמן, רווק עשיר, דוקטור לכימיה, בעל בית חרושת לבירה, אשר ראה בבית הנופש הזה את מפעל חייו. הבית נחנך בשנת 1913, פעילותו הופסקה במלחמת העולם הראשונה, ועם גמר המלחמה חודשה פעילותו וזו נמשכה עד לפרוץ מלחמת העולם השנייה. בשנים אלו שהו בו אלפי ילדים יהודים, עשרות ילדים בכל מחזור, משך חודש ימים, כך בשני חדשי החופש הגדול של הקיץ. הבית נבנה על מדרון בקירבת היער ותוכנן בצורה פשוטה וצנועה, עם תנאים נוחים שאיפשרו לילדים ליהנות מאויר הרים צח, מבריא ומרענן

משך חודש שהייתם בו. הילדים נמדדו ונשקלו עם כניסתם לבית נופש זה ושוב נשקלו בסיומו, כדי להרשים את ההורים בערך שהיית ילדיהם בבית הנופש. הדגש הושם על אוכל טוב ואויר צח, עם חמש ארוחות מזינות ביום, ובילויים רבים על הדשאים וביערות הסמוכים. התכנית בבית הנופש התנהלה על פי סדר יום קבוע - לפני ארוחת הבוקר תפילה קצרה ליד השולחנות, החל ב"מודה אני לפניך", המשך בקריאת שמע ותפילת שמונה עשרה. בדומה לכך גם בערב, כולל ברכת "המפיל שינה" לפני כיבוי האורות. לפני הצהרים נערכו משחקים ולימוד שירים על הדשא, ואחרי הצהריים חובת מנוחה של שעתיים במיטות. אחרי ארוחת ארבע של קקאו ועוגת שמרים, סודרו כל הילדים בזוגות ויצאו ליער לאסוף אוכמניות, תותי בר ופטל, מהם הכינו למחרת היום קצף וממתקים שונים, אהובים על הכל.
לא תתואר הנאתם של שלושת הבנים מחודש שהייתם בבית נופש זה, עולם יפה של מראות טבע משופע אויר טוב וצח נגלה להם, זה בצד היותם משוחררים מעול לימודים קפדני. מכאן, שעם התקרבות חודש זה לסיומו נתעצבו הבנים מאד. רפאל, כבן כפר מלידה, התהלך בבית הנופש כציפור מרחף, קיפץ בזריזות בין עצי היער והראה את כוחו בלקיטת אוכמניות רבות, עתה נתעצב אף הוא והצטער שחלום יפה זה הולך להיפסק.

בבתי ספר צ'כיים

בהגיע רפאל לאוסטרבה, למחרת פסח תרצ"ז, חויב הוא להירשם כחוק בביה"ס היסודי הצ'כי בשכונתו, לכתה האחרונה של בית ספר זה, בה למד כחדשיים ימים בלבד עד לגמר שנת הלימודים. בתום החופש הגדול, רפאל המשיך את לימודיו בתיכון המקצועי של שכונת "ויטקוביצה". לימודיו בשני בתי הספר היוו בשבילו התנסות מעניינת. כיהודי יחיד בכיתות

בית הנופש היהודי של קהילת אוסטרבה, בעיירת הנופש "אוסטרביצה". לבית נופש זה נשלח גם נוער יהודי מגרמניה, ביניהם היה גם "קיסינג'ר" - כמסופר בזכרונותיו.

- בהן למד, עטור פיאות ולבוש חסידי, עוררה נוכחותו סקרנות רבה הן מצד התלמידים והן מצד המורים. שליטת רפאל בלשון הצ'כית לא היתה טובה, על כן לא הבין את כל החומר הנלמד, אך, להפתעתו באו התלמידים האחרים לעזרתו ורצו בהצלחתו, דבר שהפליא אותו מאד. מאידך, היו תלמידים וגם אי אלה מורים שנהנו מקשייו ושמחו לכשלונותיו. על כל פנים, רפאל למד להסתגל לעולם נכרי זה ולהשתלב בו, דבר שהפיק תועלת ממנו בשנים המאוחרות יותר.

תוך כדי לימודו ביסודי הוזמן פעם אחת לשיחה אישית עם מנהל בית הספר, ששחח עמו בידידות רבה, ביקש לשמוע ממנו דברים על בית הוריו בקרפטורוס, על אחיו שהביאו לאוסטרבה, על הרב יונגרייז הדיין ועוד דברים שרפאל לא הבין כל כך מגמתם. המנהל חזר להזמינו שוב ושוב. באחד הימים, המנהל מסר לו מכתב הפנייה לעיריית אוסטרבה על מנת שיציידו אותו בחליפת בגדים, בחולצות ובגרביים, שהזדקקותו להם משכה את עינו של המנהל. מצוייד עם בגדים אלה, מראהו של רפאל נשתנה, והוא הרגיש לא נוח בהם, על כן חזר לבגדיו החסידיים ורק בשלבים מאוחרים יותר עשה שימוש בבגדים המודרניים שהוענקו לו.
הפתעות רבות זומנו לו בעת שהייתו באוסטרבה, על אחת מהן ראוי שיסופר. בית הספר היסודי שכן בשני בניינים, אחד לכתות בנים ואחד לכתות בנות. בהפסקות היו הילדים והילדות נפגשים בחצר ומשחקים יחד. כמובן שרפאל לא שיחק עם הבנות בחצר והתרחק מ-"שיקסעלעך" אלו ככל האפשר. אף על פי כן נעצו הילדות מבטי סקרנות בו, החליפו

מסריק רוכב על סוס. לא תתואר ההערצה של עמו אליו. היהודים ראו בו ידיד נאמן להם וגם לישוב הציוני בארץ ישראל, אליהם הוא בא לביקור בשנת 1922 .

מלים ביניהן, בטרם הלכו לדרכן. באחד הימים, בעת הליכתו לבד ברחוב, נעצרה לידו ילדה אחת מתלמידות בית הספר ואמרה לו "רפאל, מה אתה אומר לאשר קרה הלילה?!" רפאל שאל לאשר קרה והיא משיבה לו "הלוא הפרזידנט שלנו - טומש גריק מסריק נפטר, האם לא שמעת זאת"?!
רפאל בא במבוכה גדולה על אי ידיעתו אירוע כה חשוב, ובעיקר על פנייתה הישירה והחביבה אליו מצד ילדה נכרייה זרה לו. רפאל גמגם מעט, אמר מה שאמר, ושמח להיפטר משיחה מוזרה זו ברחוב עם ילדה-שיקסעלע, לא רחוק מבית הדיין... שיחה זו רדפה אותו זמן רב, בעיקר התפלא על ידיעת ילדה זו את שמו היהודי ועל שיתופו באירוע שאמנם דיבר לליבו הרבה, אך, מכאן ועד להחלפת דברים על כך עם ילדה ברחוב, רחוקה הדרך.
כך בביה"ס היסודי, שונה המצב בתיכון שהחל בלימודיו בו בספטמבר של אותה שנה.

בתיכון המקצועי

להורים ברור היה שלימודי רפאל בבתי הספר הממשלתיים חייבים להימשך, ואסור שבגלל לימודי התורה תופסק השכלתו הכללית של בנם זה. אלו היו ההוראות לאח ישראל משה בטרם צאתו לאוסטרבה, ואמנם האח נהג כך, ורשם את רפאל לביה"ס התיכון ב-ויטקוביצה, השכונה המרוחקת מהעיר, מרחק של כשעה אחת הליכה ממנה. הוראת הורים זו באה בשל אכזבתם מחוסר ה"תכלית" בלימודי הישיבות. ההורים נכחו שבחורים רבים החוזרים מהישיבות, כולל שני הבנים הגדולים שלהם, נופלים למעמסה על צוואר ההורים, ומאוחר יותר, כאשר הם מתחתנים, מתקשים הם לפרנס את משפחותיהם. "על הצעירים ללמוד מקצוע ולעמוד ברשות עצמם" - אמרה אמו של רפאל והאב הסכים לזאת.
הרשמת רפאל לתיכון עוררה מבוכה מסויימת אצל משפחת הדיין יונגרייז, כי על פי נוהגם של אלה, די לבנים בהשכלה יסודית בלבד, מעבר לזה צריך הכל להיות מוקדש ללימודי התורה בלבד. עתה שרפאל נרשם לתיכון, צחקו לו מעט, וכינוהו "סטודנט" כביטוי של גנאי, ואף הביעו אי שביעות רצון מזאת. עם זאת לא התנגדו להחלטת ישראל משה, לאחר ששמעו ממנו שזו הוראת הורים, להם הוא מצווה לשמוע.
תיכון זה ב-ויטקוביצה היה ביסודו בית ספר עירוני, בלשון המקום -MESTANSKE SKOLY, בו למדו בעיקר מקצועות מעשיים מתחומי מדעים שונים. זה בדיוק הדבר שהורי רפאל רצו - שבנם יהיה, בעל מקצוע כלשהו שיוכל להתפרנס בכבוד, ולאוו דווקא "גימנסיסט" המבטל את זמנו בלימודים עיוניים שאין תועלת רבה בהם. רפאל צעד ברגל מדי יום ביומו את הדרך הלוך ושוב לויטקוביצה, ולא קל היה לו דבר זה, במיוחד בימי החורף הקרים והמושלגים. לימודיו בבית ספר זה לא היו קלים, שוב מחמת קשייו בהבנת החומר שנלמד בשפה הצ'כית בלבד, אשר שליטתו בה עדיין לא היתה טובה.
בהיותו גם כאן יהודי בודד בכיתה, נתקל הוא זו לראשונה במקרים של התרחקות ממנו, ואף נמצאו תלמידים שצחקו לו וללבושו החסידי. אף על פי כן נקלט רפאל בבית ספר זה, הוסיף השכלה ודעת ולמד להכיר שוב עולם חדש של תלמידים ומורים, שונים הרבה מאלה שפגש עד כה.
בבית ספר תיכון זה, של כ-600 תלמידים, למדו 3 תלמידים יהודים בלבד, להם ניתנה אחת לשבוע שעת לימודים אחת של לימודי דת. המורה - מרטין אייבנשיץ, חזן ראשי בבית

הכנסת הניאולוגי, הוא שלימד את שלושת התלמידים אלה פרק ביהדות. לימוד זה הצחיק לא מעט את רפאל, בגלל תוכן הלימוד שכלל בעיקר תרגום של טכסט ה"שמונה עשרה" מלה במלה לצ'כית, דבר מיותר לגמרי לגבי חניך ה"חדר". עם זאת נעים היה לו לרפאל להימצא לפחות יום אחד בשבוע בתוך חבורת ילדים בני עמו.
יחסיו של רפאל עם המורה אייבנשיץ קרים היו, זה הרגיש שרפאל צוחק לו, אף על פי כן מסר לו מורה זה באחד הימים מכתב הזמנה לפגישה עם אחד מראשי הקהילה הניאולוגית. בבואו לשם, קיבל את פניו איש שכולם פנו אליו בשם "פאן געטציל", היינו אדון געטציל. אדון זה לקח את רפאל לאחת החנויות הגדולות והמפוארות בעיר ושם הלבישוהו בגדים חדשים לתפארת, מכף רגל ועד ראש.
בסיום מיפגש זה ,רפאל הודה לגעטציל, אך זה פנה אליו ואמר "אינני מבקש תודה ממך, כי אם הבטחה - שלא לדבר אידיש או גרמנית, כי אם צ'כית - היא שפת מדינה זו, ובה בלבד יש להשתמש". מאוחר יותר נודע לו לרפאל כי געטציל זה הנו איש חשוב, ממנהיגי התנועה של "היהודים הצ'כיים" - CESKY ZIDY *.

געגועים לבית

לאחר חצי שנה של חיים באוסטרבה נתקף רפאל פתאום געגועים לבית הוריו, לנופי כפר הולדתו, לאויר הטוב של קרפטורוס, למטעי האזור על פירותיה המשובחים ועוד ועוד. בעיקר התגעגע רפאל לבית המדרש של אלכסה, על דמויותיו הרבות, המכוערות והמשונות גם יחד. פתאום נתגלה לו לרפאל שאוסטרבה, על העושר והיפה שבה, יהודיה חסרים את השרשיות שאיפיינה את קרפטורוס ויהודיה העניים, ודבר זה השרה עליו דכאון מה. אחיו ישראל משה שחש בכך, שחח עמו ארוכות וביקש לעמוד על שורש דכאונו, אך, לא עלה הדבר בידו.
באחת משיחותיו עמו סיפר לו האח, כבדרך אגב, על בואו הקרוב של הרב ר' שמעון ווייס, רבה של קהילת וישק הסמוכה לאלכסנדרובקה, לביקור באוסטרבה, לשמש בה כחזן בימים הנוראים בביהכ"נ האורטודוקסי הגדול. רפאל כמו נתעורר למשמע חדשה זו, ביקש פרטים נוספים על ביקור רב זה בעיר, תוך הבעת תמיהה על עזיבת רב זה את קהילתו דווקא בימי החגים החשובים. האח הסביר לו שהרב שמעון ווייס זה, צאצא לאדמורי ספינקא, מפורסם בקולו הערב, אף כמלחין ניגונים.

בהיותו - למדן וראש ישיבה, ועם זה גם חזן ובעל תפילה מבוקש, כרתה אוסטרבה ברית עמו לשנים רבות, עד כי בואו לימים הנוראים לאוסטרבה נעשתה דבר של קבע. רבים ממתפללי בתי כנסת אחרים בעיר, כולל ניאולוגים, היו באים לשמוע את תפילתו ולהתענג על רינתו. האח הסביר עוד שמדובר בכסף רב המשולם לרב-חזן זה, המאפשר לו קיום בכבוד משך כל השנה כולה. רפאל, בעל חוש מוזיקלי מלידה, שבגיל 10-11 שימש בכפרו משורר עוזר לבעלי תפילה בימים הנוראים, ידע להעריך ולהחשיב חזן היודע את מלאכתו. על כן נתעודד הוא למשמע בשורה זו על בואו של הרבי מוישק ודכאונו כמו חלף פתאום,

* געטציל זה, ביום כיבושה של אוסטרבה על ידי הגרמנים, קפץ מגג בית והתאבד, הוא הראשון שעשה זאת, אחריו עשו זאת גם אחרים מתנועתו. אהבתם של אלה לאומה הצ'כית לא ידעה גבול.

תוך צפייה מתוחה לבואו של רב זה, איש קרפטורוס, המביא כאילו עמו מאוירתה של אזור הולדתו. רפאל נצמד לרב חזן זה, לא החסיר אף אחת מתפילותיו.
בשבת חנוכה שלאחר מכן זכה רפאל שוב לחוויה גדולה, כאשר נער פלא, בן שלוש עשרה - משה-לע קראוס ממונקאטש, בא לאוסטרבה לעבור בה לפני התיבה ועורר התפעלות והשתוממות בעיר כולה. גם הופעה זו של הנער הצעיר, בן קרפטורוס, נתנה לו לרפאל תחושה של המשכיות הקשר לאזור הולדתו, דבר שממנו התעודד, ביודעו כי עתיד הוא בקרוב לשוב לשם ולהיות מאושר כמקודם*.

יציאת אוסטרבה

בהתקרב מועד עזיבת רפאל את אוסטרבה, נתעצב הוא מעט ולו רק בגלל התקשרותו הנפשית לעיר נפלאה זו שכל כך היטיבה עמו. בשבוע האחרון של "אכילת ימיו" בעיר זו, הודיע רפאל לבעלי הבית שלו על עזיבתו את העיר, שלא על מנת לשוב אליה עוד. בדברי הפרידה מהם הוא סיפר להם כי על פי הודעת הוריו עתיד הוא להישלח אחרי חג הפסח הקרוב ל"ישיבה" בעיר "פרשוב" שבסלובקיה.
רפאל הודה להם על שאירחוהו יום אחד בשנה אצלם, תוך הבעת בטחון שהקב"ה ישלם שכרם על כך. רפאל, באומרו מלים אלו התרגש מאד וכמעט בכה, ואילו נותני יומו התרגשו אף הם, הביעו צער על עזיבתו, ברכוהו להצלחה בהמשך דרכו, רובם העניקו לו מתנת פרידה. במיוחד עשתה כך משפחת "פורטגנג" הנפלאה, שהעניקה לו כמתנת פרידה סכום כסף גדול, וביקשה ממנו שישמור על קשר עמם גם בעתיד, דבר שרפאל לא עשה ועל כך מצטער הוא עד היום.
בהתקרב חג הפסח תרצ"ח 1938,רפאל הודיע למנהל התיכון על עזיבתו את בית הספר בגלל שובו לקרפטורוס לבית הוריו. מחנך הכיתה הביע צער על כך, תוך הבעת תקווה שרפאל ישוב אחרי חג הפסח היהודי לאוסטרבה ולבית ספרו הנוכחי.
למחרת היום, הוא היום האחרון ללימודיו של רפאל בבית ספרו, הודיע המחנך לכיתתו על עזיבת רפאל, ביקש מהילדים לקום ולברך את רפאל בברכת "צאתך לשלום" תוך השמעת מלות שבח לרפאל ולקרפטורוס הנפלאה, אליה הוא חוזר. רפאל, נרגש ממלות השבח, יצא את הכתה ומחה דמעה מעל פניו. רפאל לא חזר עוד לבית ספרו זה באוסטרבה. בזאת נסתיימה בעצם השכלתו התיכונית, על כך הצטער רבות בשנים שלאחר מכן. משאלת הוריו האהובים לא נתמלאה.

חלפה שנה אחת ואוסטרבה נכבשה על ידי הקלגסים הגרמניים. עברה עוד חצי שנה ומלחמת העולם השנייה החלה ועמה התרגשו ובאו צרות נוראיות על יהודי אירופה, כולל יהודי אוסטרבה, שרפאל כה הוקיר אותם.
בן ארבע עשרה וחצי שנים היה רפאל בעת פרוץ מלחמה זו, ותמיד עמדו נגד עיניו אנשי קהילת אוסטרבה, להם דאג ועבורם התפלל שלא ייפגעו. במיוחד קיווה שמשפחת פורטגנג הנפלאה, וכן משפחת יונגרייז, בעלת ייחוס רבני חשוב, יישרדו.

* משה-לע קראוס זה שרד את השואה ושימש בצבא ההגנה לישראל חזן צבאי ראשון עם קום המדינה.

בעת מלחמת העולם השנייה, רפאל, אחיו - ישראל משה, הוריהם וכל משפחתם העניפה בקרפטורוס, שסופחה להונגריה, נלכדו אף הם במערבולת השואה, יחד עם כל יהודי הונגריה, ורובם נרצחו. רפאל שעבר את מוראות השואה ושרד ממנה, טרוד היה עם עצמו ולא התפנה לחפש אחרי בני אוסטרבה שכה העריכם. עם זאת, רפאל לא שכח אותם. שנים רבות אחרי תום מלחמה נוראה זו, רפאל החל בחיפושיו אחרי משפחת פורטגנג ומשפחת הרב יונגרייז.

בחיפושיו אלה נעזר באיש צעיר, עובד הקהילה היהודית בפראג, בשם יעקב שוואב. בעזרתו של זה גילה כי ראש המשפחה ר' שמואל פורטגנג, איש אציל הדור פנים, עשיר כקורח, הוכרח כבר בשנת תרצ"ט/1939, לעזוב את אוסטרבה בגלל היותו נתין סלובקיה, חזר לעיר "ברדיוב" מקום מוצאו. משם גורש לפולין, ומצא את מותו בשנת 1943 בין חומות גיטו וורשה. אחדים ממשפחת פורטגנג, שרדו בטרזיינשטדט ואף עלו לישראל אחרי מלחמת השחרור, אלא שרפאל לא ידע על כך וממילא לא חידש את הקשר עמם. בשנת תשס"ג, כאשר רפאל ניסה לעלות על עקבותיהם בישראל, לא עלה הדבר בידו.
אשר למשפחת הרב יונגרייז, - הרב, הרבנית וחמשת ילדיהם, אלה הובאו לטרזיינשטדט בראש השנה של תש"ב, ספטמבר 1942, עם טרנספורט של אלף נפשות. סמוך לבואם העבירו אותם "למזרח" - היינו לפולין, שם הומתו בטרבלינקה.
תהא רשימה זו, ממרחק שנים רבות, הבעת תודה ליהודיה הנפלאים של אוסטרבה. ייאמר עליהם כי מעשיהם הטובים - צבורים ומונחים תחת כסא הכבוד, שמורים לזכרם.

שתי בכיות

מוקדש לאחי - חיים צבי, שהתחבא ביערות הקרפטים מפני הרוצחים ההונגרים והגרמנים, נתגלה ונתפס, הובל עם צעירים אחרים, במשלוח מיוחד, לאושוויץ/בירקנאו. משם הועבר ל"בוכנוולד", שרד והשתחרר בגמר המלחמה. נכלל, בין הראשונים שנשלח ארצה באמצעות ה-"בריחה" הגיע ל"סנטה מריה" שבדרום איטליה, עם גרעין נוער קיבוצי, של תנועת "בני עקיבא", שם חלה ונפטר בקיץ תש"ו. נקבר בעיר "בארי" שבדרום איטליה. חבריו הקימו מצבה על קברו.

תצויין בהערכה העובדה שהמועצה הדתית של ירושלים אישרה לו (בשנת תשס"ז) אחוזת קבר חינם בהר המנוחות של ירושלים, להעברה והטמנת עצמותיו באדמת ארץ ישראל - אליה חתר נער צעיר זה.

"צר לי עליך אחי" (שמ"ב, א' 26)

בני כפר מחושלים מפגעי החיים, יודעים להתמודד עמהם ולעמוד בהם באומץ ובכבוד. כך גם רפאל ואחיו - חיים צבי, שחונכו בבית הוריהם לעצמאות כבר מגיל צעיר. ההורים שלחו את רפאל כבר בגיל 12 שנה, ללימודים בעולם הגדול, באוסטרבה שבמורביה, מרחק של 600 ק"מ מביתם, לעיר - בה גר, למד ועבד בנם - ישראל משה, האח הגדול, אף הוא עדיין צעיר בן 19 שנה בלבד. ההורים סברו שרפאל, בחסות אחיו הגדול, עתיד לא רק ללמוד שם, אלא גם להתנסות ולחוש טעם עצמאות בחיים.
עוד לפני יציאת בית הוריו וכפר הולדתו נכח רפאל בקשיי החיים של בני כפרו, התבונן בהם ובמבוגרים - הסובלים הישירים מהם, שיתף את עצמו נפשית עמם, הצטער מאד על שאין בכוחו להושיעם. לפעמים התרגש עד כי נשרה דמעה מעיניו וכמעט פרץ בבכי על זאת, אבל התבייש לבכות ועצר את דמעותיו בתוכו. הוא נהג להתרחק ממקום הצרה, לשקוע במחשבות יגון ולהתפלל בליבו למען הסובלים. ואמנם, רפאל גדל והתפתח יפה באוסטרבה, ועם שובו משם, בגיל הבר מצווה, בשנת תרצ"ז/1937, ניכר היה עליו שהתבגר ונעשה בחור כהלכה, מרשים את כל הנכנסים עמו לשיחה, מעורר התפעלות אצל חבריו. שכנים היו משבחים אותו באוזני ההורים, תוך הבעת תמיהה על כך שהימצאות רפאל שנה אחת בלבד בנכר פעלה ועשתה מנער צעיר זה - "גבר" של ממש.
יומיים לפני הכניסה לגיטו, סוכם על דעת ההורים ששני הבנים - רפאל הבכיר, שעתה הוא כבר בן ה-19 שנה ואחיו חיים צבי הצעיר בן ה-16, יתחבאו ביער ולא יתנו את עצמם להיות מגורשים מהכפר. זאת, בניגוד להורים ושתי בנותיהן, מייטי ושרה - הרווקות, שתי בנותיהן הנשואות, פעסיל ורבקה, וחמשת תינוקיהן, כלתן - לאה ושלושת פעוטיה. אלה ייאלצו להישאר בבתיהם ולצפות לנס כלשהו שימנע את גירושם. ההנחה הייתה ששני הבנים יעקבו מהיער על ההולך לקרות להורים ולבני משפחתם. אם יתברר שמגרשים אותם, ואם הם יימצאו במצב דחוק, יבואו שני הבנים לעזרתם, בדרך זו או אחרת.
הבנים נהגו כמסוכם, יצאו את בית ההורים, עם מעט מזון , הסתתרו ביער סמוך לכפר, שהו שם שלושה ימים בבדידות רבה. הקשר עם הוריהם נותק, ובעצם התנתקו מכל העולם, לא ידעו את המתרחש בכפר, לא העזו להתגלות לאיש, ישבו או שכבו בדממה בעמקו של היער, מאזינים לכל רחש סביבם.
ביום השלישי לשהייתם ביער, עם רדת הערב, קמו הבנים מרבצם, התקרבו בתוך היער

לשוליו הסמוכים לכפר, על מנת שיוכלו לראות, או אף לשמוע את המתרחש בו. תוך כדי התקרבותם לקצה היער, שמעו הם רחש הליכה של אנשים צועדים. על אף חושך הלילה, הם הבחינו שאלה הוריהם הצועדים באחד משבילי היער, בשקט ובזהירות, כמו מחפשים אחרי בניהם.

רפאל ואחיו התגלו בפניהם, נפלו לזרועותיהם ושאלו לשלומם ולסיבת בואם הם ליער. האב נרגש כולו, נשם עמוקות ואמר כי באים הם לקרוא להם לשוב הביתה ולהיות יחד עמם בצרה המתרגשת עליהם. האב הוסיף ואמר שעם עזיבתם את הבית, נותרו הם בביתם עם שתי הבנות בלבד ועצוב מאד בבית, אוירת דכאון שוררת בו, עצביהם מתוחים והם אינם יכולים להירדם ולישון במנוחה. עדיף, איפוא, שהבנים ישובו הביתה, יימצאו יחד עם ההורים, עם שתי האחיות ועם שאר בני המשפחה הגדולה.

האב סיים ואמר: "מה שיקרה לכולם יקרה גם להם".

האב, שתקן מטבעו, לא יכול עתה לעצור בעד שטף דיבורו, דיבר, דיבר וסיפר כי על פי הוראות השלטונות, עליהם הכריז המתופף, נצטוו כל יהודי הכפר להתכונן לגירוש ולעזיבת הכפר למחרת בבוקר ליעד בלתי ידוע, וההורים חוששים לחיי בניהם, אין הם רוצים להשאירם לבד. עדיף, שיבואו עם כל המשפחה, והקב"ה - כטוב בעיניו יעשה.

האב סיים את דבריו, דממה השתררה לרגע קט, עד שהאם קטעה אותה והשלימה את דברי האב. בדבריה היא הביעה הסכמה עם דברי האב, עם זאת ציינה כי היא - האם, יחד עם בעלה - האב, מתלבטים מאד ביחס להחלטתם זו ורוצים הם לשמוע את דעת הנערים. האם - אשה חכמה ואמיצה, מתוחה הייתה לשמוע דעת הבנים, תוך הדגשה שההורים אינם מבקשים לכפות את דעתם על הבנים, מבקשים הם כמו להתייעץ עמהם לגבי הדרך הנכונה.

רפאל, הבכיר בין שניהם, השיב ואמר כי את אשר יצוו ההורים הם יקיימו. הם מבינים לנפש ההורים, מצטערים מאד על מצבם הנפשי הקשה. רפאל הוסיף כי גם הימצאותם הם לבד, ביער אינה קלה, מזונם אוזל ואין הם מעיזים לדפוק על דלתו של הערל הטוב הגר ביער, שהבטיח עזרה במזון להם. הם אינם בוטחים בערל זה, חוששים הם ממנו שמא יבגוד בהם ויסגירם לשלטונות.

רפאל דיבר ודיבר כמבולבל, חזר על דבריו שוב ושוב, כמו מחפש ניסוח נכון למצב האומלל שלתוכו נקלעו ההורים והבנים גם יחד. כאשר אזלו מלותיו, פנה הוא אל אחיו הצעיר, חיים צבי, בן ה-16, ושאל לדעתו הוא. אח זה, ששתק עד כה, הפתיע ואמר שאין הוא חוזר לכפר ואין הוא רוצה להיות מגורש ממנו. "כאן נולדתי וכאן אשאר" - אמר בנחרצות, תוך הבעת תקווה שההורים יתגברו על פחדם, בדידותם ועצבותם. "רבות התלבטנו כולנו, עד אשר החלטנו מה שהחלטנו, עתה אין לשנות דבר, אנו נישאר ביער, ואתם, אבא ואמא, שובו לכפר - "מה שיקרה לכולם יקרה גם לכם". חיים צבי, כמו חזר על דברי אביו שהשמיע אותם קודם, בשינוי מה.

---

* מה שההורים ואשתו של מרדכי לא ידעו שהוא באמת לא היה עוד בחיים. באוקראינה נפח את נשמתו מרעב ומעבודת פרך כחצי שנה לפני כן.

** באותם ימים הוא היה חי עדיין, אך, כעבור חצי שנה, נרצח אף הוא במחצבת "צ'רבנקה", יחד עם כאלף מחבריו, טובים וצעירים כמוהו. שתים מבנותי היקרות, פערל ורייזי, נמצאות בבודפשט ועם פלישת הגרמנים נותק הקשר גם עמן". כך המשיכה האם לדבר כמו אל עצמה, מבלי שתרצה בזאת לבטל את הסכמתה ששני בניה הצעירים ישארו ביער, על כל הצער בדבר שיש לה ולבעלה על כך."

הוא חזר והשמיע גם את אשר נאמר כבר פעמים רבות על ידי כולם, שאם ההורים יקלעו למצב קשה, בתוצאת הגירוש, הרי שהם - הבנים ביער, אולי יוכלו לעזור להם.
רפאל חש כי חיים צבי צודק ואין לשנות דבר. הוא התפלא על עצמו שלא ידע לנקוט עמדה דומה לזו של אחיו הצעיר, וכי כל דבריו המגומגמים עד כה מעידים על חולשת דעת, שאינה מוסיפה כבוד לו. בליבו אמר לעצמו - "הרי דשנו בעניין זה רבות בבית, שקלנו דברים לכאן ולכאן, החלטנו מה שהחלטנו, יש לדבוק בהחלטתנו ולא להתנדנד עוד".
עם זאת, רפאל נתמלא צער ורחמים על זוג הוריו הזקנים, אבא בן ה-60, ואמא בת ה-58, שגידלו אחד עשר ילדים, המוצאים את עצמם פתאום עם בית ריק כמעט, עזובים מיקיריהם ומופקרים לידי הרשעים. ארבעתם עמדו כך מהורהרים בינם לבין עצמם, שוקלים שוב דברים לכאן ולכאן ומחליטים כמו מחדש - שהבנים נשארים ביער וההורים חוזרים לביתם בכפר.
האם, לאחר החלטה מחודשת זו, המשיכה עוד לדבר כמו אל עצמה.

"שני בני הגדולים, מרדכי - הנשוי, בעל לאשה ואב לשלושה, אינו עוד בבית, זה שלוש שנים. הוא מגויס ומשרת בגדודי העבודה היהודיים בצבא הונגריה, בחזית האוקראינית, וזה יותר משנה אין סימן חיים ממנו *. הבן - ישראל משה, בן ה-28, מגוייס אף הוא זה שלוש שנים ויותר, מעבידים אותו בפרך במכרות הנחושת של בור/BOR ביוגוסלביה, וגם ממנו לא מתקבלים עוד מכתבים. מי יודע אם הוא חי עדיין **

ארבעתם המשיכו לעמוד כך עוד שעה קלה, עד שהאב פנה לאם ואמר - "די, מרים, בואי נלך הביתה. שני ההורים פנו לילדיהם, נשקו להם ולא יכלו עוד לדבר. חיים צבי, הצעיר והנחרץ, הסב את פניו ופנה ללכת לעומקו של היער. רפאל, הבכיר והמחושל, כאילו, לא יכול היה להסב את פניו משני הוריו הזקנים, הוא פרץ בבכי, בכה ובכה, כפי שלא בכה מעולם. ההורים, שבכו בינתיים אף הם, חבקו את רפאל, בנסיונם להרגיעו, וביקשו ממנו להפסיק את בכיו, לקוות לטוב ולנס שיקרה. רפאל פסק לבכות, ליטף את ידי הוריו, נשק להם, נסוג והתרחק באיטיות מהם עד שאלה התרחקו ויצאו את היער בדרך לביתם.
שראה כל זאת ממרחק מה, לא בכה כלל. אולם, בהתרחק ההורים, נזף הוא ברפאל על בכייתו, באמרו שאסור היה לבכות ולהוסיף בזאת על צער ההורים הכבד כל כך, כי הרי זה לא משנה דבר. "וכי יש מי שיתפעל מזאת?"
רפאל, כמו התנצל בפני אחיו הצעיר על בכיו, באמרו שהוא לא שלט על רוחו. מבקש הוא סליחה ממנו על כך, הוא מקווה שלא יבכה עוד...
הנערים, לאחר הלשנה, נתפסו על ידי הז'נדרמים ההונגריים, הובלו לגיטו סקרניצה וצורפו להוריהם שהיו כבר כלואים שם.

הנער - חיים צבי מתקופת שהייתו ב-סנטה מריה באיטליה, בקיץ תש"ו

ביום חיסול הגיטו, חיים צבי ברח שוב, ללא שיתוף רפאל, אלא עם אחד מחבריו הצעירים, עד שנתפס שוב, הובא לאושוויץ, שרד מבוכנוולד ומת באיטליה, בשנת תש"ו/1946, בדרכו לארץ ישראל.

רפאל הגיע לאושוויץ יחד עם הוריו, כנראה שכך נגזר עליו ממרומים, שהוא - יחד עם שתי אחיותיו, מייטי ושרה, ילוו את הוריהם בדרכם האחרונה לנצח.
רפאל, בזכות גילו, הועבר מאושוויץ למחנה "וולפסברג" בשלזיה, שם הועבד בפרך כתשעה חדשים, יחד עם עוד ארבעת אלפים יהודים, יוצאי הונגריה ומעט יוצאי פולין וגם יוצאי יוון.
בחודש אלול תש"ד, בהתקרב הימים הנוראים של שנת תש"ה, הורגשה התעוררות במחנה וולפסברג. מפה לאוזן נמסר על שופר המצוי בידי אחד האסירים, וניתן לשמוע קול שופר אצלו. מעטים בלבד זכו לכך, במקום עבודתו של האסיר, כי להשמיע קול שופר במחנה כרוך היה בסכנה גדולה. ניתן היה לעשות זאת במקום העבודה, במחבוא כלשהו, רחוק מעיני המנהלים הגרמנים. עוד התהלכה שמועה במחנה, כאילו הגרמנים ירשו למעוניינים בכך לערוך תפילה בציבור באחד משני ימי ראש השנה. השמועה הוכחשה מהר, רשות כזו לא ניתנה. שני ימי החג היו שני ימי עבודה רגילים, ורק פה ושם נערכה תפילה מקוצרת כלשהי בסתר, במקום עבודה זה או אחר.
בהתקרב יום הכיפורים של שנת תש"ה, שחל להיות ביום רביעי בשבוע, שוב נפוצה שמועה שבערבו של אותו יום קדוש תוקדם מעט ארוחת הערב ומיד אחריה תיערך תפילה "כל נדרי" בציבור, באולם חדר האוכל של מנהלי העבודה הגרמניים, אשר הסכימו להעמידו לצורך זה, ברשותם ובידיעתם של הממונים עליהם.
האסירים שבו מעבודתם כרגיל, מיהרו לבלוע את ארוחתם "המפסקת" ולרוץ לחדר האוכל לתפילת החג. רוב האסירים, בעיקר מיוצאי גיטאות פולין, המנוסים כבר בכגון אלה, חששו ממלכודת גרמנית ולא באו לתפילה. אולם כרבע מהאסירים, היינו כאלף איש, ורפאל בתוכם, באו לתפילה בלב רגש.
ברשות הנאספים לא היו, "סידורים" או "מחזורים", אך, רבים ידעו חלק מהתפילות בעל פה. בציבור נמצאו חזנים ובעלי תפילה, שעברו לפני התיבה והשמיעו את רינתם ובקשתם מלפני הקב"ה. הייתה זו תפילה נרגשת מלאת אנחות שקטות, כדי שהגרמנים הנמצאים קרוב לא ישמעו אותן. אולם, לקראת סיום התפילה, המקוצרת למדי, הכריז מי שהכריז שעל כל הציבור לומר "קדיש יתום" - בסיום התפילה.
רפאל עמד נדהם, לא ידע כיצד לנהוג, כי הרי לו יש הורים, הם הובאו יחד עמו לאושוויץ/בירקנאו, לפני כחצי שנה, ועל פי ההשערה נמצאים אף הם במחנה כלשהו. מה לו, איפוא, ול"קדיש יתום ?", את דעתו - שאלתו זו הוא השמיע בפני אחד העומדים קרוב לו. זה גער בו - "אל תדבר שטויות, אמור קדיש כמו כולם!"
התפילה נסתיימה וכל העומדים סביב פתחו באמירת קדיש, מלווה בכי גדול, אשר נשמע בוודאי גם במחנה השומרים הגרמנים הסמוך. רפאל נסחף עם כולם, אמר קדיש יתום - פעם ראשונה בחייו, בכה כמו כולם ממעמקי נפשו.
הייתה זו הבכייה השנייה בחייו של רפאל.

* * * * *

מחוסט לירושלים

סיפור עלייתו של הרב י. צ. דושינסקי (מהרי"ץ) זצ"ל, רבה של חוסט, עם התמנותו כרבה של העדה החרדית בירושלים, בשנת תרצ"ג - 1933. (פרק זה התפרסם בכתב העת "ניב ירושלים" של "בני ברית - לשכת ירושלים" על ידי מחבר ספר זה. משם הוא מועתק לכאן).

ביום שני, ו' אלול תרצ"ג חגגה הקהילה החרדית בירושלים את בואו לא"י של הרב ר' יוסף צבי דושינסקי, על מנת לשמש בקודש כרבה של העדה החרדית, במקומו של הרה"ג ר' יוסף חיים זוננפלד זצ"ל , שנפטר שנה אחת קודם. עתוני ארץ ישראל מאותם ימים * מספרים על הגעתו של הרב דושינסקי לא"י באנייה "איטליה", דרך נמל יפו, בליוויו של הרב ר' משה בלוי, ממנהיגי אגודת ישראל הירושלמית, ועל קבלת הפנים ההמונית שנערכה בנמל ביזמתה ובהנהגתה של הסתדרות החרדים בא"י.
עיתון "הארץ" מספר כי :-

"הרב דושינסקי עלה ראשון על החוף בנמל יפו ונתקבל על ידי קהל החסידים בקריאות נלהבות: ברוך הבא !!! יחי !!!, אח"כ נסע מהנמל למלון "שפת הים". בשעה שתים אחה"צ יצא הרב דושינסקי לירושלים, בלווית חרדים רבים, בכמה אבטומובילים ציבוריים.
הנוסעים שרו שירים וקראו קריאות כבוד והערצה לרב.
בישוב "מוצא" יצאה משלחת חרדים לכביש וקבלה בכבוד רב את האורח בעברו לירושלים, הוא נפגש שוב עם הקהל על יד ביה"ח "שערי צדק".
השבועון "קול ישראל" - אורגן היהדות החרדית בארץ ישראל יצא בעמודו הראשון, לקראת בואו של המהרי"ץ, עם כותרת גדולה:

ירושלים מחדשת את נעוריה

היהדות החרדית בירושלים עומדת היום בהרגשה נפלאה, בחרדת קודש ובלב מלא גיל ומחכה לקבל את פני רבה ומדריכה גאון ישראל ותפארתו צס"ע

מרן יוסף צבי דושינסקי שליט"א

רב ואב"ד להעדה החרדית ועד העיר האשכנזי בעיה"ק ירושלים ת"ו
ורב ראשי של אגודת ישראל בארץ ישראל הק' ת"ו

בעמוד הראשון של האורגן מובאת גם תמונתו של המהרי"ץ ומתחתיה מסופר כי: "בראש חודש אדר תרצ"ב ביקר רבינו שליט"א את ארה"ק תו"כ, וזכה להכיר את מרן מהרי"ח זוננפלד זי"ע בימיו האחרונים, וברגעי חייו האחרונים עמד רבינו שליט"א על יד מיטתו, ויחד עם כל הנאספים הסתכל בפני הקודש בשעת עלית נשמתו. הפגישה הזאת הייתה בהנהגת ההשגחה, מעין סמיכה והאצלת הוד ממנהיג אחד להבא אחריו.
נתברר אח"כ שמרן זיע"א כבר חשב בימיו האחרונים את הגאון מחוסט שליט"א לממלא מקומו, כי באחת משיחותיו האחרונות, סמוך לפטירתו, אמר "הרב מחוסט יישאר כאן".

---

* בין השאר אף "הארץ" - עיתון החילונים, מתאריך ז' אלול תרצ"ג.

ביקור המהרי"ץ בא"י

בשנת תרצ"ב התארגנה בפרנקפורט שיירת רבנים לביקור בא"י. המהרי"ץ השתתף בשיירה זו ואף עמד בראשה. השיירה הגיעה לארץ ביום רביעי ו' אלול תרצ"ב, ועמה המהרי"ץ - שערך עוד באותו יום ביקור בבית ר' יוסף חיים זוננפלד, ומצאו מוטל על ערש דוי. הגרי"ח התרגש מאד, התאמץ והתיישב לכבודו של האורח. באחד מביקוריו הרבים של המהרי"ץ אצלו, שאל בנו של הגרי"ח: "עד מתי חושב רבינו להישאר בא"י ?", התערב הגרי"ח ואמר: "הרב מחוסט יישאר כאן". המקורבים הבינו הרמז כי רצונו הוא שהמהרי"ץ ימלא את מקומו.

הכרעה - ורקעה

הבחירה ברבה של חוסט כמנהיג העדה החרדית לא הייתה פשוטה כלל ועיקר. העובדה שמרבית בני היישוב החרדי נמנו באותם ימים על הכוללים!! שרוב מוצא אנשיהם, מאז עליית תלמידי הגר"א, הייתה ליטא ולטביה, חייבה לתור ולחפש אחרי מועמד יורש ממדינות אלו. ואמנם בערוב ימיו של הגאון רי"ח, בעת חולשת גופו, כאשר דרש ! מהנהלת העדה החרדית להעמיד לו סגן - כיד ימינו, פנתה ההנהלה בנושא זה לכיוון ליטא ולטביה. ר' משה בלוי יצא לשם, באמצע שנת תר"ץ ונפגש עם הגאון מריגא ר' מנחם מנדל ז'אק זצ"ל, ראש רבני לטביה, והציע לו את הסגנות.

הרב יוסף צבי דושינסקי (מהרי"ץ)

כאשר עברו מספר חדשים והתשובה התמהמה לבוא, החליטה הנהלת העדה החרדית לפנות אל המהרי"ץ עם הצעת הסגנות. לצורך זה ביקר ר' משה בלוי, יחד עם ר' יונתן בנימין הורוביץ, אצלו בחוסט, בחודש חשוון תרצ"ב, , והציעו לו מישרה נכבדה זו של הסגנות. המהרי"ץ הבטיח לשקול את הדבר ולהודיע להם את תשובתו לאחר ביקורו המתוכנן לבקר בא"י לפני פסח של אותה שנה.

בינתיים התגברה חולשתו של הגרי"ח וביום י"ט אד"ב עלתה נשמתו לגנזי מרומים, במעמד המהרי"ץ, שנתכבד גם בעת ההלוויה להיות ראשון המספידים, דבר בעל משמעות רבה ביחס לעתידו. בערב שלאחר ההלוויה פנתה הנהלת העדה החרדית להמהרי"ץ בבקשה שיאות להישאר בירושלים ולכהן כרבה הראשי של העדה. המהרי"ץ לא נענה להצעה וראה הכרח לעצמו לחזור לקהילתו האהובה בחוסט. ואמנם חזר אליה עוד בפרוס הפסח.

ההסכמה והתנאי

תשובה שלילית זו, על האכזבה הרבה בצידה, הביאה עמה התרוצצות מחודשת מסביב למועמדים ישנים - חדשים בארצות ליטא ולטביה, כל אלה נסתיימו בלא כלום. עתה הופעלו על המהרי"ץ לחצים מכל עבר, כי למקורבים של הגרי"ח, כמו גם לשאר יהודי ירושלים, ברור היה כי הוא המועמד הטבעי וההכרחי. כולם ראו בדבריו של הגרי"ח לפני פטירתו "הרב מחוסט יישאר כאן"
כעין צוואה מחייבת, על כן פנו אליו שוב ושוב. אלא שהמהרי"ץ סירב לעזוב את קהילתו האהובה בחוסט, ואת הישיבה הגדולה שלו שם.
אחרי הפצרות רבות, ושליחתו של הרב משה בלוי לחוסט, בשם גדולי ירושלים, נענה המהרי"ץ להצעה אחרי שהציב להם תנאי יחידי : להשיג רשיון עלייה גם לעשרים וחמישה מתלמידיו בחוסט שיעלו עמו כדי לנטוע מחדש גרעין לישיבה הרמה בעיה"ק ירושלים. התנאי נתקבל, הסרטיפיקטים הושגו ונתקבלו. עתה לא נותר אלא להסדיר עניין העזיבה עם קהילת חוסט הנפלאה והאהובה כל כך על המהרי"ץ, כמו גם על רבניה וגאוניה הקודמים לו.

חוסט - מבצר יהודי

העיר חוסט שוכנת על אם הדרך בנקודת האמצע שבין העיר החסידית הידועה - מונקאטש, במערבה, לבין העיר החסידית השנייה - סיגט מרמארוש, במזרחה. בזכות מצודה שהוקמה במאה ה-17 על ההר הגבוה השולט על חוסט ועל כל עמק נהר ה"טיסה" מסביב, התפתחה חוסט במהירות, מהיותה כפר קטן במאה ה-18, לעיר גדולה ותוססת במאה ה-19, ועיר מחוז חשובה ביותר בתחילת המאה ה-20. עשרות רבות של כפרים בעלי אוכלוסייה של יהודים, סלבים והונגרים, השתייכו לעיר מחוז זו ונזקקו לשירותיה.
האוכלוסייה היהודית של חוסט צמחה וגדלה מ-14 משפחות בלבד בסוף המאה ה-18, עד לקהילה בת כאלף משפחות, כחמשת אלפים נפש, ערב ימי השואה של יהודי הונגריה, אביב תש"ד. בהיות חוסט עיר מחוז בימי השלטון הצ'כוסלובקי, בין שתי מלחמות העולם, ביקרו בה יום יום אלפים רבים מעשרות הכפרים סביבה, למטרות מסחר וקבלת שירותים שונים. במיוחד רבו לבקר בה יהודים מכפרי הסביבה, חקלאים ברובם, למכירת תוצרתם החקלאית ולמטרות מסחר שונות.

חקלאים אלה נזקקו רבות לרבנים בשאלות הלכתיות מתחום עיסוקם החקלאי, כגון ענייני נטיעות והרכבות עצים, ערלה, פדיוני בכור ובעיקר בעיות הקשורות בתעשיית גבינות הצאן של העדרים המצויים ב-"סאלאשען" - מקבצי הצאן בהרי הפולונינס של הקרפטים * וכדומה, מן העיסוקים שרק באיזור זה זכו הרבנים, בזכות חקלאים יהודים אלה, לעסוק בהם הלכה למעשה **.

---

* ראה: שו"ת ערוגת הבושם, יו"ד חלק ב' סימן קט"ז.

** יצויין כי משק הצאן של משפחת מרקוביץ במושב נחלים הנו המשך ישיר של אותם חקלאים יהודים בקרפטורוס, אשר עיסוקם החקלאי עורר התפעלות בכל העולם היהודי של אותם הימים.

כפריים אלה, יחד עם יושביה הקבועים של העיר , נתנו לחוסט צביון יהודי בולט ומיוחד, עד כי נתקבל הרושם שהעיר כולה של יהודים היא, אף כי היוו שליש בלבד מן האוכלוסייה הכללית של העיר. בהקשר זה יצויין כי כאשר שאלו יהודי מחוסט למספר היהודים בה, היה משיב בשאלה: "ביום או בלילה?", כי מספר היהודים שהסתובבו בעיר ביום היה כפול בערך ממספר היושבים הקבועים בה.
חשוב ממספרם היה ייחודם. האוכלוסייה היהודית של חוסט מגוונת הייתה עד למאד. מגרעין "יקי" של תלמידים מהמערב שבאו ללמוד בישיבה במאה ה-19, התחתנו והשתקעו בעיר, ועד לרביים חסידים מכל הזרמים שהתיישבו בחוסט ומצאו בה כר נרחב לפעולותיהם המבורכות.
בבית הכנסת המרכזי התפללו נוסח אשכנז, אך, בבתי המדרש הרבים נהגו ע"פ נוסח חסידי ספרדי, והוא ששלט ברחוב היהודי. הצד המשותף לכולם היה הצלחתם להפיכתה של חוסט למבצר יהדותי משפיע וקובע לכל מזרחה של קרפטורוס היהודית.
זכתה חוסט, מתחילת דרכה, להיות מעוטרת ברבנים גאונים, תלמידים של מרן החתם סופר, מסורים לדרך רבם ועושים גדולות למען צאן מרעיתם. המהרי"ץ זכה להיות אחד מאלה. והנה עתה נדרש הוא לעזוב ציבור נפלא זה

הפרידה

מאז שנת תרפ"א ישב המהרי"ץ על כסא הרבנות בחוסט - בה ישב לפנים דודו זקנו המהר"ם שיק, ושם כיהנו ברבנות הגאון ר' משה בן עמרם, בעל "ערוגת הבושם".
בעת בואו לחוסט העתיק לעיר זו אף את ישיבתו הגדולה מ-גאלאנטא שבמחוז פרסבורג, ישיבה אשר גדלה והתרחבה מאד בחוסט.
מעמדו הרם של המהרי"ץ בקרב יהדות צ'כוסלובקיה התעצם, רבני המדינה ופרנסיה נשאו עיניהם אליו כאל אחד מראשי גולת אריאל. שמו יצא לתהילה הן בשל גאונותו בתורה והן בשל עמדתו התקיפה בענייני שמירת קדשי ישראל. בזכות ישיבתו הגדולה בחוסט והוראתו בה הוא נעשה אחד ממרביצי התורה המיוחדים בדורו.

עתה עם התמנותו לרבה של העדה החרדית בירושלים, פתח המהרי"ץ בהכנות לקראת העלייה. לצורך זה הקהיל את בני קהילתו והשמיע בפניהם את נאום הפרידה. כפי שמוסרים כתבי העת וזקנים מאותו דור "הוא פירש ובכה והם פירשו ובכו".
בתוך דבריו סיפר להם כי נתגלה אליו בחזיון לילה דודו-זקנו המהר"ם שיק והגאון ר' משה עמרם, והביעו לו רחשי תודה על הנהגת הקהילה עד כה, ועל הסכמתם שיעלה לארץ ישראל לתפקיד שנועד לו.
לא תתואר העצבות שירדה על קהילת חוסט בגלל החלטתו לעזבם. כמעט כולם, גם מאנשי הכפרים הרבים, באו להיפרד ממנו אחד אחד. רבים הביאו את ילדיהם ותינוקות של בית רבן, כדי לקבל את ברכתו* וכן שלחו עמו מעות צדקה להביא לעניי ארץ ישראל.

---

* ר' צבי שיינפלד מחיפה סיפר כי אביו ז"ל לקחו, כילד בן חמש, אליו כדי לקבל את ברכתו.

עם זאת, רבה הייתה גאוותה של קהילת חוסט על שזכו כי רבם נבחר לשמש בתפקיד כה נכבד בירושלים עיר הקודש. מובן מאיליו כי ביום עזיבתו באה כל קהילת חוסט, על טפיהם, ללוותו בעת היציאה לדרך. יתירה מזאת, לכל אורך דרך נסיעתו ברכבת חיכו לו רבים בתחנות הרכבות של צ'כיה והונגריה כדי להיפרד ממנו. *

בבואו ירושלימה, כנאמר כבר למעלה , קיבלו את פניו אלפים רבים בשערי העיר, והוא הוכתר במקומו של הגרי"ח זוננפלד כאב"ד מקהלות האשכנזים בירושלים וכרבה הראשי של העדה החרדית בארץ ישראל. במסגרת תפקידו הופיע בפני ועדת החקירה של האו"מ, שבין תום מלחה"ע השנייה לבין מלחמת השחרור. היו אלה הופעות פאר תקיפות ומלאות כבוד. במלים נחרצות פנה המהרי"ץ אל בריטניה שבידיה הופקד המנדט "לסייע לעליית יהודים, לבטל את ההגבלות שהוטלו על העלייה ועל מכירת קרקעות ליהודים". **

גינוני מלכות

המהרי"ץ, עם בואו ירושלימה, קיבל לידיו מיד את מושכות ההנהגה בפועל, ערך בדק בית במוסדות הציבוריים, ייצג את הציבור החרדי כלפי השלטונות, השיב לשואלים בהלכה, ביקר בישובים דתיים, במיוחד בקיבוץ חפץ חיים בשנת השמיטה של תרצ"ח, נהג בגינוני מלכות ומשך אחריו בכבלי קסם את נקיי הדעת בעיר הקודש.

בדומה לנוהגו בישיבת גאלאנטא בסלובקיה ובישיבת חוסט בקרפטורוס, כן גם בירושלים, העמיד את הרבצת התורה בראש מעייניו ולא נתן לענייני העסקנות להסיטו מדרך זו. הוא שקד על קידומה התמידי של הישיבה אשר יסד מיד עם בואו לירושלים. תלמידים רבים נהרו לישיבתו והוא השמיע לפניהם שיעורים כסדרן, שלוש פעמים ביום, כאשר הייתה באמנה איתו מימים ימימה.
הישיבה אשר יסד הייתה גולת הכותרת לפעילותו, זו גדלה והתרחבה והיא מקיפה עד היום מאות לומדים בתוכה.

ישיבת מהרי"ץ דושינסקיא בירושלים

---

* ר' דוד גרינוולד ז"ל מירושלים סיפר על הפרידה ממנו בתחנת הרכבת של ברהובו-ברגסס.

** ספר היובל ל-י. זופניק, עמוד 336.

נספח תמונות

מתלמידי קבוצת "רצון" במפגש ב"בית העדות", יחד עם - מאיר פרידמן (הראשון - מימין) ממנהיגי תנועת בנע' בבודפשט

דוד פוקס, שערק יחד עם
דוד פאליקוביץ
מההונגרים. הם הגיעו
ראשונים - לשאנדריך

שיינדיל, עם בעלה וילדיה ועם אחיה - וולף ואשתו
עתה - תושבת באר שבע (תשס"ו)

פעסיל, עם בעלה וילדיה בלוס אנג'לס
מנהיגת החבורה, בדרכם - אחרי השחרור

משפחתו של גדליה רף מהישוב - אילניה / סג'רה
(מנכדיו של ר' בצלאל מ-קריניקוף)

משפחת קופלוביץ: ההורים: ברוך וזיסל, הבן: מנחם והבת וורד
עתה - תושבי ירושלים

משפחת עגלון טיפוסית מאלכסנדרובקה שבקרפטורוס - פייביש העגלון, אמו, אשתו וילדיהם.
(התמונה משנת 1935)

משפחת המחבר, במפגש חג הפסח תשס"ז, בירושלים.

בית הכנסת הגדול באונגוור - בירת קרפטורוס

בית כנסת זה מצדו המזרחי, על שפת הנהר אוש / ush

אינדקס השמות:

מרים, האם
מרים שאבסעס
נוימן אברהם יצחק
נייוואוינר דוד, הרב
מסריק הנשיא
מהר"ם שיק
עססנר יצחק, הרב
פלוסנר דוד, פרופ'
פרנקל יהודה
פעסיל, האם
פערל האוזר
פעסיל, הנערה
פרקש בצלאל
פוקס שלום
פוקס ישראל משה
פוקס מרדכי
פוקס הערש
פוקס שלום, החייל
פאליקוביץ' דוד
פוקס יצחק
פוקס דוד
פריד שלום
פריד מענדיל
פרידמן דוד, דעווי
פורטגנג
פלוק צינה וזרח
צינה, האלמנה
קופלוביץ' אייזיק
קופלוביץ' ברוך וזיסל
קופלוביץ' משה, הפרטיזן

קראוס אלכסנדר
קליין חייצ'ו
קראוס משה
קרפי דניאל, פרופ'
קוצ'קה
קשת עקיבא
רוטטנר שלום ופעסיל
רוזנבאום פנחס
רוזנבאום ש.ש, הרב
ראאב צדוק, ציצוש
רון יעקב
רוזנבליט פנחס, ד"ר.
רט אהרן
רנד זאב
רפאל
ראקוצי פרנץ
שרה, החלוצה
שך שרה
שפירא ח.א, הרב
שווימר אליעזר
שמידט שלמה
שלמה החייכן
שיינפלד צבי
שרולוביץ' א.ל
שפר משה
שלום לייב, המלמד
שכטר מנחם מ, הרב
שוואב יעקב
שבתי וגנענדיל
שווימר אליעזר

מפתח מקומות:

אוסטרבה
איגלה
איזה
אלכסנדרובקה /שאנדריף
אונגוור

ביסטרא
ביטשקוב
בודפשט
ברומברג
בערעזיב
בורBOR
בישטינה
ברגסס
בילקה
בראטיסלבה

גאניץ'

דיביווע
דולהא
דראהיב
דנילוב

הוסומעזא
הומענע
הארינטש

ויטקוביצה
וישק
ויבריף
וילחוביץ'
וועליאטין
וואלאווע

זולוטארף
זאדניע

חוסט

טערעסיף
טעטש

יאסינא
ירושלים

ליפשה

מיידאן
מקווה ישראל
מונקאטש

נאנקוב
נערעסניצה

סעלישט
סעניוער
סעקערניצה
סלדובוש
סיגט מרמרוש
סעליש

פראג
פתח תקווה
פרעשוב

קוסוני
קרייניקוף
קושיצה/קשאו
קישוורדה
קאשעלי
קולוצ'בה
קישניצה
קמיניץ פודולסק
קליין ווארדיין
ראסלאביץ
ראחוב

שאנדריף

אברהם פוקס, מחבר ספר זה, היה מורה ומחנך רוב ימיו. עם פרישתו מעבודת החינוך, פנה לתחום התיירות. בגיל הפנסיה הקדיש רוב זמנו לחקר וכתיבה בנושא השואה. ספרו הראשון: **"אדברה ואעידה"** יצא לאור בשנת תשס"א. **"חוסט ובנותיה"** הנו ספרו השני ומטרתו – חינוכית, יעדו – בני הדור הצעיר.